

2016/3

HONISMERET

A HONISMERETI SZÖVETSÉG FOLYÓIRATA

XLIV. ÉVFOLYAM



HONISMERET

XLIV. évfolyam • 3. szám
2016. június

Kiadja a
HONISMERETI SZÖVETSÉG
1088 Bp., Múzeum krt. 14–16.

Felelős kiadó:
DEBRECZENI-DROPPÁN BÉLA
elnök

Szerkesztőbizottság:
ANDRÁSFALVY BERTALAN
BARTHA ÉVA
DEBRECZENI-DROPPÁN BÉLA
FEHÉR JÓZSEF
GÁLNÉ JÁGER MÁRTA
GÖNCZI AMBRUS HALÁSZ PÉTER
HÁLA JÓZSEF KOVÁTS DÁNIEL
SEBESTYÉN KÁLMÁN
SELMECZI KOVÁCS ATTILA
SZABÓ FERENC
SZÉKELY ANDRÁS BERTALAN
ZIKA KLÁRA

Szerkeszti:
HÁLA JÓZSEF

Szerkesztőség:
Budapest V., Magyar u. 40.
Levelezési cím: 1370 Budapest, Pf. 364
Tel/fax: 36-1-327-7761
Internetes elérési cím:
www.honismeret.hu
INDEX 25387 E-mail:
honismeret25@gmail.com

Megjelenik

az

Emberi Erőforrások Minisztériuma

a

Nemzeti Kulturális Alap

és a

Magyar Nemzeti Múzeum

támogatásával.

Előfizetési díj egy évre 1980 Ft,
fél évre 990 Ft,
az egyes számok ára 460 Ft.
Előfizetésben terjeszti
a Magyar Posta Rt. Hírlapüzletága
1008 Budapest, Orczy tér 1.
Előfizethető
valamennyi postán, kézbesítőknél
a 11991102-02102799 számlán,
e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu,
faxon: 303-3440.
További információ: 06 80/444-444

Technikai szerkesztő:
Geiger Annamária

Nyomdai munkák:
Opticult Bt. (Kovács Gyula),
mondAT Kft.

ISSN 0324-7627 (nyomtatott)
ISSN 1588-0672 (online)

E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI

Ádók István művelődésház-vezető, Csanádpalota
Ávéd János László, Dr. címzetes főorvos, Mindszent
Bakó Botond ny. biológia–földrajz szakos tanár, Nagyenyed
Bánci László nyugdíjas, helytörténeti kutató, Veszprém
Blazovich László, Dr. történész, professor emeritus,
ny. levéltár-igazgató, Szeged
Dukrét Géza ny. tanár, Nagyvárad
Farkas Éva Erzsébet polgármester, Makó
Gelley N. Ferenc gyakorló tanár, Bács
Gergelyné Bodó Mária magyar–történelem szakos
középiskolai tanár, Szeged
Gesztési Enikő, PhD. klasszika-filológus, középiskolai tanár,
Szekszárd
Gubicza Ilona okl. közgazdász, Veszprém
H. Kolláth Mária okleveles építészmérnök (MSc),
Alcsútdoboz
Halász Péter ny. főtanácsos, Gyimesközéplak
Kardos Tímea doktoranda, Budapest
Katona Csaba történész, Budapest
Kellei György író, újságíró, Balatonfüred
Képéné Bihar Mária, Dr. néprajzkutató, történész,
szerkesztő, Lendva
Kovács Anett doktoranda, Gyula
Kovács Lajos István ny. tanár, helytörténész, Mindszent
Kövér László, Dr. az Országgyűlés elnöke
Labádi Lajos főlevéltáros, ny. igazgató, Szentes
Lendvai Kepe Zoltán, Dr. néprajzkutató, főmuzeológus,
Lendva
Marjanucz László, Dr. a történelemtudomány kandidátusa,
tanszékvezető egyetemi docens, Szeged
Mészáros Ádám doktorandusz, Eger
Miklós Péter, PhD. történész-muzeológus, intézményvezető,
Hódmezővásárhely
Mód László, PhD. egyetemi adjunktus, Szeged
Molnár Anita ügyvezető, PaprikaMolnár Kft., Szeged
Molnár Csenge egyetemi hallgató, Budapest
Móra József önkormányzati képviselő, Szentes
Némethné Balázs Katalin, Dr. középiskolai tanár, Szeged
Ormos Zsuzsanna ny. pedagógus, Hódmezővásárhely
Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna ny. gimnáziumi tanár,
helytörténész, Makó
Rásky Mihályné ny. tanár, közoktatási szakértő,
helytörténész, Felsőörs
Szel Győző, PhD. muzeológus, Budapest
Szerdahelyi Péterné könyvtáros, Szeged
Tóth Ferenc, Dr. ny. múzeumigazgató, Makó
Viczián István, Dr. geológus, Budapest
Zeitler Ádám történész-szociológus, települési képviselő,
Makó

A címlapon: A makói Hagymatikum fűrdő
(Debreczeni-Droppán Béla felvétele,
Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna cikkéhez)

TARTALOM

<u>A Honismereti Szövetség Fiatalok a Polgári Magyarországért Díja</u>	
Laudatio a Fiatalok a Polgári Magyarországért Díj átadásán. Budapest, 2016. április 22. (<i>Kövér László</i>)	3
<u>Köszöntjük a XLIV. Országos Honismereti Akadémiát</u>	
Makó, 2016. július 4–8. Polgármesteri köszöntő (<i>Farkas Éva Erzsébet</i>)	5

ISKOLA ÉS HONISMERET

<u>Tanítómestereink</u>	
<i>Fáy András</i> : Kelet népe, nyugoton (Részlet)	7
Egyetemi sorsfordulók Szeged életében (<i>Marjanucz László</i>)	8
A romhányi oktatás helyzete az 1860–70-es években (<i>Mészáros Ádám</i>)	10
„Fejedelem, a fundamentum állt!” A Nagyenyedi Bethlen Kollégium teljes épületfelújítása (<i>Bakó Botond</i>)	12
Honismereti komplex tehetségsegítő műhely megvalósulása Szekszárdon (<i>Gesztesi Enikő</i>)	18

FÓRUM

A „Csanád” nevű települések első magyarországi találkozója Csanádpalotán (<i>Ádók István</i>)	21
XIV. Civil Akadémia. Horvátország–Drávaszög, 2015 (<i>Dukrét Géza</i>)	22

HAGYOMÁNY

Hódmezővásárhely agyagművészete (<i>Ormos Zsuzsanna</i>)	25
A szőlővédőszentek ünnepei Csongrád megyében (<i>Mód László</i>)	28

EMLÉKHELYEK

Pusztaságból paradicsomi kastélypark. Az Alcsúti Arborétum két évszázada (<i>H. Kolláth Mária</i>) ..	30
---	----

KÖZGYŰJTEMÉNYEK

A tízéves hódmezővásárhelyi Emlékpont (<i>Miklós Péter</i>)	35
A szlovéniai magyarság virtuális nemzetiségi múzeuma (<i>Képéné Bihar Mária–Lendvai Kepe Zoltán</i>)	36

TERMÉS

Gondolatok az ecseri templomrom falai tövében (<i>Móra József</i>)	41
Elpusztult falvak emlékoszlopai Csongrád megyében (<i>Blazovich László</i>)	43
A hagyma városától Makovecz városáig (<i>Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna</i>)	44
Kurca-parti séta. Szentes múltja, látnivalói, műemlékei (<i>Labádi Lajos</i>)	49
A szegvári kastély, avagy a szegvári vármegyeház története (<i>Kovács Lajos István</i>)	53
Orvostörténeti gyűjtemény Mindszenten. Dr. Ávéd László és Dr. Ávéd János László kollekciója (<i>Ávéd János László</i>)	55
Irodalmi emlékek Csongrád megyében – tanári szemmel (<i>Némethné Balázs Katalin</i>)	57
Csongrád megyei fűszerünk: a paprika (<i>Molnár Anita</i>)	61

Duális billentyűzet és rovásírás (<i>Gelley N. Ferenc</i>)	63
Thököly Imre udvara Lőcsén (1683. február 20., 1683. március 7.–április 30.) (<i>Kardos Tímea</i>).....	66
Noblesse oblige. Almásy Dénesné jótékonyági tevékenysége (<i>Kovács Anett</i>).....	70
Köbe rejtett sorsok.	
A barlanglakás mint szociális probléma és Cserépváralja példája (<i>Molnár Csenge</i>).....	75
Családjaim története. Családtörténet – helytörténet – honismeret (<i>Gubicza Ilona</i>).....	80

KRÓNIKA

Értékek a 25 éves Csongrád Megyei Honismereti Egyesület tevékenységében (<i>Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna</i>)	85
A honismereti mozgalom személyiségei Csongrád megyében (<i>Gergelyné Bodó Mária</i>)	90
Erdei Ferenc, a lokálpatrióta (<i>Tóth Ferenc</i>).....	96
<u>In memoriam</u>	
Dr. Szöllősy Árpád (1918–2006) (<i>Rásky Mihályné</i>).....	98
„Segítettem kiszabadítani hazámat egy diktatórikus intézményrendszerből...”.	
Búcsú Pozsgay Imrétől (1933–2016) (<i>Halász Péter</i>)	102
Az Év Fája, 2016: a mezei szil (<i>Szél Győző</i>)	105

KÖNYVESPOLC

Gurka, Dezső (Hrsg.): Deutsche und ungarische Mineralogen in Jena. Wissenstransfer an der Wende des 18–19. Jahrhunderts im Rahmen der „Societät für die gesamte Mineralogie zu Jena” (<i>Viczián István</i>)	107
Balatonfüredi panaszkönyv, 1836–1840. (<i>Katona Csaba</i>)	108
M. Mester Katalin: Somlóország II. Istenadta szép vidék (<i>Bándi László</i>)	109
Tanúságtétel és példázat (<i>Kellei György</i>)	109
Makó sportja képekben a kezdetektől napjainkig (<i>Zeitler Ádám</i>)	110
Honismereti Bibliográfia (Összeállította: <i>Szerdahelyi Péterné</i>).....	110

Tisztelt Szerzőink!

Kérjük, hogy a folyóiratunkba szánt írásait lehetőleg elektronikus úton egyszerű Word formátumban szíveskedjenek megküldeni a **honismeret25@gmail.com** címre. Továbbá kérjük, hogy a terjedelem kötöttségére való tekintettel a megküldött írás ne haladja meg a 4–5 oldalt (15–20 ezer leütést), az esetleges hivatkozások esetén lábjegyzetelést kérünk, a képmelléleteket szintén elektronikus úton küldjük meg. Lapzártá minden páratlan hónap 5-én, megjelenés minden páros hónap 10-én. A közlésre szánt cikkeket a szerző nevének, titulusának és címének feltüntetésével tudjuk fogadni.

a Szerkesztőbizottság

A Honismeret folyóirat megvásárolható:

Honismeret Szerkesztősége (1053 Budapest, Magyar u. 40.)

Néprajzi Múzeum Boltja (1055 Budapest, Kossuth tér 12.)

A Honismereti Szövetség Fiatalok a Polgári Magyarorszáért Díja

A Polgári Magyarország Alapítvány (PMA) kuratóriuma az idei évben a Kodály Zoltán Magyar Kórusiskola Iubilato leánykara mellett a Honismereti Szövetségnek ítélte oda a *Fiatalok a Polgári Magyarorszáért Díjat*. A PMA által 2006-ban alapított, nettó 1,5 millió forinttal járó kitüntetés ünnepélyes átadására 2016. április 22-én került sor Budapesten, a Zsófia Rendezvényhajón. A kuratórium határozatának szövegét Gulyás Gergely, a PMA főigazgatója ismertette, mely szerint a Honismereti Szövetség „az ifjúság honismereti nevelése, ismereteinek és

érzelmeinek elmélyítése, a Kárpát-medence magyarságának megmaradása, a nemzettudat ébrentartása, a szülőföld és haza történetének, értékeinek felkutatása és megismertetése, valamint a kulturális örökség megóvása érdekében végzett tevékenységéért” részesült az elismerésben. A kitüntetettek Kővér László, az Országgyűlés elnöke laudálta, majd a díj plakettjét és a kitüntetést tanúsító oklevelet Mádl Dalmától, a *Polgári Magyarorszáért Díj* első díjazottjától vehette át Debreczeni-Droppán Béla, a szövetség elnöke, aki rövidre szabott köszönő beszéde végén megkérte azt a közel negyvenfőnyi diákot és kísérő tanárt, akik eljöttek a szövetség meghívására az ünnepségre, hogy álljanak fel és mutassák meg magukat. A rendezvény fogadással és egyórás sétahajózással zárult e gyönyörű napsütöses tavaszi napon.



Laudatio a Fiatalok a Polgári Magyarorszáért Díj átadásán

Budapest, 2016. április 22.

Mélyen Tisztelt Dalma Asszony! Miniszter Úr! Tisztelt Díjazottak! Hölgyeim és Uraim!

Goethe szerint „a legtöbb, amit a gyermekeinknek adhatunk: gyökerek és szárnyak”.

A Polgári Magyarorszáért Alapítvány mai díjazottjai évtizedek óta pontosan ezt teszik: a Honismereti Szövetség erősíti a fiataljaink gyökereit a földrajzi és történeti magyar honban, a Kodály Zoltán Magyar Kórusiskola Iubilato leánykara pedig segíti fiataljainkat szárnyalásukban a szellemi magyar hon éteri tisztaságú zenei magaslatában.

A díjazottjaink teljesítménye feltétlen elismerésre méltó. Hogy miért éppen a Polgári Magyarorszáért Alapítvány tartotta fontosnak mai napon elismerni munkájukat, erre a kérdésre két idézettel válaszolhatunk.

Mindenekelőtt Márai Sándorra, a polgári eszmény egyik leghitelesebb magyar képviselőjére kell hivatkoznunk, aki a következőket írta: „A tömegek világa csak mohó, de nem igényes. Té maradj mértéktartó és igényes. A világ egyre jobban hasonlít egyfajta [...] áruházra, ahol egy hatosért megkapni mindent, silány kivételben, ami az élvező hajlamú tömegek napi vágyait gyorsan, olcsón és krajcáros minőségben kielégítheti. [...] Té válogass. [...] szigorúan és könyörtelenül. Nem lehetsz elég igényes erkölcsiekben, szellemiekben. Nem mondhatod elég következetesen: ez nemes, ez talmi, ez érték, ez vacak.”

Márait alapul véve, a polgári értékrend, és ezzel a polgári Magyarország közösségének egyik vezérfonala a mértéktartás és igényesség, a krajcáros minőség ösztönös elutasítása, az értékes és a silány közötti kérlelhetetlenül világos, mindennapos választás kell legyen – az előbbi javára.

De mindez még csak egy emberi magatartás minőségéről tanúskodik, azonban ha ez nem társul az egyéni túlmutató közösségi célokkal, akkor csak öncélú elitizmusról beszélhetünk.

A másik idézet a XVII. század végének Kolozsvárján kiadott egyik első katolikus énekeskönyvben található, amelynek előszavában a szerző csíksomlyói ferences szerzetes, Kájoni János arról vall, hogy a kötet kiadásával: „*Édes hazámnak akartam szolgálni.*”

Igényesség, mértéktartás és a közösség, a nemzet, a haza szolgálata – megítélésünk szerint ezek az erények kell képezzék a polgári Magyarország fundamentumát, és éppen a fiatalok feladata az, hogy ezen örök fogalmak mindig megújuló, mindig korszerű értelmezését megteremtsék.

Ha pedig a korszakunk netán az értékeink relativizálására vagy feladására csábít, ha a politikai korrektség maszlaga miatt netán nem lenne egyértelmű, hogy mi az érték és mi a vacak, mi a nemes és mi a talmi, akkor nem kell mást tennünk, mint engedelmeskedni a bartóki „*csak tiszta forrásból*” parancsának.

Ez a tiszta forrás pedig – amiből mindig meríthetünk – nem más, mint a szülőföldünk szeretete és a nemzeti kultúránk gazdagsága: a néplélek legmélyebb tapasztalását kifejező népdaloktól és népmeséktől kezdve, a magyar irodalom és zene legkiválóbb alkotásain keresztül, nagyszerű győzelmekkel és kudarcokkal teli, de minden esetben a jövő nemzedékek számára tanulságokat hordozó történelmünkig.

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

A Iubilate leánykar ifj. Sapszon Ferenc vezetésével mindent megtestesít abból a zeneoktatási és kórushagyományból, amit a mester, Kodály Zoltán teremtett, és amelynek elsajátításáért a világ minden szegletéből érkeznek hozzánk pedagógusok.

A Iubilate leánykar kezdetben egy zenetagozatos iskola gyerekkórusaként működött, majd a Kodály tanításaira épülő, és a mester nevét viselő kórusiskola megalapítása után annak leánykara lett, és így vált nemcsak országosan, hanem nemzetközileg is ismert, és elismert énekkarrá, az iskola többi kórusa mellett.

A leánykar 1979-ben már az *Az Év Kórusa* címet kapta meg, majd hamarosan elkezdtek Európa- és az Egyesült Államok-szerte is koncertezni, hogy minél többeknek mutathassák be a gregoriántól a kortárs zenéig terjedő repertoárjukat.

A leánykar több, mint három évtizedes történetében megszámolni is nehéz, hogy hány nemzetközi kórusfesztiválon ért el kimagasló eredményeket.

Az énekkar fiatal lányok generációinak adta át a közös éneklés, a minőségi zene, a magyar kultúra megélésének életre szóló és egész életet meghatározó élményét.

Ahhoz persze, hogy egy énekkar egy zeneszerző által papírra vetett harmóniát megszólaltathasson, nemcsak szép hangra, a kóristák egymásra figyelésére van szükség, hanem egy jó karmesterre is. Ifj. Sapszon Ferenc nemcsak jó karmester, hanem a szó legnemesebb értelmében vett pedagógus is, aki nemcsak a megszólaltatott zene tisztaságával, hanem az énekesek teljes személyiségének nevelésével, formálásával is foglalkozik. A Polgári Magyarorszáért Alapítvány a mai díjjal a karnagy, valamint az énekkar mostani és volt tagjainak egyaránt elismerését akarja kifejezni a magyar kultúra, a magyar zene szolgálatáért.

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Sütő András figyelmeztet minket a havasi emberek megfigyelésére „*miszerint a viharban eltévelyedtek akkor kerülnek végveszélybe, ha már hátrafelé sem tájékozódhatnak, mert lábuk nyomát a hó befújta*”.

A párhuzam a havasi emberek megfigyelésén alapuló tapasztalata és egy nemzet sorsa között nyilvánvaló.

Az a nemzet, amely nem ismeri, nem akarja ismerni a múltját, ugyanúgy végveszélybe kerül, mint a nyomát vesztett havasi ember.

Éppen ezért az alapítvány másik idei kitüntettetje a kulturális örökségünk megóvását, történelmünk fiatalokkal való megismertetését és a nemzettudat ébrentartását zászlajára tűző, azért több, mint három évtizede fáradhatatlanul tevékenykedő Honismereti Szövetség.

A szövetség minden megyében és a határainkon túl is jelen lévő tagszervezeteinek munkatársai és önkéntesei segítségével dolgozik azon, hogy történelmünk legfontosabb eseményei minél több fiatal számára legyenek megismerhetők.

A Honismereti Szövetség művelődéstörténeti vetélkedők, kétévente meghirdetett Országos Honismereti Gyűjtőpályázatok, a két évtizede működő Országos Ifjúsági Honismereti Akadémiája programjai, hon- és népismereti konferenciái révén fiatalok tízezreihez hozta közel történelmünk legnagyobb eseményeit, legtanulságosabb történéseit és példaképként is szolgáló személyiségeit. Külön méltatást érdemel, hogy nemcsak nemzeti történelmünk, hanem a helyi közösségek, a megyék és községek saját történelmének megismeréséért, és fiatalokkal való megismertetéséért is sokat tesz a Honismereti Szövetség.

Tisztelt Hölgyeim és Uraim! Kedves Díjazottak!

Egy anekdota szerint Sztálin legjobb magyarországi tanítványa, Rákosi Mátyás új himnuszt akart íratni Magyarországnak, hiszen egy proletárdiktatúra himnusza mégsem kezdődhet úgy, hogy „*Isten, áldd meg a magyart...*”. Rákosi megkereste elképzelésével Kodályt, mire a mester csak annyit válaszolt: „*Minek új Himnusz? Jó nekünk a régi.*” Biztos vagyok abban, hogy egy hasonló kérdés esetén, miszerint megőrizzük-e a magyar kultúra legfontosabb, időtlen kincseit, értékeit, vagy lecseréljük azt valamifajta szalmaláng-ideológia jegyében, mind azok, akik a Iubilate leánykarban énekelnek vagy énekeltek, mind pedig azok a fiatalok, akik a Honismereti Szövetségnek is köszönhetően ismerkedtek a magyar történelemmel, Kodály magabiztosságával tudnák azt mondani, hogy „*Minek új, jó nekünk a régi.*”

Amennyiben ez így van, és meggyőződésünk, hogy így van, akkor a mai kitüntettek a lehető legtöbbet tették a magyar kultúra, a magyar nemzet és – nem utolsósorban – egy polgárabb Magyarország szolgálatában, ami pedig minden elismerést megérdemel.

Morus Tamás szerint „*a hagyomány nem a hamu őrzése, hanem a láng továbbadása*”. Kíváncsi vagyok, hogy mind a Iubilate leánykar, mind pedig a Honismereti Szövetség tagjai és vezetői még sok fiatalnak adják át a magyar kultúra lángját, a haza és a nemzet szeretetének, valamint a mértéktartás és az igényesség erőnyének fontosságát még sok nemzedéken keresztül, amely küldetéshez kíván bátorítás lenni a mai kitüntetés.

Isten éltesse ezeket a közösségeket!

Kövér László
az Országgyűlés elnöke

Köszöntjük a XLIV. Országos Honismereti Akadémiát *Makó, 2016. július 4–8.*

Polgármesteri köszöntő

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Kedves Honismeret Pártoló Vendégeink!

Makó Város Önkormányzata nevében tisztelettel köszöntöm Önöket. Köszönöm, hogy a 2016. július 4. és 8. között megrendezendő honismereti akadémia helyszínéül városunkat választották, ezzel elismerve azt a több évtizedes munkát, melyet a Csongrád Megyei Honismereti Egyesület makói tagjai végeznek.

Engedjék meg, hogy külön is kifejezzem köszönetemet az egyesületnek, kiváltképp egyesületük elnökségi tagjának, a megyei egyesület titkárának, és ami számunkra különösen is fontos, a helyi honismereti mozgalom mozgatójának, Pál Lászlóné Szabó Zsuzsannának. Köszönjük, hogy a XLIV. Országos (Kárpát-medencei) Honismereti Akadémia *Nemzeti sorsfordulók és a Dél-Alföld – Gellért püspöktől Bálint Sándorig* című konferenciáját városunkban megszervezte, köszönjük, hogy a rendezvényt Makónak, vagy ahogy József Attila nevezte: a Maros-parti Konstantinápolynak jó hírét növeli és öregbíti.



Szent István-szobor Makón (Debreczeni-Droppán Béla felvétele)

Makó nagy történelemmel, gazdag történelmi örökséggel rendelkezik. Az elmúlt majd nyolcszáz évben hatalmas utat tett meg. Életében voltak virágzó időszakok és voltak nehezebb korszakok. Volt, hogy már-már a végső enyészet réme lebegett fölötté, de mint a legendabeli fönixmadár hamvaiból is életre kelt, hogy a korábbinál egy még nagyobb, virágzóbb és fejlettebb település legyen belőle. A Makói Honismereti Kör a városban korábban élt kiváló helytörténészek és különböző helytörténeti körök, egyesületek legjobb hagyományait föllevenítve majd harminc éve ennek az örökségnek az egyik fő őrzője, gondozója és továbbadója.

Ennek a munkának a megyében egyedülállóan értékes dokumentálója a *Makói Honismereti Híradó*. Huszonhét éve jelenik meg rendszeresen, huszonhét éve hívja föl a figyelmet a helyi, a környékbeli, sőt, határon túli értékekre. Hely- és művelődéstörténeti, néprajzi és kulturális antropológiai cikkei hatékony segítői az oktatásnak, az ismeretterjesztésnek, múltunk megismerésének. A mozgalom és a kiadvány nagy értékének tartom, hogy nemegyszer kevésbé ismert, feledésbe merült témákat vet föl, tesz széles körben ismertté és elfogadottá.

Tisztelt Jelenlévők!

A neves kutatóktól elhangzó előadások mellett a hatnapos konferencia alkalmat nyújt Önöknek arra is, hogy az idelátogatók megismerjék városunkat. Rácsodálkozhassanak az itt fölépült Makovecz-épületekre, a mára országos hírűvé vált Hagymatikum fürdőnkre, a város fejlődő infrastruktúrájára, műemlékeinkre. Megismerhetik a legendás makói vendégszeretet. Őszintén remélem, hogy egy modernizálódó, a fejlődés útján járó, élni akaró közösséget ismernek meg bennünk. Remélem, hogy a hat nap után Önök is elmondhatják, amit egykoron városunk diszpolgára, Dessewffy Sándor csanádi püspök mondott: „*Áldom a gondviselést, mely engem Makóra vezetett.*”

Hasznos tanácskozást és kellemes időtöltést kívánok a konferencia minden résztvevőjének!

Farkas Éva Erzsébet
Makó város polgármestere

ISKOLA ÉS HONISMERET

Tanítómestereink

Fáy András:

Kelet népe, nyugoton¹

(Részlet)

Szabad legyen itt röviden előadnom: mily eszmém van nekem a hazai teendők központosításáról, és azoknak előkészítő szerepeiről.

Én ébredésünk után, a hazai teendőkre nézve, háromosztályú előkészítő szerepet ismerek szükségesnek:

a) Fogékonyná tenni a kiváltságtalan köznépet azon engedélyek elfogadására, miket egy jótékony, s eddignél szabadelműbb kijavított polgári alkotmány készül neki adni; addig megnyugtatót őt és felvilágosítani olyakban, mikben előítélet, tudatlanság, szenvedély, indolencia stb. lelkét fogultan tartják; nála a süllyedésnek indult kegyeleteket, szorgalmat ébresztetni, sorsa javításának hatalmában álló eszközeivel megismertetni stb. a kiváltságos rendekre nézve pedig: hazai nevelést, s különösen népnevelést, magyarodást, anyagi vállalatokat serkenteni stb. Egyszóval: jóakaratos kibékítést, erőköltést és azon közhasznú tárgyakra előkészítést vinné ezen szerep, mik *már létező törvényeink köreiből*, szabadelvű haladás kívánatához képest, egyesek, testületek, sőt törvényhatóságok által is kivihetők. E szerepet vihetné egy vagy több célszerű hírlap.

b) Fogékonyokká tenni, s okokkal, eszme-kicsérélésekkel rábírni, készekké tenni a kiváltságos rendeket, alkotmányos jogok, s ha úgy tetszik, engedélyek adására, azoknak számára, kik eddig azokkal nem bírának; legyőzni szűkkeblűséget, önzést, előítéletet, fonák felfogást, mik a hazai teendőkre nézve, kiváltságosainknál még lidérckednek; egyszóval: mindazon tárgyak előkészítései tartoznának e szerephez, mik a lefelé adandó jogokra és engedményekre nézve, *új törvényalkotást, s mellett és ellen minden oldalról megvitátást, hányás-vetést kívánnak*; mik azonban oly természetűek, hogy időnkénti vagy rész szerinti megbukhatás s időelőtti étvágygerjesztés által könnyen elégtelenséget és kesert támaszthatnának a kiváltságtalanok kebleiben, s ennél fogva sikerig inkább csak azok eleibe tartoznak, kik megyéken követi utasítások adásába, s diétákon törvényhozásba befolyandanak. Ezen szerepet én, a könyvirodalom körébe tartozónak vélem.

c) A harmadik szerep kormány iránti viszonyainkat tárgyalná, s ezt egyedül diétán lelkesek egymás-közi értesülésökre óhajtanám szoríttatni. Itt történhetnék a központosulás, szerep-osztás, s diétánkint megállapodás azon főbb hazaiakban, mik a következő diétán különösen bevégezendők, s e végre a törvényhatóságoknál előkészítendőek. Hogy erre néhány lelkesnek összehangzása is elég, sőt a dolog fekvése is ezt kívánja, könnyű átlátni. Nem tagadom azonban, hogy e részben fontos akadályok tornyosulnak elő, milyenek a közlés nehézségei, idő előtti dobra verés stb., s ha valahová, ide a legjózanabb tapintat és kiszámítás szükségesek; s tán ezen akadályok s egy kis bizatlanság is valóban azon okot, mik miatt utóbbi diétánk végével e központosulás elmellőztetett. Azonban keblünk tisztasága érzetében nem látom e harmadik szerepet is ki nem vihetőnek; mert lássuk röviden: mit akarunk?

Akarjuk békés haladás útján oly móddal kijavítani, kiterjeszteni polgári alkotmányunkat, hogy hazánknak minden lakosa, valamint annak minden terheit aránylag viselje, úgy annak minden jótétemé-

¹ 230 évvel ezelőtt, 1786. május 30-án a Zemplén megyei Kohányban született Fáy András író, reformkori politikus. Reá emlékezünk 1841-ben megjelent vitairatának részletével. Közleményünk forrása: *Kossuth Lajos – Eötvös József – Fáy András: A „Felelet” és más vitairatok Széchenyi István A’ kelet népe című könyvére. (A szerk.)*

nyeiben is aránylag részesüljön; törvény előtt egyenlő legyen, s mind személyére, mind vagyonára nézve, mint felülről, úgy alulról, hatalom és önkény ellen alkotmányosan biztosítva legyen.

Már kérden: ha mi a kormányt meggyőzzük a felől, sőt minden lépésünk firmájául azt tűzzük ki: miképpen köztünk a legbitorabbnak sem jut eszébe: valamit másképp, mint egyedül békés úton akarni, miképpen köztünk senki, még csak alvásában sem álmodik egykori elszakadásról a fels. ausztriai háztól; vajon lehet-e attól tartanunk, hogy kormányunk gyűlöletes szemmel tekintendi nemzeti újjászületésünk munkálkodásait? Bizonyosan nem; mert hiszen ily alkotmányjavítás, melyet imént tűztünk ki, magának a kormánynak hajtand legnagyobb valódi hasznót. Csak ily egyesült alkotmányos nemzet, nyújthat legbiztosabb kezességet a kormánynak, az északi erő s napkeleti kérdés fenyegető körülményeiben; ez leendő rendíthetetlen kőszála a kölcsönös bizalomnak, mellyen minden belső elégtelenség megtörik; s az adand fényt trónnak, kincset kincstárának, erőt fegyverének, ha mindezekért szabad alkotmányos nemzet egyesülve áll jót...

Egyetemi sorsfordulók Szeged életében

Szeged 1921-től számít egyetemvárosnak, ekkor helyezte Szegedre a Kolozsvárról száműzött Ferencz József Tudományegyetemet a magyar kormány.

A Szegedre kerülésnek azonban szomorú előzményei voltak. A Ferenc József Tudományegyetem történetében az első világháború hozott fordulatot. Kolozsvár 1918 decemberében román katonai megszállás alá került, de az egyetem egy szemeszteren át még folytatta tevékenységét. Az 1918/19-es tanév második félévére 2570 hallgató iratkozott be, 83%-uk magyar nemzetiségű volt.

Az utolsó tanévet Schneller István rektor 1918. október 20-án nyitotta meg. 1919. május 12-én azonban román katonaság szállta meg az egyetemet, majd a rektori hivatal élére a Román Tanszék professzorát nevezték ki. A tekintélyes történész, Nicolae Iorga 1919 tavaszán még amellet foglalt állást, hogy a kolozsvári egyetemnek a magyarok birtokában kell maradnia, de az események más irányt vettek. A megszálló hatalom a több évtizedes román igényt, a román nyelvű egyetemet nem a magyar mellett, hanem a helyett hozta létre. Az egyetemi épületekből eltávolított magyar professzorok egy csoportja közel kétszáz hallgatóval még egy éven át a kolozsvári református tanárképzőben próbálkozott a magyar nyelvű felsőoktatás megtartásával, de a hatósági tilalom ennek a kísérletnek is végét vetett. Így Erdély területén két évtizedre ismét megszűnt a magyar egyetemi oktatás.

A földönfutóvá lett egyetem tanárainak egy része Budapestre menekült, más része Kolozsvárról maradt, de mindkét helyen a jogfolytonosság jegyében folytatta harcát az egyetemi működésért. Az egyetemi tanács budapesti része a fővárosi maradásban látta az elhelyezés ideiglenes jellegének demonstrálását. De Szeged is jelezte Somogyi Szilveszter polgármester útján már 1919. május 9-én, hogy tárt karokkal fogadja a kolozsvári egyetemet, és ezért komoly anyagi áldozatot is képes vállalni. A város nevében 40 tanár számára lakást, több száz hallgató részére menzát és internátust ajánlott föl. 1920. január 12-én a város a megígért 7 millió K-t 9 millióra emelte. Fölajánlotta a Közművelődési Palota gyűjteményeinek használatát, és több középület átengedését. Érvei között szerepelt a város földrajzi közelsége Erdélyhez, nemzeti szellemé és a tudomány Budapestre központosításának célszerűtlensége.

A trianoni döntés után az egyetemi tanács az Orvosi Kar mielőbbi szegedi elhelyezéséről határozott, elsősorban anyagi megfontolások miatt. 1920. augusztus 3-án egyetemenközi (Kolozsvár, Pozsony) tanácsulést tartottak, s ez mondta ki, hogy a kolozsvári egyetem Szegedre, a pozsonyi pedig Pécsre költözik. Haller István miniszter csak ezután hozta meg döntését, hogy a száműzött egyetemet Szegedre helyezik az 1921/22-i tanévben, mindaddig, míg székhelyére visszatérhet.

Hivatalosan az 1921. évi XXV. törvénycikk helyezte az egyetemet ideiglenesen városunkba. Ezzel megkezdődött Szegeden a tényleges egyetemi oktatás, jogilag a kolozsvári egyetem keretein belül.

1921. október 10-én nyitották meg az első szegedi egyetemi tanévet, az oktatás pedig október 12-én indult meg. Márki Sándor akadémikus mint az egykori teljes egyetem tanácsának legöregebb tagja a szegedi egyetemen a részekre vágott anyaintézmény megmentőjét látta.

Az ország széthullása, Szeged hátsorágának elvesztése súlyos körülményeket teremtett. Mégis, mintegy a reménytelenséget sugalló helyzetre adott frappáns válaszként, rövid idő alatt korszerű európai egyetemet teremtett a kormány és Szeged városa. Az egyetem befogadásával Szeged évszázados kívánsága teljesült, hisz az egyetemalapítás a reformkor óta kísértő gondolat.

A befogadott egyetem úgy kezdett, hogy nem volt könyvtára és laborja. Márki Sándor történész pl. a saját könyveit adta a diákoknak a fölkészüléshez. Később 40 000 ajándékozott könyv és Bibó István munkássága alapozta meg az új egyetem könyvtárát. Szeged áldozatkésége juttatta megfelelő épületekhez a karokat és intézményeit, gondoskodott a diákság elhelyezéséről, és lakásokról a tanári kar tagjai számára. Sőt, a város magára vállalta bizonyos számú ösztöndíj folyósítását és a professzorok anyagi támogatását.

A fémipari iskolában a sebészeti és belgyógyászati klinika, a városi kórházban az elme- és idegyógyászati klinika, a városi gyermekkórházban a gyermek-, a szemkórházban a szemészeti klinika, a bábaképző intézetben a szülészeti és nőgyógyászati klinika, a rókusai elemi iskolában az anatómia, törvényszéki orvostani és kórbonctani intézetek nyertek elhelyezést.

Szeged törvényhatósága 1924-ben vállalta, hogy a tudományegyetem állandó elhelyezésének költségeihez ötven éven át 24 vagon Tisza-vidéki búza árával – koronában –, illetve az állam mindenkori törvényes fizetőeszközével hozzájárul.

Újszegeden a botanikus kert céljaira 21 hold földet ajánlott fel, s az ifjúság testnevelésének előmozdítására a tápéi kapu közelében telket bocsátott a sporttelep megépítésének céljára.

Az internátust és az egyetemi diákasztalt (mensa) a DEMKE-palotában létesítették, később ide került a TTK kiváló hallgatóinak képzését szolgáló Eötvös Kollégium.

Az építkezések és létesítmények a fejlődő intézmény természetes velejárói. A hallgatók létszáma 1921-ben 1007 volt, 1932-ben már 2163, tíz év alatt tehát megkétszereződött. Ekkor 62 tanszéke volt az egyetemnek: a Jogi és az Orvosi Karon 16–16, a Bölcsészeten 18, a Természettudományin 12.

A sürgető igények miatt a város csak a már meglévő intézmények rovására helyezhette el az egyetemet. A királyi tábla Dugonics téri épületét az egyetemi központi épület céljára adta át. 1926-ban a kapuzat fölött hatalmas betűk hirdették: *M. Kir. Ferencz József Tudományegyetem*. Az épületben a hivatalokon kívül az egyetemi könyvtár, a Jog- és Államtudományi, a Bölcsészkar, valamint a matematikai intézetek kaptak helyet. Az állami gimnázium épületében a Természettudományi Kar intézeteit helyezték el, míg a kórházak különböző klinikáknak adtak helyet. Jelentős változást hozott, amikor az egyetem megkapta a vasúti leszámítoló intézet épületét (a mai BTK), ahová 1925-ben a Bölcsészeti és a Természettudományi Kar intézményeinek egy része költözött. Teljessé lett az épület a hozzáépített nagy előadóteremmel, az auditorium maximummal. 1930-ra formálták át teljesen az épületet a tudományegyetem céljaira, amelyhez Klebelsberg Kuno miniszter jelentős állami támogatást nyújtott. Az ő messzeemenő anyagi és erkölcsi támogatásával épültek föl 1926-29 között a Tisza-parti klinikák, amelyek akkor európai viszonylatban is előkelő helyet foglaltak el, modern berendezésükkel megfeleltek a gyógyítás korszerű elvárásainak.

Az „ideiglenes” jellegét hamarosan kinőtte az egyetem és további bővítése vált szükségessé. Rerrich Béla terve alapján nagyszabású építkezés kezdődött a Dóm téren 1926-ban. A cél: a fogadalmi templom méltó környezetbe helyezése, úgy, hogy a tér architektúrája a megadott feladathoz illeszkedjen: a katolikus egyházzal és az egyetemi tudományokkal való kapcsolatát fejezze ki. Az objektumok építése 1930-ban fejeződött be, köztük a Fizikai és Kémiai Intézeté. Bár a gazdasági válság visszavetette a fejlődést, Klebelsberg Kuno víziója Szegedről mint „magyar Göttingáról” nagyrészt valóra vált.

1940-ben törvényt hoztak a kolozsvári egyetem újjászervezéséről és a szegedi tudományegyetem föllállításáról. A „száműzött” egyetem 1940-ben Ferenc József Tudományegyetem néven visszaköltözött Kolozsvárra, az itt maradt intézetekből és tanárokból pedig megszerveződött a Horthy Miklós Tudományegyetem, ugyanazokban az épületekben. A valóságban ez úgy nézett ki, hogy a négy karból három itt maradt oktatóival, hallgatóival, és az összes infrastruktúrával együtt, vagyis az egyetem I. része. Csak a Jogi Kart költöztették Kolozsvárra, ahol csupán névleg restaurálták az 1872-es intézményt, mert valójában új szervezés történt. Szegedről a Jogi, Pécsről a Bölcsészeti, Debrecenből a Természettudományi Kar költözött át, és ezekhez még két kart szerveztek.

1940. november 11-én tartották az egyetem ünnepélyes megnyitását Szegeden. Első rektora Szent-Györgyi Albert lett, aki beiktatási beszédében a két egyetemet egyazon törzs két külön ágának tartotta, amelyek Báthory-féle előzményekből (az 1581-ben alapított kolozsvári Akadémia) nőttek ki. Rectorságának különleges érdeme, hogy az egyetemet még jobban beágyazta a város kulturális világába.

Megérte e Szegednek az egyetemre pazarolt fáradság, az óriási anyagi és szellemi ráfordítás? A sommás válasz: igen. A nagy árvíz után megint szárnyára kapta városunk nevét a hír, szerte Európában. A jó hírnév tartalmi fedezetét az elért eredmények adták. Ereky István a közigazgatási jog, Issekutz Béla a gyógyszer-tan, Jancsó Miklós a belgyógyászat professzora, Riesz Frigyes matematikus, Sík Sándor

irodalomtörténész, Marót Károly klasszika-filológus, Márki Sándor történész – hogy csak néhány tanárt említsünk a professzori karból – európai hírű tudósok voltak, munkásságuk tudományos védjegyeknek számított. Szent-Györgyi Albert teljesítménye pedig egyedülálló: szegedi egyetemi professzorként *Nobel-díjat* kapott 1937-ben. Fontos, hogy tudós tanárai, végzett hallgatói munkásságukkal mind izmosabb szálal kapcsolták Szegedet az ország és Európa szellemi életéhez. Az egyetemnek köszönhetően a város társadalmi arculata értelmiségi jellegűvé vált, és az a jó hagyományok erősítésével az európaiság, a humánus felé terelte közgondolkodásunkat.

Idővel az eredeti kolozsvári mellett kialakult az új szegedi professzori kar. S így elmondható, hogy a kolozsvári gyökerű egyetem ekkor véglegesen a városé, az univerzitás Szeged egyeteme lett.

Marjanucz László

Felhasznált irodalom. Márki Sándor: A m. kir. Ferencz József Tudományegyetem története 1872–1922. Szeged, 1922; A Kolozsvári Magyar Egyetem 1945-ben. Gyűjtötte és szerkesztette: Barabás Béla és Joó Rudolf. Budapest, 1990; Vincze Gábor: A száműzött egyetem. JATE Press, Szeged, 2006; Beszámoló a Szegedi m. kir. Ferencz József Tudományegyetem 1930–31. évi működéséről. Szerk.: Kovács Ferenc. Szeged, 1933; A Szegedi Tudományegyetem múltja és jelene 1921–1998. Szerk.: Szentirmai László. Szeged, 1999.

A romhányi oktatás helyzete az 1860–70-es években

Köztudomású, hogy napjainkban igen kulcsfontosságú kérdés a tanügy, számos vita tárgyát képezi. Ez a trend nem volt másként 5 emberöltő időtávlatban sem. Ebből is látható tehát, hogy a népnevelés és az oktatás mindig is alapvetően meghatározta egy közösség életét, annak fejlettségi színvonalát. E rövid írásomban egy Nógrád megyei község, Romhány iskolatörténetének egy kulcsfontosságú szakaszát, az 1860–70-es évekbeli időszakát mutatom be. Az iskolával kapcsolatos forrásaink sajnos nagyon hiányosan maradtak fenn, főként a romhányi plébánia Historia Domusa, illetve az 1870-es évekből a *Nógrádi Lapok* vannak segítségünkre.

Előzményként szükséges néhány gondolatot rászánnunk, hogy megismerjük, milyen állapotban volt az iskola az 1860-as években. Romhányban már az általam vizsgált időszak előtt is létezett iskola, melyet a római katolikus plébánia tartott fenn. Az első utalást az iskolára az 1770–73-as tanítóösszeírásokban találjuk, melyekből megtudjuk, hogy tanítója a püspökhathvani származású Lissay János volt, aki 1769-ben érkezett a településre. Az összeírásokból megtudjuk azt is, hogy ebben az időben olvasást, írást és számtant tanultak a diákok.¹ Az iskolára vonatkozó újabb adatunk 1819-ből származik, ekkor egy felújítás kapcsán említi meg plébániatörténeti munkájában Chobot Ferenc plébános. 1824-ben az iskola épülete egy tűzvész alkalmával a kántorlakkal együtt leégett, s 282 váltóforintot kapott a plébánia az újjáépítésére.² A község tanodájáról azonban az első részletes adatunk 1844-ből való, amikor egy jelentős átalakításon esett át. Ekkor a község 425 váltóforintból építtette újjá az iskolát, melyben 1 iskolaterem volt (hossza 5 és 4/6 öl, szélessége pedig 3 és 1/2 öl). Az iskolaépülethez tartozott egy kántortanítói lakás, illetve egy harangozói lakás is.³ Válint Antal romhányi tanító 1854-es jutalmazását leszámítva az ezt követő évekből nincs semmilyen adatunk az iskoláról, feltételezhetően nem is foglalkoztak vele különösebben.⁴ Ezt bizonyítja az a tény, hogy 1865-ben a plébános egy istállóhoz hasonlította a község iskoláját, ahol padok már nem voltak, így a gyerekek a földön ülve tanultak. Elkerülhetetlen volt tehát a tanoda újbóli renoválása, hiszen már funkcióját is alig-alig tudta betölteni. Ekkor új padokkal rendezték be a tantermet, illetve a plébános 14 olvasóablát vásárolt az iskola részére.⁵ Az oktatás azonban továbbra is egy teremben folyt.

¹ Nógrád Megyei Levéltár Közgyűlési iratok, összeírások. Tanítók 1770–1773. IV–1/b.

² Chobot Ferenc: A romhányi plébánia története, Szent-István-Társulat Tudományos és Irodalmi Osztálya, Budapest, 1913. 35.

³ Chobot i. m. 42.

⁴ Religio. Egyházi és irodalmi folyóirat 1854. I. félév. 109.

⁵ Forrás: A Romhányi Római Katolikus Plébánia Historia Domusa, II. kötet, 1845–1997.

1868-ban sor került az ország tanügyének rendezésére, melyet az 1868. évi XXXVIII. tc. volt hivatott véghezvinni. A törvénycikket olvasva részletes képet kaphatunk a községi népiskolák kötelezettségéről. A törvény értelmében a tanköteles korú, vagyis a 6–15 éves gyermekek kötelesek iskolába járni, 12 éves korukig mindennapi iskolába, 12–15 éves koruk között pedig ismétlő iskolába. A mindennapi iskolákban kötelezővé tették a heti 20–25 tanórát, ismétlő iskolában ez télen heti 5, nyáron pedig heti 2 óra volt. A tanév falvak esetében 8 hónapig tartott. Mindennek ellenére az iskolát látogató gyermekek nagy része a tavaszi időszakban, a mezőgazdasági munkák megkezdésekor már egyáltalán nem járt iskolába. A törvény részletesen szól arról is, hogy a falusi népiskolákban milyen tantárgyakat kellett a gyermekeknek tanulniuk. Ilyenek voltak többek között a hit- és erkölestan, az írás és olvasás, a számtan, a nyelvtan, a természettan, a mezőgazdasági és kertészeti gyakorlatok, valamint a testgyakorlat.⁶ A törvényi előírásoknak azonban számos község nem tett eleget.

Hogy Romhány oktatásügyére milyen hatást gyakorolt a közoktatási törvény, azt a következőkben vizsgáljuk meg. Kiválóan mutatja a romhányi plébános, a földesurak, illetve a lakosság iskolaügyhöz való hozzáállását, hogy egy 800 forintnyi községi pénztámaradványt az iskola fejlesztésére, korszerűsítésére szavaztak meg. Emiatt az 1874-es év különösen fontos volt a romhányi iskola életében, ugyanis ekkor kezdtek hozzá a rendelkezésre álló 800 forintból egy második tanterem felépítéséhez, valamint egy tanítói szoba berendezéséhez.⁷ Shvoy Miklós munkáját olvasva megtudhatjuk azt is, hogy 1874-ben már ismétlő iskolával is rendelkezett a falu.⁸ Ugyanebben az évben a község segédtanítói állomást is létesített évi 150 forint fizetés, valamint a kántor általi élelmezés fejében.⁹ A *Néptanítók Lapjában* olvashatunk is segédtanítói álláshirdetéseket 1874-ből, melyek szerint a községtől kapott 150 forint évi fizetés mellett havi 6 forintos mellékjövedelmet is ígértek a leendő segédtanítónak. Elvárás volt viszont a kántori teendőkben való segédkezés.¹⁰ Az 1875-ös tanévre ugyancsak hasonló feltételekkel kerestek segédtanítót a községbe.¹¹ A *Historia Domus* megörökítette az utókor számára azt is, hogy ebben a két esztendőben egy Szrnka és egy Minke vezetéknévű segédtanító működött az iskolában.¹² A főtanító pedig az 1870-es évek első felétől kezdve Trautvein Gyula volt, aki egyben a falu kántoraként is működött hosszú évtizedeken keresztül.

Az 1876-os év azonban súlyos csapást mért az iskolára. A plébános a mostoha időjárásra panaszkodik, melynek következtében a község nem tudta tovább finanszírozni a segédtanító fizetését. Éppen ezért be is szüntették a segédtanítói állást, amit majd csak 1882-ben állítottak vissza, s ekkor is csak évi 100 forintnyi fizetésért, valamint a kántortanító általi élelmezésért.¹³

Az 1876-os sorscsapás megítélése azonban kettős volt, ugyanis egy éles kritika is érte a községben zajló népnevelést. Ez később egy kisebb vitát eredményezett. 1876. május 11-én a *Nógrádi Lapok* egyik tudósítója, Nyilassy Ferenc a hetilapban lekicsinylően kritizálta a romhányi népnevelés helyzetét, illetve annak színvonalát. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint a következő, a levélből idézett mondat „[...] társadalmi mozzanatról Romhányban írni annyit tesz, mint a vaknak a szín különbféleségeit magyarázni, [...]” Hogy mennyiben állta meg helyét Nyilassy kritikája, arra a következőkben keressük a választ. Nyilassy Ferenc levelében felrója, hogy a község lakosságának nagy része írástudatlan, főként a női lakosság. Panaszkolja továbbá, hogy az iskolaépítés, illetve -bővítés megtörtént ugyan, viszont tanítóról nem gondoskodtak, a kántortanító pedig minden igyekezete ellenére sem képes 200 tanköteles gyermeket oktatni. Javasolja tehát a községi eljáráságnak, hogy még 2 tanítói állomást szerezzen.¹⁴ A sértő hangnemű bírálatra adott válasz nem váratott magára sokáig. 1876. május 16-án Kis Miklós községi bíró részletes levél formájában reagált, melyet szintén a *Nógrádi Lapok* hasábjain olvashatunk. Kis Miklós levelében taglalja, hogy a község népnevelése a törvényi előírásoknak megfelel, a tanügyi hatóság elégedettségét fejezte ki ez ügyben. Levelében szól arról is, hogy a falu két osztályból álló iskolával rendelkezik, ami a szükséges taneszközökkel is be van rendezve. Ami a tanítót illeti, a község gondoskodott segédtanítóról is, sőt, külön szobát is bebútoroztatott számára.

⁶ 1868. évi XXXVIII. törvénycikk. A népiskolai közoktatás tárgyában. Forrás: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8182> (Utolsó elérés: 2015. március 21.)

⁷ Forrás: A Romhányi Római Katolikus Plébánia *Historia Domusa*, II. kötet, 1845–1997.

⁸ *Shvoy Miklós*: Nógrád megye leírása 1874–1875. Nógrád Megyei Levéltár, Salgótarján, 2006. 149.

⁹ Forrás: A Romhányi Római Katolikus Plébánia *Historia Domusa*, II. kötet, 1845–1997.

¹⁰ *Néptanítók Lapja* VII. évf. 1874. 14–24. szám.

¹¹ *Néptanítók Lapja* VIII. évf. 1875. 18. sz. 325.

¹² Forrás: A Romhányi Római Katolikus Plébánia *Historia Domusa*, II. kötet, 1845–1997.

¹³ Forrás: A Romhányi Római Katolikus Plébánia *Historia Domusa*, II. kötet, 1845–1997.

¹⁴ *Nógrádi Lapok* IV. évf. 1876. 20. sz. 3.

Az 1876-os évre vonatkozólag sajnálattal állapítja meg, hogy a himlőjárvány miatt 2 hétre be kellett zárni az iskolát, továbbá a tanköteles gyermekek számának megcsappanása, illetve a községet sújtó egyéb problémák miatt a segédtanítói állomást be kellett szüntetni, és a két osztályt egy tanító alatt voltak kénytelenek egyesíteni. Az írástudók arányával kapcsolatban a községi bíró meglegedését fejezte ki, mondván, hogy más községek esetében sem jobb a helyzet.¹⁵

Annak megállapítására, hogy Nyilassy Ferenc vagy Kis Miklós álláspontja tükrözte-e a valóságot, több forrás is lehetőséget ad. A korábbiakban már szóltam arról, hogy a község még az iskola kibővítésének évében, tehát 1874-ben két segédtanítói pályázatot is közzétett a *Néptanítók Lapjában*, melyet a *Historia Domus* is megerősít, hiszen név szerint is ismerteti, hogy az 1874–1875-ös években kik működtek segédtanítóként a községben, s valóban tanítói szobát is biztosítottak számukra. Ebben a tekintetben kétségkívül a községi bíró állításai voltak valósak. Kis Miklós azon állítása, hogy a himlőjárvány miatt be kellett zárni az iskolát, szintén valósnak mondható, ugyanis a plébániai anyakönyveket átvizsgálva megállapíthatjuk, hogy 1876 januárja és márciusa között valóban volt a községben himlőjárvány, mely 10 gyermek életét oltotta ki, s ebből 3 tanköteles korú volt.¹⁶ Az írástudatlanok aránya viszont kétségtelenül magas volt, az 1880-as népszámlálás adatai szerint a község lakosságának csupán 26,7%-a tudott írni és olvasni, ami alig volt több, mint az egynegyede. A Nógrádi járás községei közül ez az arány csak Debercsény, Alsópetény, Felsőszátók, Szenté és Tereske esetében volt alacsonyabb. A romhányi írástudók aránya a járási főösszegetől is jócskán elmaradt, mintegy 13%-kal.¹⁷ Ebben az esetben viszont Nyilassy Ferenc tudósító álláspontja tükrözte a valóságot, feltételezhetően a községi bíró jobb színben kívánta feltüntetni az írástudók arányát. Összességében véve elmondható tehát, hogy Nyilassy Ferenc levele több szempontból megalapozatlan volt a község iskolájára nézve, mely minden bizonnyal betudható a tudósító hiányos tájékozottságának, ugyanakkor Kis Miklós községi bíró kötelességénél fogva igyekezett a falu védelmére kelni, s nem riadt vissza attól sem, hogy szépiteni kell a kellemetlen arányokon.

Mindent összegezve elmondható tehát, hogy a romhányi elemi népiskola igen nehéz időkben élt meg az 1860–70-es évek folyamán, noha a község igyekezett nagy erőfeszítések árán előmozdítani a népnevelés színvonalát. A romhányi iskolázás története természetesen a későbbi korokban is számos érdekességet mutat, de a fent vázolt vita jól tükrözi, hogy az oktatás színvonalának megítélése örök vitatéma volt a régi időkben csúgy, mint napjainkban.

Mészáros Ádám

„Fejedelem, a fundamentum állt!”

A Nagyenyedi Bethlen Kollégium teljes épületfelújítása

A Bethlen Kollégium csaknem négy évszázados történetében többször és hosszasan építkezett, amit a nehéz idők rombolásai és az új helyzetekhez való alkalmazkodás motivált. Jelenleg a leromlott állapotú műemlék és más épületeinek a felújítása, korszerűsítése, összesen tíz évet vett igénybe (2007–2016). Az enyedi indíttatású költő-tanár, Áprily Lajos *A Fejedelemhez* című versében lírai szavakkal emlékezik meg a századok viharait sokszor nagy emberi és anyagi veszteséggel átvészelő iskoláról. Idézzük: „Szent kincsedből hányszor nem maradt más, / Csak múltra emlékeztető romok, / Hányszor torzulva dermedett az ürbe / Villám sújtotta béke-templomod!”¹

A kollégium mindenkor „lakói” jól tudták, hogy iskolájuk szellemi élete, oktató-nevelő munkája csak békés időkben fejlődhet, jó épületekben és fenntartó forrásokkal. Ezt a gyulafehérvári „akadémiai alapító” Bethlen Gábor fejedelem (1622) és a Nagyenyeden – birtokai középpontjában – „újraindító” (1662) Apafi Mihály is világosan látta. A kollégium a „tragédiák” után újjáéledt. A történelmi idők megszakításos fejlődésre, de lendületes újrakezdésekre ítélték.

¹⁵ Nógrádi Lapok IV. évf. 1876. 21. sz. 3.

¹⁶ Nógrád Megyei Levéltár, Romhány község felekezeti anyakönyvi másodpéldányai 1874–1876. IV–535.

¹⁷ Az 1880. évi népszámlálás adatai. Forrás: <http://konyvtar.ksh.hu/neda/> (2015. március 21.)

¹ Györfi Dénes: A Bethlen Kollégium emlékkönyve. Budapest, 1995. 86.

A nehéz helyzetekben mindig akadtak vezetők, akik elhivatottan cselekedtek. Sokan csatlakoztak hozzájuk, hogy a kollégium a pusztítások nyomán se menjen veszendőbe. Pápai Páriz Ferenc rektor-professzor a XVII. században, vagy gróf Mikó Imre a XIX. században a megsemmisülés szélén álló ősi intézményt képesek voltak, eredményes diplomáciai lépésekkel, kitartással és adományokkal megmenteni és virágzó intézménnyé varázsolni.

A Trianon utáni kollégium földjei nagy részét kisajátították, majd később a kommunizmusban államosították épületeit is. Létalapja elvesztése után egyre máladózó vakolattal, elavult belső berendezéssel, hideg termekkel, sáros udvarral, düledező kerítésekkel kellett megküzdenie. Ennek ellenére diákjai, tanárai minden időkben kitartottak mellette. 1990 után a város többségi iskoláit felújították. 1993-ban váratlanul beomlott a díszterem, ami figyelemkeltő jelzés volt. Megmozdultak a segítő kezek és felújították a II. emeletet. A kollégium épületei azonban továbbra is az elhanyagoltság állapotában maradtak.² Két évtizednek kellett eltelnie, hogy az iskola történetének első nő-igazgatója, Szőcs Ildikó (2005–) megtalálja és kimunkálja az életképes megoldásokat a kínáló keskeny, de járható utat.

Kollégiumi séták

Vita Zsigmond a 2000-ben kiadott *Erdélyi sétálóban* így ír a kollégiumba belépő látogató tekintetével az épületekről: „*Szembe velünk az ókollégium (1775-ben épült) bolthajtásos folyosójával kinéz az udvarra és várja az új diáksereget. Talán ezen a falépcsőn jött Kőrösi Csoma Sándor, amikor 1819-ben ázsiai útjára indult. Balra pedig az internátus dísztelen szárnya Barabás Miklóst juttatja eszünkbe. A kiváló rajzos, festő diák tehetsége már 1827-ben, az új kollégium alapkövetételek feltűnt. Őt bízták meg az alapköbe befalazott okmány leírásával. Ez a kisdíák rövidesen korának leghíresebb arcképfestője lett.*”³

Tanári érkezésem az ősi kollégiumba szintén egy sétával történt (1970): „*Belépek az óriás kapun. Kissé nyomasztanak az ódon kollégium komor falai. [...] Este vár a »kiskorházban« a vendégszoba. »Enyedi csend«, most első alkalommal érzékelem. [...] A némaságba hirtelen belezúg az esti csengő hangja, most először számomra is [...] csengetnek, mint a »Hajnal embereinek« indító sorában: »felrázó költögető frissességet áraszt szét a harangnak is beillő nagy csengettyű torka.« Számomra mindenképpen egy új indulást jelzett. [...]»⁴ Akkor még nem tudtam, hogy „élhető hagyományait” hűsögesen őrző iskolába érkeztem.*

Folytassuk a sétáló képsorokat a rehabilitáció előtti kollégiumban. Az eltelt 25 év alatt sok turista látogatta a várost, legjelentősebb intézményét, főleg az anyaországból. Mit láthattak? A kollégium felé menet a régi Magyar utcán (ma: Transilvaniei) a Polgármesteri Hivatal régi patinás épületén két román nyelvű emléktáblát, amelyek egyike azt hirdeti, hogy a város a „művészetek otthona”, a másik, pedig hogy a „borok városa.” Mindkettő igaz, avval a kiegészítéssel, hogy Enyed elsősorban mégiscsak, „iskolaváros.” Nagy fejedelmünk nevét viselő magyar iskolája 2022-ben lesz négy évszázados. A valamikori kis mezőváros a kollégium nélkül sohasem vált volna nevezetes településsé. A turista kívülről kopott, de patinás iskolát láthat, homlokzatán kétnyelvű felirattal. Rögtön a belépéskor, balra egy összeállítás az iskola nagyjairól, írókról, majd két térképet, egyiket Kőrösi Csoma Sándor útjáról, és az udvarra felé menet egy másikat az enyedi tanítóképző kárpát-medencei vonzásköréről. Kilépve az udvarra, rögtön balra az alapítók szobrai láthatóak (Bethlen Gábor, Apafi Mihály és Pápai Páriz Ferenc).

Az idegenvezetők rendszerint elmondják hallgatóiknak, hogy több, mint százéves neoklasszikus műemléképület-egységről van szó. A déli szárny főutcai felén látható a kosárvízes kapukeret, zárókövén leveles díszítéssel. A földszinti szegmensíves lépcsőbejáratok szintén eredetiek. A padlásfeljárónak régi faragott ajtaja van. A déli szárny udvari falán egy Bethlen Gábor-emléktábla látható, amit a 300 éves jubileumi ünnepség alkalmából (1922) állítottak latin felírással: „*Si deus pro nobis, quis contra nos?*” (Róma 12,8) (Ha Isten velünk, kicsoda ellenünk?) A keleti főszárny megépítésével az együttes a város második legnagyobb épülete lett a Vártemplom után. A kétemeletes épületnek eklektikus stílusú főhomlokzatán a „Bethlen címer” látható. Belső udvarra néző félköríves árkádsorait rég beüvegezték. Az első emeleten a Természettudományi Múzeum nagy termében és a Dokumentációs Könyvtár olvasószobájában, valamint a régi rajzteremben (ma iskolai könyvtár) és állítólag a díszteremben is, historizáló, díszítő falfestmények voltak, amelyeket lemeszeltek. Régi, kitartó tölgyfalépcsők visznek fel a díszterembe, ahol Kőrösi Csoma-mellszobor (Holló Barnabás alkotása), régi cifra öntöttvaskályhák (2 db) és oszlopok által alátámasztott karzat található.

² Bakó Botond (B.B.): Beindult az iskolafejlesztési program Nagyenyeden. Szabadság 2008 febr. 18. 4.

³ Vita Zsigmond: Erdélyi sétáló. Enyed a történelemben. Csíkszereda. 2000. 168.

⁴ B.B.: Iskoláim. Nyugati Jelen Évkönyv 2005. 231.

Az udvar hátsó felén a patinás „Bagolyvárnak” a jobboldali alagsorában a 2000-ben alapított iskola-történeti múzeum kapott helyet. Déli lépcsőtornyán vannak felfüggesztve a kollégium nevezetes régi csengői, amelyek ma is szólnak, jelzik a szüneteket és a kollégium fontosabb eseményeit. Falain Kemény Zsigmond (1814–1875), Áprily Lajos (1887–1967), Vajna Károly (1851–1990) és Körösi Csoma Sándor (1784–1842), valamint a szélen Fenichel Sámuel (1869–1893) emléktáblái láthatók. A jobboldali részen a 350 éves évforduló emlékére (1622–1972) eléggé szubjektíven összeállított névsorok olvashatók a kollégium néhány nagy egyéniségéről. A keleti szárny mellett egy boltíves kapun kőbe faragott, kisméretű kollégiumi címert fedezhetünk fel, ami valószínűleg a XVIII századi lebontott „négy-szögű nagykollégiumról” származik.

Az udvar végén, az Órhegy alatt a gyenge állapotú, neogótikus stílusú Tornacsarnok az omladozó kiskórház, a Kós Károly tervezte, jó állagú, egyszerű vonalas épület, és a Torockó felé vezető országút mentén az óvoda található. A „tornakert” teraszán, a látványos ballagások színterén egy régebbi Bethlen-szobor áll, amit a külföldi vendiákok gyűjtése alapján állítottak 1982-ben. A Kós-épületet a 350 éves évfordulón (1972) felújították és termeibe laboratóriumokat telepítettek. A valamikor tanári lakásokból kialakított étkezde (vityi) az autós kijárat felé, talán az egyik legelhasználtabb állapotú épület. Jelenleg is több mint száz bennlakó tanuló étkezik falai között. Az itt tanulókat, dolgozókat nem a megszokott falak, hanem a kollégium szelleme élteti. Mindenki előtt világossá vált, hogy épületeit nem foltoztatásokkal, hanem egy teljes felújítással lehet csak megmenteni.

Épületek és építkezések a történelmi korokban

Az 1622-ben „akadémiai rangra” emelkedett iskola épületét Gyulafehérváron, János Zsigmond fejedelemisége alatt építették (1570–1571) nyugati mintára, hiszen a haladó német fejedelmek a „kollégium” jellegű iskolákat szekularizált egyházi javakból újították fel. Hasonlóan az európai egyetemekhez, a protestáns felsőfokú iskolák Erdélyben is káptalani intézményekből keletkeztek. Ezt az épületet használta fel Bethlen Gábor fejedelem, hogy álmát megvalósítva, fokozatosan egyetemi szintű intézményt alakítson ki benne. A szellemi megújulást szolgálták a nyugat-európai meghívott tanárok, majd a Hollandiából hazatérő Apáczai Csere János, aki anyanyelven közvetíti hallgatói számára a tudást.⁵ Bethlen Gábor hatezer forintos adományából reneszánsz stílusú egyemeletes-nyeregtetős, belső udvaros új épületet emelnek, kosárirés ablaksorral. Az épület ma is áll és katonai központként működik.

Harminchat évvel a megalakulás után a török–tatár dúlások (1658–59) következtében a gyulafehérvári „Academicum Collegium” épületét csaknem elpusztítják. A diákság elmenekül és átmenetileg a már Kolozsváron oktató Apáczai Csere János iskolájában talál menedéket. 1662. október 6-án Bethlen János kancellár történetíró javaslatára megtörténik az Apafi-féle áttelepítés, amit az 1682-es református zsinat szentesít. Közben a helyreállított gyulafehérvári épületbe az elűzött sárospataki református kollégium diákjait és tanárait fogadták be.⁶ „Az Enyeden működő iskola gyulafehérvári eredetű jogait, örökségét a restauráló Habsburg uralom is kénytelen tudomásul venni. A Lipót-féle diploma leszögezi, hogy az egyházi káptalani javak a kollégium birtokában maradnak.”⁷

Kezdetben Nagyenyeden, a Bethlen-kastéllyal szemben levő ún. „váradi házat” vették meg, és városi házakat is használtak. A tanárok szálláshelyül maga a kastély és a hozzá tartozó épületek szolgáltak. Később az átellenben fekvő területen készültek a kollégium első saját épületei.⁸ A fentiekre utaltak a XX. század elején pl. a pincefelfjáratnál még látható P.P.F. jelzések, amelyek a kollégium hajdani neves rektora, Pápai Páriz Ferenc nevének kezdőbetűi.⁹

A kuruc világban, a Rákóczi-féle szabadsághozmozgalmak idején a labancok dúlásai közben (1704, 1707) az épületek súlyosan megrongálódnak. Pápai Páriz Ferenc és Enyedi István visszatérésekor az 1710-es években fogtak hozzá az újabb berendezkedéshez.¹⁰ A fontosabb javításokat, tatarozásokat véggezték el. Egyféle felújítás képe jelenik meg a dokumentumokban. Pápai Páriz Ferenc, fia és gróf Teleki Sándor II. György angol királyhoz fordulnak támogatásért, akinek az engedélyével gyűl össze az építéshez szükséges összeg. Ez volt az ún. „angol pénz”.¹¹ Kezdetben teljes újjáépítésről nem is beszélhe-

⁵ Bakó Béla: Az erdélyi academicum collegium keletkezése körüli ellentmondások. Korunk 1977. XXXVI. évf. 5. sz. 407.

⁶ B.B.: Kedves Barátom! Sárospatakiak gyulafehérvári évei. Szabadság 2004 dec. 1. 6.

⁷ Bakó Béla i. m. 407.

⁸ P. Szathmáry Károly: A gyulafehérvári-nagyenyedi Bethlen főtanoda története, Nagy-Enyed, 1868. 76–77.

⁹ Vita Zsigmond: Művelődés és népszolgálat. Az építkező kollégium a XVIII században. Bukarest, 1983. 44.

¹⁰ Vita Zsigmond: Az enyedi kohó. Az építkező kollégium a XVIII. században. Budapest, 1986. 201.

¹¹ P. Szathmáry Károly i. m. 12.

tünk, inkább lakhatóvá tételről volt szó. A hosszú békés időszakot, 1848-ig a „kollégium fénykorának” szokták tekinteni. Eközben folytak az elhúzódo építkezések. Felépül az ún. „négyyszárnyú épületegyüttes”, amelynek része a régi „nagykollégium” (1720–1743). A belső udvaros épületben lakoszobák és tantermek egyaránt voltak. Később, az 1948–49-es események után, annyira leromlott, hogy 1884-ben lebontották. Az 1775-ben épített egyemeletes épület, a hajdani „kiskollégium” viszont megmaradt. A marosvásárhelyi Paul Schmidt („Paul pallér”) építette, akinek a terve is megvan a Teleki Téka levéltári anyagában. Az eredeti terv helyett, egy barokk árkádos folyosóval ellátott manzárd fedeles, tornacsarnok felé néző egyemeletes épület készült.¹² Az idők folyamán többször kijavították, de használatban maradt (ma: Bagolyvár). Jelenleg a legrégebbi épületnek számít és bennlakás céljaira, zeneteremnek és újabban cserkészközpontnak, valamint iskolamúzeumnak használják. Hosszú tervezgetés után megindul a kollégium új épületeinek, az új „nagykollégiumnak” az építése. Először a „déli szárnyat” húzzák fel két emelettel (1827–1836).

A XVIII. és XIX. századokban volt egy érdekes szokás: a fokozatosan kialakuló épületekben nevesítették a termeket. Az ún. „négyyszögű kollégiumban” „*a szobák bibliai vagy pedig nyugati protestáns egyetemi városok neveit kapták, pl. Corintus, Ephesus, Thesalia, Sidon, Bethel, Frankfurt, Berlin, Croninga.*” Később, 1776 után Párizs, Danzing, Nápoly, Utrecht, Salernium, Edinburg, Pétervár. Bécs egyetlen terem nevét sem ilhette. E névadásokban az erdélyi, enyedi diákok nyugati tapasztalatai, és a történelmi múlt is szerepet játszottak.¹³

Az 1849-es enyedi várospusztítás és vérengzés a kollégium épületeit lakhatatlanná tette. Újabb válsághelyzet alakult ki. A tanítás szünetel egy évig, majd szinte a romok között indult el, Vajna Antal és Incze Dániel tanárok vezetésével. Az újjáépítéshez ismét az „angol pénz” kamatait használták fel, de szükség volt a helyi akaratra és lelkesedésre is. 1863-ban felépül a tanítóképzés céljaira a mai „elemi” épülete. A déli szárnyat megfelelő felújítás után kiegészítik, majd összekapcsolják a „keleti” vagy főszárnyal. Szalay Ferenc nagyszabású építő nyeri a pályázatot és a kivitelezést is ő bonyolítja le. 1884. szeptember 23-án tették le az alapkövét, majd 1886-ban jórészt birtokba vették az épületet. A teljes építkezés 1889-ig tartott.¹⁴ 1912–13-ban az épületekbe bevezetik a villanyvilágítást és a vízvezetékét. A déli szárny nyugati végén ma is láthatók az ún. „falkötő kulcsok”, ami azt bizonyítja, hogy gondoltak egy nyugati szárny megépítésére is, ez azonban soha nem valósult meg. Az építkezés a XIX és XX. században is tovább folytatódik. 1820-ban megépítik az étkezdét. 1896-ban a Tornacsarnokot, majd a „kiskórházat” (1906) és végül az ún. „Kós-épületet” (1936–38). Evvel kialakul a kollégium mai épületegyüttese.

Egy szerződés-kötés margójára

A „Regionális Operatív Program” keretében megvalósult ún. „haszonkölcsön szerződés” feltételeiről 2008-ban állapodtak meg az Erdélyi Református Egyházkerület mint tulajdonos, és a nagyenyedi önkormányzat mint bérlő, valamint a Bethlen Gábor Nemzeti Kollégium mint végrehajtó. Pap Géza akkori református püspök nyilatkozott a szerződésről: „*Markó Béla, az RMDSz elnöke és jómagam a jogszabályi előírásoknál hosszabb távú szerződés megkötését tartottuk szükségesnek az ingatlan felújítás feltételeként.*”¹⁵ A szerződés időtartamát kezdetben 12 évre állapították meg, majd 2009-ben kiterjesztették 25-re. A bérlő vállalta azt, hogy a kollégium épületeit, az udvart, a sportpályát eredeti történelmi rendeltetésének megfelelően használják, vagyis magyar nyelvű oktató-nevelő munkára. A Tanács nem fizet bért erre az időszakra, de fedezi az iskola fenntartási költségeit.¹⁶ Az egyház a Dokumentációs Könyvtárat, a Természettudományi Múzeumot és a pincét nem adta bérbe a Tanácsnak, tehát a tervezést és a felújításukat is vállalta.¹⁷

A szerződést négy műemléképület rehabilitációjára kötötték meg: a két főépületre (déli és keleti szárny), az ún. Bagolyvárra (a régi kiskollégium) és a gyakorló elemre. A régi-új tulajdonos az Erdélyi Református Egyházkerület és az érdekelt felek közötti megállapodás, pályázati úton Európai Unió pénzalappal és 2 %-os önrésszel teremtette meg az anyagi feltételeket. Kató Béla református püspök végig aktív partnere volt az előkészítésnek és a munkának.

¹² Vita Zsigmond i. m. 171.

¹³ Vita Zsigmond i. m. 1983. 51–52.

¹⁴ Bethlen-Kollégium Legújabb Története. Kiadta a Főiskolai Elöljáróság, Nagyenyed, Cirner és Ligner Könyvnyomdája, 1896. 33.

¹⁵ B. B.: Pontosít az RMDSz. Szabadság 2008. szept. 15. 3.

¹⁶ B. B.: Beindult az iskolafejlesztési program Nagyenyeden. Szabadság 2008. febr. 18. 4.

¹⁷ Sándor Boglárka Á.: Bethlen-Kollégium: sok por, számos kérdés és hatmillió euró. Szabadság 2012. jún. 21. 13.

A nagy építkezés humán biztosítéka akkor született meg, amikor a kollégiumba került Szatmári Szöcs Ildikó kémia–fizika szakos tanár (református papleány), aki a 90 utáni „tisztuló, vitatkozó” iskolai évek elteltével a cselekvés útjára terelte a leromlott épületek sorsát. A legjobbkor érkezett meg a kor embere, akit a közvélemény is elfogadott, és aki nem hozott magával 1990 előtti félelmeket és bizonytalanságokat. Képes volt „megszólítani” a tantestületet és csapatot szervezni maga körül. 2004 decemberében nevezték ki, 14 éves didaktikai gyakorlattal és több mint három éves aligazgatósági tapasztalattal.¹⁸ Új időszak kezdődött a kollégium életében, amelyben a fiatal, határozott, jó diplomáciai érzéssel megáldott iskolavezető egyik vállalt főfeladata volt a nem halasztható teljes felújítás. A rehabilitáció beindításához sok ellentmondás közepette kellett kimunkálnia az érdekelt felek közötti egyetértést, akik azelőtt alig álltak szóba egymással. Nehéz viták árán gyakorlati mederbe jutott az elvi egyezség, amelyben a tulajdonos (Református Egyházkerület), a bérlő, valamint az érdekvédelmi szervezet (RMDSz) és a megyei, illetve a központi bukaresti szervek végül partnerekké váltak. Ebben fontos szerepet játszott Mihai Horatiu Josan enyedi polgármester kitartó pozitív hozzáállása.

A megvalósíthatósági tanulmányt Maksay Ádám, a Református Egyházkerület műszaki előadója vezetésével szervezett szakembergárda készítette. Időben sikerült benyújtani a pályázatot, amely nyertes lett. Ezt követte a kivitelezési terv elkészítése.¹⁹ A költségeket a tulajdonos egyház állta. Krecsák Albert enyedi alpolgármester, a rehabilitációs törekvések kitartó támogatója, a 2010. februári „Áprily-esten” a Dr. Szász Pál Magyar Közösségi Házban örömmel jelentette be, hogy Bukarestben a Fejlesztési Minisztériumban aláírták a rehabilitáció tervezetét. Másnap megyei aláírással (Közép-Erdélyi Fejlesztési Régió) is ellátva Szöcs Ildikó már kezében tartotta a kész dokumentumot.²⁰ A hosszúra nyúlt versenyztetés (licit) a bisztrai származású Newamport cégnek kedvezett, amely 6,4 millió euró értékű beruházás megvalósítására vállalkozott.

A felújítás krónikája

2007–2009. A tízéves rehabilitációt a kolozsvári *Szabadság* napilap tudósításai végig nyomon követték. Az átfogó felújítás előtt egyenként az óvoda épületét (2007–2009), majd a Tornacsarnokot (2009) és végül az étkezdét (2011) újították fel, helyi, egyházi és anyaországi forrásokból, pontosabban a Bethlen Gábor Alaphoz benyújtott pályázatokkal, amelyekben Brendus Réka, enyedi vendiák a Nemzetpolitikai Felelős Államtitkárság főosztályvezető-helyettese támogatta az iskolát. Az Erdélyi Református Egyházkerület saját erőből a konviktus konyharészlegét modernizálta. Az óvoda épületét állami alapokból sikerült újjávarázsolni, a műemlék Tornacsarnokot pedig egy önkormányzattal közösen benyújtott pályázat révén rehabilitálták.²¹

2011 júniusában egy kamion rakterét betöltő, jó állapotú svéd iskolabútorok érkeztek a kollégiumba. Gergely Balázs, az EMNT közép-erdélyi régiójának elnöke járt Svédországban, ahol a Svédországi Magyarok Országos Szövetsége (SMOSz) felajánlására válaszolt. Egyeztetett Pap Géza püspökkel, akinek javaslatára a felújítás előtt álló Bethlen Kollégiumra esett a választás. A bútorokat a II. emeleten helyezték el.²²

2012 júliusában a sok diákemléket is idéző ún. „kiskórházat” lebontották, mert már javíthatatlan állapotba került. 1997-ben a 375 éves évfordulón került volna rehabilitációra, de a megyei tanfelügyelőség az erre szánt pénzt más célra használta fel.²³

2013 júniusában született meg a rehabilitáció első kézzelfogható eredménye, amikor az elemisták, kb. száz tanuló és tanítóik berendezkedtek a kívül-belül megújult ősi épületükben. Ekkor az építők már a főépület déli szárnyán dolgoztak, ahol a bennlakók megújított modern szobáit alakították ki. Közben kicserélték a teljes fűdémszerkezetet és csatornahálózatot. Megkezdődött a keleti főszárny felújítása is. Ekkor történt meg az első nagyobb „belső átköltözés”, hiszen a keleti szárny és a Bagolyvár minden munkába még nem vett termét ki kellett használni, hogy a tanórák zökkenésmentesen folytatódhassanak.²⁴ A régi, 218 éves Természettudományi Múzeum, valamint a mindössze 13 éves igen látogatott Is-

¹⁸ B. B.: Kinevezték a 383 éves Bethlen Kollégium első igazgatónőjét. *Szabadság* 2005. jan. 5. 6.

¹⁹ *Somogyi Botond*: Nemsokára kezdődhet a Bethlen Kollégium felújítása. *Üzenet* 2011. febr. 15. 4–5.

²⁰ B. B.: Rehabilitálják a Bethlen Kollégiumot. *Szabadság* 2010. nov. 17. 6.

²¹ *Dézsi Ildikó*: Megújult a nagyenyedi Bethlen Gábor Kollégium konviktusa. *Szabadság* 2011. jún. 14. 1, 4.

²² B. B.: Svédországból kapott bútorokat a kollégium. *Szabadság* 2011. jún. 25. 4.

²³ B. B.: Bontás és megújulás a várban és a kollégiumban. *Szabadság* 2012. júl. 21. 13.

²⁴ B. B.: Felújított épület, nagyobb diáklétszám Nagyenyeden. *Szabadság* 2013. szept. 19. 13. old.

kolatörténeti Múzeum 2013-ban ideiglenesen bezártak. Kiállított anyagaikat levédtek és raktározták. A Bethlen Dokumentációs Könyvtár is bezárta ajtaját.²⁵

2014-ben költöztek be a tanulók a déli szárny felújított bennlakásos részébe és a tantermekbe. Díszterem hiányában továbbra is a Vártemplomban tartották a szokásos évnvítót. Ekkor az iskolai élet elsősorban a déli szárnyban zajlott. Gyarapodott a bennlakó tanulók létszáma. 120 tanuló került új „otthonba”, ahol ezentúl 6–8-as létszámú, külön fürdővel ellátott szobákban laktak. Saját fűtőközpont gondoskodik a meleg környezetről. Ekkor a tanítás a kész déli szárnyban és a részben felújított Bagolyvárban zajlott. Lekerültek a védőburkolatok a fejedelmi szobokról.²⁶ Egyházi erővel felújították a Dokumentációs Könyvtár olvasótermének és a Természettudományi Múzeum freskóit. A keleti szárnyban tovább folytatódott a ütemtervhez képest jelentős késésbe került munkálatok. A kivitelezés ekkor mindössze 72%-os volt. Sikerült 10 hónapos törvényes hosszabbítást kieszközölni.²⁷



A Bethlen Kollégium (Bakó Botond felvétele, 2015)

2015 őszén, a számottevő haladás mellett (90 %-os készenlét), a kivitelező cégnek még egy kéthónapos halasztást hagytak jóvá a befejezéshez. December 15. volt a végső határidő, amit kéthetes elszámolási időszak követett az uniós pénzalappal. Nyári kihagyások miatt mégsem sikerült időre befejezni a munkálatokat. Benépesült a keleti főszárny baloldali része. Ekkor vették birtokukba a tanárok a két teremből a déli szárnyban kialakított új tanári szobát. Hátráltató tényező volt az igen elhanyagolt elektromos hálózat teljes megújítása is. Székelyföldi munkások végezték el a keleti szárnyban a régi tölgyfalepcsők felújítását. Folytatódott a külső vakolási munkálatok. A keleti főszárny Bethlen utcai részét még november-decemberben is vakolták.²⁸

2016 januárjától egy határidőn túli utolsó hosszabbítással, külön szerződéssel és az Enyedi Tanács anyagi hozzájárulásával folytatódott a munkálatok. A késésért a kivitelezőt megbírságozták, hiszen az „új kiegészítő költségvetés” érzékenyen érinti a helyi tanács terveit. Az elmaradt munkálatokat (a Bagolyvár ajtóit és ablakai, a Díszterem, a főbejárat, az udvar rendbetétele, lekövezése, kisebb javítások, utómunkálatok) legkésőbb június 30-ig kell befejezni. A tanulók most már egy januári-februári átköltözéssel birtokukba vették az egész keleti főszárnyat és az első interaktív táblát is beszerelték a matemati-

²⁵ B. B.: „Szunnyadó” gyűjtemények az újuló Bethlen-kollégiumban. Művelődés 2014. LXVII évf. 8. sz. 23.

²⁶ B. B.: Benépesült az enyedi kollégium déli szárnya. Szabadság 2014. szept. 20. 5.

²⁷ Nagy Hintós Dianna: Templomfelújítás Kolozsváron és Széken, iskolatatarozás Nagyenyeden. Szabadság 2014. dec. 24. 17.

²⁸ B. B.: Bethlen Gábor Kollégium: két hónap halasztás az épület-felújítás befejezésére. Szabadság 2015. okt. 20. 4.

ka kabinetbe, majd március hónap folyamán további 29 került a helyére. Az iskolai könyvtár is visszaköltözött régi helyére, az ún. „rajzterembe”.²⁹

Epilógus

A kollégium épületeinek legátfogóbb, tájainkon egyedi rehabilitációja a végéhez közeledik. A munka minőségét az idők szava dönti el. Az 2015–16-os iskolai év második félévében a kollégium „lakói” jó körülmények között kezdték meg a munkát. A rehabilitáció „hétköznapi hősei”, a diákok és tanárok a sok „költözködés” után szervezetteren vették birtokukba újjávarázsolt otthonukat. Az ún. „digitális nemzedék” a szakteremrendszerben találta meg a helyét. A bennlakás „diákbarát” jellegűvé vált. Az új tanári szoba funkcionális, központi fekvésével közelebb került a diákokhoz, az adminisztrációhoz és az iskolavezetőkhez. A kabinet rendszerű oktatással új terek nyíltak a színvonalasabb és hatékonyabb oktató-nevelő munkához. Lelőve és zöld övezettel az udvar is kezd felvenni új arculatát. A szakoktatás felé tett lépésekkel a kollégium szélesíti kínálatát. A szülők, iskolabarát felnőttek, vendiákok felé irányuló, összetartó programjaival alappillére az „*alakuló nagyenyedi szórányszigetnek*”, amely a dél-erdélyi „szétszórtság” közepette is a fennmaradás, az identitás megőrzésének a záloga.³⁰ Ősszel, iskolakezdés után nagyszabású vendiák-találkozóval ünneplik majd a XXI. század korszerű enyedi magyar iskolájának a megszületését. Felerősödik az alapítónak szánt költői üzenet: „*Fejedelem, a fundamentum áll!*”

Bakó Botond

Honismereti komplex tehetségsegítő műhely megvalósulása Szekszárdon



EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA



EMBERI ERŐFORRÁS
TÁMOGATÁSKÉZELŐ



Nemzeti
Tehetség Program

2015 nyarán jelent meg egy pályázati lehetőség (NTP- KKI-B-15) a köznevelési és a kulturális intézményekben működő tehetséggondozó programok támogatására. A program (pályázati azonosító: NTP-KKI-B-15-0019) az Emberi Erőforrások Minisztériuma támogatásával, az Emberi Erőforrás Támogatáskezelő lebonyolításában, a Nemzeti Tehetség Program keretében valósulhatott meg.¹ A Szekszárdi Garay János Gimnázium nagy örömmel olvasta a kiírást, ugyanis rögtön láttuk, hogy a pályázat jó lehetőséget biztosít egy tehetségsegítő program megvalósulásához.

Gimnáziumunk akkreditált kiváló tehetségpont. Évfolyamonként általában négy párhuzamos osztályunk van, évtizedek óta nagy hangsúlyt fektetünk a komplex tehetséggondozásra. Nagyon fontos, hogy a munkaközösségeinkben a tanórai és tanórán kívüli formákat össze tudjuk hangolni a hatékonyság érdekében. A történelem munkaközösség évtizedek óta valamennyi fontos tantárgyi versenyen országos eredményekkel büszkélkedik, az általunk szervezett tehetséggondozó programokon tanulóink szép számban és nagy kedvvel vesznek részt. Iskolánkban hosszú idő óta működik humán specializációs csoport (9–10. évfolyamon két fakultációs óra). Az emelt szintű érettségi vizsgát is legnagyobb arányban ők választják, és a tantárgyi versenyeken indulók között is szép számban találhatjuk meg a humán csoport tagjait. Más tehetségsegítő programok mellett az iskolában 2009 óta működik honismereti szakkör, amelyen elsősorban a humán érdeklődésű tanulók és a humán specializációs csoport részvételére számítunk. A Garay Gimnázium jó kapcsolatot épített ki a honismeretben élenjáró helyi és országos szervezetekkel, például a Honismereti Szövetséggel és a Tolna Megyei Egyed Antal Honismereti Egyesülettel. Ennek szép példáját mutatta az elmúlt év nyarán együttes munkával szervezett XLIII. Országos Honismereti Akadémia, amelynek a városunk és a gimnáziumunk adott otthont, s diákjaink, illetve a szakköri tagok közül 40 tanuló vett részt a szervezésben és a lebonyolításban. A szakkör, amelynek a vezetését e sorok írója látja el, évek óta szervez múzeum- és közintézmény-látogatást, versenyeket, kirándulásokat, temetőlátogatást, s egyéb programokat.

²⁹ B. B.: Félév hosszabbítás a Bethlen Kollégium felújítására. Szabadság 2016. jan. 16. 6.

³⁰ B. B.: Alakuló szóránysziget pillérei. Korunk 2014. III. évf. 6 sz. 87.

¹ A pályázat megvalósításra 1 800 000 Ft-ot nyertünk.

2015 nyarán örömmel láttunk neki a program kidolgozásának: a megírt pályázat célja egy honismereti komplex tehetséggondozó és fejlesztő program megvalósítás lett.² Az alap gondolat, hogy a történelem alapórák (4 évfolyamos képzés során heti 2–3–4 óra) és a fakultációs órák (11–12. évfolyam 2–2 óra) kevés lehetőséget biztosítanak az egyébként is fesztett tananyag elsajátításán túl például múzeumlátogatásra, kirándulásra. A tehetséggondozó órák célja az általános történelmi műveltség, az órán tanultak kiterjesztése és elmélyítése, valamint az egyéni, családi, közösségi, nemzeti azonosságtudat kialakítása, illetve formálása. A honismeret, a közösségi hagyomány ápolása fontos szerepet jelent a hazaszeret ápolásában. Fontos, hogy a diákok megismerjék iskolájuk történelmét, Szekszárd és néhány fontosabb Tolna megyei helység nevezetességeit, népi hagyományait. A foglalkozások nyomán bővülnek a tanulók művelődéstörténeti ismeretei, fontossá válik a diákokban a nemzeti értékeink megbecsülése. E munkának jelentős szerepe van a tanulói személyiség fejlődésében, az értelmi, érzelmi, etikai és esztétikai nevelésében és társadalmi cselekedeteik tudatosulásában.³

A program a történelem munkaközösség munkájának keretén belül valósul meg. A cél Tolna megye történetének és honismereti értékeinek megismerése előadásokon, bemutatókon, játékos vetélkedőn, egy megyei tanulmányi úton és egy, a megye határain túli múzeumlátogatáson át. A műhely, amelyet évek óta részeiben már megvalósítottunk, 2015. szeptember 1. és 2016. május 15. között zajlott iskolánkban, egy 79 órás foglalkozásból álló, arányosan elosztott, a honismeret minden fontos szeletét magában foglaló programsorozatból tevődött össze, melynek keretében egy Tolna megyei kétnapos tanulmányutat, valamint egy, a megye határain túli egynapos múzeumlátogatást (Nagycenk, Pannonhalma) is megszervezhettünk.

A kötelező program egyhetente, több óra keretében végrehajtott programsor logikus láncolatára van felépítve, a fő programok a következők voltak: először megismerkedtünk az iskolánk múltjával, majd Szekszárd és Tolna megye történetével, a diákok egy-egy falutörténetet készítettek el, kiválasztva szüleik, nagyszüleik szülővárosát vagy lakhelyét, s mindezt prezentáció alkalmazásával mutatták be. Közben történelem szakos kollégáim segítségével és a gyerekekkel együtt egy játékos iskola- és várostörténeti vetélkedőt állítottunk össze a Kutatók Éjszakája városi programjainak sorában, melyet Szekszárd általános iskolásainak szerveztünk. A program hatalmas sikert aratott. Ezt követően egy iskolatörténeti témát dolgoztunk fel a Mezőkövesden október végén tartott XX. Országos Ifjúsági Honismereti Akadémiára, s ebből három diák készített egy prezentációs bemutatót, illetve cikket is írt az anyagból.⁴ A diákok ezzel egy időben a pályázat kidolgozójának irányításával felkészültek a város nevezetességeiből, „kis idegenvezetőkké” váltak, s együtt jártuk be városunk nevezetességeit. Karácsony előtt beszélgettünk az ünnepekről, ünnepi szokásokról, januárban megismerkedtünk a családfakutatással, felderítettük a Tolna Megyei Levéltárat, ahol a családfakészítés rejtelmeibe nyertek bepillantást a tanulók, s maguk is elkészítették első családfáikat. Előadást hallgathattak Tolna megye mestersegeiről, s ellátogattunk egy kiváló mester, bőrdíszműves kis műhelyébe és boltjába, ahol saját szemükkel láthatták a lószerszámok kézi készítésének folyamatát. A nemzetiségek, különösen a svábok fontos szerepet játszanak a megyében, az ő történetükbe is bepillantottunk, majd ezzel kapcsolatosan a megyei viseleteket, különösen a sárközi viseletet csodálhattuk meg. Egy megye életéhez hozzátartozik a gazdasági élete, így sort kerítettünk Tolna megye mezőgazdasági és ipari tevékenységének ismertetésére is. A gimnázium hagyományosan március közepén tartja iskolai napjait. A Garay Napok folyamán tartott ismeretterjesztő előadások sorában egykori tanítványunk, Baltavári Tamás, a Történelmi Animációs Egyesület elnöke tartott nagy sikerű bemutatót az animáció szerepéről a történettudományban. Két nagy állami ünnepünk napján (október 23. és március 15.) részt vettünk és koszorúztunk a szekszárdi városi ünnepen, március 15-én a szekszárdi 48-asok sírjainál és gimnáziumalapító igazgatónk, Wigand János sírjánál koszorúztunk, mely sírokat előtte, egy délután rendbe hoztunk, és gyertyákat is gyújtottunk a síroknál. S végül, a program zárásaként a szekszárdi és Szekszárd környéki szakrális emlékek – keresztek, kiskápolnák – történeti kutatásáról beszélgettünk, s kutatótársaimmal gyalogtúrát szerveztünk néhány híres szakrális emlékek felkeresésére.

² A programot vezető személy Dr. Gesztesi Enikő, aki 27 éve tanít, történelem–latin–ógörög szakos (PhD végzettségű, Bonis Bona Dijás [2015]), szaktanácsadó, az idegen nyelvi munkaközösség vezetője, a Tolna Megyei Egyed Antal Honismereti Egyesület elnöke, számos korábbi honismereti programunk megvalósítója, több publikációja jelent meg a honismerettel kapcsolatosan.

³ A szerző az Oktatókutatási és Fejlesztő Intézet által szervezett „Jó gyakorlatok a köznevelésben” című innovációs szakmai műhely keretében nagy sikerrel mutatta be a terveit 2015. szeptember 29-én Pécsen.

⁴ *Gujás Enikő–Vecsei Vivien–Verebi Máté*: Huszonhárom év egy főgimnázium élén: Wigand János, az iskolaalapító igazgató. Honismeret XLIV. 2016. 2. sz. 81–84.

A tanév során folyamatosan megvalósuló program mellett két kiegészítő programot terveztünk. Az egynapos múzeumlátogatás keretében Nagycenkre utaztunk, s a legnagyobb magyar, Széchenyi István kastélyát látogattuk meg, megkoszorúztuk a sírját, ezzel is a nemzettudatot igyekeztünk erősíteni a tanulóinkban. Visszafelé pedig a pannonhalmi bencés apátságot kerestük fel, amely a gimnáziumi tanulók számára szintén hatalmas élmény, hiszen gimnáziumunk nem egyházi intézmény, s a bencés kolostortapasztatunk szerint kevesen ismerik. A kétnapos múzeumlátogatás során több Tolna megyei települést látogattunk meg, így ez szervesen illeszkedett a kötelező foglalkozások munkatervébe. A tapasztalat az, hogy a diákok jobban ismernek távolabbi helyeket, mintsem a saját megyéjüket. Ezért olyan kétnapos programot állítottunk össze, melyben megyénk látnivalói közül sokat meg tudunk mutatni. Célunk, hogy változatos programon keresztül megismerhessük Tolna megyét (faluházait, vidéki múzeumait, tájházait, üzezeit stb.). Első nap az öcsényi Tájházat, Bátán a Fekete Gólya Házat és a Szivattyútelepet, Bátaszéken a Ciszterci Apátságot, a grábóci Szerb Templomot, a bonyhádi Völgysegi Múzeumot, Závodon a Fachwerk házakat, a római katolikus templomot látogattuk meg. Dombóváron pedig a Fekete István Emlékmúzeumot, a Helytörténeti Gyűjteményt, a Kossuth-szoborparkot, végül a zsidó temetőt kerestük fel. Kis pihenő után, másnap Ozorán és Simontornyan (várak) át vezetett az út a Paksi Városi Múzeumba, majd a györkönyi Falumúzeum meglátogatása után az utolsó megállóhelyünk Medina volt, ahol a Helytörténeti Gyűjteményt és a Szerb Templomot csodálhattuk meg.

A fent vázolt pályázat megvalósítása során többféle módszert (komplexitás) alkalmaztunk, ezért a diákok sokszor hallgattak előadásokat, hiszen ezekből sokat tanulhatnak, példamutató és neves előadók segítettek munkánkat. De szerettük volna a lehető legtöbbször bevonni a munkába a tanítványokat: tanulói kiselőadásokat, bemutatókat kellett készíteniük, megtanulták a jó bemutató (pl. ppt.) készítését, s ezek nyomán az önálló előadást és a vitakultúrájukat fejlesztettük, idegenvezetőként dolgoztak. A versenyszervezés során önállóan kellett játékos és komolyabb feladatokat készíteniük a tanulóknak, melyeket megbeszéléseken átnéztünk, értékeltünk. Fontos az önálló anyagkeresés kialakítása a diákokban, ezért megismerkedtünk Szekszárd közművelődési intézményeivel, ahol szakemberek által kiadott feladatokat kellett megoldaniuk egyénileg, illetve csoportokban (kooperatív módszer). Ezeken kívül egy kutatási terület köré épülve a tudományos munkák elkészítésének mechanikájára is tanítottuk őket, s ennek segítségével kis dolgozatokat készítettek a diákok (lábjegyzet, irodalomjegyzék, tartalomjegyzék stb.). Tárgyasult eredményként a tanulók beszámolókat, rajzokat, kis eszközöket készítettek a kirándulások és múzeumlátogatás nyomán.

A változatos, sokféle módszert alkalmazó, sokoldalú programba kb. 20 diákot vontunk be. A tanulók 9–10. és 12. évfolyamosok, olyan diákok, akiket nap mint nap történelemből tanít a program kidolgozója; vannak matematika–fizika, komplex természettudományos csoportban, öt évfolyamos nyelvi előkészítő osztályban tanulók, illetve a 9. évfolyamos, humán csoport tanulói szinte kivétel nélkül – tehát életkoruk szerint 14–18/19 évesek. A diákok érdeklődési köre hasonló, mindannyian érdeklődnek a történelem és társadalomismeret tantárgyak iránt. Többen országos, illetve megyei eredményekkel rendelkeznek, akár már az általános iskolában, akár a középiskolában. Iskolánk tanárai is részt vállaltak a munkában,⁵ ezenkívül hivatalosan 12 szakember önkéntesként is csatlakozott, mindannyian elkötelezett támogatói a honismereti egyesületi munkának, szinte mindenki velünk együtt dolgozunk a Tolna Megyei Egyed Antal Honismereti Egyesületben. Többen közülük közgyűjteményekben dolgoznak, feladatuknak tekintik a diákok honismereti tudásának gyarapítását, jól látják, hogy ezen ismeretek fejlesztésére ez a korosztály a legalkalmasabb, segítségükkel programunk minden területe lefedhetővé vált. Önkéntesen csatlakozott a gimnázium 4 egykori tanulója, egyetemistája is, akik publikációjuk, kutatásaik révén egy-egy terület jó ismerői, bemutatójukkal jó példát mutatnak fiatalabb társaiknak.

Gimnáziumunk diákjai közül sok a motivált, a környezetére figyelő, érdeklődő, szorgalmas tanuló. Felfedezésük, megismerésük és megtartásuk a honismereti mozgalomban hatalmas kihívás egy pedagógus számára, a velük való foglalkozás munkánk egyik legnehezebb, ugyanakkor leggyönyörűbb része. A tehetséggazonosításuk és gondozásuk során pedig nagyon fontos, hogy az érdeklődésüknek, személyiségüknek leginkább megfelelő feladatokkal lássuk el őket. Úgy gondoljuk, hogy ebben a hatalmas innovatív programban minden diák talált valamit, amit magával visz, még akkor is, ha jövőjét nem a megyében tervezi. Reményeink szerint meglátták a diákok, hogy milyen csodák veszik körül őket szűkebb pátriájukban is, s a későbbiek során szeretettel fognak emlékezni az együttes programokra, s maguk is figyelni fognak környezetükre, az épített örökségre, a népi kultúrára. Ezzel a programmal ehhez szeretnénk volna lehetőséget biztosítani diákjaink számára.

Gesztesi Enikő

⁵ A történelem munkaközösség tagjai: Huszárikné Böröcz Zsófia, Nagy László, Tóttós Gábor és Werner István 1–1 órában vettek részt a program megvalósításában.

A „Csanád” nevű települések első magyarországi találkozója Csanádpalotán

E rangos esemény színhelye volt 2005. november 16-án Csanádpalota, ahol az önkormányzat szervezésében rendezték meg a „Csanád” nevű települések első magyarországi találkozóját. A Csanád vezérről elnevezett települések baráti körének létrehozását szorgalmazó kezdeményezés az előző évben indult az Erdőcsinád nevű erdélyi faluból. A kezdeményezés céljaként a Csanád vezér nevét hordozó települések önkormányzatai, iskolái és egyházai együttműködésének keretében a következőket jelölték meg:

- Csanád vezér történelmi szerepének méltatása, esetlegesen róla szóló kiadványok megjelenítése;
- különböző kulturális és sportrendezvények, közös kirándulások és táborozások szervezése;
- közös vállalkozások létrehozása;
- Csanádi Napok szervezése;
- egy közös portál létrehozása és fenntartása.

A kezdeményezők által felkutatott „Csanád” nevű települések: Csanádalberti, Csanádapáca, Csanádpalota, Érsekcsanád, Magyarcsanád, valamint három romániai település: Erdőcsinád, Ősccsanád és Szászcsanád.

A „Csanád” nevű települések első találkozója 2005. április 16-án került sor Erdőcsinádon. Ezen a találkozón négy település: Csanádapáca, Csanádpalota, Érsekcsanád és Erdőcsinád vett részt. Ezen települések képviselői aláírták a *Chanád települések chartáját*, melyben az ismertetett célkitűzéseket fogalmazták meg. A magyarországi „Csanád” nevet viselő többi település polgármestere is kinyilvánította azon szándékát, hogy csatlakozni kíván a chartához, részt kíván venni az együttműködésben.

E csatlakozási szándék megvalósulását célozta meg Csanádpalota azzal, hogy megszervezi a „Csanád” nevű települések első magyarországi találkozóját. A találkozó közel 300 fő részvételével zajlott. A Kelemen László Művelődési Házban délelőtt 9 és 10 óra között a gyülekező vendégek köszöntésében, fogadásában a Dér István Általános Iskola Fúvószenekara működött közre. A protokolláris programokat Erdélyi Sándorné dr., Csanádpalota nagyközség jegyzője konferálta. A rendezvényt 10 órakor Perneki László, Csanádpalota nagyközség polgármestere nyitotta meg, majd a megnyitót követően a Csanád nemzetségről tartott előadást dr. Blazovich László egyetemi tanár, a Csongrád Megyei Levéltár igazgatója. Ezt követően bemutatkoztak a Csanád vezér nevét viselő települések: Csanádalberti, Csanádapáca, Erdőcsinád, Érsekcsanád, Magyarcsanád, Ősccsanád és Csanádpalota.

A rendezvény további programja a művelődési házban a „Csanád”-ok kulturális csoportjainak bemutatásával folytatódott. A Kelemen László Művelődési Ház igazgatója, Ádók István által vezetett műsorban fellépett az ősccsanádi, a magyarcsanádi és az érsekcsanádi néptáncegyüttes, modern tánccal mutatkozott be Csanádapáca és Csanádpalota. A kulturális műsorban fellépett még a csanádpalotai Citera és Népdalkör, valamint a zsombolyai rockegyüttes.

A rendezvényen a „Csanád” nevű településeken kívül részt vett a csanádpalotai székhelyű „Csanád” Mikro-térségi Társulás kapcsán a társulás további négy településének polgármestere, valamint a társulással 2002 óta együttműködő romániai zsombolyai kistérség 10 településének delegációja Kaba Gábor, Zsombolya polgármesterének vezetésével.

A művelődési házban zajló kulturális bemutatóval egy időben a községháza dísztermében fórumot tartottak a delegáció részére. Ennek keretében Csanádpalota határon túli kapcsolatairól szólt Perneki László polgármester, majd *Az euróregió fejlesztési stratégiája* címmel Bodó Barna temesvári egyetemi tanár tartott előadást.

A fórum befejeződése után emléktáblát avattak. A „Csanád”-ok első magyarországi találkozóját megörökítő emléktáblánál Szabó Vilmos, a Miniszterelnöki Hivatal határon túli magyarokért felelős politikai államtitkára mondott avatóbeszédet és leplezte le a Csanád nemzetség címerét és a „Csanád” nevű települések nevét hirdető emléktáblát. Az emléktábla talapzatába beépítették az egykori csanádi vár egy kövét is. Az avatóünnepséget Mátó Mátyás kétszeres *Aranypáva Díjas* tárogatóművész előadása, valamint a Dér István Általános Iskola Fúvószenekarának előadásában elhangzott zenekari számok tették ünnepélyesebbé.

A rendezvény további programja a művelődési házban rendezett kiállítás bemutatásával folytatódott. A kiállítást helybeli termelők, gazdasági társaságok, egyéni vállalkozók által termelt és gyártott termékekből, valamint a helybeli kézművesek és a kézimunka szakkör tagjainak munkáiból rendezték. Az érdeklődők megtekinthették a művelődési házban lévő többi kiállítást is, így a Csanádpalotáról elszármazott Tokai Ferenc festőművész alkotásait, két mártélyi művész, Surinyáné Borsodi Katalin népi festő és szobrász, valamint Nagy István fafaragó, *A Népművészet Mestere* alkotásait és Szekeres András volt helyi lakos fafaragásait.

A kiállítás bemutatását követően Szabó Vilmos, a MEH határon túli magyarokért felelős politikai államtitkára tartott előadást hazánk határon túli kapcsolatairól. Az előadás után a „Csanád” nevű települések képviselői aláírták a kiegészített *Chartát*, amelyhez ezúttal csatlakozott Csanádalberti, Magyar-csanád, Szászcspanád és Óspanád.

A „Csanád”-ok a találkozót évente megrendezik, a soron következő találkozónak a romániai Óspanád település ad otthont. A találkozó zárását megelőzően Perneki László polgármester úr átadta az erdőcsinádi református templom felújítására Csanádpalota Nagyközség Önkormányzatának adományát, melyet Lukácsy Szilamér lelkipásztor vett át. A találkozó programja a zsombolyai rockegyüttes fellépésével zárult.

Ádók István

XIV. Civil Akadémia

Horvátország–Drávaszög, 2015

2015. december 10–13. között szervezték meg a XIV. Civil Akadémiát, Horvátországban, újra a Drávaszögben. Mivel nem sikerült anyagi alapokat szerezni e tapasztalatcserére, Tomasik Deák Korina, a Hercegszöllősi Mihály Magyar Ifjúsági Szervezet elnöke magára vállalta ennek finanszírozását és megszervezését is. Önzetlen és kitartó munkájának köszönhetően újra együtt lehetett a Kárpát-medence összeforrt csapata. Ezen az akadémián részt vett Bosznia-Hercegovina (Muratovity Irma és Vég Zoltán Szarajevóból), Csehország (Fazekas Mónika Brünnből), Horvátország (Ferenc László és Giber János Eszékéről, Tomasik Deák Korina, Suba Ibolya és Milanović Lili Hercegszöllősről), Románia (Balázs Zoltán Erkedről, Dukrét Géza és dr. Fleisz János Nagyváradról), Szerbia (Krizsán Vilmos Adárról) civil egyesületeinek képviselői, valamint az akadémiák fő szervezője, Romhányi András, a Magyar Kollégium vezetője, összesen 13-an.

Az akadémia célja a Kárpát-medence legjobban működő magyar civil egyesületeinek tapasztalatcseréje a különböző országok magyar civil szervezeteivel. Fontos e szervezetek megismerése, biztatása, támogatása, fennmaradásuk érdekében. Idézek Romhányi András leveléből: *„Vigyétek el a hírt más közösségekbe: szerte a Kárpát-medencében vannak közösségek, melyeknek tagjai figyelnek egymásra! Ezek adnak reményt: a szennyáradat után is lesz élet. Adjatok hírt magatokról, tudjatok egymásról, vegyétek fel egymással a kapcsolatot! »Lesz még egyszer ünnep a világon.«”*

Határás utazás után érkezünk meg Hercegszöllőstre, a Jurini dvori nevű falusi panzióba. A szobák elfoglalása után átmentünk a kultúrotthonba, ahol a Hercegszöllősi Mihály Magyar Ifjúsági Szervezet új termet kapott. Itt már vártak ránk az egyesület tagjai és Sója Dénes, a járás elöljárója, aki köszöntötte csapatunkat, jó találkozást kívánva. Deák Korina ismertette a következő napok programjait, majd mindenki bemutatkozott: kit képvisel és honnan jött. Ezután bemutatkoztak az egyesület tagjai is. Vacsora után mindenki részletesen beszámolt az előző év tevékenységeiről, sikereiről, tapasztalatairól.

Péntek délelőtt Harasztit látogattuk meg. Műemlék templomában Senn Péter tiszteletes ismertette a templom és a falu történetét. Ők úgy tartják, hogy Harasztia a magyarság végvára. Érdekes történetet

mesélt a lelkipásztor: a háború alatt a túlsó, valamikor Harasztihoz tartozott szerb faluból lőtték az itteni református, innen pedig lőtték az ottani pravoszláv templomot. Mindkettő súlyosan megsérült. A pravoszláv templomban, tető nélkül maradva, az eső lemosta a falakat és XIII. századi freskók kerültek napvilágra. Ez igazolta, hogy eredetileg Árpád-kori templom lehetett. Tudjuk, hogy a XVI. században Sztárai Mihály prédikátor alapítja meg a református gyülekezeteket Baranyában és Szlavóniában. A környéken Harasztinak volt az első iskolázott kántora. Temploma egy 1600-as, paticsból készült templom helyére épült 1792–1795 között. A kiemelt műemlék templom szépen karban van tartva. Nyugati és keleti végében két-két faoszlopon álló karzatait eredeti mellvédek díszítik. A keleti karzat alját nagyon szép XVIII. századi kazetták borítják.

A falunak jelenleg 355 lakosa, a református gyülekezetnek 230 tagja van. A többi horvát katolikus. A magyar iskolát a 70-es években zárták be. Itt állították fel az első köztéri Petőfi-szobrot, amely Hunyadi László alkotása. A templomkertben turulmadaras emlékműt állítottak, amelynek magassága egyenlő a kerítés magasságával, hogy elkerüljék a botránykeltőket. Az emlékmű mögött álló tájház egy nagyon szép kőoszlopos verandás épület, benne egy rendkívül gazdag néprajzi gyűjtemény. A nagyon jó állapotban lévő tárgyakat Szenn Péter tiszteletes gyűjtötte össze. A faluban a Dózsa György Magyar Kultúregyesület működik, dalárdával és táncsoporttal.

Várdarócon már vártak minket az idén felavatott Magyar Házban. Itt a Petőfi Sándor Magyar Kultúregyesület működik, Budin Margit helyettes képviselőasszony vezetésével, aki egyben a tisztagű női énekkar vezetője. Van saját táncsoportjuk is.

A falu nevét a daróc inganyagtól, *vár* előnevét a valamikor mellette levő Csere-dombon álló vártól kaphatta. A falunak 670 lakosa van, melynek 85 százaléka magyar, zömében református, 15 százaléka horvát, szerb és roma. A helyzet hasonló a többi falvakhoz. A fiatalok elmentek külföldre dolgozni, s nem valószínű, hogy visszatérjenek. A falu lakossága fokozatosan csökken és elöregedik. Magyar óvodája és négyosztályos iskolája még megvan. Földműveléssel, főleg kertészettel foglalkoznak, jelentős a fűszerpaprika és a káposzta termesztése. Az állattenyésztés kihalóban van. Híres a várdaróci szilvapalinka, mennyiségben és minőségben is.

Hagyományörző falu. Minden évben húshagyókedden tartják a *kakasütést*. A legények kakasnak öltöznek, s körülugrálják a lányokat, a tyúknak öltözött fiúk pedig kosarakban tojást gyűjtenek. A központban bekötött szemű asszonyok bottal próbálják leütni a földbe ássott (ma már műanyagból készült) kakas fejét. Ezt felvonulás követi. Az este fénypontja a kakaspörkölt-főző verseny, majd éjfélig táncmulatság.

Délután képzőművészeti kiállítást nyitottak meg Hercegszöllősen a kultúrközpontban. A Hercegszöllősi Mihály Magyar Ifjúsági Szervezet Triliom nevű együttese színvonalas műsorral jelentkezett. A kiállításon résztvevő alkotók oklevelet kaptak Deák Korinától, a civil szervezet és az együttes vezetőjétől.

Hercegszöllős járási központ. A település szellemi fénykorát a XVI. században élte: egyházi központ, református püspöki székhely. A XVIII. század elejéig a lakosság magyar volt. Ekkor jelentek meg az első szerb telepések. A XIX. század elejétől katolikus horvátok érkeztek. A 2001-es népszámlálás már a horvátok többségét mutatta ki. A 2011-es népszámláláskor 1725 lakosa volt. Árpád-kori református templomát tavaly restaurálták. Fontos megemlíteni, hogy a Drávaszög mediterrán jellegű klímája, a talajviszonyok kifejezetten kedveznek a szőlőtermesztésnek. Az itt elhelyezkedő falvak kitűnő borok szülőhelyévé váltak az elmúlt évszázadok folyamán. Ez Hercegszöllős legjelentősebb bevétele is. Itt találjuk az egyik legnagyobb borfeldolgozó üzemet, a Belje-pincészetet.

Este Vörösmarton, az egyik kollégánk, Ferenc László pincéjében vacsoráztunk vadaspörköltet. Vörösmart a térség egyik legnagyobb települése. 1246-ban *Verusmarth* néven bukkan fel. Már a XVI. században a Drávaszög legjelentősebb és legforgalmasabb helységei közé tartozott. A XIX. század elején gazdag magyar faluként tartják számon. 1841-ben nyilvánították várossá. Jelentős a szőlőtermesztése, a hegyről lejáró utak mindkét oldalán pincék sorakoznak, a hegyoldalba vájva. 1961 körül 2000 a lélekszám, 2001-ben már csak 974. Nyolcosztályos központi iskolája van, hozzá tartoznak Csúza és Újbezdan iskolái is.

Szombaton délelőtt Kőbe látogattunk. A falu nagy öregje, Mórincz Zoltán ismertette Kő történetét. A XVI. századtól említik mint községet. 1792-től önálló eklézsiája van. Református templomát 1804–1805-ben építették. Jelenleg nagyon elhanyagolt állapotban van. Csak az imatermet használják. A régi iskolát átalakították kultúrotthonná. Majd Árpási József tiszteletes beszélt az egyházzal. 186 lakosából 58 magyar, a többi horvát és szerb nemzetiségű. A diákok I–IV.-be Sepse faluba járnak,



Az akadémia résztvevőinek egy csoportja, középen szemüvegben e beszámoló szerzője

V–VIII.-ba Hercegszöllőstre. Itt működik a Tánc Magyar Kultúregyesület, melynek szervezője és elnöke szintén Deák Korina. Van saját tánc- és színjátszó csoportjuk.

Délután meglátogattuk Deák Korina lakását. Azt kell tudni, hogy Korinát 2012. november 17-én Brünnbén, Csehországban keresztelte meg Balázs Zoltán szilágyerkedi református lelkipásztor. A keresztelési ceremónia pont úgy zajlott le, mint ahogy egy újszülöttet megkeresztelnek. Keresztapa Romhányi András Budapestről, a keresztanya Fazekas Mónika Brünnből volt, a gyülekezetet mi alkottuk. Mi megfogadtuk, hogy továbbra is ügyelni fogunk Korina lelki üdvösségére, egyengetjük útját a református közösségben. Így már érthető, hogy társaságunk olyan, mint egy nagy család.

Este Luca-napi vigadalom volt Újbezdánban. A szervező az Újbezdáni Ifjúsági Hagyományőrző Egyesület volt, amelynek van két tánccsoportja, tamburazenekara és énekkara. Ezek, és a környező települések tánccsoportjai és énekkarai színvonalas műsort mutattak be. Még a szerbiai Vajdaságból is jött egy tamburazenekar. Bemutatkozott egy szerb tánccsoport is. Vacsora után, amely itt a Magyar Házban volt megterítve, a két tamburazenekar összeállt és egy fergeteges mulatást rendeztek, ahol legalább nyolcvan ember táncolt.

Este, vacsora után a hagyományos beszámolót tartottuk. Mindenki elmondta benyomásait és véleményét az elmúlt két napról. Értékelünk. Bár az idő rövid, mégis nagyon változatos és tanulságos volt. Újra meggyőződhattünk az itteni magyarság szívósságáról, összetartásáról, életszeretetről. Sajnos a fiatalság elvándorol, de a gyermekeket igyekeznek hazafiságra és itt maradásra nevelni. Reméljük, még sokáig fennmarad ez kis magyar közösség!

Dukrét Géza

HAGYOMÁNY

Hódmezővásárhely agyagművessége

A Dél-Alföld – és egyben az egész magyar nyelvterület – egyik legjelentősebb agyagműves-központja Hódmezővásárhely volt, ahol tálas mesterek dolgoztak.

Az Alföldön sehol nem volt tűzálló föld, így annak hiányában korsósok és talások tevékenykedtek az agyagművesközpontokban. A vásárhelyi föld márgás agyag volt, sok volt benne a szennyeződés, elsősorban a mész, de talasedénynek kitűnően megfelelt.

Az Alföld főzedény-szükségletét leginkább a gömöri fazekasfalvak elégítették ki, praktikus cserekereskedelmet folytatva az alföldi központokkal.

Az elmúlt évszázad során sok értékes tanulmány látott napvilágot, melyeknek köszönhetően számos fontos, népi agyagművességünkre vonatkozó kérdés táruult fel.

Ilyenek Kiss Lajos, Vásárhely jeles néprajzkutatójának tanulmányai is, melyekben a XX. század első negyedének gyűjtéseit dolgozta fel. Legnagyobb népi elbeszélőnk elsősorban szülővárosa, Hódmezővásárhely népéletének a tudósa volt. Ennek az alföldi városnak örökölte meg mindennapjait utólrhetetlen pontossággal és tárgyilagos szeretettel. Kiss Lajos nyolcévi fáradhatatlan gyűjtőmunkával alapozta meg a Tornyai János Múzeum kimagaslóan gazdag gyűjteményét. Nagy hozzáértéssel és rendszerességgel kutatott, számos évszám és feliratos edényt mentett meg. A vásárhelyi cserépedények között feltűnően nagy számban fordulnak elő ilyenek, aminek oka, hogy az itt élő talások körében meglehetősen sok volt az írástudó.

Vásárhelyen 1788-ban még csak 8 mester dolgozott, 1848-ban pedig már 169 volt a céhbeli száma. Az 1860-as években a céhen kívüliekkel együtt ez 400–450 fő is lehetett. Mivel a talások nem egyedül dolgoztak, hanem családtagjaik, inasok, legények, segítők bevonásával, valószínű, hogy ebbe a nagy számba ők is beletartoznak. 1880-ban 240 fő a céhtagok száma, ezután ez a szám már csökkent, de 1912-ben még mindig 119 mester dolgozott a városban.

Az évszámok edények szaporodásával lehetőség adódott arra, hogy a vásárhelyi kerámia fejlődéstörténetét – Kiss Lajos nyomdokain haladva – Kresz Mária is feldolgozza. Két dolgozata is árulkodik erről. Az egyik a Néprajzi Múzeumban fellelhető vásárhelyi évszámok edényeket rendszerezi (264 db), a másik pedig a vásárhelyi múzeum évszámok edényeit dolgozza fel (276 db). A két tanulmány kiegészíti egymást, együtt nyújtja a téma teljesebb áttekintését. A zárójelben jelzett darabszám természetesen több, mert ebben nincsenek benne a magángyűjtők és a más múzeumokban lévő vásárhelyi formák adatai. A gyűjtött edények számát illetően Hódmezővásárhely országosan első.

Kresz Mária az *Évszámok vásárhelyi cserépedények a Tornyai János Múzeumban* című tanulmányában több szempontból is rendszerezi a gyűjtött anyagot. Csoportosítja formakincs szerint, elemzi az időrendi stílusváltozásokat, és jellemzi a mestereket.

Időrendi sorrendben az első vásárhelyi darab egy 1798-ból való *csalikancsó*, amely a Néprajzi Múzeum tulajdona. A Tornyai János Múzeum legkorábbi cseréptárgya is ez a forma, Kiss Lajos szerint helyi nevén *sokasócsú kancsó*. 1801-ben készült és „*Hodi Mihály Uramé ez a kancsó*”. Tréfás felirata a „csaliságára” utal: „*igyon belőle, aki tud*”.

A csalikancsó a mesterek egyik legmunkaigényesebb és legtöbb ötletet követelő edénytípusa. Hogy ki mennyire csalafinta, attól függ, hogy hány hamis csecs kerül az edényre. A bonyolítás kedvéért több lyukas cseccsel is (legtöbbször hárommal) ellátták, hogy azt is ki kelljen találni, hogy melyiket kell azért befogni, hogy egy másikon ki lehessen szívni a korsó tartalmát.

Az évszámok tárgyak nagy része *butella*, vagy ahogyan – szintén Kiss Lajostól tudjuk – itt nevezték: *butélia*, *butyella*, *pálínkásbutyella*. Ez a forma Vásárhelyen alakult ki, innen terjedt azután más agyagművesközpontokba. A legkorábbi példány 1818-ból való, és ezzel elindul a zöld mázas butellák sora. Szűk és kerek szájú edényfélése. Formáját úgy alakították ki, hogy zsebre lehessen tenni. Vásárhelyen a hasáb alakú szögletes butella volt a kedvelt. Többnyire rendelésre készült, felirattal, évszámmal, név-

vel ellátva. A feliratok általában tréfás szövegek, Kresz Mária idéz is ezekből tanulmányában. Íme néhány:

„Zsarkó Katalin írta ezt – igyuk mög a szőlő levit, dicsérjük az Jézus nevit.” Egyedülálló, hogy egy íróasszony nevét örökíti meg.

Egy 1875-ös butellán ez olvasható: „*oh beteges asszonyok én vagyok az orvosok én adok orvosságot szívbéli vidámságot vivát*”.

Az 1844-es butella feliratán olvasható átok még 1890-ben is fenyegeti a butellatulvajokat: „*kivánom hogy jusson nagy uraságra a koldusok között fő kapitányságra pestig és budájig tajiga tólásra*”.

Kedveltek voltak a rövid kis versikék is, mint pl. ez:

„Zöld butella az én nevem,
Ha pálinka van bennem,
De ha pálinka nincs bennem,
Darab sár a nevem.”

Elterjedt darab volt a *könyvbutella* is, amely szintén rendelésre készült – férfiak csúfolására.

Korai edényforma a *kulacs*. Egy részük zöld mázas, karcolt, más részük sárga mázas, írókázott díszítéssel készült. Ezeket is férfiaknak szánták, személyes tulajdon volt. A kulacsok között a *perekulacs* ritkább, de vannak három, hat, sőt, tíz hordócskából összeállított *hordókulacsok* is.

A borosedények közül kiemelkedik még a *mihók* vagy *orros*. Ezeken belül is különösen jelentősek a nagyméretű *céhkancsók*, melyeknek felirata és díszítménye árulja el, hogy melyik céh számára készültek.

Szintén Kresz Mária tanulmányából idézem a következő szöveget, amely a takács céh nagyméretű borosmihókján található:

„*Az Betsületes Takács Cé számára Készült ez a Mihók – A Melj Betsületes Mester Ember Szereti a Társaságot Ezen Edényből való ivása vájon fris egészségire kívánom éljenn – Készült Hmvásárhelyenn 1853dik Esztendőbenn*”.

Vagy egy másik: „*En a ki 38 ölről a földből kivevődtem Ime most egy magyar timár Bort töltöget Belőlem Ezer nyolczszáz Hatvan egybe épen akkor irtanak Hogy engem ij boros edény formára meg gyurtanak Lőkös János im a neve aki így készíté szépen A magyarok szent Istene őtet sokáig Éltesse atyafiak jó Barátok Hogyha majd belőlem isztok a magyar szent szabadságért poharakat kocziásatok Éljen a magyar szabadság Éljen a magyar Vitéz aki a magyar hazáér Élni meg halni kész Éljen a haza*”.

Különleges jelentősége van az 1824-ből származó *miskakancsónak*. Ez volt az országban a legelső, Vásárhelyen pedig nem találtak másikat.

A miskakancsó emberfejú, huszárcsákós boroskancsó. Díszítése nagy gonddal történik. A fejen megmintázzák a füleket, az orrot, szemet, szemöldököt, a kackiás bajuszt. Azután felöltöztetik, gombor, paszomány és a hason felfelé tekergőző kígyó kerül rá. A vásárhelyi darab egyszínű zöld mázas, a fülén tekergőző kígyóval.

Hogy miért éppen Miska a „névadó”, nem tudni, bizonyos vidékeken *jancsikancsónak* is becézik. A kígyómotívum pedig azért kerülhetett rá, mert a kígyó a hiedelem szerint örökléttel bír, és így kívánnak a kancsó tulajdonosának hosszú életet. Ismert olyan változata is, mely szerint a kígyó a gyógyszerészet és az orvoslás szimbóluma is, a bor bizonyos mennyiségben egészséges az emberi szervezetre, tehát „*kis mértékben gyógyszer, nagy mértékben orvosság*”.

A múzeumi anyagban nagy számban fordulnak elő *butykoskorsók*, *butykosok*. Ezek korsó formájú pálinkás- és borosedények, amelyeket Vásárhelyen sohasem tévesztettek össze a vizeskorsóval – írja Kresz Mária.

A korongozásuk erősen hasonlít egymásra, a nagyméretű darabokat két részből állítják össze, külön készül a hasa, illetve a válla a nyakkal együtt. A butykosok nyakába nem kerül szűrő vagy rostély, soha nem lyukas a fülük és nincsen csescsük. Nincs bennük csörgő (agyaggombóc), amely a vizeskorsók esetében az edény belsejének tisztítását szolgálja. A vizeskorsók többnyire mázatlanok, míg a butykosok sárga mázas, írókázott díszítésűek.

A népi írásbeliség bizonyítékai a *tintatartók* vagy *kalamárisok*. Vásárhelyen a szívforma volt az uralkodó.

Nagy számban maradtak *lisztes bödönök*, *gyertyamártók*, *kanták*.

Hódmezővásárhelyen három városrészben dolgoztak agyagművesek. Ezek: *Újváros*, *Tabán* és *Csúcs*.

Az ezekben a városrészekben dolgozó mesterek legtöbbet tálakból, tányérokbl készítettek. Az újvárosi mesterek nagy számban gyártottak még kantákat, korsókat, butykosokat, szilkéket, így ragadt rájuk a *föntállások*, *kantások*, *szilkések* elnevezés. Tárgyaik színezésében a sárga, barna, zöld máz uralkodott. Ebben a városrészben készült a híres zöld mázas butellák is. A kantákon a máz csak díszítésül szolgált, úgynevezett mázvirágokkal díszítettek, ami azt jelentette, hogy a zöld és sárga mázat mázfoltokban váltakozva tették az edényre. Ezenkívül díszítményeikben kedvelték még a vörös és fekete színeket. Mintáikat írókálták. Újvárosi volt az egyik leghíresebb fazekasmester, Maksa Mihály is. Tökéletességre törekedett, írástudó lévén sok felíratos edény maradt meg tőle, így egyike volt a legnagyobb mestereknek.

A Tabánban dolgozó mesterek elnevezése *tarkatálasok*, *tarkások*, *sárgaedényesek* volt. Az elnevezést a sokféle szín használata adta. Ezek a zöld, fekete, sötétkék, vörös. Az edényeik alapszíne sárga, fehérrel, pirossal, feketével, zölddel csíkoltak. Motívumaik nagy része növényi elem, de nem ritka a különféle alakú madár és a kakas sem.

A csúcsi mestereknek is megvolt a megkülönböztető nevük, őket *fehéredényösöknek*, *porcelányosoknak* hívták. A termékeik alapszíne fehér volt, a díszítményeké pedig kék. Ezeket írókálták. A motívumok lehettek leveles ágak, madarak, stilizált virágok, sakktáblaszerű geometrikus elemek. Ez a legkésőbbi stílus, amely a városban kialakult. Formaviláguk nagyon változatos, a tálakon, tányérokön kívül készítettek szenteltvíztartókat, butellákat, kancsót, köcsögöt, bödönt, tintatartót, szép varrókosárcákat.

A XX. század fordulójára már a vásárhelyi tálasság hanyatlásának kezdete. Látva és érezve ezt, az itt élő művészek – Endre Béla, Tornyai János, Rubleczy Géza, Weisz Mihály, Kallós Ede, Smurák József, Pásztor János – létrehozták a Művészek Majolika és Agyagipari Telepét, amely 1912. május elsejével megkezdte a termelést.

A Majolikatelep történetét – a gyár fennállásának 60. évfordulójára rendezett kiállítás katalógusának bevezetőjében – Kajári Gyula festőművész írta meg, majd Nagy Vera, a Tornyai János Múzeum néprajzkutatója tette ezt teljessé a 2012-ben kiadott *A Hódmezővásárhelyi Majolikatelep* című könyvében.

A Majolika kisebb-nagyobb megszakításokkal 2008-ig működött. Óriási jelentőséggel bírt, bizonyos értelemben ápolta a régi hagyományokat, de elsősorban az iparművészeti kerámia országos és nemzetközi híré központjává vált.

Mindig dolgoztak a városban olyan alkotók, akik a múlt formavilágát és díszítményeit felhasználva, de mégis egyéni stílus kialakítva folytatták a vásárhelyi hagyományokat.

Ezek közé tartozik a híres Mónus család, melynek tagjaiból Ilona és János *népi iparművész* címet kapott, Sándor és Ferenc pedig *A Népművészet Mestere* lett.

Mónus Sándor (1909–1996) többnyire a csúcsi városrész jellegzetes formavilágát alkalmazta edényein. Díszítményeinek a fehéren és kéken kívül használt barna, okkersárga és zöld színű mázakat is, ezeket karcolt virág-és madármotívumok díszítik.

Mónus Ferenc (1931–1999) szintén a vásárhelyi hagyományokat követte, de egyéni stílusa azonnal felismerhető.

Fennálló edényei az újvárosi stílust idézik, de használta a csúcsi színvilágot is. Feleségével, Erdei Irénnel együtt dolgozott, ő írókázta a kék-zöld színű virágokat, madarakat. 1998-ban a városházán állandó életmű-kiállítást rendeztek a munkáiból.

A vásárhelyi mesterség életben tartásában hatalmas szerepe van Vékony Sándor (1913–2000) munkásságának, aki szintén *A Népművészet Mestere* kitüntető cím birtokosa volt. Minden edényformát megkorongozott, amely a XIX. századi mesterektől fennmaradt. Legszebb darabjai a tipikus csúcsi for-



Vásárhelyi edények egy csoportja Vékony Sándor és Mónus Ferenc munkáiból (Ormos Zsuzsanna felvétele)

mák, de a fehér és kék színek mellett kevés vörös, barna, és zöld színt is használt. Finom lazúrozással vitte föl ezeket a tárgyakra. Minden városrész jellemzőit ismerte, alkalmazta, ebből alakította ki egyéni stílusát. Rákóczi utcai műhelyében múzeumot rendeztek be, emléket állítva a csúcsi tálasoknak is. Nagy Vera önálló kötetben ismerteti, méltatja Vékony Sándor munkásságát.

Ma is dolgoznak Hódmezővásárhelyen fazekasok. Számuk ugyan kevés, de munkásságuk jelentős.

A Bálint Kerámia fiatal korongosa, Tóth Benedek és a *népi iparművész* címet elnyerő Nagybata Márta folytatói a hagyományoknak. Forró István és felesége, Ágoston Mária is az elmúlt századok forma- és díszítményvilágát népszerűsítik. A mai fazekasszakmának talán egyik leginkább figyelemre méltó alakja Szénási János, aki *A Népművészet Mestere*. Mindhárom városrész jellemzőit tudja és készíti, utóbbi időben a tabáni és az újavárosi stílus felé fordult a figyelme. Hagyományos módon dolgozik, edényei korongozottak, motívumai elsősorban írókázottak. Ambrus Sándornak, aki szintén meghatározó egyénisége a szakmának, a Lánc utcán lévő bemutató-terme pedig bepillantást enged a vásárhelyi fazekasság jelenébe.

Minden mesterember, aki tiszteli, őrzi, védi és folytatja ezt a felbecsülhetetlen értéket, elmondhatja magáról, amit Mónus Ferenc mondott egyszer:

„Fazekas vagyok, nem keramikus, mert a fazekas fogalma a korongnál kezdődik, és a korongnál végződik.”

Ormos Zsuzsanna

Irodalom. Kresz Mária: Évszámos vásárhelyi cserépedények a Tornyai János Múzeumban. In Kiss Lajos-emlékkönyv. Hódmezővásárhely, 1983. 295–315.; Nagy Vera: Vékony Sándor. Hódmezővásárhely, 1987; *Csupor István–Csuporné Angyal Zsuzsa*: Fazekaskönyv. Budapest, 1998. 150–152.; Domanovszky György: A magyar nép díszítőművészete. Budapest, 1981. 192–197.

A szőlővédőszentek ünnepei Csongrád megyében

A szőlővédőszentek többsége nincs szorosabb kapcsolatban a szőlő- és bortermeléssel, ünnepük azonban egybeesik valamelyik fontosabb munkaalkalommal, vagy a növényre káros időjárási tényezővel. Éppen ezért válhattak egy-egy kritikus időszakban a szőlő-, illetve bortermés védelmezőivé. Lehetnek időjárási (pl. Orbán, Donát) vagy a termés–munka–szüretidő patrónusai (pl. Márton), de vannak olyanok is, akiknek a kultusza egy adott helyen valamilyen természeti csapás következtében alakult ki.

Az 1990-es évek elejétől Magyarország szőlő- és bortermelő régióiban, településein sokszínű ünneplési gyakorlat formálódott ki, amely gyakran különböző típusú szőlészeti-borászati egyesületek, adott szőlőhegyen gazdálkodó birtokos közösségek vagy borlovagrendek tevékenységéhez kapcsolódik. A szőlőhöz és a borhoz kötődő rítusok napjainkban Szent Vince-naptól, azaz január 22-étől Szent János-napig, vagyis december 27-éig terjedően szinte behálózzák az egész évet, amelyeknek egy része az adott térségben korábban létező tradíciók újjáélesztéseként szerveződött meg, míg mások teljes mértékben előzmény nélkülieknek tekinthetők.

A rendszerváltást követően önálló szőlőtermő területté váló Csongrádi Borvidéken is hasonló törekvések bontakoztak ki, amelyek főként a Szent Vince Borrend tevékenységéhez kötődnek szorosan. Az 1990-ben létrejött borlovagrend a hivatalosan bejegyzett egyesületek közé tartozik, amelynek a működését a civil szervezetekre vonatkozó mindenkorai jogszabályok határozzák meg. Csongrád megyében a szőlővédőszentek kultuszának és az alakjuk köré szerveződő rítusoknak kitüntetett szerep jut, jóllehet a közösségek a korábbi tradíciókat jelentős mértékben átformálhatták, átalakíthatták.

A Szent Vince Borrend január végén, évente megrendezett ünnepe tudatos hagyományalkotás révén formálódott az elmúlt évtizedben, amelynek három fő mozzanata a termésjósásra alapozott vesszővágás, az új tagok felavatása és a Csongrád megyei bortermelők kóstolóval egybekötött bemutatkozása. 1996 óta a Vince-napnak az Ópusztaszeri Nemzeti Történeti Emlékpark biztosít helyet, ami a résztvevők számára jelentős mértékű növekedését vonta maga után. A borkóstoló mellett vonzerővel bír a Feszty-körkép megtekintése, ugyanakkor az emlékpark lehetőséget kínál a nagyszámú érdeklődő befogadására is. A vessző levágásának cselekménye és az ezzel szorosan összekapcsolódó termésjósolás rituális formában jelzi a borrend tagságának életében a szőlő és a bor meghatározó szerepét. A szegedi ta-

nya szölejében lemetszett vessző átadását követően kerül sor az új tagok felavatására, ami 2002-től a térben központi helyet elfoglaló Árpád-emlékmű előtt zajlik. Egy-egy ilyen összejövetel a többi borrenddel való kapcsolattartásnak is fontos főuma, alkalmá, hiszen a közösségek életében alapvető a hasonló küldetésű szervezetekkel való együttműködés kiépítése, kialakítása. Az ünnepet a korábbi hagyományokhoz nyúlva, az egykori időjárás regulát alapul véve alakította ki a borrend a saját célkitűzéseinek megfelelően. Fontos az is, hogy a közösség szerepet vállaljon a táj borainak megismertetésében, az alföldi borok rangjának helyreállításában.

A Szent Orbán pápa alakjához kapcsolódó hagyományok felújítására borvidékünkön Csongrád városában került sor, ahol a szent kultusza a XIX. század közepe óta szerves részét képezte a helyi katolikus vallásgyakorlatnak. Ennek kézzelfogható formában is megragadható megnyilvánulása a település határában, az ún. *Halesz* dűlőben 1856-ban emelt szobor, amelyet Pesten Gerenday Antal kőfaragó készített. A szakrális kisemlék szomszédságában egy harang is állt, amelyet a szőlőbirtokosok Szent Orbán tiszteletére öntöttek. A szobor mellett május 25-én rendszeresen tartottak búcsúkat az 1950-es évek végéig, amikor a társadalmi-politikai változások következtében a gyakorlatnak vége szakadt. Az ünnep idején a szakrális kisemléket nemcsak a helybeliek, hanem környező települések, Tiszaalpár, Csépa, Szelevény és Tiszasas katolikus hívői is felkeresték. A kultuszhoz kapcsolódó cselekmények közül az 1930-as években kedvezőtlen időjárás esetén előfordult a szobor megcsontítása, illetve a hátára kötözött venyigeköteg meggyújtása, amivel a szőlőbirtokosok a szentet a termés elpusztulása miatt büntették. A szőlővédőszenethez kapcsolódó vallási gyakorlat újjáéledésének a jelei a rendszerváltást megelőzően már mutatkoztak, hiszen a szakrális kisemléket 1987-ben felújították, május 30-án pedig búcsút is tartottak. A 2005-ös esztendő hozott újabb fordulatot, amikor a helyi önkormányzat, a Csongrádi Hegyközség, a Tari László Múzeum és a Csongrádi Levéltár képviselői szorgalmazták a szobor restaurálását, rendbe hozatalát. Az érintettek nemcsak az Orbán-napi búcsúk újraszervezése mellett foglaltak állást, hanem azt is szerették volna elérni, hogy az újraalkotott hagyomány segítse elő a borturizmus fejlesztését és a helyben termelt borok népszerűsítését. A törekvést a Szent József-templom akkori plébánosa is támogatta, ami jelentős mértékben hozzájárult a kezdeményezés sikeréhez. A Szent Orbán-szobor restaurálását egy hőmezővásárhelyi szakember végezte el, a felmerülő költségeket pedig az önkormányzat vállalta magára. 2005. május 25-én ünnepélyes keretek között zajlott le az egyházi szertartás, amelyet azóta minden esztendőben megismételnek.

Az elmúlt években szinte a szemünk előtt játszódik le Szent Márton alakjának népszerűvé válása a modern borkultúra keretei között. Az éttermek, illetve a borászatok által szervezett kulináris rendezvények mellett ebben a vonatkozásban is megfigyelhető a helyi ünnepek, fesztiválok létrehozására irányuló törekvés, amelyek a borturizmus célpontjaivá válhatnak, miközben kilépnek a lokális keretek közül. A Csongrádi Borvidéken az elmúlt években két próbálkozásról érdemes említést tenni, amelyek közül az egyik az Ópusztaszeri Nemzeti Történeti Emlékparkhoz kapcsolódott. A naptári év utolsó „boros” rendezvényeként Borfűjtő Szent Márton napjához igazítva (november 11.) vett részt 2004 óta a Szent Vince Borrend az újbórnak libahajtással, libatorral egybekötött ünnepén. A rendezvény keretében a borlovagok megköstölhatták és értékelhették Csongrád megye újborait, amelyeket természetesen a rendezvény résztvevői is megízlelhetek. Csongrádon az elmúlt évek óta formálódik a Szent Márton alakjához, kultuszához kapcsolódóan egy helyi ünnep, a Nemzetközi Újbor Fesztivál, amelynek aktív közreműködője a Szent Vince Borrend. Fontos mozzanatnak tekinthető az újboroknak egyházi szertartás keretei között történő megáldása, illetve bemutatása a nagyközönség számára.

A szőlőhöz és a borhoz kapcsolódó ünnepek sorát a december 27-én, azaz Szent János-napján Szegeden a Fogadalmi templomban minden esztendőben megtartott egyházi szertartás zárja, amelynek keretei között a Csongrád megyei termelők borait megszentelik. A mise alatt a Szent Vince Borrend és az Európai Borlovagrend Szegedi Legátusának tagjai zászlóikkal, öltözetükben állnak díszsorfalat, az egyházi szertartást követően pedig a résztvevőknek lehetősége nyílik az újborok megköstölésére is.

Írásom a Csongrádi Borvidék településein az elmúlt évtizedekben kibontakozó hagyományalkotási, hagyományteremtési törekvéseket próbálta bemutatni, amelyek különböző közösségekhez, főként a Szent Vince Borrendhez kapcsolódnak szorosan. A téma számos lehetőséget kínál a közösségi identitás megalkotásának, a szimbólumok létrehozásának és a borturizmus komplex jelenségekörének sokoldalú elemzésére. Az elmúlt években alkalmam nyílt a borvidék különböző településein megfigyelni és dokumentálni az ünnepek tér-, illetve időszerkezetét, a jelképek rituális felhasználását, ugyanakkor bepillantást nyerhettem a funkciójuk változásába is.

Mód László

EMLÉKHELYEK

Pusztaságból paradicsomi kastélypark

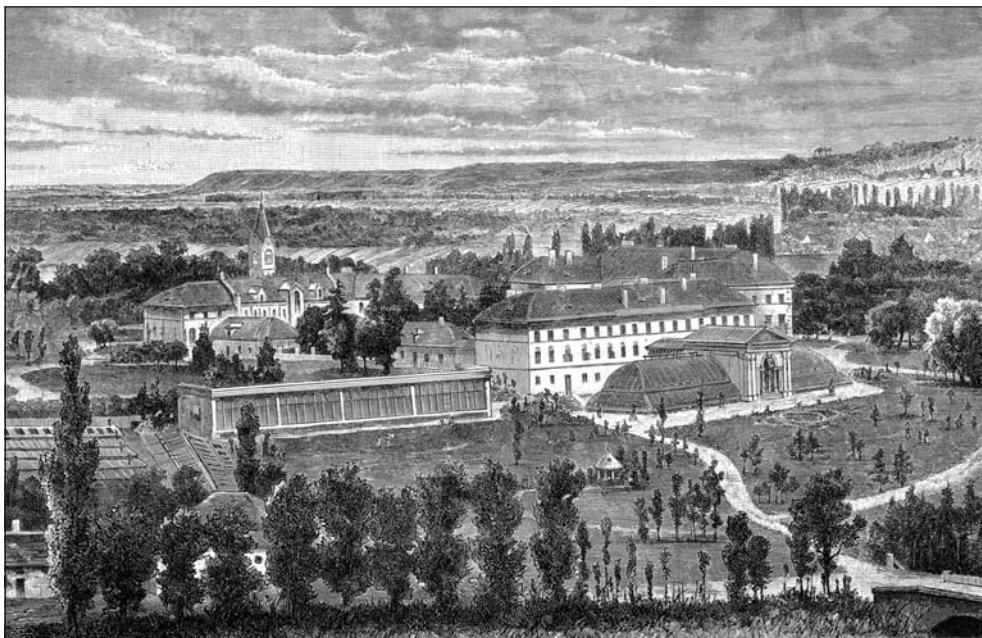
Az Alcsúti Arborétum két évszázada

Kietlen pusztaság terült el ezen a tájon, amikor két évszázaddal ezelőtt Habsburg József nádor kiválasztotta ezt a területet. Családja a második világháború végéig élt itt, s alakította nagy kertészeti szakértelemmel és elhivatottsággal ezt a tájat.

Mára a park, ha nem is a teljes fényét mutatja, a monumentalitást érzékelteti, annak mintapéldája, amit az ember tehet egy terméketlen tájon a természet sokféleségének megteremtésére. Növénygyűjteménye és madárvilága jelentős, a helyszín kutatási, oktatási és bemutatási feladatokat is ellát. Kedvelt kirándulóhely, különösen a kora tavaszi mediterrán hóvirágmező és a nyár eleji szentjánosbogár-rajzás vonzza tömegesen a látogatókat.

A mai arborétum

József nádor a XIX. század első negyedében alcsúti birtokán felépíttette Magyarország egyik legnagyobb klasszicista kastélyát és megtervezte az ország első angolparkját. Az egykori kastély és kertjének szűkebb területe ma az Alcsúti Arborétum, amelynek vagyonkezelője a Duna–Ipoly Nemzeti Park Igazgatóság. A park természet- és műemlékvédelmi oltalom alatt álló, látogatók előtt egész évben nyitva tartó gyűjteményes kert évszázados faóriásokkal, növényritkaságokkal. A mintegy 40 hektáros területet 1952-ben nyilvánították természetvédelmi területté, építészeti emlékei pedig 1995 óta állnak műemléki oltalom alatt.



Az alcsúti kastély és angolpark a XIX. században

A park a mai napig megőrizte egykori tulajdonosainak és neves tervezőinek elképzelései alapján megvalósult kertszerkezetét. Közvetlen területe csekély változáson ment át, eredeti felépítése megmaradt, területi integritása nem sérült. A nemzetközi viszonylatban is jelentős kert épített elemeiben és növényanyagában is jól reprezentálja az építési korszakok kertművészeti stílusát, az építettek ízlésvilágát.

Helytörténeti áttekintés

Alcsúton az őskor emberének megtelepedéséről tanúskodnak a földből előkerült kőszerszámok és agyagedények, valamint a határban lévő bronzkori földvár maradványa. Az eddig ismert leletek a kastély építésének köszönhetők. Az üvegház helyén kelta temetőt tártak fel. Ennek közelében letek a fehér márványból faragott, Mithras istent ábrázoló domborműre. A parkban megtalálták egy késő avar kori temető néhány sírját, öntött bronz övdíszekkel, női ékszerekkel.

A későbbi nádori uradalmat alkotó puszták egyike, Ginza-puszta valamikor volt, eredeti neve Khénza, itt született mester – IV. Kun László udvari papja – a XIII. század második felében. A területről az első írásos emlékek az Árpád-házi királyok idejéből valók. A községet ekkor a fehérvári keresztesek birtokolták, majd Mátyás király a pálos szerzetesrendnek adományozta. A török időkben a lakosság a nagy megpróbáltatások elől elmenekült, a község elnéptelenedett.

1786-ban II. József rendeletében a szerzetesrendeket feloszlatta, birtokukat a Vallásalaphoz csatolta, ez történt a pálos rend feloszlátásakor az acsai uradalommal is.

1818 után Habsburg-birtok a II. világháború végéig. Ez időben alakult ki a kilenc pusztát magában foglaló mintagazdaság, központjában a kastélykert, a mai arborétum. 1944 után az elhagyott birtokot az állam vette kezelésbe. 1951-ben egyesítették Alcsútot Vértesdobozzal, így keletkezett az új községnév, Alcsútdoboz.

A község ma is magán viseli az egykori Habsburg-birtok létének nyomait, az egykori majorságokból lovászati telep, wellness klub, golfpálya létesült, a kastélykertből az arborétumot alakították ki.

Az alcsúti birtok születése

Habsburg József Antal János főherceg (1776–1847), az ország nádora az első Habsburg, aki Magyarországon letelepedve birtokot szerzett. Az ő leszármazottait nevezzük a Habsburgok magyar ágának. József nádor fél évszázadot felölelő nádorsága alatt birtokának mesteri kialakítása mellett az ország felvirágztatásában is elvülhetetlen érdemeket szerzett.

Birtokán kilenc pusztát kiépítésével mezőgazdálkodásra és állattenyésztésre rendezkedett be. 1841-ben Vajda János költő már így vélekedett a gazdaságról: „... *Egész Európában a legelső, addig sehol utol nem ért tőkélyű mintagazdaság... a gazdasági szakképzettség gyakorlati iskolája...*”

Elsőként a birtok közepén az ország egyik legszebb klasszicista kastélya készült el. Körülötte a kor divatjának megfelelően nagyvonalú tájképi kertet alakítottak ki, a tervezés a Tost kertészdzinasztia nevéhez fűződik, akikkel együttműködve József nádor is bekapcsolódott a tervezőmunkába. A korábbi hagyományokkal szakítva angol kert stílusú, vagyis tájképi kertet alakítottak ki, ahol a kertépítész a táj természetes formáit utánozza.

A nádort a példamutatás ösztönözte, amikor a hírhedten rossz minőségű, szikes területű birtokát megvásárolta. A palatinusz így vélekedett: „*Addig kell ültetni és plántálni, és újra ültetni, és újra plántálni, míg végre meg nem fogan!*” Ehhez nem csupán a közeli Csaplári-erdőből telepítettek át fajtákat, hanem rendkívüli költséggel sok egzotikus fát ültettek, melyek azelőtt az országban ismeretlenek voltak.

A park minden zuga a tulajdonos és családja emlékét őrzi. A szokásoknak megfelelően a nádor minden jelentős családi eseményt ültetéssel tett emlékeztetéssé, s a kert egyes részeit a család tagjairól nevezte el.

Főhercegi birtok a két patak között, az első építési periódus

A kert kialakításában fontos szereppel bíró két vízfolyás, a Váli-víz és az Acsai-víz által határolt terület magaslátán épült a kastély. A kert közepén a patakok felduzzasztásával tavat alakított ki a tervező, a portikuszos homlokzattól a szabad kilátást a tóra az enyhe lejtésű Nagyrét adta és adja ma is. A tó partján ültetett facsoportok keretezték a feltáruuló látványt. A patakokon és a tóba vezető csatornákon hidak íveltek át. A dús növényzetű Hermina-szigeten fürdőépület, mellette medence épült.

József nádor 1819-ben, a birtok megvásárlásának évében felkérte kastélyának megtervezésére a hazai építészet nagy mesterét, Pollack Mihályt. A hazai klasszicizmus egyik legharmonikusabb épületét

1827-ben vette birtokba a főhercegi család. Az épületegyüttes további két építési periódusa után nyerte el végső, kiteljesedett formáját.

Az épület főhomlokzata, a négy jón oszlopon nyugvó, timpanonos portikusz ma is áll. A kastély főbejárata mégsem itt volt, hanem a tágas belső udvarról nyílt. Üvegezett kocsibehajtó gondoskodott az érkező vendégek kényelméről esős időben is.

A kastély belső berendezése valóságos múzeum volt. A főbejáratától jobbra a főhercegi, balra a főhercegnői lakosztály volt. A főhercegi fegyverterem páratlan ritkaságokban bővelkedő, széles körű gyűjteménye a világ minden tájáról tartalmazott fegyvereket. A családi képtár falain a családtagok portréi sorakoztak, csupán három személy: Deák Ferenc és Kossuth Lajos portréja, valamint a német Sebastian Kneipp mellszobra kapott helyet köztük. A főhercegi hálósobát katonához méltó puritánság jellemezte, falain körben, posztamenseken a magyar királyok faszobrai sorakoztak.

A második építési periódus, a kert fénykora

Az uradalmi kertészet József Károly főherceg idejében éri el fénykorát, aki 1867-től, bátyja, István főherceg halálát követően vette át a birtokot, és apjához hasonlóan szenvedélyes kertész volt. Az ő idejében számottevően növelték a kert területét, s gyarapodott a kerti építmények száma is.

A főkertészek keze alatt 1867–1894 között folyamatosan bővülő faiskola messze földön híres volt szakmai körökben, a kert igényei mellett eladásra is termeltek.

1867–68-ban Zsigmondy Vilmos mérnök artézi kutat fúr, a 185 méter mély, pozitív nyomású artézi kút a tó közepében szökőkútként szolgált, magasra fellöve a vizet. Ezzel egyidőben kiépítették a kert öntözőhálózatát és a víztározót. Az ezt tápláló gőzgép a díszkert mellett, a Vízházban állt.

A tó öblös torkolatkialakításokkal hullámvonalas partvonalat kapott, megépítették a szigeteket Jám-bor Vilmos tervei alapján. A nyolcas alakú Klotild-sziget partvonal menti sétaútjaival, hortenziaágyásaival és mocsári ciprusaival, lugasokkal a család kedves pihenőhelye lett.

Keleties, könnyűszerkezetes Hattyúház és Hajóház épült, ahol a „Flotilla” vegyes képet mutató csónakállománya kiköthetett.

A kert hídjaitól eltérő szerkezetű és kialakítású koronás köhíd József főherceg C. J. monogramjával és címerével 1881-ben épült, valószínűleg Ybl Miklós tervei alapján.

Alcsút pompás növényháza

A kastély déli szárnya alatt épült fel a „nagy Vasüveg ház” 1871 és 1872 során Ybl Miklós tervei alapján. Az 56 méter hosszú, 11 méter széles, 8,5 méter magas pálmaház az ország legnagyobb ilyen jellegű építménye volt, messzire kiragyogott a kert lombtömegéből.

A kettős ívezetű vasgerendák kőalapon álltak. A két ív találkozásánál kívül és belül is karzat futott végig. A belső karzatról meg lehetett csodálni a többnyire szabad földbe ültetett növényeket felülről is. A Pálmaházban 65 pálmafaj mintegy 300 egyede élt, lenyűgöző méretű növényekkel.

Az Orangerie a kastéllyal egy időben épült lapos tetős épület volt, melyben a kerti növényágyak növényeit telettették, s terebélyes citrom- és narancsfákat neveltek.

Kastélybővítés, a kápolna létrejötte

Az 1870-es években valódi épületegyüttesé fejlődött a fehérre meszelt kastély. Az 1880-as években az istállót kápolnává alakították, megépült a könyvtár, az addig különálló gazdasági szárnyakat a főépülethez kapcsolták. A gazdasági szárnyat kis tornyos toldalékkal zárták le, ami tűztoronyként funkcionált és a József főherceg által szervezett alcsúti önkéntes tűzoltóság gyakorlóhelyéül szolgált.

Az épületegyüttes legszebb része volt a neoromán stílusú kápolna, melynek áttervezését Storno Ferenc végzi. A padló mozaikjait és a magyar szenteket ábrázoló ólomüveg ablakokat Storno tervezte, Róth Miksa keze munkái az üvegablakok, az orgona a pécsi Országgyűlési templomból került ki. A mennyezeti freskók Lotz Károly munkái, az oltárképet és a kápolnában megtalálható egyéb festményeket a főhercegi család tagjai készítették.

A pompás kápolna helye már az 1200-as években is szakrális hely volt, feljegyzések szerint Szent Eusztáz kolostor állt itt. Később pálos birtok volt, így felmerül, hogy az épület egyes elemei régebbi eredetűek.

A kápolna a falusi templom felépítéséig a község katolikus plébániatemploma is volt.

Kiemelkedő botanikai könyvtár

Két hatalmas, emeletes teremből állt a könyvtár, mely a kápolna mögött helyezkedett el, az épület-tömb szerves folytatásaként. A főhercegi könyvtár magában foglalta a családi levéltárat. Az európai viszonylatban is páratlanul nagy számú könyvtárolomány több mint 60 000 kötetet számlált (fele botanikai jellegű), közte állítólag öt korvínával. A kastély leégésével a gyűjtemény elpusztult.

A kastélykert kisebb épített elemei

A kastély mellett Gyermekkert kap helyet. A kis klasszicista épület, a Babaház őrizte a főhercegi gyermekek játékeit, ez a ketrész volt a család „legkedvenczebb” tartózkodási helye. A gyermekek parcellákat kaptak, ahol saját ízlésüknek megfelelően kertészkedhettek. A fellevezető íves lépcsőkarok között oroszlánlábás márványkád, az Oroszlános-kút kapott helyet.

Az Alpinétumnak nevezett katlanba hegyvidéki beültetésű Mély út vezet, mögötte az állattartó házak találjuk. A kis együttes a mai állatkertek elődje volt, medve-, sas- és kisállattartó ketrecek szolgáltak az állatok bemutatására. A XX. század elején épült lovardát ezek mellett alakították ki. Az Eiffel Iroda által tervezett szecessziós lovaglópalota az ország első vasbeton épületeként műemléki védelmet élvez.

Az István-halom magaspontján található gloriéttnak meghatározó szerepe volt a kert tájképi kialakításában. A könnyed épület „ablakaiból” a dombot övező növényzetbe vágott nyiladékokon keresztül feltáruáltak a kert jellegzetes pontjai.

Az építés befejezése

A harmadik építési periódus a XX. század elejére tehető. A már kettős U alakú kastélyudvar belső, kisebbik, addig nyitott részét bezárták. A belső udvar közepére kerek díszmedence került, melyben aranyhalak úszkáltak. A gazdagon berendezett kastély összes alapterülete kb. 15 000 m² volt, helyiségeinek száma elérhette a kétszázat.

A Habsburg-kastély és kertjének pusztulása

József főherceg 1905-ben bekövetkezett halálát követően a család kevesebbet tartózkodott az alsúti birtokon. 1944-ben a nyilasok hatalomátvételét követően elhagyni kényszerültek birtokukat, néhány nappal karácsony, a szovjet csapatok bejövetele előtt, de bíztak a visszatérésben és minden értéküket a kastélyban hagyták.

December 25-én súlyos tüzek keletkeztek, az épület hetekig égett, majd megkezdődött az értékek széthordása. 1951-ben elrendelték az alapokig történő bontást.

A kápolna is erősen megrongálódott, 1962 során beomlott a tetőzete, az 1960-as évektől ún. állagmegóvási munkák zajlottak. Leverték a maradék freskókat, a mennyezeti kupolákat eltüntették, majd vasbeton födémmel pótolták, felverték az alig sérült mozaikpadlót, a külső íves díszítéseket megsemmisítették, a torony csűrös sisakját sem az eredeti formában állították helyre. A valódi értékmentésre az 1980-as években került sor. 1986-tól kiállítási térként hasznosították az épületet, ma gyakran esküvők stílusos helyszínéként használják.

Az államosítás során a fürdőépület, a Pálmaház és az üvegházak a helyi termelőszövetkezet tulajdonába kerültek, s lebontották azokat. A bontások után csupán a kerti homlokzat középső, portikusos fala maradt meg, akár egy kulisszafal. A Pálmaház kövekből emelt boltívei állnak ma is, a középső kapu-építményének faragott kövei a helyszínen hevernek.

A Habsburg-család lotharingiai ágának leszármazottai – akik itt töltötték gyermekkorukat – ma is otthonukként gondolnak az alsúti birtokra és visszatérnek ide nagyobb családi ünnepeiken.

Az arborétum felújítása

Az II. világhéget követően a kastély pusztulása alapvetően meghatározta a kastélykert sorsát. A kert elvesztette egyensúlyi állapotát, évtizedeken át elhanyagolt állapotban várta jobb sorsát.

A helyreállítási folyamat első lépcsőjeként, 2010–2012-ben megtörtént az értékes faállomány megmentése, nagy kiterjedésű hagymás növényssznyegek ültetése, a díszító kotrása és a partfal megújítása, valamint elkészült a kerttörténeti tudományos dokumentáció. A 2014-ben indult újabb pályázat célja a kert természeti és műemléki értékeinek megőrzése és a látogatói környezet korszerűsítése volt. A díszítő zsilipeinek korszerűsítése mellett elkészült a Zsigmondy Vilmos-féle ún. *Gejzír* funkcióját betöltő új szökőkút. A mikroklima javítása érdekében az eredeti formájának megfelelően újítottuk fel az Alpin-tavat, egy kis vízesést is kialakítva, valamint sor került a Hermina-sziget körüli vízesárok rekonstruálására.



A XLI. Országos Honismereti Akadémia résztvevői az Alcsúti Arborétumban (Mándli Gyula felvétele)

sára, növénytelepítésére. Öntözőrendszert építettünk ki a Babaház, a Mély út, valamint az Alpinétum területén, növénytelepítéseket is végezve, színpompássá téve a parknak ezen vadregényes hangulatú részeit is.

A kastély belső udvarán helyreállító rekonstrukcióval a medence korszerű újraépítése mellett annak közvetlen környezete is megújult, a mai kor igényeinek megfelelő szerkezetekkel. Az Oroszlános-kút felújítása időszerű volt, az Alpinétumban fellelt Mária-szobor restaurálásával a Grotta mellett a család egy másik kegyhelyének méltó helyreállítását sikerült megvalósítani. A három kovácsoltvas híd teljes felújítása mellett a Grottához vezető nagy fahíd teljes cseréjére is szükség volt. A Babaház kertjének rekonstrukciója egy 1910-es években készült fotó és a kertrégészeti kutatás alapján készült. A sétautak és ágyásszegélyek szép rajzolatában gyönyörködhetnek az ide kirándulók, megvalósult a Babaház előtti egykoron álló pergola rekonstrukciója. A faszerkezetre felfutó szép rózsalugas megidézi majd a kastély kertjének egykori látványát.

A alcsúti kastélykert kertervezésének alappilléreit jelentik a látványtengelyek, melyeknek visszaállítása megtörtént. A park hosszú kilométereket kitevő sétáútjainak felújítását, nyomvonal-rekonstrukcióját murvaborítással végeztük. Vadvédelmi háló kiépítésével a 40 hektáros park határvonalának 2/3-a lett bekerítve, így a kert védett értékeinek megóvása biztosítottabbá vált.

A történeti épített elemek hiteles helyreállításával a közel két évszázados kulturális örökség megmentését sikerült megvalósítani és a mai kor számára bemutatathatóvá tenni. Ezt a célt szolgálja a kerten tematikusan végigfutó tanösvény is, amely hiánypótló jelentőségű. Elkészülhettek a park új információs anyagai, többféle térkép- és növénynévtábla, kiadvány, illetve foglalkoztató füzet.

Az Alcsúti Arborétum mai látogatói a faóriások, dendrológiai ritkaságok között sétálva úgy éreztik, hogy a nádor és fia által életre hívott kert a mi nemzedékünknek nyújtja legértetesebb képét. Járjanak utána Önök is!

H. Kolláth Mária

KÖZGYŰJTEMÉNYEK

A tízéves hódmezővásárhelyi Emlékpont

A tíz évvel ezelőtt, 2006 júliusában megnyílt hódmezővásárhelyi Emlékpont a vidéki Magyarország egyetlen olyan közgyűjteménye és intézménye, amely kifejezetten egy régió – Hódmezővásárhely és környéke – példáján keresztül mutatja be hazánk történetének 1945 és 1990 közötti periódusát. Az Emlékpont *Fél évszázad Vásárhelyen* című állandó kiállítása budapesti és helyi szakemberek közös és hosszú ideig tartó előkészítő, anyaggyűjtő, forrásfeltáró és összegző munkálkodásának az eredménye. A modern, az alkotók szándékai szerint minden huszonegyedik századi látogatói igényt kielégítő kiállítás elsősorban a kor hangulatára és jellegzetességeire helyezi a hangsúlyt, s ennek a koncepciónak a szolgálatában kerültek elrendezésre a tárlaton látható fényképek, filmfelvételek, tárgyak, s a jól megválasztott korabeli források szövegrészeit. Az állandó kiállításon bemutatott események alátámasztására számos, az államszocialista korszak áldozataival, átéltőivel, tanúival készített – és teljes terjedelmében a közgyűjtemény archívumában őrzött – interjúrészlet láthatnak a látogatók a kiállítótérben elhelyezett terminálokon.

Az Emlékpont állandó tárlatán külön egységben kerül bemutatásra a második világháború áldozatainak, a hitük és vallásuk miatt a kommunista rendszerben meghurcoltaknak, a termőföldek államosítása, illetve a szövetkeztetés során egzisztenciájukat veszített tömegeknek a sorsa. Mindezek mellett megfélemlítő súllyal szerepel a kiállításon a korszak elnyomó gépezetének – és a gépezet főntartóinak – a tevékenysége, valamint a helyi kommunistaellenes gazdamozgalom, a Fehér Gárda – amelynek két vezetőjét halálra ítélték és kivégezték, mintegy ötven tagját pedig súlyos büntetésekkel sújtották az 1950-es évek elején – története.

Külön teremben tekinthető meg a szovjet esztétikai elvek alkalmazásával a magyar művészetre erőltetett szocialista realizmus irányzatának néhány jellegzetes és ikonikusnak tekinthető alkotása, de a szocializmus kori Vásárhely három szimbolikus köztéri alkotása (a Lenin-szobor, a szovjet katona – „Iván” – és a tanácsköztársasági emlékmű) is helyet kapott az Emlékpontban. Az ipari termelés hódmezővásárhelyi jellegzetességei – például mérlegek, textilipari termékek, porcelántárgyak – éppúgy megtekinthetők, mint a rendszerváltás kora újító, piaccgazdasági szemléletének és a magyar kreativitásnak a sajátos elegyét mutató, a városban gyártott kisautótípus, a Puli egy darabja.

Az Emlékpontnak technikailag jól felszerelt, mintegy száz fő befogadására alkalmas konferenciaterme van, ahol rendszeresen tartanak szakmai rendezvényeket (konferenciákat, kerekasztal-beszélgetéseket, könyvbemutatókat) és ismeretterjesztő programokat (rendhagyó tanórákat, ismeretbővítő előadásokat).

Az intézmény szakmai együttműködésben van a Hódmezővásárhelyen önálló kart működtető Szegedi Tudományegyetemmel, az orosházi képzési központtal is rendelkező Kodolányi János Főiskolával, valamint a VERITAS Történetkutató Intézettel. Emellett több civil szervezettel is jó az intézmény kapcsolata: így például a helytörténet iránt érdeklődő vásárhelyieket tömörítő Szeremlei Társasággal, vagy az idén huszonöt esztendőes Csongrád Megyei Honismereti Egyesülettel.

A tavalyi évben (2015) több mint félszáz rendezvénynek adott otthont az Emlékpont. Olyan fontos huszadik századi történelmi eseményeket idéztek föl tudományos tanácskozás keretében, mint például a hetven évvel korábbi földreform, az első világháború, a trianoni békediktátum, vagy az 1945. évi magyarországi parlamenti választások. Konferenciával emlékeztek meg a hódmezővásárhelyi születésű Badalik Bertalan veszprémi püspökről (akit a kommunista korszakban megfosztottak főpásztori joghatóságától és évekre internáltak), valamint a modern kori magyar–német együttélés történeti és politikai színtereiről. Ezeken kívül az Emlékpont bekapcsolódott a Szovjetunióba hurcolt politikai foglyok és kényszermunkások emlékévének rendezvénysorozatába, amelynek keretében előadást tartott az intézményben a kilencvenegy éves Gulácsy Lajos nyugalmazott kárpátaljai református püspök, aki hét évet volt kénytelen eltölteni szovjet kényszermunkatáborban.

Nagyon népszerűek voltak a tavalyi évben az akkor kilencedik alkalommal megrendezett Nemzeti Emlékezet Hete programjai. Különösen a Mindszenty József bíboros életpályáját fölidéző előadás – amelyen a főpap emlékirataiból Kárász Zénó színművész olvasott föl – és Mohácsi Ferenc olimpikon (az 1956-os melbourne-i olimpia bronzérmese) visszaemlékezése vonzott sok érdeklődőt. Nagy sikerű előadást tartott az intézményben az elmúlt időszakban – mások mellett – Szűrös Mátyás egykori ideiglenes köztársasági elnök, Jeszenszky Géza volt külügyminiszter, Tökéczki László történészprofesszor és Nógrádi György biztonságpolitikai szakember.

Az állandó kiállítás mellett időszaki tárlatok bemutatását teszi lehetővé az intézmény csaknem kétszáz négyzetméteres galériája, ahol az elmúlt esztendőben elsősorban a huszadik századi magyar történelmi eseményekhez kapcsolódó kiállítások voltak: az első világháború tárgyi emlékeiből, valamint az 1944/45 fordulóján zajlott délvidéki vérengzésekről láthattak összeállítást a látogatók, de kortárs művészeti alkotásoknak – Dömötör Mihály fényképeinek, illetve a vásárhelyi kerámia szimpózium résztvevői munkáinak – is helyet tudott biztosítani az Emlékpont. Az intézmény részeként működő, a zsidóüldözés hőmezővásárhelyi áldozatainak és a holokauszt gyermekáldozatainak az emléket őrző Magyar Tragédia 1944 kiállítóhely udvarán bibliai növényekből álló kert került kialakításra az elmúlt nyár folyamán, de a Soá során meggyilkoltakról évente több alkalommal is méltó módon megemlékeznek.

Miklós Péter

A szlovéniai magyarság virtuális nemzetiségi múzeuma

A szlovéniai magyarságról az él a köztudatban, hogy a kárpát-medencei magyar közösségek közül az egyik legjobban támogatott, anyagi eszközökkel legjobban ellátott határon túli közösség. A kevés információval rendelkező külső szemlélő számára éppen ezért úgy tűnhet, hogy tárgyi és szellemi örökségének kutatása, feldolgozása és védelme teljesen megoldott. Meglepő módon még sincs olyan örökségvédelmi, múzeumi szakintézménye, amely megnyugtató módon gondoskodhatna tárgyi, múzeumi örökségről mind az 5 járásban, ahol magyarok élnek Szlovéniában, Pincétől (Öri)Hodosig. Éppen emiatt volna égető szüksége a Mura-vidéki magyarságnak egy nemzetiségi örökségvédelmi intézményre, a szlovéniai magyarság nemzetiségi múzeumára.

A kárpát-medencei határon túli magyar közösségek közül a szlovéniai, vagy másként Mura-vidéki magyarság az egyik legkisebb lélekszámú. Sajnos tudomásul kell vennünk, hogy az utóbbi időszakban a szlovéniai magyar közösséget mind gyakrabban már szórványként emlegeti a magyar kisebbségkutatás. A szlovéniai magyarok száma a XX. század eleji mintegy 20 ezer főről 6243-ra apadt a nemzetiségi hovatartozást tekintve, az anyanyelvi hovatartozást nézve pedig 7713 főre a 2002. évi népszámlálási adatsor alapján. Azóta sajnos nemzetiségi, anyanyelvi vagy vallási hovatartozással kapcsolatos statisztikai felmérés Szlovéniában nem készült. Vallásfelekezeti szempontból a magyar lakosság többsége római katolikus, kisebb hányada pedig evangélikus és magyar református.

A szlovéniai magyarság a trianoni békeszerződés következtében került kisebbségi és határon túli sorsba. Egészen 1920-ig, illetve 1941–1945 között Magyarország része volt. A Mura-vidék, szlovénul Pomurje, Szlovénia egyik nagy tájának hivatalos szlovén elnevezése. Ennek a területnek a keleti része a Szlovén Alkotmány meghatározása szerint a nemzetiségileg vegyesen lakott terület, ahol egy tömbben él a magyar közösség. A nemzetiségileg vegyesen lakott terület nagysága 195 km², amely (Öri)Hodos-tól Pincéig mintegy 50 km hosszú és 5–10 km széles sávban terül el a szlovén–magyar határ mentén. Magyar értelmezés szerint a Mura-vidék tehát azoknak a településeknek az együttese, ahol a trianoni határok meghúzása ideje előtt a magyar lakosság élt többségben. Ma 28 kisebb település és Lendva városa tartozik ide. A szlovéniai magyarság 5 járásra tagolva éli mindennapjait, de több szlovéniai településen és néhány nagyvárosban is él még kisebb diaszpóra-közösség. A nemzetiségileg vegyesen lakott Mura-vidék napjainkban földrajzilag, történetileg és néprajzilag két, egymástól jól elhatárolható területi egységből áll. Az egyik északon, a történelmi Vas vármegye Szentgotthárdi és Muraszombati járásának egy részén terül el, a történelmi Örség részeként és annak természetes folytatásaként, ahol mindig is szórványszerűbben helyezkedtek el a következő magyar falvak: Hodos (korábban Örihodos), Kapor-nak, Domonkosfa, Szerdahely (korábban Kisszerdahely), Pártosfalva, Kisfalu, Csekefa és Szentlászló. A másik, a Mura-vidék déli részén elhelyezkedő Hetés és Lendva-vidék, amely lényegében a történelmi

Zala megye Alsólendvai járásának nyugati része, ahol tömbszerűen követik egymást a magyar falvak Dobronaktól Pincéig: Dobronak (korábban egy ideig Lendvavásárhely), Zsitkóc, Kámaháza, Göntérháza, Radamos, Hidvég (korábban Lendvahídvég), Bánuta, Hosszúfalu (korábban Lendvahosszúfalu), Hosszúfaluhegy, Lendahegy, Alsólakos, Felsőlakos (korábban Lendvalakos), Gyertyános (korábban Zalagyertyános), Kapca, Kót, Petesháza, Hármasmalom, Csente, Völgyifalu, Pince és az egyetlen város: Lendva, korábbi nevén Alsólendva.

A szlovéniai magyarság tárgyi és szellemi örökségének kutatását már több tanulmány is bemutatta, amelyekből kiderül, hogy 1920, a trianoni békediktátum után mintegy fél évszázadot kellett várni arra, hogy újjáéledhessenek itt a társadalomtudományi kutatások. Az 1970-es években előbb helyi értelmiségi, majd vajdasági és magyarországi kutatók fedezték fel újra a szlovéniai magyarságot. Nekik köszönhetően és a magyarországi egyetemi tanszékek, kutatóintézetek hatására alakult ki az a hazai szakemberekből álló kutatói gárda, amely ma főként az irodalom, a nyelvészet, a könyvtartudomány, a történelem, a helytörténet, a néprajz és a művészettörténet terén vizsgálja a Mura-vidéki magyarságot.

Természetesen a szellemi örökség védelme mellett nem feledkezhetünk meg a tárgyi örökségvédelem, a muzeológia, a műemlékvédelem szükségességéről sem. Így ha írásunk témájára, a muzeológiára fókuszálva vizsgáljuk a szlovéniai magyarság kutatástörténetét, akkor elsősorban két intézményt kell ismertetnünk, amely igyekszik felkarolni a szlovéniai magyarság tárgyi örökségvédelmét: az egyik a lendvai székhelyű Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, a másik pedig a Lendvai Galéria és Múzeum.

„A Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet (MNMI) a Szlovéniában élő magyar közösség közszolgálati szakintézménye, amelynek tevékenysége a kultúra, az ismeretterjesztés és a tudomány területére terjed ki. Az intézet 1994. január 1-vel kezdett hivatalosan működni. Alapítója a Muravidéki Magyar Önkormányzati Nemzeti Közösség. [...] A Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet a tudományos kutatómunka és tudományszervezés terén is fontos szerepet tölt be a Muravidéken. Elsősorban a helytörténet-kutatás, a néprajz, a művelődéstörténet és a szociográfia terén karol fel projekteket, illetve működik közre.” Mint ahogyan ez az intézmény honlapjáról való szöveg is tükrözi, a lendvai Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet szerepe megkerülhetetlen volt abban, hogy a Mura-vidéken a magyarság önszerveződésének részeként megindulhatott a saját szervezésű értékörző tevékenység. Ezen intézménynek köszönhető egyebek között, hogy az itt zajlott kutatások könyvek formájában is kiadásra kerültek és elkészültek a szlovéniai magyarság tárgyi örökségét védő Kapornaki Helytörténeti és Néprajzi Gyűjtemény, majd a Dobronoki György-ház és a zsitkóci Deák-gyűjtemény. Jelenleg pedig a Domonkosfai Helytörténeti és Néprajzi Gyűjtemény van készülöben. Az MNMI kapcsán azonban meg kell jegyeznünk, hogy míg az 1990-es években a kor kihívásainak, elvárásainak megfelelt ez a magyarság minden egyes kulturális tevékenységére kiterjedő szerepkör, addigra ma már ezt talán érdemes lenne újragondolni. Hiszen a szlovéniai magyarság a XXI. század elején mind a könyvkiadás, mind a tudományosság, mind a tárgyi örökségvédelem terén immár megnövekedett elvárásokkal találja magát szembe. A Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet talán éppen e sokféle feladatkör miatt nem minden területen tudta a tevékenységét megfelelő szakmai szintre fejleszteni. A jelenlegi helyzetet tekintve az MNMI nem rendelkezik saját örökségvédelmi szakmunkatársi gárdával, például történésszel, néprajzkutatóval, művészettörténésszel, restaurátorral és az örökségvédelmi munkához szükséges tárgyi feltételekkel, szakmai jogosítványokkal sem. Ezt a feladatkört általában a régióban élő, vagy magyarországi szakemberek, szakintézmények felkérésével, „kölcsönzésével” tölti be, az intézmény pedig elsősorban inkább koordinációs szerepet vállal. Ráadásul mivel az MNMI nem rendelkezik múzeumi státussal, nem része a Szlovén Múzeumi Szövetségnek és a szlovéniai múzeumi hálózatnak, annak munkájába pedig nem tud bekapcsolódni.

A másik intézmény a Lendvai Galéria és Múzeum, amely 1973-ban alakult, így a szlovéniai magyarság körében működő legrégebbi örökségvédelmi és tudományos intézmény. Az intézmény az alsólendvai Bánffy család egykori várkastélyában kapott méltó helyet. A várkastély jelenlegi állapotát tekintve eddig mintegy kétharmada került felújításra, a fennmaradó épületrész és a várat körülvevő erődítményfalak rendszere még felújításra vár. Mindez magában rejtje az intézmény bővítésének lehetőségét is. A lendvai Galéria és Múzeum eddigi működése során több mint 10 ezer értékes tárgyat gyűjtött össze, amelyek döntő többsége a szlovéniai magyarság történelmével, néprajzával, művészettörténetével kapcsolatos. Az intézmény mintegy 1500 négyzetméternyi területen állandó kiállítással várja a látogatókat, bemutatva a vidék leghíresebb bronzkori régészeti lelőhelyét, az Olorist, emellett rendelkezik kisebb lapidáriummal, térképtárral és a nevezetes lendvaiak arcképcsarnokával is. A *Vár a vártán* című állandó kiállítása a török kort és a magyar végvárrendszert mutatja be, a *Lendvai kincsek és sorsok* pedig a város és vidéke történetébe enged bepillantást. Hetés kincsét, a hetési népi textilkultúrát is külön

kiállítási egység tárja elénk. Az intézmény folyosóján pedig a Lendva-vidéken gyűjtött szakrális tárgyak kaptak kiállítóhelyet. A múzeum ezenkívül rendelkezik Zala György alsólendvai születésű szobrászművész és a szintén lendvai Gálics István grafikusművész emlékszobájával is. A vár padlásterében, amely látni engedi az épület XVIII. századi tetőszerkezetét, az intézményhez kötődő művésztelepen készült bronzszobrok állandó kiállítása tekinthető meg. A Lendvai Galéria és Múzeum két kihelyezett állandó kiállítással büszkélkedhet: *A Lendva polgárosodása, nyomdászata és ernyőgyártása* című a város Fő utca 52. szám alatti neobarokk épületének alagsorában található, a másik, *A muravidéki zsidóság* című kiállítás pedig a lendvai zsinagógában.



A lendvai vár (Lendvai Kepe Zoltán felvétele, 2009)

Az állandó kiállítások mellett eddig 648 időszakos és vendégkiállítást rendezett főként Szlovéniában és Magyarországon, valamint néhány más európai országban is. A Lendvai Galéria és Múzeum könyvkiadói tevékenységet is folytat, múzeumi periodikája, a *Lyndvamuseum* már a 8. köteténél tart. Emellett Mura-vidéki képzőművészek monográfiáinak megjelentetésével és képzőművészeti katalógusok kiadásával is foglalkoznak. Eddig 105 szlovén–magyar kiadványt jelentettek meg és Kultsár György alsólendvai prédikátor 1573-ban és 1574-ben megjelent könyveinek fakszimiléit. A lendvai múzeum szakemberei részt vállaltak a Kapornaki Helytörténeti és Néprajzi Gyűjtemény, a zsitkóci Deák-gyűjtemény és a Domonkosfai Helytörténeti és Néprajzi Gyűjtemény létrehozásában is. Az intézmény két sikeres nemzetközi képzőművészeti alkotótábort szervez, egyben pedig aktív pedagógiai, múzeumpedagógiai munkát is folytat, kiállítótermeinek állandó vendégei a környékbeli óvodások és iskolások. Megfelelő szakmai működését két szakember, egy néprajzkutató és egy képzőművész biztosítja, valamint az igazgató mellett 4 állandó munkatárs. A Lendvai Galéria és Múzeum szakmai munkájának elismeréseként a Szlovén Köztársaság Művelődésügyi Minisztériuma 2010 novemberében felvette a szlovéniai múzeumok nyilvántartásába, 2012-ben pedig ún. megbízott múzeumi státusszal ruházta fel.

Az intézmény alapítója Lendva Község, társalapítója pedig a Lendva Községi Magyar Önkormányzati Nemzeti Közösség, vagyis a szlovéniai magyarság 5 nemzetiségi önkormányzata közül csak az egyik. Emiatt, sajnos, a szlovéniai magyarság politikai csúcsszervezete, a Muravidéki Magyar Önkormányzati Nemzeti Közösség a Lendvai Galéria és Múzeumot nem tekinti nemzetiségi intézménynek. Ezen formalitás az oka annak is, hogy az intézmény 2015-ig nem részesülhetett a Bethlen Gábor Alapnál a határon túli nemzetiségi intézményeknek nyújtott normatív támogatásban, pedig a Lendvai Galéria és Múzeum a magyar nemzet Szlovéniába rekedt 1000 éves örökségét menti és őrzi nap mint nap Magyarországon, Szlovénia és Európa számára.

Tehát az az intézmény, amely megfelelő szakmai, tárgyi feltételekkel rendelkezik arra, hogy be tudná tölteni a szlovéniai magyarság örökségvédelmi, múzeumi szakintézményének szerepét, politikai, jo-

gi felhatalmazás hiányában nem teheti ezt meg. Néhány egyszerű példával is érzékeltethetjük a dolgot: ha például Hodoson lebontanak egy régi házat, vagy Szentlászlón értékes fényképeket találnak, nincs olyan magyar nemzetiségi múzeum és közgyűjteményi szakember, akinek jogilag feladata lenne szakmai segítséget nyújtani. Erre jelenleg a Muraszombati Muravidéki Múzeum van felhatalmazva, amelynek azonban nincs magyar nemzetiségi feladatokkal megbízott munkatársa, aki jártas lenne a magyar nyelvben és kulturális örökségben. Mivel a Lendvai Galéria és Múzeum Lendva Község fennhatósága alá tartozik és feladatköre csak Lendva járás területére terjed ki, az említett szakmai munkát nincs jogában elvégezni. Ráadásul a Lendvai Galéria és Múzeumnak nem társalapítója a Muravidéki Magyar Önkormányzati Nemzeti Közösség, így nem élvezi a nemzetiségnek kijáró széles körű oltalmat sem, emiatt pedig állandóan a más intézményekkel való összevonás, az önállóságának elvesztése fenyegeti.

Amióta néprajzkutatóként, történészként, muzeológusként tevékenykedünk a szlovéniai magyarság körében, ennek a faramuci helyzetnek a következményeivel találkozunk nap mint nap. Ez ösztönöz bennünket arra, hogy a közvélemény és a politikai döntéshozók számára világossá tegyük: hogy kis jó-akarattal ez a probléma orvosolható lenne és orvosolni is kellene. Véleményünk és javaslatunk szerint a Lendvai Galéria és Múzeum alapító okiratában csak egyetlen mondatot kellene megváltoztatni ahhoz, hogy az egész szlovéniai magyarság múzeumi örökségéről gondoskodhasson. A Lendvai Galéria és Múzeum alapító okiratának (3. cikkely 1. bekezdés) kiegészítő módosítására lenne szükség az alábbi változtatban: „Az intézmény küldetése a kulturális örökségvédelem Lendva Község területén és a szlovéniai magyar nemzeti közösség körében.”

Az intézmény alapítólévelének kiegészítő módosítása semmilyen hátránnyal, semmilyen anyagi többlettelehrrel nem járna, viszont számos pozitívumot hordozna magában. Az intézmény múzeumi tevékenységét anyagi szempontból már most biztosítja a szlovén minisztérium és az általa odaítélt ügynevezett megbízott múzeumi státus és a vele járó rendszeres évi finanszírozás. A fent említett módosítással a Lendvai Galéria és Múzeum múzeumi tevékenysége kiterjedne a teljes szlovéniai magyarság örökségvédelmére. A nemzetiségi feladatkörrel való felruházása ráadásul lehetőséget nyújtana a Bethlen Gábor Alapnál a normatív támogatásra.

A Lendvai Galéria és Múzeum nemzetiségi múzeummá alakítása nem lenne példa nélküli, hiszen a világban számos népnek, népcsoportnak van nemzetiségi múzeuma. Például a Pável Ágoston Helytörténeti és Szlovén Nemzetiségi Múzeum Szentgotthárdon, vagy Mohácson a Magyarországon élő délszlávok múzeuma, vagy a tatai Német Nemzetiségi Múzeum. Arra a tényre, hogy a szlovéniai magyarságnak még nincs nemzetiségi múzeuma, pedig szüksége lenne rá, mintegy 10 éve minden lehetséges módon és fórumon próbáltuk felhívni a politikai döntéshozók figyelmét, mind Szlovéniában, mind Magyarországon. Eddig mintegy 130 oldalnyi tervet, javaslatot írtunk már és terjesztettük a szlovéniai magyarság döntéshozói elé. Ennek megoldására levélben kértük a szlovéniai magyarság és a magyar nemzetpolitika formálói is. Próbálkozásaink eddig még nem vezettek eredményre, ezért úgy gondoltuk, hogy korunk leghatékonyabb információs eszközeit, az internetet is fel fogjuk használni az ügy előrehozására. Az egyik legnépszerűbb közösségi oldal segítségével alapítottuk meg, egyelőre csak virtuálisan A Szlovéniai Magyarság Nemzetiségi Múzeumát.

Az oldal alapításával két fő célunk van. Egyrészt: addig is, amíg a szlovéniai magyarság nemzetiségi múzeuma létrejön, szeretnénk a közösség bevonásával gyűjteni, népszerűsíteni, menteni az értékeket digitális változatban. Ezzel próbáljuk megteremteni a szlovéniai magyarság jövőbeli nemzetiségi múzeumának társadalmi támogatottságát. Másrészt, van egy latin mondás, amely így hangzik: *Vox populi, vox dei*, vagyis a sok jó ember közös szava Isten szava. Így ezen oldallal szeretnénk felhívni a döntéshozók figyelmét, hogy ezzel a problémával és kéréssel nem vagyunk egyedül. A szlovéniai magyarság tárgyi örökségének megvédése nemcsak a mi személyes ügyünk, nem is csak a szlovéniai magyaraké, hanem az egész magyarságé, hiszen közös európai kulturális örökségünkéről van szó.

Ez egy olyan civil kezdeményezés, amihez mindenki csatlakozhat. Tehát éljen bárhol a világban, ha vannak régi fényképei, dokumentumai, írásai, képeslapjai, történetei, filmjei, információi, publikációi, amelyek a szlovéniai magyarság történelmével, néprajzával, kultúrájával kapcsolatosak, feltöltheti a közösségi oldalra, megoszthatja velünk. Mi pedig igyekszünk utánajárni, kikutatni, tudományos információkkal gazdagítani a küldött anyagot. A saját szerkesztésű hírekben pedig a szlovéniai magyarság nevezetes személyeire, eseményeire, értékeire, évfordulóira szeretnénk felhívni a figyelmet.

Az oldal eddig meglehetősen nagy sikerrel működik. 2015 júniusában történt alapításától 2016 januárjáig mintegy 1650 kedvelője lett, hetente átlagosan 5000–10 000 bejegyzés eléréssel. Számos ismert, elismert néprajzkutató, népzeneész, kézműves, közéleti személy is csatlakozott támogatóink közé. Rengeteg régi fényképet, tárgyfotót, iratmásolatot küldtek be a tagok. Nagyon népszerű az oldal Zala és Vas megye értékörzői között, de vannak olvasóink a nagyvilágból: Svédországból, Izraelből, Kanadából is.



Völgyifalui maskurák az 1940-es években

(A Soós család fotógyűjteményéből, Lázár Lenke közzététele a közösségi oldalon)

Sokan közülük a Mura-vidékről kivándorolt családok leszármazottai, akik számára, elmondásuk szerint, oldalunk fontos összekötő kapocs a szülőföldjükkel. Olvasóink megbízásából végeztünk már családfakutatást és az oldalnak köszönhetően Varga Sándor helytörténeti kutató fotógyűjteményének egy részét is felajánlotta közzétételre az egyik örököse. Az oldal szellemiségének, jó példájának köszönhetően Radamos, Völgyifalu és Felsőlakos településeken intenzíven folyik a régi fotók gyűjtése, amelyekből már kiállítást is rendeztek.

Az oldal sikeres működése és társadalmi támogatottsága sajnos mindeddig még nem győzte meg sem a szlovéniai magyarság döntéshozóit, sem a magyar nemzetpolitika formálói arról, hogy a szlovéniai magyarság megérdemelne egy nemzetiségi múzeumot, a Lendvai Galéria és Múzeum pedig azt, hogy nemzetiségi múzeumává válhasson. De mi, a Szlovéniai Magyarság Nemzetiségi Múzeuma közösségi oldal tagjaival együtt meggyőződéssel valljuk: Ha Isten malmai lassan örülnek is, de örülnek...

Képéné Bihar Mária–Lendvai Kepe Zoltán

Felhasznált irodalom. *Képéné Bihar Mária:* Néprajzi kutatások a muravidéki magyarság körében. Etnološke raziskave med prekmurskimi Madžari. In: *Halász Albert* (szerk.): A muravidéki magyarok néprajza. Narodopisje prekmurskih Madžarov. Lendva–Lendava, Ljubljana, 2009. 45–57.; *Kolláth Anna–Gróf Annamária:* A szlovéniai magyar nyelv. ELDIA esettanulmány. Studies in European Language Diversity 28. 1. Mainz–Helsinki–Wien–Tartu–Mariehamn–Oulu–Maribor, 2014.; *Kovács Attila:* A muravidéki magyarok számának változása a 20. században a statisztikák tükrében. Múratáj 2004/1. Lendva, 2004. 47–77.; *Lendvai Kepe Zoltán:* A muravidéki magyarság néprajzi gyűjteményei. Etnološke zbirke prekmurskih Madžarov. In: *Halász Albert* (szerk.): A muravidéki magyarok néprajza. Narodopisje prekmurskih Madžarov. Lendva–Lendava, Ljubljana, 2009. 57–67.; *Lendvai Kepe Zoltán:* 40 let Galerije-Muzeja Lendava. A Lendvai Galéria és Múzeum 40 éve. Lyndvamuseum 5. Lendava–Lendava, 2013; „Lángot adok, ápolod, add tovább...”. Gondolatok a muravidéki magyarságról. Lendva–Lendava, 2013.

TERMÉS

Gondolatok az ecseri templomrom falai tövében

*„Őseitek parányi fészkeket raktanak? szedjétek össze a
romokat, s tegyetek belőle mély alapot jövőendő
nagyságnak. Apró harcokat vívtanak? Csináljatok
a békeesség műveit temérdekekké. Változékonyságban
sínlettek? változzatok ti is, mint a lepke, nemesbnél
nemesb alakokra. Emlékeik nem maradtanak? mi tilt,
hogy emeljetek nekik?”*
(Kölcsey Ferenc)

A falu

A szentesi határban, a belvárostól északkeletre terül el a ma is *Ecser*nek nevezett határrész, ami közvetlenül határos Kunszentmárton és Öcsöd közigazgatási határával. A terület a Kurca mellékágát képező Veker-ér két partján terül el. A középkori település első említése 1138-ban az ún. dömösi összeírásban *Ecer* alakban (utóbb 1266: *Echey*, 1553: *Ether*) szerepel. A Dömösi Prépostság birtokaihoz tartozik, 65 kenyéradó szolgálja lakott a faluban. A falunév pusztá személynévből keletkezett magyar névadással.

A tatárjárás idején, 1242-ben elnéptelenedett; 1266-ban „terra”-ként (puszta föld) említik a dokumentumok. A XIII–XIV. században kunszállás, majd kun falu. A kunok keresztény hitre térítését Nagy Lajos a Ferences rendi barátokra bízta. Ők alapították az első plébániákat a kunok lakta területeken. A Körös menti kunok eleinte a Várad egyházmegyébe tartoztak, később az esztergomi érsek közvetlen hatáskörébe kerültek. A megtelepedett kunok nemesi jogokat élveztek, de ezért kötelező volt lovas katonai szolgálatot adniuk. Később e katonai terhek miatt a kun falvak elnéptelenedtek, mert a szabad kunok jó része elszegődött a környékbeli földesurakhoz jobbágnak. A terület Békés vármegye része volt, de 1561-ben már Külső-Szolnok vármegyébe jegyzték.

A falu nagy részét I. Mátyás magyar király a Jaksics családnak adományozza. Jaksa szerb vajda Hunyadi Jánosnak a török elleni hadjáratokban szövetségese volt, kiváló katona. 1543-ban a család férfi-tagjai kihaltak, és az immár terjedelmes birtok visszaszállt a koronára. 1561-ben Bocskor János és Ramocsaházi István voltak a falu birtokosai.

Mint sok hasonló dél-alföldi település, a török időkben ez is teljesen elpusztult. A falut és templomát a Gyula ellen vonuló Szulejmán szultán török hadai 1566-ban felégették, de a következő évtizedekben a lakosság visszaszállingózott: 1567-ben 28, 1579-ben 21 magyar adózójának nevét jegyezték fel a török összeírások. A tizenöt éves háború idején (1591–1606) véglegesen elnéptelenedett és soha nem épült újjá. A szentesiek legelőként használták.

A terület 1720-ban báró Harruckern János György birtokába került és a szentesi uradalomhoz csatolták. Ezt követően közigazgatásilag Csongrád vármegyébe sorolták be. 1836-tól Szentés megváltakozott „szabad város” határrésze. A város területéhez ekkor mintegy 70 000 katasztrális hold pusztaság tartozott, ahol a török hódoltság előtt 14 templomos település létezett. A pusztákon a XVIII. században újra megjelentek a szállások, később kialakult a tanyai településhálózat, amely határnévként vagy majorsági elnevezésként megőrizte a hajdani középkori településneveket.

Ecser a múlt század közepén a közigazgatási átszervezés következtében – 1947. március 1-jén – Cserebökény néven megalakult önálló községhez csatolták. Az új község azonban életképtelennek bizonyult, és 1973 áprilisában megszűnt; a területét – így Ecser is – Szentés városhoz csatolták. A közép-korban virágzó falu helyén ma lakatlan pusztá, legelővel tarkított hatalmas szántóföldek területnek el, és elszórva néhány fennmaradt tanya található.

A templom

A Belső-Ecser határrészen a Szentés–Szarvas közút mellett (a 19-es kilométernél), attól mintegy 150 m-re balra, a Veker-menti kisebb földhátan állnak a középkori ecseri templom romjai.



Az ecseri templom romjai

(Maczelkáné Rónyai Julianna felvétele, 2015)

támpillér valószínűleg későbbi hozzáépítés. A déli oldali bejárat fölött egy gótikus ablak töredéke jelenleg is látható. Az északi fala tömör. A templom főbb méretei: a hajó belső szélessége 6,6 m, belső hossza 8,6 m, a szentély belső hossza 5,3 m, a templombelső területe 80,19 négyzetméter. A falak magassága a legmagasabb helyeken eléri az 5,2 métert. A templom védőszentje jelenleg nem ismert.

A templomról Gyalus László készített felmérési rajzot 1898-ban. Ebből az időből származik a Far-
kas Sándor-féle két dagerrotípia, melyeken a templomfalak még kevésbé pusztult állapotban láthatók, jól kivehető a diadalív is. A rom körül a XX. század elején Csallány Gábor legendás hírű szentesi múzeumigazgató végzett ásásokat. Összesen hat Árpád-kori (I. András uralkodása idejéből) sírt tárt fel. A jelentősebb régészeti feltárást Pamer Nóra vezetésével 1961-ben végezték. A beszámoló szerint a templom padozata terrazzo volt, melynek egy részét a szentélyben találták meg. A falakon falfestéstöredéket is találtak, sajnos ezek már nem fellelhetők. A templom falait 1961-ben az Országos Műemlékvédelmi Hivatal konzerválta, valamint kiegészítette, a falakon található lőrészzerű nyílások a falak kitámasztását szolgálták.

Az 1970-es évek elején a szentesi Termál Tsz a templom környékére települést tervezett, ebből a tervből egy kisebb utca megvalósult az akkor divatos kockaházakkal. A település központi része lett volna a templomrom. Sipos György 2002-ben tervet készített a Koszta József Múzeum megbízásából a templom teljes helyreállítására, valamint turistaközpont létesítésére tett javaslatot, a szükséges megfelelő nagyságú telek kialakításával. 2012-ben Az Elpusztult és a Pusztuló Magyar Falvakért Egyesület szolid, tájba illő emlékművet helyezett el a templom mellett Ecser falu emlékére. Ehhez kapcsolódóan téglajárda és néhány pihenőő épült.

A ma is elhagyottan álló templomrom jelenlegi állapotában semmilyen funkciót nem tölt be. A közeli tanyaközpont és kertészet előnyös a rom megóvása szempontjából, azonban nincs igény arra, hogy a templomot az egyház szakrális helyként rendszeresen használja. Szükségesnek látszik olyan funkciók keresése, amelyek időszakosan – elsősorban tavasztól ősziig – méltó szakrális és világi használatát biztosítják Szentés egyetlen középkori épített emlékének.

Az ecseri templomrom jelentőségét az adja, hogy a Dél–Alföldön nagyon kevés középkori építmény ismert. Ma már önmagában nagyon nehéz bekapcsolni az idegenforgalomba. A helyi természeti adottságokat kihasználva, összekötve a Körös–Maros Nemzeti Parkhoz tartozó Cserebökényi Tájvédelmi Körzet értékeinek megismerésével, vonzó lehetne a hazai turizmus számára.

Felhasznált irodalom. Nagy Imre: Szentés monográfiája. Budapest, 1928; Pamer Nóra: Adatok a hajdani Ecser falu és temploma történetéhez. Kézirat, Budapest, 1962; Labádi Lajos: Szentés–Cserebökény. Csongrád megye építészeti emlékei. (Szerk.: Tóth Ferenc) Szeged, 2000; Barta Gábor: Szentés története a középkorban és a török hódoltság idején. Tanulmányok Szentés város történetéből. (Szerk.: Labádi Lajos) Szentés, 2001.

Móra József

Elpusztult falvak emlékoszlopai Csongrád megyében

A Pusztuló és az Elpusztult Magyar Falvakért Egyesületet Kovacsics József alapította 2003-ban, majd az alapító professzor elhunytá után az egyesület tevékenysége 2005-ben indult újra, és azóta közel húsz emlékoszlop őrzi az egykor volt középkori falvak emlékét az ország majd minden táján Iváncától és Csepregtől Sződligetig, és Monostorapátitól Mezőhegyesig.

Csongrád megye területét a történelem viharai nem kerülték el, amelynek következtében középkori településrendszere átalakult. E változáshoz hozzájárultak a gazdaság hatásai. Gondoljunk itt a nagy haszonnal járó nagyállattartás XV. századi kialakulására és a vasúthálózat XIX. századi létrejöttére. Éppen ezért vállaltuk fel az emlékhelyek, azaz kultikus helytörténeti, helyismereti területek kialakításának a feladatát. Az eltelt húsz év alatt több helyen konferenciával egybekötve nyolc emlékoszlopot állítottunk megyénkben, amelynek vidéke egymástól jól elváló részekre oszlik. Az egyik a folyók melletti erőkkel, tavakkal, mocsarakkal, nyáron elapadó állóvizekkel tagolt Rétság. A folyók mellett mintegy 10–20 km szélességben terjed ki. A másik a Mezőség, a folyóktól távolabb eső terület, ahol szintén találhatók erők és állóvizek, ám az előbbi tájegységhez képest jóval ritkábban.

A Rétségen, amelynek kiemelkedő helyein, hátságain számos település jött létre, 2009-ben állítottuk az első oszlopot Hódmezővásárhely határában Barc és Solt középkori falvak határában, amelyek az Árpád-kortól a XV. századig álltak fenn. Az előbbi egykori templomos helyként tartják számon, emléküket ma az általunk állított téglaoszlop őrzi.

A mai Mindszent területének egy részét foglalta el a középkorban Apor falu, már írásos előbukkanása (1332) előtt jóval korábban létezett, és az 1560-as években tűnt el az írásos forrásokból. Innen története együtt haladt Mindszentével. Ma a város központi terén őrzi emlékét téglaoszlop, amelyet helyi egyesületek és magánszemélyek adakozásával állítottunk.

A Tisza mellett húzódó magasparton, az egykori Körtvélyes falu helyén 2014-ben állítottunk oszlopot. A falu – akárcsak Apor – a Bor-Kalán nemzetséghez tartozott Szeri Pósa fi katona nemes család birtoka volt. A XVI. század végéig állt fenn.

A Mezőségen ott jöttek létre települések, ahol a lakosság könnyen vízhez juthatott, tehát az erők és tavak partján, valamint ott, ahol bővizű kutat találtak. Az első ilyen emlékhelyet 2005-ben a középkori templomos Szentkirály falu helyén alakítottuk ki az egykori tanyai iskola kertjében, amellyel a valamikori iskolát is megőriztük. Az emelkedett hangulatú ünnepségen a helyiek mellett a régi, még az avatás idején élt tanítók is részt vettek.

2006. szeptember 28-án a középkorban az egykor a Szárazér mindkét partján hosszan elnyúló falu, Igás emlékére az igási csárda mellett állítottunk oszlopot, amelyet Karsai Ildikó grafikusművész tervezett. Az emlékhely kialakítását Gilicze János tagtársunk, önkormányzati képviselő anyagi támogatása tette lehetővé. A csárdagazda máig szépen gondolja az emlékhelyet, az oszlop mellé már egy másik is került. Koszorúzzák is őket minden évben. Ugyancsak Karsai Ildikó tervezte a makó–rákosi emlékoszlopot, amelyet a következő évben avattunk Nagy-György József vállalkozó és Gilicze János támogatásával a pünkösdi tanyanapon, hangulatos ünnepség keretében. Rákos olyan település, amelyet időnként megültek a lakosok, máskor elnéptelenedett. Az 1950-es években falu lett, ma külterületi lakott hely. Annyi helyi energiával nem rendelkezett, hogy állandó falu legyen belőle.

Az Árpád-kori templomos falu, Ecser egykori templomának falai még mindig állnak a Veker-ér déli partján. Ma szintén olyan külterületi lakott hely, mint Rákos. 2012-ben tudományos tanácskozással egybekötött avatóünnepséget rendeztünk a templom falai mellett kialakított emlékhelyen, amely Móra József gazdálkodó, szentesi önkormányzati képviselő, tagtársunknak a hely iránti odaadó szeretetével és anyagi támogatásával valósult meg. Továbbfejleszti és gondolja a pusztatemplomot és környékét, nemes feladatként. Segíti tagtársunk, Labádi Lajos.

Munkánk nem öncélú. Vásárhely város idén pályázatot ad be, hogy tovább folytassa e munkát, amelynek a helyi identitás, azonosságtudat megőrzésében nagy szerepe van. Tehát bízhatunk abban, hogy kezdeményezésünknek lesznek a jövőben folytatói.

Blazovich László

A hagyma városától Makovecz városáig

Makó több mint 700 éves alföldi város, az ország délkeleti kapuja Csongrád megyében, a Maros jobb partján, Szegedtől keletre fekszik. Lakossága most 23 ezer fő. A román és a szerb határ közelsége miatt igen fontos közlekedési csomópont. A XIII. század második felében a marosi átkelőhelynél kialakult települést előbb Velnöknek (révész), majd később a birtokos Makó bánról Makófalvának, a török uralom időszakától Makónak (dicsőséges) nevezték. A XVI. századi reformáció idejére esik Makó szellemi kibontakozása, akkor a város református esperesi székhely lett, majd 1719–1848 között a csanádi püspökök tulajdona. Makó 1730-tól 1950-ig Csanád megye székhelye volt, ami fellendítette fejlődését.

Makó – a hagyma városa

A XVIII. század közepétől a helyi szükségleteket meghaladó mértékben termelték itt a hagymát, ami megalapozta a város gazdasági jólétét. Az 1867. évi kiegyezés után az étkezési célra termesztett hagyma minőségét tekintve az elsőség leginkább a makóié lett, ami a Maros menti táj kitűnő természeti adottságainak köszönhető. A Maros folyó hordaléka, a löszhátságon keletkezett réti csernozjom és a folyó menti iszapos öntéstalaj magas tápanyagtartalmú. A réti agyag pedig a fokhagyma termesztésére kiváló. Adottak a megfelelő éghajlati tényezők is: a hőségnapok száma 30, a napos órák száma 2100 évente. A hosszú, meleg nyár elősegíti a makói hagyma szilárdságát. Az itteni földművelő nép a hagymát előbb a házak kertjeiben, majd a közelebbi veteményeskertekben termelte, a piaci igények növekedésével egykori szőlőterületeket is igénybe vett. Mivel a kilencedik tizedet a hagyma termelése esetén nem kellett megfizetni a földbirtokosnak, egyre többen kezdtek el „adómentesen” hagymát termelni. Eleinte az önellátás mértékéig termelték, majd a szomszédos megyék és főleg a Bánság piacaira. Az átalakult konyhakultúra egyre több vöröshagymát és fokhagymát igényelt, tehát új piaci lehetőségek keletkeztek.

A makói hagymások kemény munkával, egyedi szelekcióval jó minőségű tájfajtát alakítottak ki, ki-fejlesztették a szárított, a kemence fölött hőkezelt dughagymás szaporítási eljárást. A távoli piacokon történő értékesítéssel a hagymakertész réteg el tudta kerülni a századforduló kívándorlási kényszerét, és megalapozott, tartós hírnevet szerzett a kisparaszti termékként kialakult makói vöröshagymafajtának. A makói termesztési eljárás sajátossága, hogy a hagyma tenyészideje három év: előbb magról dughagyma terem, majd a dughagymáról étkezési hagyma, az étkezési hagymáról hagymamag. A makói fajták: *a régi makói fajta*, a nagyobb testű, gömbölyűbb formájú *Rozsnyai-változat*, az *Erdei-féle vöröshagyma*, majd a keresztezésekkel kialakult a *Makói tájfajta vöröshagyma*, amely jól tárolható, hosszú ideig eláll, könnyen szállítható, kemény húsú, egészséges, könnyen kezelhető, tetszetős formájú, kitűnő íz- és illatanyaga, magas cukortartalma van. A tájfajta termesztése végül mintegy 2500 kertész kezében volt. 1957-ben született meg az államilag is elismert, köztermesztésben is terjeszthető makói hagyma. Fajta-változatai: a *Makó 104* (1979), a *Makói bronz* (1980), a *Makói CR* (klíma-rezisztens) (1985) a hagyományos Makói fajta tulajdonságaival. A *Makói féléret* szaporításra nevelték (1985), borítólevele és hússzíne fehér. A hagyma az évszaknak megfelelően négy formában kerül a piacra: tavasszal gyöngye zöldhagymaként, később fejese, háztartási, csomózott hagymaként, nyár elején vágott, félig érett áruként, nyár végétől érett, téli eltartásra is alkalmas hagymaként kerül forgalomba. A makói hagyma mind exportra, mind a belföldi piacra mint téli hagyma jön számításba. A hagymakertész családból származó Erdei Ferenc kezdeményezte hagymakísérleti telep létrehozását Makón. A makói hagyma földrajzi védettséget is élvez, csak a makói tájkörzetben előállított hagyma jelenhet meg a piacon makóiként. Az évek során kialakult egy olyan típus, amely a Maros menti talajt és ezt a klímát kedveli, és a legjobb hozamot biztosítja. Szerencsés, hogy a tárolhatóság, valamint a magas száraz-, és ízanyag tartalom egymást erősítő genetikai tulajdonságok, a két kiváló tulajdonság együtt öröklődik.

A XX. század közepéig jellemző volt a kisüzemi, szántóföldi hagymatermesztés. A parasztok saját földjükön jelentősen megnövelték a hagymatermesztést, ami azonban továbbra is kézi műveléssel folyt. A makói határ már nem volt elegendő a hagymatermesztésre, ezért a Maroson túl, a Bánságban béreltek felszántott területeket. A piaci kereslettől függően később 1500–2000 hold körüli tehető a hagymával beültetett terület. Az 1873. évi bécsi, de még inkább az 1888-as brüsszeli világkiállításokon elért siker után nőtt meg az érdeklődés a makói hagyma iránt. A generációról generációra öröklődő termelési tapasztalatok a térségi hagymatermesztés jövőjének alapvető biztosítékai lettek.

Az 1960–70-es években országos kutatóintézetek bevonásával és helyi kezdeményezésekkel meggyorsult a hagymatermesztés gépesítése, a komplex növényvédelem kidolgozása. Biotechnológiai eljárásokat kísérleteztek ki, 1989-ben megalakult a Hagyma Egyesülés, amely 1992-től Hagyma Terméktanács néven működött tovább.

A magyarországi hagymatermesztés gépesítése Makón indult meg. Moravszky Ferenc és Joó Sándor 1962-ben készített hagymaművelő gépe a lipcei világkiállításon aranyérmert nyert. A makói mezőgazdasági gépgyár négy soros betakarító gépeket gyártott. Jól beváltak a makói termelőszövetkezetek dughagyma-osztályozó rostái. Ma már sokféle kiskép könnyíti meg a makói hagymatermelők munkáját: több soros kanalas fokhagymagerezd- és dughagymarakó gépcsalád, a betakarításban használható kiemelő kisképek, a vörshagyma-kiszedő rendre rakó gép, a hengeres fokhagymafej-roppantó, a görgős fokhagymaosztályozó-asztal, gépi kérés fokhagymatisztító, gépi kanalas szemenkénti vetőgép ikersoros granulátum-szóróval stb.¹

A hagymakereskedelem

A XIX. század végéig maguk a hagymakertészek foglalkoztak az eladással is. A Bánság lett a legfőbb piacuk. A nagyobb városokban, így Pesten és Szegeden kialakultak ún. *makai piacok*, ahova a kofák fődeles kofahajókkal és ekhós szekerekkel szállították a hagymát és a zöldségeket. Bejárták az Alföldet, a Bánátot, Erdélyt, a Szerb Vajdaságot. Hat-nyolcmázsányi hagymát szállítottak, felosztották maguk között a piacokat. Egy-egy út hat-tíz napig tartott, visszafelé búzát, árpát, rozst, kukoricát, gyümölcsöt, iparcikkeket, a Bánátból libát hoztak. 1851-ben, az osztrák–magyar vámhatár megszűnésével a magyar mezőgazdasági kivitel szabad utat kapott a birodalomban, majd az 1859-es és 1866-os háborúk után az olasz hagyma kiszorult az osztrák örökös tartományokból, és a makói hagymával pótolták a hiányt. A makói hagyma és zöldség eljutott Galíciába, Lengyelországba és Ausztriába is. A XIX. század végén a hagymaexport már döntően a makói zsidó kereskedők kezében volt, akik kereskedői rátermettségükkel és nemzetközi kapcsolataikkal elérték, hogy a makói hagyma világkereskedelmi cikké lett a nyugati piacokon. A magyarországi vasútvonal kiépülése bekapcsolta Makó térségét is a hazai és a nemzetközi vérkeringésbe. 1883 után a vasút révén jutott el Makóról a hagyma Ausztriába, Szerbiába, Németországba, Svájcba, Boszniába és Angliába. A Makói Hagymatermelők Egyesülete hamarosan elérte, hogy München és Hamburg lett a makói hagyma legjobb piaca, emellett nagy mennyiséget szállítottak Bécsbe, Prágába, a Szepességbe és Galíciába is. Az első világháborúban felére esett vissza a hagymatermelés, 1917-ben központosították a forgalmazást, megszabták a külföldön forgalmazható mennyiséget, maximálták a hagyma árát. A hagymát nagy szállítási költség terhelte, ezért nyugaton akkor vásároltak makói hagymát, ha a holland és a spanyol hagyma nem teremtett konkurenciát. 1899-es adat szerint 200 000 mázsa hagymatermésből a helyi szükséglet mindössze 10 000 mázsa volt. A fokhagymatermelés akkoriban a vörshagyma termelésének talán a tizedét tette ki.

Az első világháború után, a trianoni békeszerződés következtében a város határszélre került, hagymakörzetének egy részét elvesztette, a makói határ távolabbi részein és a megye nagybirtokosaitól kényszerültek a hagymatermelésre újabb földeket bérelni, ami megnövelte a termelési költségeket és nehezítette a hagyma értékesítését. Az 1929–33-as gazdasági világválság idején a válság sújtotta országok önellátásra rendezkedtek be, a túlkínálat következtében csökkentek a hagymaárak, így a hagymások jövedelmei megfogyatkoztak.

A második világháború után a földreform új, kedvező lehetőségeket nyitott volna, de az erőltetett kollektivizálás, a beszolgáltatási kényszer és az alacsony hagymaárak elvették a hagymakertészek kedvét a termeléstől. 1949-től megkezdődött a nagyüzemi, kézi hagymatermelés a tervgazdálkodás keretei között korlátozottan. A munkaigényes növény termesztésével a termelőszövetkezetek nehezen tudtak megbirkózni. A hagymaföldek elgazosodtak, elfertőződtek. Az 1945–1990 közötti időszakban a régi hagymás vezetők kiszorultak a közéletből. Az 1960-as években Magyarország ismét Európa jelentős hagymaexportőr országa lett, de a nyereségexportunk visszaesett. Miközben a világ rohamosan növekvő hagymatermesztését a magyar termelés a versenyhelyzetben nem tudta követni, a makói márka is veszített értékeiből, kezdett hátrébb szorulni az európai piacokra özönlő amerikai, chilei, brazil, új-zélandi, dél-afrikai hagyma mögött. 1978-tól a szövetkezetek kitűnő szaporítóanyagot alkalmaztak, javult a vörshagyma minősége is, azonban az európai piacon olyan árubőség alakult ki, ami miatt a hagymaárak mélyre zuhantak.

Makón jók voltak az adottságok a fokhagymatermelésre is. A fokhagyma, „a fűszerek királynője”, tápanyagigénye átlagon fölüli. A makói hagymakertészek az 1950-es évekig lényegében csak réti agyagtalajokon termelték a fokhagymát a lelei földeken, Kiszomboron és az Óföldréákhöz tartozó Gensháton. A Makó környéki természeti adottságok mind a két fokhagymafajta: az őszi és a tavaszi termesztésének is megfelelőek. A tavaszi fokhagyma kemény, elálló, jól tárolható, ízét-zamatát májusig megtartja, addig egészséges és csírámentes. Elállósága és zamata miatt kolbászba Makón kizárólag a

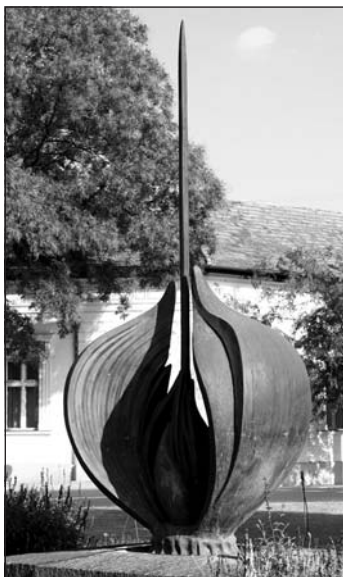
¹ www.gepeszgardakboltja.hu – Tiba Gyula vállalkozása, Makó.

tavaszi fokhagymát teszik. Előnyös tulajdonsága a hideg- és szárazságtűrés. Mennyiségének mértékegysége a kertészcsomó, ami mintegy négy–öt kilogramm hagyma. A makói fokhagymatermelés első virágkora a reformkorra esett. A Maroson túli, torontáli földbérleteken, az árendált, kitűnő talajerejű földekben nagyon jó minőségű tavaszi fokhagyma termett. A trianoni békeszerződés határmódosításai következtében a makói kertészek elvesztették a bántási bérleteket. Új területekhez a csanádi püspökség lelei uradalmán jutottak kishaszonbérlet formájában. Magyarországon ezer-kétezer holdon termelték a fokhagymát, az évi termés három–ötezer tonna volt. A fokhagyma termelésének felét a makói körzet adta. Az 1930-as években a Csanád megyei fokhagymatermelés Makóra összpontosult.

A második világháború után a szerződéses fokhagymatermelés bevezetésével a kulákokat ki akarták a termelésből zárni. Emiatt 1950. július 27-én hagymásmegmozdulásra került sor, hatására megkísérelték a kertészeket érdekeltté tenni a fokhagymatermelésben, művelési előleggel, felárral. 1956 őszén megszüntették a beszolgáltatási rendszert, ami enyhítette az elégedetlenséget. A szövetkezetekben különösen jelentős előrelépést jelentett 1962-től a családi, háztáji művelést vállaló rendszer bevezetése. Az érdekeltség gondosabb megmunkálást, jobb termésátlagot eredményezett. 1970-től a fokhagyma termelése jórészt a szövetkezetek háztáji parcelláin és a magángazdaságokban folyt.²

A fokhagymatermelés jelenleg is a makói kertészet legvirágzóbb ága. A vöröshagyma termeléséhez viszonyított aránya is megnőtt, ugyanis a vöröshagyma ára hosszú ideje alacsony, a fokhagyma viszont jól értékesíthető.

Az utóbbi húsz évben a szakembereknek és a város vezetőinek küzdeniük kellett a makói hagyma megtartásáért, piacának biztosításáért. Az évente megrendezett Makói Nemzetközi Hagymafesztivál keretében mezőgazdasági szakmai konferenciákon elemzik a minőségi fejlesztés és az értékesítés lehetőségeit, a teendőket. Emellett a mindennapokban keresik az európai és az Európán kívüli kapcsolatokat, amelyek révén a kitűnő makói hagymát és zöldségeket exportálni lehet. Néhány évtizede csak a KGST-nek termelt a makói gazdaság, most viszont csak az uniós piacra. A korábban hagyományos horvátországi vagy oroszországi piacok visszaszerzése új értékesítési lehetőségeket jelenthetne.



A hagymaszobor,
Sütő Ferenc alkotása
(Pál László György felvétele)

2009-ben az Európai Bizottság a makói vöröshagymát felvette a védett elnevezésű termékek szűk körű európai uniós listájára. Ma már hungarikum, és ezért csak az ezen a területen ültetett hagymára használható ez a kifejezés. A makói vöröshagymát minden más vöröshagymától megkülönböztető jellegű gazdag íz, magas fűszerezési érték jellemzi, felhasználása rendkívül sokoldalú. Szintén kiváló minőségű a makói fokhagyma.

A világ Makót a hagyma fővárosaként emlegeti. Gasztronómiai szempontból a makói vöröshagyma nemzetközileg is elismert és keresett termék, az ehhez kapcsolódó termékek (hagymapálinka, hagymás kenyér) szintén növelik a város ismertségét. Makó a hagymatermesztők és -kereskedők városa volt, ma is sokan foglalkoznak a hagyma termelésével és kereskedelmi forgalmazásával. Az itt élőknek és az innen elszármazottaknak a hagymakultúra régtől fogva a megélhetést, a hagyományok gyökerét, kapaszkodóját, a Maros menti táj és ember összetartozását jeleníti. E gondolatok szimbólumaként áll Sütő Ferenc *Hagymaszobor* elnevezésű alkotása a városközpontban.

² Irodalom: Tóth Ferenc: A makói hagyma. Makó Monográfiája 2. Makó, 1998; Makó hétszáz éve. Szöveg: Dr. Tóth Ferenc. Kiadja: a Csongrád Megyei Múzeumok Igazgatósága, 1981; Blazovich László–Kristó Gyula: A csongrádi régió 1100 éve. Szeged, 1993. Szerkesztő: Blazovich László. Kiadja: Csongrád Megyei Önkormányzata; Makó. Áttekintés a város múltjáról, vázlat jelenéről és jövőjének kilátásairól. Makó, 1994. Szerzők: Halmágyi Pál, Kotormánné Fodor Éva, Marjanucz László, Marosvári Attila, Rozsnyai János, Hoffmann Tamás: A makói hagyma monografikus feldolgozása. Előadás a Makói Hagymafesztiválon 1998. szeptember 12-én. Megjelent: a Makói História 3. évf. 1999/5. sz.; Halmágyi Pál: A Makói Hagymaszövetkezet, majd Hagyma Részvénytársaság története 1900 és 1918 között. Makó, 2008. A Makói Múzeum Füzetek 106.; Gilicze János–Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna: Város a Maros mentén. Makó története a források tükrében. Tanulmányok Csongrád megye történetéből. XXXII. Szerk.: Blazovich László. Kiadja a Csongrád Megyei Levéltár, Szeged, 2002. 214–217.

Szellemi-kulturális örökség

A makói közéletet mindig is a függetlenségi eszme hatotta át, a kiegyezés után is az 1848-as alapon álló politikusok voltak a város képviselői az Országgyűlésben. 1905–1906-ban a kormány ellen kibontakozó nemzeti ellenállás vezetői, a makóiakat képviselő függetlenségi és 48-as Justh Gyula és az 1867-es alkotmányossághoz ragaszkodó földéaki Návay Lajos Csanád megye támogatását bírták. Az I. világháború után a *Nyugat* és a *Huszádik Század* című folyóiratok szellemiségét a köztársaságpárti Espersit János és polgári radikális, pacifista szellemű baráti köre követte.³ Juhász Gyula így emlékezett vissza a városra és lakóira: „Kevés alföldi városban él együtt annyi értékes és fogékony, igazán európai érdeklődésű és szellemű kultúrember, mint Makón.”⁴ Ezeknek az embereknek, idős barátoknak a társaságában indult el és bontakozott ki makói gimnazistaként (1920–1922) József Attila költői tehetsége és útja. Makó, melyet érzékletesen Maros menti Konstantinápolynak nevezett, otthonává, szellemi szülővárosává vált, felnötte válásának színhelye, költői formanyelvének inspirálója lett. A makói irodalomértő, művészetpártoló környezetben jól érezte magát. Juhász Gyula előszavával jelent meg első kötete, a *Szépség koldusa*, amely teljes gondolatvilágát tükrözi. Egyetemes érvényű költészete először a Maros-parti élményből születő *Megfáradt ember* című versben nyilvánult meg. Az ifjú költő az *Elköszönő szelíd szavak* című költeményében vett búcsút öreg barátaitól, szerelmeitől, iskolájától, mindattól, ami a városhoz kötötte.

A polgári demokrácia, a szabadelvűség, a liberalizmus elveit valló Espersit János háza két évtizeden át a szellem és szépség jegyében az értelmiségi társasági élet egyik központja volt. Barátaival, Könyves-Kolonics József ügyvéddel, Kiss Károly ügyvéddel, Diósszilágyi Sámuel orvossal, Fried Ármin fogorvossal, Kesztnér Zoltán villanytelep-igazgatóval és Bittó Gyula kalaposmesterrel nemcsak a kultúra támogatásában vett részt, hanem a Nagy György által vezetett Országos Köztársasági Párt szervezésében is. Espersit János jó viszonyban volt Juhász Gyulával, Móra Ferencsel, Rudnay Gyulával, támogatta a nyári művésztelepet. Háza 1979 óta működik emlékházként. A kiállítás a XX. század eleji makói szellemi életet, valamint József Attila, Juhász Gyula és Móra Ferenc makói kötődését mutatja be.

Az ellenzéki szellem továbbélését az 1930-as évek végének országos jelentőségű eseményei is igazolták. 1937-ben Makón formálódott a Március Front, 1939-ben pedig Erdei Ferenc vezetésével itt alakult meg a Nemzeti Parasztpárt.

A paraszt-polgári fejlődés útjára lépett kisváros térségének nemcsak közigazgatási, hanem kulturális, oktatási, egészségügyi központjává is vált. Ennek bizonyítására érdemes felidézni Makó híres szülötteinek korántsem teljes sorát: Kiss Jenő Ferenc szobrászművész, Kocsis Imre *Munkácsy Mihály-díjas* festő- és grafikusművész, Kubinyi Anna textilművész, Szekeres István grafikusművész, tervezőgrafikus, Szilvásy Nándor *Munkácsy Mihály-díjas* festőművész, Torma Imre festőművész, akiknek művei a város több helyén fellelhetők, Bárdos Pál író, dramaturg, Katona Judit író, költő, Pulitzer József amerikai lapkiadó, Saitos Gyula újságíró, József Attila-kutató, Tari János dokumentumfilm-rendező, Turi Tímea költő, író, újságíró, szerkesztő, Batori Éva és Vajda Júlia operaénekesnők, Szabó Dénes zenepedagógus, kórusvezető, Szentpéteri Csilla zongoraművész, akik a helyi zeneoktatás büszkeségei, Berek Kati színművésznő, Dégi István színművész, Dobsa Lajos színész, drámaíró, Páger Antal *Kossuth-díjas* színész, utóbbinak emlékezetére alapította Makó a Páger-gyűri színészdíját, Lantos Péter neurológus orvosprofesszor, a Brit Királyi Orvostudományi Akadémia tagja, a Nemzetközi Alzheimer Társaság elnöke. Mályusz Elemér történész egyetemi tanár, az MTA tagja, Mészáros Rezső geográfus egyetemi tanár, Szabó Dezső történész akadémikus professzor, Tóth Ferenc helytörténész, muzeológus, múzeumigazgató, Török József egyháztörténész egyetemi tanár, Vermes Géza vallástörténész, egyetemi tanár, Erdei Ferenc agrárközgazdász, kétszeres *Kossuth-díjas* szociológus, az MTA főtitkára, Galamb József, a Ford Motor Company konstruktőre, Herrich Károly vízépítő mérnök, a Tisza-szabályozás felügyelője, Szakáts Gábor, a lángszóró és a páncéltörő ágyú feltalálója.⁵ Erdei János olimpiai 5. helyezett ökölvívó (1952), Szabó László olimpiai 4. helyezett kézilabdázó (1988), Pigniczki Krisztina olimpiai 2. helyezett (2000), Európa-bajnok (2000), világbajnoki 2. helyezett kézilabdázó (2003) Makó sportéletének példaképei.

³ *Köszegfalvi Ferenc*: Espersit János ébresztése. In: Tanulmányok. Tóth Ferenc köszöntése. A Makói Múzeum Füzetei 90. Makó, 1998. 185.

⁴ József Attila makói évei. Maros menti Konstantinápoly. Beszélgetés dr. Tóth Ferenc makói irodalomtörténésszel, nyugalmazott múzeumigazgatóval. www.youtube.com/watch?v=ADQxMriQvI

⁵ https://hu.wikipedia.org/wiki/híres_makóiak_listája_válogatás

A város megújulása

1994 után a városvezetés fejlesztési koncepciója Makó modernizálását, gazdasági szerkezetének megújítását, átalakítását tűzte ki célul, hogy vonzó, szépülő, élhető, megtartó erővel és szerteágazó gazdasági és kulturális kapcsolatokkal rendelkező várossá alakuljon ez a település a három határ találkozás-pontjának közelében. Ipari parkot létesítettek, nagy tempóban fejlesztették a város infrastruktúráját, és két évtized alatt – mondhatni – új városképet alakítottak ki. Makó 2004-ben a Magyarország legvirágosabb városa verseny első helyezését nyerte el. 2005-ben Európa ezüstérmes virágos városa lett. Építészeti értékei között vannak klasszicista, barokk, eklektikus épületek, de a modern építészet is képviselteti magát a Makovecz Imre tervezte épületekkel. A város sok színes idegenforgalmi látványossággal és kulturális rendezvénnyel várja az idelátogatókat. A természeti értékeket a Maros-part strandja, kalandparkja, lombkorona sétánya, kajak-kenu túrái ismertetik meg, a gyógyiszap és a Hagymatikum gyógyfürdő termálvize pedig a turizmus fellendülését hozta meg a város számára. Szállodák, panziók, kávézók, játszóterek, vendéglátóhelyek, szoborpark kialakítására került sor.

Makó épített arculatának átalakulása⁶

A városkép megújulásában igen nagy szerepet kapott Makovecz Imre, a magyarországi organikus építészet mestere. Makón az utóbbi két évtizedben 12 épület épült az ő és tervezőirodája tervei alapján. A legelső Makovecz-épület Makón a Hagymaház, 1998-ban készült el. A megye 7 csodája közé is megválasztott létesítmény színház, mozi és kulturális központ is egyben. A négytornyú épület a helyi református ótemplom fehér falát idézi meg. Rendelkezik belső és külső színpaddal is. A Hagymaház 2004-ben bekerült az amerikai Építészeti Almanachba. A különleges épület szabadtéri színpada és 2500–3000 férőhelyes nézőtere nyári zenei és színházi fesztiváloknak ad helyet.

Két évvel később újabb Makovecz-épületet avattak a dél-alföldi városban. Az új városi sportcsarnok Erdei János olimpikon ökölvívó nevét vette fel. Az új sportközpont a makói József Attila Gimnázium mellett kapott helyet, és a beruházás keretében megújult és bővült a gimnázium épülete is.⁷

2006 és 2008 között teljesen megszépült Makó főtere, a Széchenyi tér. A térrekonstrukció keretében szökő- és ivókutak létesültek. Továbbá teljesen megújult a városháza előtt található Kossuth-szobor környezete. A főtérmegújítással párhuzamosan folyt a tanuszoda építése, amelyet Makovecz Imre tanítványa, Csernyus Lőrinc tervezett. A fürdő funkcióbővítése mellett térségi oktatási célokat is szolgált az építkezés.⁸

A XXI. század első évtizedének fordulóján számos építkezés folyt Makón a MAKONA iroda és Makovecz Imre vezetésével. 2010-ben készült el a Makói Általános Iskola Kálvin téri tagintézményének új épülete. A beruházás keretében teljesen megújult az iskola egy része, és nagy közösségi térrel és ebédlővel is bővült.⁹ Ugyanebben az évben készült el a város új buszpályaudvara különleges építészeti technikák alkalmazásával.¹⁰ 2010–2011-ben újult meg a Közhivatalok Háza, amely egy ideig a Járási Hivatalnak, jelenleg pedig a Városi Televíziónak és orvosi rendelőknek ad otthont. Az épületet Gerencsér Judit tervei alapján kiviteleztek.¹¹ Az Újvárosban felépített Búza utcai bölcsőde az év legszebb homlokzata díjat kapta meg 2011-ben.¹²

Az új Hagymatikum gyógyfürdő épületegyüttese Makovecz Imre legnagyobb volumenű munkája. A 2011-ben elhunyt tervező már nem érte meg az új fürdő átadását. A Hagymatikum – „a fürdők temploma” – átadása új fejezetet nyitott Makó történetében. „A fürdők fürdője”-nek is nevezett termál-, wellness- és gyógyászati komplexum rengeteg turistát vonz országunkból, valamint Romániából és Szerbiából is.¹³

⁶ A Makovecz Imre és a MAKONA által tervezett épületekről az adatgyűjtésért köszönet Zeitler Ádám szegedi történészhallgatónak.

⁷ <http://www.makohagymahaz.hu/hmz/index.php/magunkrol/epuleteink>

⁸ <http://eloepiteszet.hu/hu/epuletek/epiteszek/kos-karoly-egyules-tagok/triskell-kft/csernyus-lorinc/mako-tanuszoda>

⁹ <http://new.mako.hu/makovecz-imre-makoi-epuletei/>

¹⁰ http://www.delmagyar.hu/mako_hirek/felavattak_az_uj_buszpalyaudvart_makon/2190423/

¹¹ http://www.delmagyar.hu/mako_hirek/megepult_makon_a_kozhivatalok_haza/2246967/

¹² https://www.youtube.com/watch?v=gMXu3K_F7TU

¹³ <http://hagymatikum.hu/hu/>



A Hagymatikum fürdő (Pál László György felvétele)

Makovecz Imre munkái másfél évtized alatt teljesen megváltoztatták Makó arculatát. Olyan épületeket adott a városnak, amelyek egy egységként és külön-külön is igen nagy turisztikai vonzerőt jelentenek. Organikus építésze a funkcióktól függetlenül alkalmazható, hiszen oktatási, kulturális, sport és egyéb intézményeket is tervezett. Makó feladatának tekinti a Makovecz-örökség gondozását és bővítését. A világhírű építész még életében elkészítette a városi könyvtár és a Hagymatikum gyógyfürdő új szárnyának terveit, amelyek a következő években épülnek meg. Makó a XXI. század elejére már nemcsak a hagyma városaként ismert, hanem Makovecz városává is formálódott.

Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna

Kurca-parti séta

Szentes múltja, látnivalói, műemlékei

Szentes Magyarország alföldi részén, Csongrád megyében, a Tisza bal partján, a Körösből eredő Kurca folyó két oldalán terül el, amely 15 kilométer hosszúságban szeli át a települést. A régészeti leletek tanúsága szerint az újkőkorszaktól lakott hely. A honfoglaláskor Ond vezér törzse szállta meg a területet. A kis halászfalu a török időkben többször elpusztult, lakóinak száma ingadozott. Egy 1715-ben készült összeírás szerint a településen 230 család élt, kb. 1400 fős lélekszámmal. Erről az alapról indulva vált néhány évtized alatt virágzó mezővárossá. Gyors fejlődését új földesurának, báró Harruckern János Györgynek köszönhetette, aki jelentős kedvezményeket adott a Szentesre települőknél. 1730-ban vásártartási privilégiumot eszközölt ki az uralkodótól, amely egyben a városi rang elnyerését is jelentette. A kedvező feltételek következtében a lakosság létszáma folyamatosan növekedett. Az 1759. évi összeírás már 794 családot tüntetett fel, vagyis a település népessége ekkorra megközelítette az 5000 főt. A XVIII. század végén a város házasság révén a gróf Károlyi nemzetség birtokába került. Az új birtokosok alatt a viszonyok némileg szigorodtak, de a fejlődés lendülete nem tört meg. 1828-ban a lakosság létszáma már meghaladta 16 000 főt. A város 1836-ban örökváltsági szerződést kötött földesuraival, s – a feudális kötelekektől megszabadulva – megindult a polgári fejlődés útján. 1848-ban elnyerte a rendezett tanácsú városi jogállást, amely biztosította a szakszerűbb helyi közigazgatás megvalósítását. A település vonzereje tovább nőtt; lakóinak száma 1869-ben 27 658 fő, 1900-ban 31 308 fő. Városiasodását jelentősen elősegítette az a fontos körülmény, hogy 1878-ban kijelölték Csongrád vármegye székhelyévé, mely státusát 1950-ig megőrizte.

A régi Szentes

Négy évtizedes helytörténeti kutatásaim során többször elmerengtem azon, hogy milyen lehetett a régi Szentes a korai századokban. Hogyan éltek, dolgoztak, közlekedtek, öltözködtek elődeink, milyen kunyhókban, házakban laktak, merre húzódtak az első utcák, hol voltak a legkorábbi középületek (templomok, iskolák, városházák), s egyáltalán, milyen lehetett a település külső arculata?! A honfoglalást követő időszakra csupán a régészeti leletek és néhány oklevél adnak némi eligazítást; a török hódoltság időszakára a fennmaradt defterek (adókönyvek) és dézsmajegyzékek adataiból következtethetünk. A XVIII. századtól azonban megszorozódnak az írásbeli források (hivatali és uradalmi iratok, egyháztörténeti feljegyzések, anyakönyvek, kéziratok krónikák), és a várossal elkészül az első térkép 1752-ben, amelyből megismerhetjük a korabeli település topográfiai elhelyezkedését.

A távoli múltba visszatekintve elmondható, hogy az egykori halászfalu pontos elhelyezkedésére nézve nem maradtak fenn források, arra csak következtetni lehet. Egy 1075-ben kelt oklevél ugyan megőrizte a Kurca nevét *Curicea* alakban, de lakott településről nem tett említést. Csupán egy kurcai révről szólt, ahol az átkelőktől vámot szedtek. A régészeti leletek azonban azt tanúsítják, hogy az első lakott helyek a Kurca-part magasabb fekvésű részénél lehettek, a régi sóház (a mai Gyógyfürdő) környékén. Egy 1332-ből való oklevél azt is elárulja, hogy Szentes ekkor már templomos hely; s kőből épült templomát Szent András apostol tiszteletére szentelték fel. A torony nélküli kis építmény a mai katolikus templom közelében állhatott.

A XVIII. század elejétől már megbízhatóbbak az adatok. Ekkor alakultak ki az első házsorok (utcák), szintén a Kurca partján, azzal párhuzamosan. A levéltári források szerint a városi adószedő 1731-ben a Kurcától számolva már négy házsorban szedte az adót: a mai Tóth József, Kiss Bálint, Ady Endre és Horváth Mihály utcák környékén. A házsorokhoz 330 ház tartozott. Néhány évvel később kezdett benépesülni a városmagtól délre eső terület is: 1745-ben már 52 házból állt a Kis-ér mellett a Kis-ér sor (ma Sáfrán Mihály utca). Említést érdemel, hogy a legrégebbinek számító *Kurcaparti utca* e korai időkben magában foglalta a mai Boros Sámuel utcától a Vásárhelyi útig tartó útszakaszt, ezért a nép *Nagy utcának* is nevezte.

A régi házakról, építkezési szokásokról Sima László várostörténeti monográfiájában olvashatunk. Eszerint: a házak ekkoriban vályogból épültek, s a tetejük náddal vagy gyékénnyel volt fedve. Zsin-delytetejű ház kevés volt, cseréppel fődött pedig 1800 előtt csak egyetlenegy volt. A kémények fából voltak, és sárral tapasztották meg őket. Az udvarok vályogból, deszkából vagy nádból készült kerítéssel voltak elkerítve. Maga a lakóház az udvar közepén épült, távol az utcától, s az utcára háttal az istállókat és sertésólakat helyezték el, amelyekből a trágyát az utcára hányták. Ilyenek voltak a házak a XVIII. század végén és a XIX. század elején. 1810-től már csinosabb házak épültek. Ekkor már a házakat az utcára építették, kinyitható ablakokkal és ajtókkal. A házak alá pincét raktak, a kéményeket és kapufélfákat kőből építették. Fokozatosan elterjedt a cserépfedél alkalmazása.

A Ruttkai Imre uradalmi mérnök által 1752-ben készített első térkép a város északi felében már hét házsort mutat, a déli részen, a mai Kiséren pedig négy új sort ábrázol. A házak és utcák szaporodásával ekkoriban alakultak ki a közigazgatási helyjelölések. A város területe négy tizedre (kerületre) oszlott, ezek közül az északra eső, magasabb fekvésű 1. és 2. tized alkotta a *Felső Részt* (később *Felsőpárt*; a latin pars = rész szóból), a délre eső, alacsonyabb fekvésű 3. és 4. tized pedig az *Alsó Részt* (később *Alsópárt*). A két városrészt a mai főtéren és főutcán húzódott mocsár választotta el, amelynek kiszáritására és feltöltésére a XVIII–XIX. század fordulóján került sor.

A Kurca

Amint jeleztük, a korai időkben a település fő folyója a Kurca, amely eredetileg a Körösből szakadt ki, és Mindszentnél ömlött a Tiszába. Később változott a jellege, és sokan állították, hogy a Kurca tulajdonképpen nem is folyó, hanem csatorna; amelyet különböző írásokban neveznek kanálisnak, patak-nak, medernek, a Körös holtágának, tónak, s ki tudja még minek. Hogy melyik a helyes meghatározás? A válaszáért vissza kell mennünk a múltba 170 évet. Tudjuk, hogy gróf Széchenyi István felkérésére Vásárhelyi Pál mérnök 1845-ben elkészítette a Tisza szabályozásának tervét. Még ugyanez év októberében a nevezett urak Szentesen időztek, s a Tisza-szabályozás előkészítése ügyében tárgyalásokat folytattak Boros Sámuel szentesi főbíróval. 1846 nyarán újabb tanácskozást tartottak Debrecenben, amelyen a szentesi főbíró vállalta, hogy még abban az évben készek elkezdni az ármentesítési munkákat, amennyiben a mérnökök kitűzik a munkaterületet. Boros Sámuel 1846. augusztus végén népgyűlést hívott össze Szentesen, amelyen elmondta, hogy a mérnökök által tervezett gátak védelmet nyújtanának a Körös áradásától is, de az építendő töltések kereszteznék a Kurca torkolatát, vagyis elzárnák az élő folyótól. Az alternatívák közt szerepelt ugyan egy zsiliprendszer kiépítése, de az igen sokba került volna.

A Kurca-zsilip építését az egybegyűlt anyagi megfontolásból nem támogatták, vagyis elfogadták a folyótorkolat eltorlaszolását az élő víztől. Tehát kimondható, hogy ez a népgyűlési határozat pecsételte meg a Kurca sorsát! A torkolatot elzáró védőgátak ugyanis hamarosan elkészültek, ezáltal a Kurca közvetlen kapcsolata megszűnt a Körössel és a Tiszával; magyarul megszűnt folyóvíz lenni, és korlátozta a hajózhatóságot is. E téren 1885-ben történt komolyabb változás, amikor elkészültek a torkolati zsilipek, amelyek lehetővé tették az időnkénti vízcserét és a vízszint szabályozását.

Látnivalók a Kurca közelében

A Kurca melletti terület kiemelkedő építménye a Szent Anna tiszteletére felszentelt római katolikus templom, amelyet 1747-ig a reformátusok használtak. 1767-ben a templom szentélyét kiszélesítették, 1768-ban pedig megépült a ma is álló barokk toronytest három szintje a templom keleti végén. A közelben állt a plébánia omladozó épülete, amelynek helyére Sáfrán Mihály plébános 1809-ben új plébániát építtetett. (A mai emeletes plébániaépület 1937-ben készült.) E mellett egy utca vezetett a Kurcához. A XVIII. század végétől itt állt a régi iskola, Nepomuki Szent János szobra és az uraság tömlőcháza. 1790-ben a régi iskola helyett új iskolát építettek nagyjából a mai iskola telkén, mégpedig külön a fiúknak és külön a lányoknak. Említést érdemel, hogy 1844-ben a torony kivételével a régi templomot elbontották. Az új templom jelenlegi klasszicizáló formáját 1847-ben nyerte el. Az 1910-es felújításkor Rudnay Gyula és Endre Béla festőművészek új mennyezeti freskókat készítettek.

A templom szomszédságában található az Erzsébet tér, amely Erzsébet királynéről kapta a nevét. Területén korábban a régi városháza gazdasági épületei álltak, kőfallal körbevéve. A közepén látható az I. világháborús emlékmű, amelyet 1926-ban állítottak fel (Pásztor János vásárhelyi szobrászművész alkotása). A katolikus templom felőli szélesebb részét eredetileg *Processió tér*nek nevezték (1866), mivel itt tartották a körmeneteket. 1886-ban felállították a Szentháromság szobrot (Jablonszky Vince budapesti szobrász alkotását); ezt követően a területet *Szentháromság térként* emlegették. Itt látható a Járásbíró-ság emeletes, villa-kastélyszerű, magyaros szecessziós stílusú épülete, amely 1911/12-ben készült Dobovszky József István helybeli építész tervei alapján. (2013-ban az épületet gyönyörűen felújították.) Az Erzsébet tér déli részén épült – szintén 1911/12-ben – az új katolikus népiskola emeletes, két-traktusú saroképülete; Erzsébet téri homlokzatán díszerkéllyel és mutatószűrtoronyral. A magyaros szecessziós stílusú épületet ugyancsak Dobovszky József István tervezte. Az iskola 1948–1991 között állami tanintézetként működött. 1993-ban visszakérült az egyház kezelésébe; azóta Szent Erzsébet Katolikus Általános Iskola néven működik.

A város főtere

A város központi magja eredetileg a mai Tóth József utca (régen Kurcaparti u.) és Hajdú Lajos utca (régen Iskola u.) kereszteződése körül lehetett. Itt volt az egykori városháza, a városi sütőház és több uradalmi épület is. 1747-ben ezek szomszédságában épült fel fából az új református templom, az iskola helyét pedig a régi városháza udvarán jelölték ki. Az 1760. évi nagy tűzvész során ezek az épületek – 211 lakóházzal együtt – hamuvá váltak. A leégett templom helyére 1761-ben újat építettek, amelynek az alapja már téglából készült.

Az 1800-as évek elején – összefüggésben a népesség növekedésével – a régi városháza előtti tér (amely kezdettől fogva piactérként is szolgált) már szűknek bizonyult, ezért folyamatosan terjeszkedett. A Seress László városi mérnök által 1840-ben készített térképen a főter (1861: Fő tér, 1866: Piac tér, 1892: Kossuth tér) már a mai helyén található, de későbbi méreteinél jelentősen kisebb kiterjedéssel. Nyugati oldalán 1804-re elkészült az új Központi Református Népiskola (a város első emeletes épülete), északról pedig a ma is látható református nagytemplom határolta. Az 1808–1826 között készült új építményt Fischer Ágoston kecskeméti építész tervezte; a legnagyobb magyarországi református templomok sorába tartozik. A 40 métert meghaladó tornya klasszicista jegyeket hordoz, míg az épület többi része késő barokk (copf) stílusú. A mai orgona 1908-ban készült, Angster József és fia pécsi mesterek munkája.

A főter (Kossuth tér) az 1880/90-es évek folyamán nyerte el valódi, városiasnak mondható arculatát. A kezdő lépést a neoreneszánsz stílusú vármegyeháza felépítése jelentette 1883-ban, Makay Endre tervei alapján. A 48 méteres főtéri homlokzat középrizalitja a masszív oszlopokkal háromhajósra osztott főbejáratával és az emeleti közgyűlési terem jón oszlopokkal közrezárt óriás ablakaival tiszteletet parancsoló. A rizalit attikáján a megye ovális címere, két oldalán Themis és Ceres ülő szobraival alkotnak zászlótartó-alapzatként timpanonszerű kompozíciót. A nagy ablakok fölötti boltívek fészkeiben a mesterségek allegorikus nőalakjai láthatók: az egyikben a földművelés és állattenyésztés, a másikban a kereskedelem és ipar, a harmadikban a hajózás és halászat attribútumaival. A 81 méteres déli homlokzat

síkszerűbb, erkélyek és plasztikai elemek nélküli. Szentes máig egyik legszebb főtéri középülete 67 éven át megyeházaként funkcionált. 1950-től a Szentes Járási Tanácsnak és a Járási-Városi Földhivatalnak adott helyet. Falai között maradt a régi megyei levéltár, mely ma is az 1883-ban kialakított eredeti helyén őrzi a történeti Csongrád vármegye értékes iratait. A 2005. évi felújítás után a levéltár mellett a Koszta József Múzeum, valamint a Megyeháza Kulturális- és Konferencia Központ nyert elhelyezést az emeleti részekben.



Szentes főtere a két világháború közötti időszakban

A vármegyeháza (Kossuth tér 1.) főtéri homlokzata előtt 1885/86-ban elkészült a város első ártézi kútja, többszintes, öt szoboralakos, díszes felépítménnyel. A jelentősen megnövelt főter északi oldalán 1888-ban felépült a ma is álló ún. református bérház (ma idősek otthona), a keleti oldalon 1892-ben a Haris-féle üzletház sarki tömbje, majd a szomszédságában a Központi Takarékpénztár palotája (1899). A déli oldalon a XVIII. század elején épült Zöldkoszorú Nagyvendéglő, a Szentesi Takarékpénztár épülete és a városházának használt ún. Jurenák-ház határolta. A nagyvendéglő helyén 1898/99-ben felépült a Komor Marcell által tervezett Petőfi Szálló és Színház magyaros szecessziós stílusú épülete (Petőfi u. 2.). A Jurenák-ház telkén 1911-re Bohn Alajos tervei alapján elkészült a késő barokk stílusjegyeket hordozó új, saroktoronyos városháza (Kossuth tér 6.), amelyhez 1929-ben hozzáépült az eklektikus stílusú bankpalota (Petőfi u. 1.), a város első vasbeton szerkezetű épülete, amelynek tervezője Kozma Lajos *Kossuth-díjas* építész.

Az elmúlt 130 év alatt a Kossuth tér számos változáson esett át. 1887-ben határozat született a Piac tér kikövezéséről, egyszersmind a piactól a vasútig vezető műút és járda kiépítéséről. Ugyanekkor új petróleumlámpákat helyeztek el, s fákkal parkosították a díszkút és a református népiskola előtti térséget. 1892. szeptember 15-én – Kossuth Lajos 90. születésnapja tiszteletére – a városi közgyűlés határozatilag kimondta, hogy a Piac teret Kossuth térnek, a vasúthoz vezető Fő utcát pedig Kossuth utcának nevezi el. 1898-ban – az 1848/49-es forradalom és szabadságharc 150 éves évfordulóján – a Kossuth tér délkeleti részén felállították a névadó mellszobrát; a hagyomány szerint azon a helyen, ahol a nagy hazafi 1848. október 1-jén lelkesítő beszédet tartott a szentesi népnek. (A mellszobor ma a városháza emeleti folyosóján látható.)

Újabb jelentős változásokra 1934/35 folyamán került sor. 1934-ben kimondták a város első ártézi kútjának elbontását, és még ugyanez év őszén – 1934. október 21-én – ünnepélyesen leleplezték Kossuth Lajos és Horváth Mihály egészalakos szobrát (Tóth István és Kisfaludi Strobl Zsigmond alkotása). A főter jelenlegi formáját 2002-ben nyerte el. (Az egykori díszkút szoborkompozíciója 1998-tól a Luther téren látható.)

Végezetül említést kell tenni a főtér szomszédságában található, Szent Miklós tiszteletére felszentelt magyar ortodox templomról, amelyet a Szentesen letelepült görög családok építtettek 1786-ban. A késő barokk stílusú kisméretű templom eredetileg torony nélküli volt, majd csak az 1900-as évek elején egészült ki egy tetőből kinövő favázas harangtoronnyal. A ma látható 22 méteres kőtorony 1927-ben épült a templomhoz. Az építmény alaprajza téglalap, bazilikás, apsziszaródású, egyhajós szerkezettel. A szakrális előírások szerint a belseje három részre tagolódik: előcsarnokra, templomhajóra és oltárra. A belső térben látható ikonosztázion héttengelyes, háromszintes, favázrendszerű, copf stílusú építmény, 39 festett táblával. A műemlék jellegű templomot és tartozékait 2014-ben szakszerű igényességgel felújították.

A Szentesenre látogatóknak a fentieknél jóval több kulturális és építészeti élményt ajánlhatunk a figyelmébe, de ezek bemutatására e helyen – terjedelmi okok miatt – már nincs tér.

Labádi Lajos

A szegvári kastély, avagy a szegvári vármegyeház története

Napjainkban már tisztázott, hogy a falu közepén lévő barokk épületet – még kastélynak nevezik a szegváriak – egy teljesen új vármegyeháznak építették a XVIII. század második felében. Ezt a telkén 1992-ben végzett régészeti feltárás bizonyítja. Mielőtt azonban részletesebben rátérnénk érveik bemutatására, feltétlenül szükséges Szegvár korábbi történetét is felvázolni. A község területén és környékén végzett régészeti ásatások és a földművelés során felszínre került leletek – edények, kerámiadarabok, fegyverek, használati eszközök – bizonyága szerint Szegváron és környékén 7–8000 évre visszamenőleg minden korszak emberének emlékei megtalálhatók.¹ A vidéken legkorábban a Körös-kultúra délről, a mediterrán vidékekről északra vándorolt állattenyésztő és földművelő népe telepedett le. Ugyancsak mediterrán vidékről származó kultúra alakult ki Szegvár–Tüzkövesen a neolitikum második felében. A Tiszai-kultúra telepe i. e. 4450–4035 között élt ezen a területen. Ebből a korból származik a *Sarlós Isten* világhírű szobra. Hírnevét azzal szerezte, hogy ebből a korból szinte az egyedüli férfialakban ábrázolt istenség a korabeli istennő szobrok között.² A réz- és bronzkorból kevés emlék maradt, ezzel szemben a vaskorszak e területen élő népeit jobban ismerjük. Jelentősebb ideig a szkíták, kelták és dákok éltek a környéken. Később a gótok, hunok és 454-ben a gepidák is feltűntek a területen. Az 567 után megjelenő avarok talán a magyar honfoglalást is megélték. A Kórogy-ér környékének magyarok által való elfoglalását Anonymus is említi *Gestájában*, amit bizonyít a feltárt honfoglalás kori temető. A község határát három közösség foglalta el.

A XI–XIV. századi írott források és a régészeti kutatások alapján megismerhetők az Árpád-korban ezen a területen meglévő falvak. (Sáp falu, Leng falu, Sajt falu, Szentgyörgy falu).³ Szegvár elődje *Zeegh* falu volt, ami a XIV–XV. századra megerősödött. A magyarok letelepedését követően a fejedelmi család, a Bor-Kalán nemzetség és a vele rokon Szeri Pósa fiak birtokolták Szegvárt. Később Guti Ország Mihály, majd Nádasdi Ongor János voltak tulajdonosai. A XV–XVI. század fordulójától a Dóczi család a birtokos. Fénykorukat – ezzel Szegvár fejlődésének, szépülésének idejét – Dóczi János éveire (1506–34) tehetjük, mivel a nemes úr – ekkor királyi főkamrás – 1527-től Szapolyai János kincstartója volt. A Kurca kanyarulata által alkotott szegen, a magas folyóparton épített castellumot, várkastélyt az előbbi Dóczi János királyi kamrás. Közvetlenül a Kurca folyó partjára. Az 1988–91 között végzett ásatások során a castellum területén előkerült leletek a rézkorból származnak. A későbbi időszakokból a szarmaták és az Árpád-kori falu nyomai bukkantak fel a Kurca-parti leletek a várkastély romjai között. Igazán komoly építkezésre, az ásatást végző régészek szerint a Dócziak idején került sor először ezen a területen és Szegvár területén is. A gazdagon díszített reneszánsz udvarház meglétét egy téglából falazott pincéből kiemelt gazdag leletanyag – fazekak, tálak, budai márgából faragott reneszánsz faragványtöredékek – bizonyítja. A pince keskeny alapozását figyelembe véve az csak egy része lehetett a középkori épületegyüttesnek, melynek központi része bizonyosan emeletes volt, egy csiga-

¹ Kalicz Nándor: Agyag istenek. A neolitikum és a rézkor emlékei Magyarországon. Budapest, 1980; *Vörös Gabriella*: Az újkőkor és a rézkor embere Szegváron. Szegvári Napló 1988. 4. sz. 20.

² Kalicz Nándor: Agyag istenek. 1980.

³ Lőrinczy Gábor: Árpád kori falvak Szegvár határában. Szegvári Napló 1989. 11. szám 19.

lépcsőelem tanúsága szerint. Dóczi János Szapolyai iránti hűtlensége miatt hóhér keze alatt végezte. Birtokait, így a szegvári castellumát is feldúlták, felforgatták a királyi parancsra kincset keresők.

Az 1550-es években Mágocsy Gáspár birtokába került a falu.⁴ 1552-től a törököknek fizettek adót a szegiek. A felszabadító harcok idején – a török uralom végnapjaiban – Szegen is átvonult egy török-tatar sereg, amely feldúlta, felégette a falut. Elnéptelenedett a már a törökök idején is jelentős település.⁵

A török kiűzése után gróf Károlyi Sándor 1722-ben királyi pátens alapján megvásárolta a szegvári pusztát, és saját birtokairól való telepítése révén újra benépesítette az akkor néhány házzal rendelkező Szegvárt. Ekkor már Szegvár volt a neve a községnek. Alföldi birtokainak központjává tette és nagyarányú építkezésekbe kezdett. Kastélya 1726–28-as építésekor felhasználta a Dóczi-féle építményeket és azok maradványait. A Károlyi-kastély előzményekre visszavezethető voltát bizonyítja Bél Mátyás 1730-ban készült leírása is erről a kastélyról. A múlt kutatói leszögezték, kutatásaikkal bebizonyították, hogy a ma látható épület vármegyeháznak épült. Egy teljesen új épületet emeltek e célra, ugyanis 1776 és 1883 között megyeközpont volt a település. Azt tudni kell, hogy a megyeszékhely eleve azért került Szegvárra, mert Károlyi Antal megvételre ajánlotta fel leromlott állagú kastélyát (azt, amelyet Károlyi Sándor építtetett) a vármegye részére. Ezzel úgy tűnt, hogy sürgősen, kevés ráfordítással jutnak a szükséges épülethez. Az 1768-ban felmért kastélyért a gróf 836 forintot és 30 krajcárt kapott. A levéltári források szerint az épületre 1772 decemberéig 16 664 forintot és 18 krajcárt, 1773-ig 20 329 forintot és 16,5 krajcárt költöttek.⁶ Ezen összegek olyan nagyok, hogy csakis új épület építéséről beszélhetünk. Arra a kérdésre, hogy a munkálatok miért tartottak ilyen sokáig, az ásatások során kapott választ a kutatócsoport. Szerintük teljesen új épületet emeltek, mivel sem az alapozáson, sem a falazáson nem találtak meg semmiféle átalakítás nyomát, és a XVIII. századinál korábbi leletekre sem bukkantak az épület és közvetlen környezetének vizsgálata során.⁷ Előkerült viszont a feltehetően a megyeházával egy időben készült kút és a megyeháza építésekor használt meszesgödör is. Az ásatások alkalmával a Kurca partján rábukkantak az 1909–1910-ben lebontott központi vármegyei börtön és a Dóczi-féle castellum alapjaira is. Szomorú tény, hogy a középkori építmények és a Károlyi Sándor-féle kastély alapjainak nagy részét valószínűleg elpusztították az 1960-as években készült szennyvízszikkasztó építése során. Miután a megyeközpont 1883-ban Szentesre költözött, a korábbi vármegyeháza épületében a gróf Károlyi Kornis-alapítvány által működtetett Szociális Testvérek Társasága és Testvérképző Intézete működött, majd községi óvoda volt. Legutóbb gyermekotthonnak adott helyet az egykor közügyek intézésére szolgáló barokk épület.



A szegvári kastély

⁴ Forray Sándor József: Fejezetek Szegvár múltjából. Szeged, 1934.

⁵ Kovács Lajos István: Mesél a szegvári határ. Hódmezővásárhely, 1993.

⁶ Herczeg Mihály: Szegvár története a török kiűzésétől 1848-ig. Szegvár, 2000.

⁷ Vörös Gabriella: Régészeti kutatások 1988–1991 között Szegváron, a Dóczi-udvarház és a Károlyi-kastély területén. Múzeumi kutatások Csongrád megyében 1993/1994. 35–47.

A több mint 200 éves barokk épület előtti téren egy százévesnél idősebb Szentháromság szobor áll. Oszlopos alépitményével a vármegyeház tömegét idézi, az építés korára jellemző kosárárvas, úgynevezett barokkíví kapubejárata és a kovácsoltvas rácsoszatú ablakai korhű hangulatot idéznek. Az udvari homlokzat, a zömök, szintén kosárárvas árkádokon nyugvó, levegős emeleti tornác szép arányú része a nem régen felújított méltóságteljes épületnek. Érdeemes megnézni az épületben a kovácsoltvasból kézi kovácsolással készített emeletlezáró ajtót, valamint a hozzá tartozó kovácsoltvas lépcsőkorlátokat.

Igazi barokk elem az épületen az utcai homlokzat középrizalitos megoldása, amikor a homlokzat előreugrik, ezáltal tagolja azt. A ritmus és árnyékhatas szempontjából kedvező plasztikát ad az épület egész homlokzatának.

Kovács Lajos István

Orvostörténeti gyűjtemény Mindszenten

Dr. Ávéd László és Dr. Ávéd János László kollekciója

Már gyermekkoromban szüleim belém plántálták, hogy a múltat, a régít tisztelni és becsülni kell. Közhely, de a múlt ismerete és megbecsülése nélkül nincs jövő. Ahogy idősödöm, egyre jobban érzem ennek az igazságát. Édesapám, aki Mindszenten volt körzeti orvos, minden régiséget megőrzött, így került hozzá a kópölyöző és két érvágó. Nagy örömmel mutatta és magyarázta, hogyan használták. Mindszenti betegétől kapta, akinek a nevére sajnos már nem emlékszem. Azt azonban tudom, hogy még az 1800-as évek végén és az 1900-as évek elején is mint falusi borbélymester működött. Ezek a régi gyógyító eszközök voltak az első orvostörténeti múzeumi darabok. Szüleim indíttatását mind a mai napig követem. Nem csak orvostörténeti eszközök, hanem egyéb régi tárgyak, emlékek is rám vannak bízva. Igen rá, mert vallom, ezek őrzése, tisztelete és a hozzájuk, az első múzeumi darabokhoz köthető ismeretek továbbadása a hivatásomon túl az egyik legszebb, nagy felelősséggel is járó feladatom az életben.

A régi tárgyak, hiteles történetek mindig is elbűvöltek. Pontosan emlékszem, amikor az általános iskolával Egerben jártunk, úgy 10–12 éves lehettem. Nagyon megérintett, amikor a kazamatákban azon a helyen álltam, ahol a török berobbantott a várfalba. Hiába figyelték dobokra tett babokkal, hogy remeg-e a föld, azaz ás-e a török... Simogattam a köveket, néztem a várfalat, teljesen elvarázsolt az élmény. Elképzeltam, hogy több száz éve pont ezeket a köveket látta, simogatta valaki, aki védte a várat, vagy épp itt lelte halálát, vagy mentette a társait. Emlékszem, még azt is megállapítottam, hogy hiába vagyok még gyerek, már majdnem beverem a fejemet a kövekbe, hogy lehet ez? Akkor mondták meg, hogy abban az időben alacsonyabb növésűek voltak az emberek. Elhatároztam, én is mindent megőrzök, ami régi és szép, csodálni való. Volt is ekkor egy középiskolai kiállításom *Mindent gyűjtök* címmel. A szenvedély azóta sem lankadt. Most is mindent gyűjtök. Minden tárgyról, amiről csak lehet, néhány feljegyzést is készítek. Kitől, mikor kaptam, és mit tudunk a történetéről.

Az ajándékba kapott tárgyak (gyógyszeres dobozok, receptek, nyomtatványok stb.) gyűltek, betegeim, egyben édesapám volt betegek, a település lakói tudtak küldetesként is megélt szenvedélyünkről. (Édesapám 1947 óta körzeti orvos volt falunkban, Tőle vettem át a körzetét 1982-ben, azóta is itt dolgozom.) Szüleim életében minden egyes kapott tárgyat megmutattam Nekik, együtt örültünk az új „jövővényeknek”. Szerencsére feleségem és gyermekeink is hasonló gondolatokkal vették kezükbe a szép régiségeket.

A gyűjtőmunka közben, 1999-ben jött ötlet alapján megszületett 2000-ben az első, majd 2001-ben a második kiadást is megért, összesen 600 példányszámban megjelenő *Mindszenthöz kötődő orvosok, állatorvosok, gyógyszerészek életrajzai* című általam szerkesztett kiadvány. E könyvecske adta az ötletet ahhoz, hogy a kollégákat a következő, VII. Mindszenti Napok rendezvényre meg is hívjam (2002. június 28–30.). Sikerült találkozunk, és mindenki beszámolt magáról. Ezt követően megkoszorúztuk az orvosi rendelő kertjében a Mindszenten született Prof. Dr. Bene Ferenc (Mindszent, 1775–Pest, 1858) orvosprofesszor rézdomborításos portréjával díszített emlékművét, amelyet Dér István szegedi művész készített 1975-ben. A professzor úrnak köszönhető, hogy van Magyarországon himlőoltás. A koszorúzás után közösen megnéztük azt a kiállítást, amit az akkorra már szépen gazdagodó gyűjteményből rendeztem. Nagy örömömre szép sikert aratott mind a kollégák, mind a Mindszenti Napok látogatói körében. Ez volt az első kiállítása a gyűjteménynek. A sikerre a média is felfigyelt, néhány cikk megjelent a helyi és a megyei lapban. Ennek köszönhetően sokan megkerestek, és hirtelen sok-sok tárgy került hozzám. A 2005. július 1–3. között megrendezett újabb, IX. Mindszenti Napokon ismét találkoztunk a ko-

rábban már említett kollégákkal. Ekkor felavattuk a már említett professzor úr immár bronzba öntött domborművét. (Német Erika Mindszenti művész mintázta, a megvalósítást a kollégák finanszírozták.) A korábbi rézdomborítást sajnos az idő nagyon megrongálta, de a levétel után restauráltattuk, ma a Keller Lajos Városi Könyvtár és Kulturális Központban látható bekeretezve. Orvostörténeti kiállítás ekkor is volt az újonnan kapott anyagból. Hasonló rendezvény volt 2011. július 2-án is a XII. Mindszenti Napok keretein belül. A legnagyobb kiállítást ekkor rendeztük. A legutóbbi rendezvény 2015. június 28-án volt a XIV. Mindszenti Napokon. Ekkor a beszélgetésen, közös találkozón és koszorúzáson kívül a sok fiatal kollégát és egyetemistát üdvözlöttük. Akkor kiállítás nem volt.

Az gyűjtemény, ismét a médiának köszönhetően (pl. Délvilág 2011. aug. 8.) gyarapodott. Gyakran kerestek fel kollégák, ismerősök és ismeretlenek, hogy féltve őrzött kincseiket rám bízzák. 2005-ben Budapesten járva, családommal felkerestük a Semmelweis Orvostörténeti Múzeumot. Csodálatos órákat töltöttünk ott. Ugyanebben az évben a korábbi kiállításokról készített videókat gyermekeim segítségével egy kisebb filmmé összeállítva, azt CD-re mentve, valamint a 2001-es életrajzi kiadványból egy példányt elküldtem a múzeumnak. Nem várt kedves biztató sorokat kaptam válaszul, ami további erőt adott.

2011. november 12-én a Dr. Bugyi István Kórház és a SZAB Orvostudományi Szakbizottságának Orvostörténelmi Munkabizottsága megtisztelte városunkat azzal, hogy Mindszent–Szentes Orvostörténeti Napot szervezett, amelyen 8 tudományos előadás hangzott el, többek között *Mindszent egészségügye* címmel volt szerencsém nekem is szólni. Ezen rendezvényre a gyűjtemény legszebb darabjait ki is állítottuk mintegy 50 négyzetméteren. Nagy segítséget kaptam a rendezésben a Keller Lajos Városi Könyvtár és Kulturális Központtól. Igen látványosan egy körzeti rendelőt és várót is be tudtam rendezni az 1950-es évek hangulatában, természetesen volt egyéb anyag is bőven még ezen felül is kiállítva.

2012. október 6-án, a Gyomaendrődön megrendezett *Gyógyító elődeink* című konferenciára kérték a gyűjtemény anyagát. Itt Dr. Babik Barna kollégámmal együtt állítottuk ki anyagainkat. Kollégám *Orvoslás eszközei a XIX–XX. század fordulóján* címmel előadást is tartott.

A gyűjtemény napjainkban is egyre gyarapodik. Pontos számot nem lehet tudni. Az anyag mennyisége lehetővé teszi, hogy külön a vérnyomásmérés, az EKG, valamint a sterilizálás történetét be lehessen mutatni. A kiállítás külön foglalkozik a fogászattal, gyógyszerári tárgyakkal, valamint egyre több az állatorvosi anyag is, ami unokaöcsémnek köszönhető, aki Simontornyán állatorvos.

A gyűjtemény anyaga nem csak eszközökből, bútortázból áll. Igen nagy mennyiségű kézzel írt jegyzetet, rengeteg orvosi receptet (a legrégebbi 1917-ből való), orvosi hivatalos okmányokat, megbiztosítási igazolványokat, orvosi igazolásokat is tartalmaz. Sok orvosi könyv és tankönyv, folyóirat is megtalálható itt.

Jelenleg egy állandó helyiségben van a kiállítás berendezve, látogatható. Nagy tervem eddig sajnos nem sikerült, szerettem volna a mindszenti Bankpalota helyi védettségnek örvendő szecessziós stílusú épületének azon két helyiségébe (valaha váró és rendelő) áttenni, ahol édesapám rendelt 1950-től 1961-ig.



Az orvostörténeti kiállítás egy részlete

A gyűjtemény alapját adó mindszenti adományozók sora mára már országossá vált. A teljesség igénye nélkül: Debrecen, Budapest, Szeged, Hódmezővásárhely, Szegvár, Szentes, Mártyély, Ópusztaszer, Kiszombor. (Innen Dr. Majoros Ferenc főorvos úr családja az egész hagyatékot rám bízta, nagy felelősség! Külön színfoltja ennek az anyagnak, hogy a főorvos úr magnóról beszél életéről.)

Mindenkinek csak hálával tartozom, aki rám gondolt, nekem szánta azokat az emlékeit, melyet eddig őrzött. Megpróbálom minél több érdeklődő látogatóval megismertetni ezeket a kincseket.

Vallom, hogy minden tárgynak van története, minden tárgy mögött emberi életek, sorsok, munka és lélek van!!! Ezért azokat nagy tisztelettel kell őrizni, a történetüket, amennyire lehet, megtudni, foglalkozni azon emberek életével, akikhez köthetők. Ezt a szép tevékenységet csak nagy alázattal és szeretettel lehet, és csak így szabad végezni.

Köszönöm, hogy elolvasták írásomat. Ha kedvet kapna bárki is, kérem értesítés után jöjjön el, tisztelegjen meg a nálam lévő kincseket azzal, hogy megnézi, elolvassa azokat, mert a látogatás nemcsak a tárgyaknak, hanem azon keresztül a velük kapcsolatos embereknek is szól. Reménykedem abban, hogy ezzel a lelkiütemmel a látogatás is töltkezik, többé válik.

Ávéd János László

Irodalmi emlékek Csongrád megyében – tanári szemmel

2015 őszén Bene Zoltán szegedi író eljött hozzánk a Gábor Dénes Középiskolába rendhagyó irodalomórát tartani. A diákokat és a tanárokat leginkább az alkotói folyamat kulisszatitkai érdekelték, de a hallgatóság szívesen fogadta az író előadását is Szeged irodalmi múltjáról és jelenéről. Ilyen-olyan ismereteink természetesen már korábban is voltak, azonban a tájékozottabb tanárok is meglepődtek – így egyben, rendszerezve látva a témát –, milyen gazdag e tekintetben Szeged, illetve Csongrád megye. Vannak itt született alkotók, de még többen, akik életük, pályájuk egy szakaszát töltötték a Dél-Alföld valamelyik településén, vagy csak ellátogattak egy-egy rendezvényre, felkeresték alkotótársaikat. Szegedet befogadó, felnevelő városnak tarthatjuk, de sokan úgy vélik, a város nem tudja megtartani tehetségeit, amit persze úgy is értelmezhetünk, hogy a kiteljesedés pillanatában útjára bocsátja őket, hogy hírnevet szerezzenek a világban. Természetesen akadnak kivételek: hűségesekek, visszatérők.

A gazdag irodalmi múlt megismerése és megismertetése diákjainkkal sokféle lehetőséget nyújt a nevelés és oktatás területén. A tanítási órák keretében a tananyaghoz kapcsolódó helyi emlékeket érdemes bemutatni, az órán kívüli foglalkozásokon, szakkörön pedig tovább lehet színesíteni a képet. Hogy ez milyen motiváló erő lehet, azt mindenneke előtt saját példámon látom: a jó értelemben vett lokálpatriotizmus már gimnazista koromban kialakult bennem, mert olyan iskolákba jártam, ahol a hagyományok, az emlékek megőrzése fontos volt. Hódmezővásárhelyen a mai napig ismerősként köszöntök minden régi szobrot, épületet. Sajátomnak érzem gyermekkorom városát három évtizednyi távollét után is. Belépve a Bethlen Gábor Gimnázium épületébe, emlékek fogadnak és a hetvenezer kötetes könyvtár, ahol diákkorom legszebb időszakát töltöttem. A gazdag gyűjteményt tartalmazó tanári könyvtár olyan tudós tanárok műhelye volt, mint Grezsa Ferenc, Imre Mihály, Blazovich László, kincsei közt a tanárokon kívül csak néhány érdeklődő diák keresgélhetett. A „köznép” az olvasóteremig jutott, bár az sem volt lebecsülendő. A féltett kincsek közé tartozik például Szenczi Molnár Albert *Bibliája* (1544), Bornemisza Péter prédikációgyűjteményének második kötete (1574), Temesvári Pelbárt *Sermones...* című műve (1514). A könyvtári állomány jelentősen gazdagodott, amikor Németh László 1957-ben *Kosuth-díj*ának összegét a gimnáziumnak adta erre a célra. Az író az iskola óraadó tanára volt 1945 szeptemberétől 1948 decemberéig.

A történet 1940 áprilisában kezdődött, amikor Móricz Zsigmond társaságában meglátogatta a Csengettyű utcai tanyai internátust, amelyet Szathmáry Lajos gimnáziumi tanár szervezett meg 1938-ban. Németh László később *Cseresnyés* című drámájának honoráriumával támogatta a szegény gyerekek kollégiumát, amely ennek tiszteletére felvette a Cseresnyés Otthon nevet. Az író vásárhelyi évei alatt pedagógiai kísérletet folytatott: összevonva tanította az irodalmat és a történelmet, valamint a vegytant és az egészségtant. Ehhez hasonló kísérletet végzett később Grezsa Ferenc, a Bethlen Gábor Gimnázium igazgatója is (irodalomtörténész, Németh László munkásságának kutatója) kollégáival épp abban az időszakban, amikor az iskola diákja voltam. Németh László pedagógiai tevékenysége mellett regényírással is foglalkozott a városban, például az *Égető Eszter* című családregényének alakjait vásárhelyi emberekről mintázta. Hódmezővásárhely ápolja az író emlékét: Németh László nevét vette föl a városi könyvtár és az új gimnázium, valamint szobor (Tóth Valéria alkotása) és emlékház is található a városban.

Gimnazistaként iskolai dolgozatomban feltérképeztem Móricz Zsigmond vásárhelyi kapcsolatait, a várossal és környékével foglalkozó írásait. Móricz *Rózsa Sándor* című regényéhez adatokat gyűjtött a

megyében több helyen is, kapcsolatban állt Bálint Sándorral, aki a nyelvjárási kérdésekben segítette az író. Emellett Móricz számos cikket írt vásárhelyi élményeiről, a paraszti világ érdekességeiről. 1914-ben járt először a városban, Medgyessy Ferenc szobrásszal megnézte a majolikatelepet. A következő két évtizedben többször visszatért, megfordult a levéltárban, a könyvtárban és a gimnáziumban is. Lesújtó véleménye volt a város művelődéséről, olvasási szokásairól, ugyanis megtudta, hogy a könyvesboltban egy hónap alatt egyetlen könyvet sem adtak el. (*Ez a magyar kultúra!* – Az Est, 1923.) Ugyanakkor dicsérte a parasztgazdák találmányosságát (*Bolondkocsi, pávafarkú traktor* – Magyarországon, 1933) és a tanyai tanulók otthonát (*Kitűnő iskola* – Kelet Népe, 1940). Móricz itt találkozott először József Attilával is. A költő gyámja, Makai Ödön 1929 telén költözött Vásárhelyre, és hamarosan a Kereskedelmi Bank társigazgatója lett. Először a Szentesi út 24. szám alatt laktak, majd 1933-tól a mai Ady Endre utcán (akkoriban Villator). Lakásukban gyakran összegyűltek a helyi művészek, irodalmárok. József Attila *Medvetánc* című kötetén dolgozott vásárhelyi tartózkodása idején. A költő szobra a Bethlen Gábor Református Gimnázium előtti parkban látható, Kligl Sándor alkotása.

Az ismert és az iskolai tananyagban is szereplő alkotók közül még Szabó Magda kötődött Hódmezővásárhelyhez, 1942 és 1945 között a Református Leánygimnáziumban tanított. Nagypapa a Református Ótemplom lelkésze volt, édesapja pedig Vásárhelyen érettségizett, így nem véletlen, hogy szívesen jött ide a tanári pályáján éppen csak elinduló írónő. A nehéz, háborús időszak ellenére jól érezte magát, részt vett a város kulturális életében, lelkesen tanított, és közben verseket írt.

A könyvtárban felfedezett emlékek mellett személyes találkozások élménye is kötődött a gimnáziumi éveimhez. Író-olvasó találkozóról maradt bennem Nagy László és Czine Mihály alakja, idézni tudom Vasvári István versét, amelyet az általános iskolámnak írt. A felnevelő iskola és város után következett az átadás kora, és ez már tart több mint három évtizede. Változott a helyszín, Szeged vonzott magához eklektikus palotáival, alsóvárosi napsugaras házaival, a színházzal, múzeummal – múltjával, jelenével.

És az iskola. Magyarot tanítani egy szakközépiskolában szépség, izgalom, de mindenekelőtt kihívás. Az ad erőt, lendületet, sikerélményt, amit a tanterv és a tankönyv mellé tesz a tanár. Felfedezni a tehetőséget, egyengetni útját, felkelteni az érdeklődést az irodalom és a magyar nyelv iránt olyan diákokban, akik inkább a mozdonyok, elektronikus szerkezetek, számítógépek világában érzik otthon magukat – ez nem kis feladat.

A tanulók manapság készen kapják az információt, a képeket, így nehezen vehetők rá, hogy belső látásukat, fantáziájukat mozgósítsák. Ha csak betűt látnak egy oldalon, visszaretennenek tőle, el se kezdik az olvasást. Sokféle titkos praktikára van szüksége egy magyartanárnak, hogy néhány irodalmi művet megismertessen diákjaival. Pedig ezek az olvasmányok segítenek tájékozódni a világban, történelemben, földrajzban, művészetben. Hol is van Drégely vára, Szigetvár, Nagyvárad, a Vaskapu? A térkép magyarórán is hasznos kellék. Ugyanakkor az írók, költők műveit közelebb hozhatjuk a tanulókhoz, ha tudják valamihez kötni a történetet: egy helyhez, eseményhez, tárgyhoz, ha megjelenik előttük az író vagy költő alakja. Lássunk néhány szegedi példát!

1879. március 12-én éjszaka Mikszáth Kálmán a Széchenyi téri Zsótér-ház emeleti ablakából nézte a várost elpusztító szörnyű áradatot. Később újságcikkekben beszámolt a megrázó eseményről. Néhány részlet ezekből, és a tanulók könnyebben tájékozódhatnak időben, összekapcsolják az eseményeket, és érdeklődve hallgatják, hogy ki is volt ez a csomagok nélkül, két inggallérral a zsebében Szegedre érkező fiatalember, aki olyan szegényen kezdte pályáját, hogy a feleségét sem tudta eltartani, így el is vált tőle. A Szegedi Napló által felajánlott állás mentőövnék bizonyult a kissé bohémnek mondott, de jó tollú írónak, Mikszáth Kálmánnak. Az árvíz kapcsán emlegetett palota Zsótér János kereskedőről kapta a nevét. Fia, Zsótér Andor szolgált mintául Tóth Mihály alakjának megformázásához *A Noszty fiú esete Tóth Marival* című regényben.

Ha iskolai irodalmi sétát szervezünk, kihagyhatatlan a Széchenyi tér túloldalán álló Tisza Szálló épülete, amelyben fellépett Bartók Béla, többször is találkozott Babits Mihály és Juhász Gyula. Az 1930-ban itt rendezett Nyugat-esten részt vett Kosztolányi Dezső is. A szomszédos épület, a Belvárosi mozi többek között arról nevezetes, hogy itt ünnepelték 1923. május 20-án Juhász Gyula 25 éves költői jubileumát. Szeged szülöttét köszöntötte Kosztolányi Dezső, Babits Mihály és Móra Ferenc is. Ezután készült a jól ismert csoportkép a múzeum előtt, amelyen a felsoroltakon kívül József Attila és Szabó Lőrinc is látható. Elhaladva a színház impozáns épülete mellett (diákjaimmal többször bejártuk minden zegzugát szakavatott vezetővel), megállunk a Stefánia park szélén Dankó Pista szobra mellett. A gyerekek mosolyognak, amikor meghallják, hogy a park Stefánia Klotild Lujza Hermina Mária Sarolta hercegnőről kapta a nevét. Dankó Pistáról nem sokat hallottak, legfeljebb annyit, hogy nótaszerző volt a XX. század elején. A szobra melletti táblán elolvassuk Juhász Gyula *Dankó Pistának* című versét. Né-

hány anekdota is elhangzik a muzsikus hegedűjéről (megpöngéti, ha szüzlány megy el előtte), valamint Juhász Gyula „párbajáról” és a szobor mögött álló Kass (Hungária) Szállóban szervezett irodalmi délutánokról.

Ha már párbajról esik szó, meg kell említeni, hogy Ady Endre, aki nagyra értékelte Dankó Pista művészetét, és versben köszöntötte a zenészt, szintén párbajozott, ennek aztán az lett a következménye, hogy a szegedi fogdába került. (A Vasas Szent Péter utcai fogház „vendége” volt hasonló vétségért Gárdonyi Géza, Bródy Sándor és Molnár Ferenc is.) Adyt Szegedre hívta a Szegedi Napló újságírónak, de nem tudtak meg egyezni a fizetésben, így a költő inkább Nagyváradon maradt. A fiatal Móra Ferenc kapta meg az állást. Ady többször járt a városban, szegedi látogatásainak történeteit, a városhoz kapcsolódó cikkeit, valamint a szegediek kritikáit, illetve elismerő szavait megismerhetjük Péter László könyvéből (*Csongrád megye irodalmi öröksége*, Bába Kiadó, Szeged, 2008).



*A Juhász Gyula huszonöt éves költői jubileumát ünneplő személyek a szegedi múzeum lépcsőjén**
(Somogyi Könyvtár, Helyismereti Gyűjtemény)

A következő állomásunk a múzeum előtti park, ahol felfedezhetjük Móra Ferenc, Tömörkény István és Mikszáth Kálmán szobrát, és szólhatunk a múzeumhoz kötődő munkásságukról. A régi híd alatt átbújva, a park másik részén találjuk Juhász Gyula szobrát, amely a „Sótartó” (halászcseré) mellett áll. Mivel sokat beszélünk korábban Juhász Gyuláról, esetleg épp tananyag a 11. osztályban május végén, a szobor talapzatán olvasható vers egy irodalmi kérdéssor (feladatsor) alapja lehet. De ha csak elolvassuk, és gyönyörködünk a szavakban, akkor is gazdagodunk.

*„Érzem, hogy az öreg Tisza felett
Az örök élet csillaga remeg.”*

A frissítől elfogyasztott Palánk-fagy (Palánk a városrész régi neve) után a Tömörkény István Gimnázium épületének közelében megkeressük azt az emléktáblát, amely arról tanúskodik, hogy ott állt Tömörkény István lakóháza. Igaz, az író a ceglédi vasútállomáson született, de munkássága Szegedhez köti. Tömörkény már kiszorult a középiskolai tananyagból, a szegediek azonban megtalálhatják a módját, hogy neve, művei ismertek legyenek a fiatalok körében. Sok helyi anekdota kötődik az íróhoz, érdemes egy kicsit búvárkodni.

A Dóm tér felfedezése egy külön délutáni program, érdekes feladatsorral. Az 1930 óta egyre gazdagodó panteon szobrai, domborművei a magyar kultúra, irodalom, történelem, zene, tudomány nagyjait ábrázolják. Értékes gyűjtemény. Mellette található a Somogyi Könyvtár, amely 2015-ben *Magyar Örökség Díjat* kapott. A hagyományos szolgáltatások mellett jelen van a modern technika által kínált sokféle információszerzési lehetőség, továbbá kiállításokat, előadásokat, foglalkozásokat szerveznek gyerekeknek és idősebbeknek egyaránt.

Egy belvárosi irodalmi séta során érdemes megállni az Aradi vértanúk terén is, az egykori piarista gimnázium épülete előtt, amely ma az egyetemhez tartozik. Itt tanult például Dugonics András, Katona József, Tömörkény István és Juhász Gyula. Persze a tizenévesek inkább arra kapják fel a fejüket, hogy

* *Juhász Gyula jubileumi köszöntése.* A képen balról jobbra: Eidus Bentján (a második sorban), Nagyfalusi Andor, Ligeti Jenő, Pór Tibor (későbbi nevén Sarló Sándor), Szalay József, Magyar László (az oszlop előtt), Landesberg Jenő, Kosztolányi Dezső, Miklós Jenő, Szabó Lőrinc (Kosztolányi mellett), Juhász Gyula, Babits Mihály, József Attila, Rapaportné Étsy Emilia, Babits Mihályné, Móra Ferenc, Erdős Árpád (Móra Ferenc mögött), Tölgyes Gyula, Vér György és Fest Guidó.

Petőfi Sándor fia, Zoltán is az iskola diákja volt, igaz csak rövid ideig, mert – ahogy mondják – kicsapongó életmódja miatt eltanácsolták. Még egy kis séta, és megpihenhetünk a Dugonics tér szökőkútja körül, és újabb Juhász Gyula-verset olvashatunk a medence szélén. A nagy árvíz 100. évfordulójára készült (időnként) zenélő szökőkút nem szépségével vonzza a szegedieket és a turistákat, hanem mert jó találkozási pont, és egyben kulturális rendezvények helyszíne. Előttünk magasodik az egyetem központi épülete, amely 1872-ben épült, még a Víz előtt, és korábban a Somogyi Könyvtár kapott benne helyet. 1921-től lett egyetem, József Attila idejében itt működött a bölcsészkar. Bizonyára érdekli a tanulók, hogy a Somogyi utcára néző egyik első emeleti ablak mögött volt Horger Antal irodája, ahol lezajlott a sokat emlegetett jelenet, mely József Attila sorsát jelentősen befolyásolta. A tér érdekességei közül fel kell hívni a figyelmet a fák között álló Dugonics-szoborra. Kevés olyan diák van, aki elolvasná az *Etelka* című művet, de nem baj, ha tudja, hogy a regényt (első ebben a műfajban a magyar irodalomban) Dugonics András írta, aki emellett jó matematikus is volt, ő alkotta meg többek között a derékszög, egyenlet, gömb, hasáb, kör, tétel, gyök szavakat is. Dugonics szobrát nem mindenki szerette, ezért az eredeti helyéről, az egyetem elől a tér közepére helyezték. Az anekdota szerint az alsóvárosiak meglepődtek, amikor a piacra igyekezvén nem találták a helyén a szobrot. Innen ered a szóláshasonlat: *Möglépett, mint Dugonics*. Az író szülőházát (Osztrovszky utca) már 1910-ben lebontották, a helyére épített iskola falán a Tömörkény István által megfogalmazott felirat olvasható, valamint a Dugonics Társaság emléktáblája látható. Az épületben működő iskola megszűnt. A Dugonics Társaság Szeged legrégebbi civil szervezete. 1892-ben alakult meg, majd 1948 után betiltották. 1991-ben újjászervezték. Felolvasóülések, pályázatok hirdetése, előadások tartoznak tevékenységi körébe. Az ifjúsági tagozata kiállításokat, művészeti fesztiválokat szervez minden évben.

Visszatérve a Dugonics térre, nevezetes épület az eredetileg 1708-ban épített és az árvíz után többször átalakított 12. számú ház, amely ma Katolikus Ház néven ismert. Itt működött a Szegedi Napló szerkesztősége, itt dolgozott Tömörkény István és Móra Ferenc is. Nyomda is működött az épületben, és itt jelent meg a Tiszatáj című irodalmi folyóirat első száma 1947 márciusában. Célja a már ismert alkotók műveinek megjelentetése mellett a fiatal tehetségek felfedezése. Szerkesztői, főszerkesztői – Péter László, Vörös László, Annus József, Olasz Sándor – sokat tettek a Dél-Alföld irodalmi örökségének ápolásáért. Irodalom iránt érdeklődő tanulók számára a regionális kultúra témakörben a Tiszatáj történetét többször szerepeltettük az érettségi tételek között. Szintén gyakran választott tétel Juhász Gyula költészetének bemutatása. A szóbeli felelet értékét emeli, ha a vizsgázó utal a szegedi emlékhelyekre is. Sajnos Juhász Gyula szülőháza már nincs meg, 1926-ban lebontották. A mai sebészeti klinika helyén állt, az Ipar utca 13. szám alatt. Dombormű őrzi emlékét. Itt lakott Petőfi Zoltán is szegedi tartózkodása idején. Az a ház azonban még mindig áll, ahol a költő életének utolsó időszakát töltötte. (Ma Juhász Gyula utca 6.)

2009-ben, Radnóti Miklós születésének 100. évfordulója alkalmából diákjaimmal részt vettünk egy városi sétán, amely az egyetem bölcsészkarának épülete előtt kezdődött. Radnóti a numerus clausus miatt nem kerülhetett be a pesti egyetemre, ezért Szegedre jött, és magyar–francia szakon szerzett tanári oklevelet. Az egyetemi évek alatt több helyen is volt szállása, ezek közül látogattunk meg néhányat. A Bokor utcai albérletében hosszabb ideig lakott, itt írta doktori értekezését Kaffka Margit munkásságáról. A közeli Bánomkert sori házat, ahol szintén megszállt egy rövid ideig, a háborúban bombatalálat érte, majd lebontották. Eredetileg rossz hírű mulató volt a földszinten, az emeleten pedig olcsó szobákat adtak ki. Nem volt kényelmesebb a Széchenyi téri Jerney-házban lévő szobája sem, és a többi szálláshelye is igen egyszerű, barátságtalan lehetett. Radnóti minden nehézség ellenére elvégezte az egyetemet, a Dugonics téri épületben lezajlott doktoravatáson Gyarmati Fanni is részt vett. A költő nevét viselő gimnázium előtt kétalakos, szép szobor őrzi emléküket.

Szegeden igen sok lehetőség van tematikus irodalmi sétát tenni, hiszen látható, hogy emlékekben gazdag a város. Nem is lehet mindent egyszerre felsorolni, az azonban vitathatatlan, hogy a helyi emlékek megismertetése közelebb hozza a diákokhoz az irodalmat. Juhász Gyula, Radnóti, József Attila, Móra, Kosztolányi kerül legtöbbször szóba, de Babits Mihály esetében is érdemes beszélni szegedi időszakáról. 1906-tól 1908-ig a Főreáliskolában tanított (Horváth Mihály u. 2. – ma Szegedi SZC Vedres István Szolgáltatási Szakképző Iskolája). Az épület falán Borsos Miklós domborműve őrzi ennek emlékét. Babits először egy fűtetlen szobában lakott meglehetősen zord körülmények között a Szent György utcában (ma József Attila sugárút). Innen a Vitéz utcába költözött. A költő a tanítás mellett sokat írt, fordított, angol könyveket olvasott, szabadidejét pedig a Tisza Szálló „tanári asztalánál” töltötte.

Irodalomórákon gyakran szóba kerülnek a megye más városai is egy-egy tananyag tanulmányozása kapcsán. József Attila életrajzában és korai költészetének fontos szakasza Makóhoz kötődik. Azok az emberek, akik szerepet játszottak költővé érésében – Galamb Ödön, Gebe Mihály, Espersit János és a

lányaik (a makói szerelmek) – nem hagyhatók ki, mint ahogy Tettamanti Béla önképzőköri elnök neve sem. Makón az Espersit János Emlékház József Attila, Juhász Gyula és Móra Ferenc makói kötődését mutatja be. Juhász Gyula néhány évig a makói gimnázium tanára volt, és mintegy 50 verset írt abban az időben.

A magyar színjátszás kezdeteinek bemutatásakor megemlítjük Kelemen Lászlót, aki az első szintársulatot megszervezte 1790-ben. Szegeden utcát neveztek el róla. Néhány évig Makón volt kántor, és – úgy mesélik – amikor lovas kocsjával 1814-ben Csanádpalotáról a makói vásárra tartott, lovai megbokrosodtak, a kocsit felborult, és Kelemen László meghalt. Csanádpalotán temették el.

Makó szerepel Tömörkény életrajzában is, hiszen az író itt járt gimnáziumba 1877 és 1880 között.

Csongrád megye irodalmi emlékeit több igényesen összeállított kiadvány alapján ismerhetjük meg részletesebben. Elsősorban Péter Lászlót kell megemlítenünk, aki *Csongrád megye irodalmi öröksége* (Bába Kiadó, Szeged, 2008) és *Szeged irodalmi emlékhelyei* (Szeged, 1974) című könyvében gazdag anyagot tár az olvasó elé. Sok információt kaphatunk Somorjai Ferenc igényes *Szeged* c. útikönyvéből (Panoráma, 2002), valamint számos tanulmány, könyv foglalkozik a témával. Szeged és a megye irodalmi élete nem lett volna/lenne ennyire gazdag az egyetem kiváló irodalomtörténészei nélkül, Ilia Mihály, Sőtér István, Halász Előd, Szauder József, Csetri Lajos, Keserű Bálint – hogy csak néhányat említsünk a régi „nagyok” közül, akik kutatták a múltat és segítették jelenük tehetségeit. Fontos szerepet tölthettek be az újságok, folyóiratok, és ez így van napjainkban is, kiegészülve az internetes lehetőségekkel. Figyelemmel követhetjük a fiatal alkotók próbálkozásait, és örömmel állapíthatjuk meg, hogy a tanítványok között is vannak író emberek.

Érdemes tehát az iskolai irodalomtanítás során a szűkebb környezetünk értékeire, múltunk eredményeire ráirányítani a tanulók figyelmét, minél több élményhez juttatni őket, mert ezek maradandóak, befolyásolják a személyiségük formálódását. A mai iskolában pedig nem elegendő, hogy elmondom, még az sem mindig, hogy elmesélem, sokkal hatékonyabb, ha megnézzük, kipróbáljuk, eljátsszuk, megtapasztaljuk.

Némethné Balázs Katalin

Felhasznált irodalom. Péter László: *Csongrád megye irodalmi öröksége*, Bába Kiadó, Szeged, 2008; Péter László: *Szeged irodalmi emlékhelyei*. Szeged, 1974; Hódmezővásárhelyi jelesei. Hódmezővásárhely, 1974; *Somorjai Ferenc*: Szeged. Panoráma, 2002; *Köszegfalvi Ferenc*: Szabó Magda, a vásárhelyi tanár, www.vasarhelyi.latothatar.hu; *Szigeti János*: József Attila Hódmezővásárhelyen, www.nlvk.hu/vik/vasirok/konyv.htm; *Simon Ferenc*: A hódmezővásárhelyi Bethlen Gábor Református Gimnázium könyvtárának múltja és muzeális értékei, www.bgrg.hu/content/konyvtar

Csongrád megyei fűszerünk: a paprika

A paprika elnevezései

A fűszerpaprika-örlemény a magyar konyha alapvető fűszere, mégis kevesen tudják és értik a pontos elnevezéseket. Nem hibáztatom őket emiatt.

A szakács és a legtöbb felhasználó például így hívja: *csemege*, *édes*, *édesnemes*, *színes*, *csípős*, *erős*, *szegedi*, *kalocsai paprika*, *őrölt paprika*, *paprikapor*, *fűszerpaprika-örlemény*, *darált paprika*.

A *Magyar Élelmiszerkönyv* viszont 2016-tól így nevezi a paprikát: *I. és II. osztályú őrölt paprika* vagy *fűszerpaprika-örlemény*, a *csemege* és *édesnemes* elnevezések csak akkor használhatók, ha a paprika 100%-ban Magyarországon termelt. A *csemege* és *édesnemes* elnevezések nem azt jelentik, hogy az örlemény édes, hanem minőségi osztályt jeleznek: a *csemege* I. osztály, az *édesnemes* a II. osztály megfelelője, és mindkettő kategória használható édes vagy csípős paprikára, persze, 2016-tól csak akkor, ha 100%-ban magyar a benne lévő paprika! Ugye, hogy nem egyszerű? A szabályozás – helytelenül – elvált a köznyelvtől...

Külön szabályozás vonatkozik azokra a paprikákra, amiket a gyártójuk *szegedi* vagy *kalocsai* földrajzi névvel illet. Ha ezt teszi, akkor uniós termékrendelet szerinti terméket állít elő. Ez az úgynevezett uniós eredetvédelem szegedi és kalocsai paprika vagy fűszerpaprika-örlemény: a fémzárolt szegedi vagy kalocsai vetőmagból, szegedi, illetve kalocsai tájörzetben, meghatározott települések területén megtermelt és ugyanott előállított, csomagolt paprikák nevezhetők csak *szegedinek* vagy *kalocsainak*. Ezen paprikáknál nem használjuk a *csemege* és *édesnemes* kifejezéseket.

A szegedi paprika

Mivel Csongrád megyei vagyok, ráadásul eredetvédett szegedipaprika-gyártó, ezt a cikket elsősorban a *szegedi paprika* történetének szentelem. A szegedi paprika nemcsak uniós védelmet élvez, hanem a *Csongrád Megyei Értéktár* és a legfőbb nemzeti értéktár, a *Hungarikumok Gyűjteményének* a része.

A szegedi paprika jellemző ízét, aromáját és színét a szegedi tájkörzetben nemesített és termelt fajtáknak, a földrajzi környezet sajátosságainak és a 200 éves termelési és feldolgozási hagyományoknak, tapasztalatoknak köszönheti.



Szegedi paprikafüzérek

A fűszerpaprika növény a XVI–XVII. században, a Balkánon keresztül, feltehetőleg török kereskedők révén jutott el a Kárpát-medencébe. Termesztése a XIX. század elején kezdődött, erre az időszakra már ismerték jótékony hatását a húskételek ízesítőjeként, tudták, hogy elősegíti az emésztést, és jótékonyan hat bizonyos reumatikus vagy lázzal járó betegségekre. Szeged környékén a szegedi–alsóvárosi ferencesek kezdték el termeszteni a paprikát, majd innen terjedt el a szegedi tanyavilágban. Szeged környéke, a Tisza folyó völgye különösen alkalmas a paprika termesztésére: a magas napfényes órák száma, a talajadottságok, a szegediek termesztési tapasztalatai és kísérletező kedve mind hozzájárultak a paprika sikeréhez, formálták a szegedi paprika színét, ízét és aromáját

A XIX. század végére a paprika – tört, zúzott, őrölt, egész formában – Szeged vezető kereskedelmi árujává nőtte ki magát. Hogy ez megtörténhessen, rengeteg kísérletezés, újítás, és több generáció áldozatos munkája kellett. Szegediek kísérletezték ki azt a módszert, amivel csípősségmentes paprikaport állítottak elő. Az 1940-es évekig ugyanis a magyar fűszerpaprika természetes módon erős volt. Az édes, félédes örleményekhez az alapanyagból a csípős részeket kézzel el kellett távolítani. Ez a folyamat volt a *paprikahasítás*: a paprika csomáját levágták, a termést felhasították, kifordították, az ereket kézzel kikaparták. A két világháború közötti Szegeden több mint tízezer ember foglalkozott paprikahasítással, 20 paprikamalom működött, több tízezer termelték és számtalan kereskedő dolgozott azon, hogy a szegedi paprika messzi földre eljusson. Nem volt más iparág Szegeden, ami ennyi embert foglalkoztatott volna egyszerre.

A világhírnév, a növekvő exportmennyiségek és igények miatt a városvezetés korán úgy döntött, hogy megkezdi a paprika-vertikum szabályozását: először a minőségi osztályokat és kereskedelmet szabályozták, majd a feldolgozóipart és végül a termesztést. 1934-ben húzták meg a szegedi és kalocsai paprikatermesztő tájkörzetek határát, valamint engedélyhez kötötték a termesztést és feldolgozást. A szabályozásnak köszönhetően a szegedi paprika magas értéket képviselő, nemzetközi hírértékké vált.

Az édes fajtákat nemesítéssel hozták létre, a második világháború után terjedtek el, és óriási lendületet adott a paprikatermesztésnek az, hogy nem kellett az ereket kivágni. A magyarországi termőterület az 1970-es évek közepén elérte a 13 ezer hektárt, de az átlagterület nem csökkent 8–10 ezer hektár alá az 1990-es évek közepéig. A fűszerpaprika-ipar az 1970–80-as években stratégiai ágazattá vált: a fajtanemesítés eredményeként több mint 30 szegedi és kalocsai fűszerpaprika fajtát nemesítettek ki, a termelőszövetkezetekben tervszerűen és ellenőrzött módon folyt – magas szinten – a vetőmag-előállítás és termesztés, a feldolgozóipar pedig a belföldi piac teljes ellátása mellett komoly export piacokat épített ki.

Az 1990-es évektől a termőterület folyamatosan csökken, ma 1500 hektár körül mozog az egész országban.

A szegedi paprikás hagyományokat Csongrád megyében több szervezet, több helyszínen őrzi és bemutatja: a szegedi Móra Ferenc Múzeum, az Ópusztaszeri Nemzeti Történeti Emlékpark, Skanzen: szeged–alsóvárosi paprikatermelő háza, a Szeged–Alsóvárosi Ferences Templom és Rendház Látogatóközpontja, a Szeged–Alsóvárosi Tájház, a Szegedi Pick Szalámi és Paprika Múzeum és a cikkíró által létrehozott Röskei Paprika Park: a PaprikaMolnár Kft. múzeuma.

A PaprikaMolnár Kft-ről

Fűszerpaprika-termelő és -feldolgozó családi vállalkozás vagyunk, a hagyományos szegedi tájkeret szívében, Szegedtől 10 km-re működünk.

Évente minimum 5 hektáron termelünk fűszerpaprikát és szerződéses kapcsolatban állunk több mint 50 termelő családdal, akiknek jelentős része a dél-alföldi régióban termel fűszerpaprikát. Feldolgozóüzemünkben a nyers paprikát utóérleljük, hogy minőségi értékei kiteljesedjenek, majd szárítjuk, őröljük és a vevők igényeinek megfelelően homogenizáljuk. Feldolgozóüzemünkben bér munkát (szárítás, őrlés, homogenizálás, csomagolás) végzünk élelmiszeripari vállalkozásoknak, forgalmazóknak, kistermelőknek.

Saját márkás termékeinket (szegedi paprika édes és csípős, I. és II. osztályú fűszerpaprika-őrlemények, közöttük csemege és édesnemes paprikák, és ételízesítők) éttermekben, regionális kiskereskedelmi hálózatokban és nagykereskedelmi egységekben értékesítjük.

A hagyományok és a szakma iránti elkötelezettségünkre jellemző, hogy telephelyünkön, a Röszei Paprika Parkban 2008 óta kiállításon mutatjuk be a fűszerpaprika származását, felhasználását és értékeit, a paprikakutatás történetét, a hagyományos és modern feldolgozás technológiáját és eszközeit, a magvetéstől az őrlemény előállításáig.

Molnár Anita

Források. *Bálint Sándor:* A szegedi paprika. Budapest, 1962; a Röszei Paprika Múzeum dokumentumai.

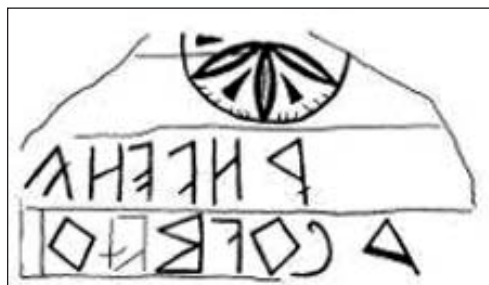
Duális billentyűzet és rovásírás

A magyar vagy más szóhasználat: hun rovásírás hosszú ideig csak a kéziratos és nyomtatott kerektek között létezett. Írógépen nem írtak rovásbetűkkel, nem is fejlesztettek ki ilyen betűkészletet. A számítógéphasználat rohamos térhódítása viszont megváltoztatta a rováskedvelő társadalmi rétegnek, csoportnak a szokásait is. Nagyjából négy évtized alatt, az 1970-es évektől a 2010-es évekig kialakult a rovásírás nemzetközileg elismert számítógépes betűkészlete. A 2015-ös évben az Unicode jelek közé is bekerültek a különböző rovásjelek. Igaz, hiányosan, a teljes rovásjelkészlet rovására, de a nemzetközi eredmény mégiscsak fontos lépésnek tekinthető a rovásírás kultúrtörténeti jelentőségének elismertetése útján. Ehhez a kezdeti jelfelhasználói és programozói rováskultúrához számos egyéni próbálkozás kapcsolódik.

Az elképzelés egy olyan számítógépről, amellyel mind a megszokott latin betűs szövegek leírhatók, lejegyezhetők, és a rovásírásos betűk is működtethetők, több programozással foglalkozó informatikus elképzelése volt. A megoldások is – akárcsak a XIX. század utolsó évtizedeiben a telefon (Edison és Bell), vagy egyéb, egyszerűen többek által fölaltalt eszközök esetében – szinte egyidőben láttak napvilágot. A rovásírás esetében a különböző megközelítési módok eltérései inkább a számítástechnikusokat érdeklik, a gyakorlatba ültetett megoldások viszont egy egész érdeklődő hagyományörző és a rovásírást használó közösségnek szólnak. E rovásprogramok életképességéről, túlélési esélyeiről, folyamatos alkalmazásáról a felhasználók köre fog dönteni.

A Hunicode nevű duális billentyűzet egy fiatalember teljesítménye, aki valamikor régen, még gyermekkorában a családban hallott a rovásírásról, édesapja emlékeztéseiben bukkant föl többször ez a szó. A dálnoki templom kétsoros rovásírásos emlékének fölbukkanása nagy élménye volt Erdélyben többeknek. Erről a váratlanul felbukkant rovás- emlékről hallott még gyermekként részleteket.

Az 1977-es földrengéskor a templom homlokzatának belső vakolata megomlott, a számos egymásra rakódott (bő egy centiméter vastagságú) mészfestékréteg levált a templom kőfalától, szabaddá téve az addig senki által nem látott, legalább 100–150 éve bemeszelt feliratot. Az egykor a helyszínen készített lehetőleg legpontosabb és részarányos rajz szolgált az összes további saj-



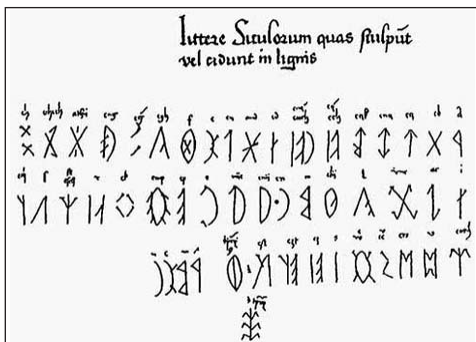
A dálnoki rovásírásos felirat

tömegjelenés alapjául. (A kutatás a mai napig több megfejtésváltozat között ingadozik. Ugyanakkor a különbségek ellenére elfogadja a szöveg, vagy szövegtöredék magyar nyelvűségét.)

A rovás emlékek egyre szélesebb körű ismeretéből, a hiteles emlékekből kirajzolódó – időközben sokak munkásságának köszönhetően egységessé váló – rovásábécé és a számítógépes technikai tudás párosultak. Végül pedig egy újszerű billentyűzet-használat elképzeléséhez vezették Lengyel Botondot, a Unicode rovásírás-kiosztás tervezőjét. Szabad idejében foglalkozott sokat a kérdéssel, a műszaki lehetőségek oldaláról megközelítve azt: hogyan oldható meg egy használói billentyűzeten, „keyboard”-on a megszokott latin betűs írás mellett egy második írás lehetősége, úgy, hogy a régi, klasszikusnak számító latin betűs ne zavarja az új kiegészítő betűkészletet, és fordítva. A megoldás sok évet váratott magára. Kifejlesztője egyéni utat járt be, nem az Unicode szabadalmaztatást kezdeményezők – vitákkal, személyes különállásokkal tarkított – útját.

Száma az volt a kérdés lényege, hogyan lehet egymással összeegyeztetni két olyan különböző betűkészletet és billentyűzetet, mint a QWERTY (vagy mint annak Magyarországon használt QWERTZ típusú betűváltozata) és a rovásírásos billentyűk. Hogyan feleltethető meg egymásnak az új alapokra épülő, nyelvileg az angolnál vagy németnél sokrétűbb, mert *több betűs* rovásírásos és a szokványos latin betűs változat. A meglevő és a megálmodott billentyűzet nehezen volt párosítható. A számos lényegi és rendszerbeli eltérés áthidalása, egyik írástípus megfeleltetése a másiknak – ez volt a legnagyobb kihívás a duális rendszerű billentyűzet megtervezése során.

Érdemes felidézni a középkori, fennmaradt rovásírás ábécék közül a Nikolsburgi ábécét, amelyről mint forrásról, mint adatról meg kell említeni, hogy első és legteljesebb lejegyzett rovás-ábécénk. „Az egy oldalnyi írás egy pergamenlapon található, mely egy 1483-ban kinyomtatott könyv hátsó lapjaként őrződött meg a Dietrichstein hercegek könyvtárában a Csehországhoz tartozó (németül Nikolsburg) városában. A Dietrichstein-könyvtár 1933-ban árverésre került Luzernben s ez alkalommal a Magyar Nemzeti Múzeum megvásárolta, jelenleg az Országos Széchényi Könyvtárban található.” (A magyar nyelvű wikipédia ismertető szövegéből.)



A nikolsburgi ábécé betűjelei

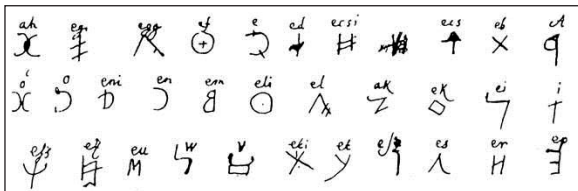
és betű-gyakoriságához igazodó, minden eddigi billentyűzettől eltérő, teljesen új QDSIRM-típusú és elnevezésű betűkiosztásban, amely inkább a rovásírás szerelmeseinek nyújthat valóban és lényegében újat. Ez a jelenlegi rovásírásos programok közül a legteljesebb mértékben vette át a korai ábécék (pl. a nikolsburgi) betűkészletét. Ezzel párhuzamosan egy QWERTY-alapú rendszerben is megvalósult, amely a rovásírást igazítja az angolszász területről elterjedt, világhódító billentyűkhöz. Mindkettő a kifejlesztett duális billentyűzetkiosztás alapelveire épül, és mindkettő a teljes, a ránk, a ma nemzedékére hagyományozódott rovásbetűkészletet építi be a számítógépes rendszerbe.

A nikolsburgi rovásírásos ábécé volt az első tudományosnak tekinthető, történelmileg hiteles, és a mai egységes rovásábécé alapjául szolgáló jelrendszer. Ennek beépítése mellett a programozás során azonban mind a QDSIRM, mind a QWERTY változatban figyelembe kellett venni a Telegdi János *Rudimentájában* fennmaradt rovásos jelrendszert is. E második jelrendszer 1598-ból származik, másolatban maradt fenn (negyedkézbeli másolatban – írja Sebestyén Gyula). Szerzője alaposan és legjobb tudása szerint elemzi a rovásírás logikáját, felépítését, példaszövegekkel igazolja állításait, ábécéjét a XX. századi kutatásnak kellett példanyagából összeállítani. (L. Németh Gyula 1934-es munkájában rendszerezve.) A Rudimenta sajátos magyar ő-je és ű-je kiváló alapot szolgáltatott a ma már kötelezően megkülönböztetendő két hang: az ő és ű, valamint az ü és ű rovásjelként történő, számítógépes megjelöléséhez, kialakításához.

A betűk felsorolása lehetőséget ad egy fontos írástörténeti tény kiemelésére: az 1483-mas ábécé kétharmada, azaz *harminc betű* teljes értékű magyar/székesi betűnek számít a mai felfogásunk szerint összetett jelnek (betűkombinációnak) tekinthető 16 jellel szemben. Vagyis már a XV. században nyilvánvaló volt, hogy rovásírásunk a maga 46 akkor lejegyzett jelével már a XV. században nagyobb betűkészlettel rendelkezett, mint az Európa által megörökölt latin betűkészlet a maga 26 alap-írásjelével. Ennek betűiből indult ki jelen számítógépes fejlesztés is.

A duális betűkiosztás végül két változatban valósult meg. Egy erőteljesen a magyar nyelv hang-

A két kifejlesztett változat így már a mai teljes betűkészletet tartalmazza. A kettő lényegbevágó különbsége az, hogy az angolszász nyelvtérlet QWERTY alapú betűkiosztása inkább az általános érdeklődési körnek szól, és annak általánosabb igényeit elégíti ki. A program a legnagyobb mértékben alkalmazkodik a megszokott, általánosan használt, amerikai típusú billentyűzetekhez. Ez az első, könnyebb változat a QWERTY alapú billentyűzethez simul. Betűsora valójában az éledő rovásos írásbeliséghez, a hagyomány ébresztéséhez és felfrissítéséhez nyújt olyan értelemben segítséget, hogy a meglevő lehetőségek körét *rendszer szinten* bővíti és ugyanakkor a nemzetközi billentyűzeteken is lehetővé teszi a rovásbetűk használatát. Ehhez nem szükséges nagy számítógépes átállás, mindössze egy sajátos segédprogram letöltése szükséges hozzá a www.hunicon.hu honlapról.



Telegdi János „Rudimentá”-jának jelkészlete

Ezzel szemben a teljes betűkiosztást (mind a QWERTY, mind a QWERTZ kezdetűt) felbontó és a billentyűzetet teljesen átrendező jellegű magyarított rendszer annyira újszerű, sajátos és az újonnan kidolgozott QDSIRM-betűkiosztásával, hogy a rovásírásnak egy teljesen új rendszerű felfogását ülteti át a technika segítségével a modern írógépek is tekinthető számítógép-billentyűzetre.

Ezzel a kettős változtatással: a *rovásírásra* való váltás képességével és a *betűkiosztás* évtizedek (egész évszázad?) óta megváltoztathatatlanak tekintett rendszerének az átrendezésével, amelyet egyszerre, *szimultán megoldásban* kínál – egyúttal egyfajta íráskönnnyítő, gépelést támogató feladatot is magára vállalt.

Ugyanakkor a feladat – amely a régi rendszert teljesen felborító jelen megoldást nyújtja – válaszlehetőség a gyors és hatékony gépirás még gyorsabbá, még hatékonyabbá tételéhez. (A gépelési hatékonyság javítása akár nyelvészeti kutatásoknak is feladata lehetne.) Mert az újításszerű kiosztás, meglehet, mindössze az első lépése lesz egy, a magyar nyelv szelleméhez jobban igazodó, a betűgyakorlóságot alaposabban figyelembe vevő későbbi, végleges változat kidolgozási folyamatának. De egy útnak indított *legelső, teljességre törekvő* próbálkozás nélkül nehezen lehetne magát a hiányosságot mint leküzdeni valót célba venni mindaddig, amíg a kérdés valamelyest a figyelem központjába nem kerül.

Ez a változat (nevezhető akár szakmai vagy íráskönnnyítő változatnak is, hiszen tervezője is ennek a gondolatmenetnek a jegyében helyezte át a különböző betűket új helyekre a billentyűzeten) egy jóval bonyolultabb rendbe sorozódik be, mind az átállást (a betűk helyét), mind a vele járó megszokottságot illetően. A hiteles rovásírásos emlékek betűit és ligatúráit dolgozza egységes rendszerbe. Teljesen új, mégis meglepően könnyen átlátható és – tervezője reményei szerint – elfogadható időn belül begyakorolható, elsajátítható változat.

Elképzeltető, hogy az eddigi rovásírásos leletek közül a megfejtetlenek, egy teljesen digitalizált rendszerben olyan új módszerekkel lesznek elemezhetők, amelyek segítségével akár új felismerésekhez is vezethetik a kutatókat. Ugyanakkor a rovásírásos emlékekkel, hitelességükkel szembeni kétely, távol-ságtartás vagy tétovaság, bizonytalanság eloszlására is alkalmas lehet ez a szakmailag alaposan átgondolt program. A modern technikával megőrizhetővé, mindenki számára elérhetővé teszi az ősi rovásírást.

Benne lehetséges lesz a latin betűs szövegírás mintájára, mindössze a segédprogram telepítésével hasonló módon rovásírásos szövegeket is írni a billentyűzeten. Nyilván, a latintól eltérő felépítésű rovásírás néhány változtatást mindeképpen szükségessé tett. A megszokott betűk leütése nem lehet gond, nem is lesz az: aki az a-t üti le, az az a-t fogja olvasni (latin *a*-ként vagy rovásírásos *4*-ként) A kétjegyű betűk írása lesz újszerű és válik egyszerűbbé. Aki pl. *cs*-t üt le a latin ábécén, annak a rovás ábécében is *cs*-t, vagyis a *14*-t kell leütnie. A három sorban elhelyezkedő betűk új csoportokba rendeződnek, amelyek a betűk jellege szerint létrehozott csoportok. Az első látásra meglehetősen ez a beosztás: teljesen más-hol vannak az írásjelek, nem a mindennap használt, régi megszokott helyükön.

A magánhangzók például hangrendi sorba igazodnak, a magasak a számítógép-képzetbe-li közepétől balra, a mély hangrendűek attól jobbra, így a hangzósági szempontból tiszta hangrendű szavak vagy a „gépiro”, a számítógépen író jobb- vagy a balkezet veszik erőteljesebben igénybe.

Az ékezetes betűk egységesen az AltGr és a megfelelő betű leütésével jelennek meg. Így az AltGr és az a együtt adják az *á*-t stb. Egyébként két AltGr-gomb található a billentyűzeten, hogy lehessen *csak jobb- vagy csak bal kézzel* is ékezetes betűket írni. A kétjegyű mássalhangzók a billentyűzet jobb olda-

lára kerültek – ennek technikai és rovásos *nyelvhasználati* okai vannak. Az összes használati utasítás, az Alt, Ctrl stb. billentyűinek elnevezése is megváltozott. Értelmes, odataláló magyar szavak vagy rövidítések veszik át az angol szavak helyét (a magyartitási szándék jeleként). Az elnevezések magyartítása is célja volt a programozónak.

A részletezett QDSIRM-változat hamarabb elkészült, mint a QWERTY-s változat. Ez utóbbi kifejlesztése – minden sikeres, előzetes munkálat ellenére – egész hónapnyi időt igényelt, a decemberi ünnepkör elejére lett meg. Kifejlesztője a számítógépes programot december 24. hajnalára fejezte be, ahogy említette, „*úgy nagyjából hajnali fél három körül*”. Akkorra sikerült számítógépes nyelven kifejezve: „becsomagolnia”. Így került föl szabad letöltésre a világhálóra 2015-ös karácsonyi ajándékkul a rovásírást kedvelők számára.

Az érdeklődők minden további részletet megtudhatnak a www.hunicode.hu honlapról.

Gelley N. Ferenc

Thököly Imre udvara Lőcsén¹

(1683. február 20., 1683. március 7.–április 30.)

A felvidéki városok hűségesküjük letétele után számíthattak Thököly személyes megjelenésére is, amikor a fejedelem maga is bevonult a hűségére tért városba és ezen alkalommal a város előljárói és polgárai előtte is letették a hűségesküit. Lőcsét 1682. szeptember 2-án vették át Thököly biztosai, Szirmai Péter és Komjáty István. Szeptember 12-én Lőcse új parancsnoka toporci Görgey János lett.² Görgey már október 8-án Thököly parancsolatára és a Szepesi Kamara leveleire tekintettel küldött tájékoztatást Lőcséről.³ Görgey egyik fontos feladata a Thökölytől elpártolt emberek, és azok vagyonának felkutatása volt. A lőcsei parancsnokság miatt Görgeynek sok irigye lehetett, mert levélben vádolták, hogy nem végzi megfelelően a munkáját. Budaházy István panasza viszont arról tanúskodott, hogy Görgey végezte a rá bízott feladatokat, mert Budaházy jószágát elhajtották, és igazságot követelt.⁴ Görgey János, Láczy István és Száraz György az otthon maradt nemeseket rendelték maguk elé, az elpártolóknak csak a városban talált javait szerezték meg, a városon kívülieket nem.⁵ Száraz György azonban betegség miatt keveset vehetett részt a rá bízott feladatokban.⁶ Helyette is Görgey János végezte lelkiismeretesen a munkát. Pálfalvai Jánost faggatta Thököly késmárki és savnyiki pénzbeli és egyéb javairól, illetve köntöseiről, amiket még egykor vittek el. A Thököly-javakat a néhai Horváth Christoph helyezte el, de Pálfalvai hollétükről már semmit nem tudott.⁷

1682. október 26-án Géczy István udvari főkapitány 100 lóval érkezett Lőcsére, s onnan Munkácsra igyekezett, hogy Zrínyi Ilonát Kassára kísérje. Lőcse hat fogatot adott és hat lovat Géczy alá.⁸ Géczy udvari kapitánynak 1683. október 28-án Lőcséről visszajövelekor, és november 17–18-án is a fejedelmi elszámolás szerint lovai számára adtak zabot két napra.⁹ A zab-számadás szerint Géczy Istvánnal egy lőcsei doktor is Munkács felé tartott.¹⁰ Az ekkor már várandós Zrínyi Ilona Thökölynek írt levelében éjszakai hideglelésről írt és hogy valóban rosszul érzi magát.¹¹

¹ A jelen tanulmány 2015. január 26-án a *Tér, idő, közösség* című konferencián hangzott el, Tornalján.

² Hain Gáspár: Szepességi avagy lőcsei krónika és évkönyv a kedves utókor számára. Magvető Kiadó, Bp., 1988. 454–456.

³ Thököly-szabadságharc levéltára. Szepesi Kamara levelei. 1682. okt. 15. Lőcse, Görgey János.

⁴ Thököly-szabadságharc levéltára. Szepesi Kamara levelei. 1682. okt. 16. Lőcse, Budaházy István.

⁵ Thököly-szabadságharc levéltára. Szepesi Kamara levelei. 1682. okt. 17. Lőcse, Görgey János.

⁶ Thököly-szabadságharc levéltára. Szepesi Kamara levelei. 1682. okt. 21. Lőcse, Görgey János.

⁷ Thököly-szabadságharc levéltára. Szepesi Kamara levelei. 1682. nov. 2. Lőcse, Görgey János.

⁸ Hain i. m. 457.

⁹ MNL OL, G2-es szekció 1683. évi erogatio.

¹⁰ MNL OL, G2 szekció: „Zabnak erogatioja Lőcsei doktor úr Munkácsra vitelekor adtam vissza hozásakor 2–2 zab.” Kassai super perceptis erogatis introscriptis victualibus 1682. okt. 24.–1683. július 1. Th. 52. számozott oldal.

¹¹ MNL OL, G2 szekció Zrínyi Ilona Thököly Imrénék. Év nélkül.

Thököly ünnepélyes bevonulása Lőcsére 1682. november 25-én délután két órakor volt. Ágyúk üdvözlése közt, a polgárság lóháton, tekintélyesen kiöltözve fogadta Thökölyt és bevezették a városba. A polgárság többi része négy zászló alatt sorfalat állt a Felső kaputól a szállásáig, a bíró, a tanács és az ifjúság pedig vivátot kiáltva virágokat és koszorúkat szórtak három különböző helyen. A szállás előtt az első körúton állt a német fejedelmi katonaság. A bevonuláskor Thököly egy aranyozott kelyhet kapott ajándékba 100 dukáttal. Másnap már tovább is utazott Eperjes felé.¹²

A teljes udvar hosszabb lőcsei tartózkodása az 1683-as évre esett, amikor két hónapon át Lőcsén tartózkodott Thököly és udvara. A fejedelem és udvarának hosszas vendéglátása nem annyira a város határozatán múlt, mint Thököly akaratán.

Az 1683. év elejére összehívott kassai országgyűlés után Thököly Lőcse felé vette az irányt. A fejedelmi udvar ellátásának költségei pedig a városokra hárultak, így Lőcsére, majd Késmárkra. Lángh János secretárius járt Thökölynél, és a Késmárk felé tartó fejedelemtől adott hírt és ezért naponta várták Thököly érkezését Késmárkon.¹³ Ezeken az utazásokon a fejedelmi család hintóval közlekedhetett, mert a fejedelmi elszámolás szerint Thököly hintójára és a kíséretébe tartozó húga, Nádasdy Istvánné Thököly Mária és a fejedelmi udvar kapitánya, Géczy István hintójára is február 12-én vaját adtak a kocsisoknak a hintók kenésére.¹⁴ A Lőcse felé induláshoz egy egész szalonnát rendeltek Thököly szükségére.¹⁵ Ugyanígy február 14-én Késmárkra vitettek 5 köből darát, majd február 15-én aszú gyümölcsöt és négy kanna vaját a konyhamester számára, amit a prefektus gondjaira bízta a szállításkor.¹⁶

A Lőcse városi előljáráóság és nemesek követeket küldtek Thökölyhez február 16-án. Név szerint Nemessányi István viceispánt és Máriássy Imrét, Stanzith Horváth Markót, Görgey Jánost, Máriássy Ferencet és Görgey Boldizsárt.¹⁷ Az udvar lőcsei tartózkodásának előkészítését valószínűleg Géczy István és Görgey János intézte.

1683. február 20-án érkezett Thököly a feleségével és családjával Lőcsére. Ágyúdörgés közben bevonult a polgárság kíséretében. De csak egyetlen éjszakára maradtak, mert másnap továbbutaztak Késmárkra.¹⁸ A késmárki tartózkodás alatt már a lőcsei visszatérést készítették elő március 2-án, a nemzeti secretariust Thököly számára Lőcsére rendelték. Ahogy a szállást is igyekeztek rendezni és lovakat is rendeltek.¹⁹ Thököly komornyikja, Jelenik András írt Tokajba, hogy sietve rizskását, fehér báránypéleket, és kordovánokat vásároljanak Thököly szükségére.²⁰

Visszafelé március 7-én érkezett a fejedelmi család Lőcsére. Az alsó körúton a Roll-féle házban szállásolták el Thökölyt és a nagyobb kényelem kedvéért a mellette lévő házakat áttörték, a téren deszkából konyhát építettek, valamint a katonaság számára egy őrházat.²¹ Thököly a Lőcséhez közel eső településeket is végiglátogatta. Március 9-én járt Szepesváralján a szepesi káptalannál, s meghagyta, hogy Berthóty Gábornét és fiait jószágaikban ne háborgassák.²² Gróf Homonnay Zsigmond március 12-én Lőcsén tartózkodott, s Thököly udvarában is járt, a fejedelem parancsait szolgálójával, Sántha Miklóssal küldte Kassára.²³ Ugyanezen napokban jelent meg Thököly Imre és Zrínyi Ilona előtt Köszörüs Dániel. Mivel Csetnekre tartott, ezért a házaspár több levelet is adott kezébe Makovicára. Zrínyi Ilona pedig meghagyta, hogy a Csetneken raboskodó Molnárt az ő szolgálatára küldje Lőcsére. Köszörüs Dániel a Szepesi Kamarának továbbította a Thököly által rá bízott leveleket.²⁴ Lőcséről írt Pottornyai Ferenc Kassára, akinek bátyja Pottornyai Boldizsár helyben is maradt.²⁵

¹² Hain i. m. 458.

¹³ Thököly-szabadságharc levéltára. Szepesi Kamara levelei. 1683. február 13. Késmárk.

¹⁴ MNL OL, G2 szekció: „Febr. 12-én vaját a hintók kenésére Urunk, Nádasdyné asszonyunk és Géczy István udvari kapitány hintójára.”

¹⁵ MNL OL, G2 szekció: „Kegyelmes urunk Lőcsére felmenetelekor útra adtam 1 egész szalonnát.”

¹⁶ Uo.

¹⁷ MNL OL, G1 szekció 1683. febr. 16. Lőcse.

¹⁸ Hain i. m. 460.

¹⁹ MNL OL, G12 levelek 1683. március 2. Késmárk, Várad levele.

²⁰ Thököly-szabadságharc levéltára. Szepesi Kamara levelei. 1683. március 4. Tokaj, Kormossy István.

²¹ Hain i. m. 460.

²² Thököly-szabadságharc levéltára. Szepesi Kamara levelei. 1683. március 10. Váralja, Furár Dániel.

²³ Thököly-szabadságharc levéltára. Szepesi Kamara levelei. 1683. március 12. Lőcse, gróf Homonnay Zsigmond.

²⁴ Thököly-szabadságharc levéltára. Szepesi Kamara levelei. 1683. március 15. Csetnek, Köszörüs Dániel.

²⁵ Thököly-szabadságharc levéltára. Szepesi Kamara levelei 1683. március 19. Lőcse, Pottornyai Ferenc.

Klobusiczky Ferenc megyei követként érkezett Thököly udvarába.²⁶ S Korpona városából is jött követ ugyanoda.²⁷ Márciusban járt Thököly fejedelmi udvarában Dobai János és Darvas János Losoncra követi utasítással.²⁸ Ugyancsak követként megfordult a Lőcsén székelő udvarban az Ungvárról érkező Mokcsay János is.²⁹ 1683. március 15-én Szalay Pál volt Thökölynél, akit visszaküldött Thököly Sárossy Sebestyénhez Munkácsra.³⁰ Nemcsak a munkácsi vár felé dirigált Thököly, hanem a többi vár karbantartására is gondja volt. Így a tokaji vár javítására a harmincad jövedelmeket rendelte a kamarától.³¹ Ezt követően a kassai citadella rendbehozatalára Szenczy István jelentette Thököly parancsolatát.³² S Lőcséről írt instrukciót Thököly Szirmay Miklósnak, a regéci vár kapitányának is a vár védelmével kapcsolatban.³³

Nagybányáról a megrontott pénzverőház helyreállítása ügyében írtak. A levél írója a pénzverőház inspectora,³⁴ Zrotzner Mihály, aki tájékoztatta Thökölyt, hogy a pénzverő olvasztóházhoz tégelyekre volt szükség, amit egy hónap alatt Körmöcbányáról szereztek, továbbá három mázsa vasrúd is kellett.³⁵

A fejedelmi pár elsőszülöttjének közelgő születése a Thököly udvarával utazó Thököly Máriát kedveskedő versírássra ihlette. Az ajándék átadását kísérő vers utolsó versszakának utolsó sorában kívánja, hogy „Édes Jézus adjon egy szép fiat is nagyságodnak.”³⁶ Ebből a versből úgy tűnik, hogy az udvari hangulatban jobban érvényesült a gyermekvárás izgalma, mint ahogy azt a levelek szövegezése mutatja.

Március 26-án éjszaka 2 és 3 óra közt megszületett Thököly Imre és Zrínyi Ilona fia. A lőcsei bíró és a tanács a város nevében gratulált a fejedelemnek. Március 28-án örömmünnetet tartottak, a templomban prédikáció hangzott el, a zenészek a *Te Deum laudamus*t játszották a templomtoronyban trombitákkal, dobokkal és dörögtek az ágyúk.³⁷ Az örömmünnet napján, 1683. március 28-án Lőcséről írta Thököly,

hogy egy hónap múlva Szerencs táján mustrálni kívánja a hadakat, és az útba eső regéci és tokaji várat is ekkor szeretnék vizitálni.³⁸



A lőcsei Szent Jakab-templom
(Levelezőlap, Zempléni Múzeum, Szerencs)

A kisfiút március 29-én megkelesztették, mert a fiatal herceg nagyon gyengének látszott, és az István nevet kapta. Március 30-án Thököly fejedelmi ünnepélyes ebédet adott, amelyen a fejedelmi udvar is jelen volt és meghívták a bírót és a tanácsot is. Míg az étkezés folyt, a fejedelmi katonaság a piacon az egész díszbe öltözött polgársággal, a kapitányaikkal, valamint a fiatal legények ágyúszó mellett trombitáltak, doboltak és díszsortüzet adtak.³⁹

²⁶ Thököly-szabadságharc levéltára. Szepesi Kamara levelei. 1683. március 19. Klobusiczky Ferenc.

²⁷ Thököly-szabadságharc levéltára. Szepesi Kamara levelei. 1683. április 18.

²⁸ MNL OL, G1 1683. március 8. Losonc, Magnatum et nobilium comitatum Pest Pilis.

²⁹ MNL OL, G1 1683. márc. 23. Ungvár.

³⁰ MNL OL, G 12 levelek Thököly Sárossy Sebestyénnek 1683. márc. 15. Lőcséről: „Mirül installion Szallay Pál uramis előttünk, includált memorialejából meg fogja kegyelmed érteni... Szallay urunk resignálja s relignaltassa Ezen levelünket is Szallay uramnak adja kegyelmed kezibe.”

³¹ MNL OL, G 2 1683. márc. 18. Lőcse, Thököly Imre levele.

³² MNL OL, G 1 1683. március 18. Kassa servi humilium kamera sceputiem consilari.

³³ *Thaly Kálmán*: Monumenta Hungariae Historica, Scriptorum XXIV. Bp., 1873. 26.

³⁴ Ellenőr, felügyelő.

³⁵ MNL OL, G 1 1683. március 23. Nagybánya, Zrotzner Mihály Thökölynek.

³⁶ *Varga Imre*: A kuruc küzdelmek költészete. Akadémiai Kiadó, Bp., 1977. 301.

³⁷ *Hain* i. m. 460.

³⁸ *Thaly* i. m. 26.

³⁹ *Hain* i. m. 460.

Az öröm azonban nem tartott sokáig. Április 3-án reggel hét óra után a fiatal herceg meghalt. Az egész udvar mély gyászban volt, este 8-kor égő fáklyákkal és harangzúgás közben a nagytemplomba vitték, az ezüstkoporsót a diákok szőnyegekkel letakart karzatára helyezték, mellette ült Nádasdy, Thököly testvére és a fejedelmi kisasszony – Rákóczi Julianna – is más előkelő személyekkel, kétoldalt állt az úri nép, az udvari pap magyar prédikációt mondott, majd a kis halottat a Thurzó nádor-féle kriptában helyezték örök nyugalomra.⁴⁰

A Thurzó-kripta családi kriptának számított, hiszen Thököly István (1581–1651) felesége, Thurzó Kata révén kerültek rokonságba a Thökölyek a Thurzó családdal.⁴¹ Thurzó Katalin és a Thurzó család az evangélikus egyház nagy pártfogója volt. Thurzó Kata erős felekezeti elkötelezettséget nyerhetett neveltetése során, amit azután házasságában is érvényesített. Így az unokák is – közöttük Imre és fia, István is – evangélikusok lettek.⁴²

A Thököly-levéltárban nem találhatók kondoleáló levelek, ahogy Thököly leveleiben sincs utalás a családi események egyikére sem. A gyász motívuma és a kisfiú halála a kuruc kor költészetében köszönt csak vissza. Gyöngyösi István a Thököly Imre és Zrínyi Ilona házasságát megénekítő költeményét 1683 első felében írta, valószínűleg éppen ebben az időben. Thököly fiának halála és a közelgő újabb táborozás között, mert ezekkel az eseményekkel zárul a költemény utolsó néhány strófája. Gyöngyösi megírta, hogy a szülés istennője „*Lucina is készen van már eszközivel*” és üdvözlő versekkel várták az újszülöttet. Gyöngyösi a versében kiemeli, hogy az ünneplésre okot adott a „*ritka újság*”, ami „*mindennek fiúiben kedves hír csengeni*”. Gyöngyösi is kiemeli a fiúgyermek születését követő ágyúdörgéseket, templomi áldásokat és az udvari táncokat, s minden rend vigadalmát. Gyöngyösi versében megfogalmazódott a vigasztalás sora: „*Nemzetségek terjedni mástól reméljétek, de azzal kedvetek félben ne szegjétek.*” A természetből vett példákat hozva írta, hogy az első zsenge hajtást követően terem virágzó gyümölcsöt a nemes ág is. A fiúgyermek születése, halála és a vigasztalás tizenkét versszakot ölel fel a nagy lélegzetű műben.⁴³

Az udvarban követként tartózkodók nem tesznek említést egyik eseményről sem leveleikben. Klobusiczky Pál 1683. március 31-én Lőcsén járt Thököly udvarában Apafi Mihály parancsolatából. Három témát is érintettek a megbeszélésen. Az Erdély határában lévő kuruc hadak kihágásaival kapcsolatosan Thököly azt válaszolta, hogy Semsey Pál keze alá bízta ezeket a hadakat, a kihágókat nyugodtan fogassák meg és vitessék a kővári vicekapitány, Katona Mihály elé, aki tegyen rajtuk törvényt, vagy küldessék a munkácsi tömlőbe a foglyokat. Az erdélyiek panaszát tolmácsolta, hogy magyarországi jószágaikban esett bántódása Macskási Boldizsárnak, Gyulai Ferencnek és Toróczkai Istvánnak, Thököly késznek mutatkozott az igazság kiszolgáltatásában, amennyiben embereiket küldik hozzá az ügyben. Az utolsó témapontjuk a Szatmárban raboskodó székelyek szabadulásának kérdése volt, amiben Thököly hajlandó volt munkálkodni és ezzel Apafinak szolgálni, ha cserébe Apafi is kész a jó egyezésre.⁴⁴ Szintén igazságszolgáltatást és törvényes döntést vártak Thökölytől a losonciak négy rozsnói ház leégésének kárában, ami gondatlanságból következett be, és Lőcsé városába citálták Thökölyt a gondatlan szolgát.⁴⁵

Kazinczy András a herceg temetését követő napon, április 4-én érkezett a Thököly-udvarhoz, hogy felajánlja szolgálatát.⁴⁶ A fejedelem elé azonban nem jutott el. Gutth Dániel a fejedelem titkára és Géczy István az udvari kapitány, illetve Géczyt helyettesítve Szepesy Pál tanácsnok fogadta az udvari szolgálatra készülő Kazinczyt.⁴⁷ A belső udvarba járatos Géczy és Szepesy is a következő napokra halogatta, hogy Thököly elé engedjék Kazinczyt, mindig azzal biztatva, hogy „*Holnap reggel ha látom Urunknak kedvét, bejelentem kegyelmed dolgát.*”⁴⁸ Tehát Thököly, fia halála után napokig nem fogadott látogatókat, gyászára való tekintettel a bizalmi emberek nem is engedték az érkezőket ezekben a napokban a fejedelem elé, Thököly nyilván nem is volt abban a fogadóképes állapotban, ezért minden elintézendő dologgal udvari emberei tapintatos várakozással figyelték Thököly kedvét és hangulatát.

⁴⁰ Hain i. m. 460.

⁴¹ Nagy Iván: Magyarország családai címerekkel és nemzékredni táblákkal. II. kötet. Pest, 1858. 288.

⁴² Dienes Dénes: Egy tizenegy éves gróf részvétnyilvánítása. Egyháztörténeti Szemle 4. évfolyam 1. szám A. D. MMIII.

⁴³ Varga Imre: A kuruc küzdelmek költészete. Akadémiai Kiadó, Bp., 1977. 288–289.

⁴⁴ Erdélyi Országgyűlési Emlékek. Szerk.: Szilágyi Sándor. 18. kötet. Bp., 1895. 105–106.

⁴⁵ MNL OL, G1 1683. március 29. Losonc, Pest Pilis.

⁴⁶ Herner János: Kazinczy András naplója. In: Lymbus – Művelődéstörténeti Tár II. Szeged, 1990. 168.

⁴⁷ Uo.

⁴⁸ Herner János: Kazinczy András naplója. In: Lymbus – Művelődéstörténeti Tár II. Szeged, 1990. 169.

A húsvéti ünnepek körül és az udvar gyászát újabb követek zavarták meg, akik április folyamán érkeztek Lőcsére. Eperjesről Cserneky Dessőffy István és Fejérpataky Ádám,⁴⁹ Beregből Keviczky Miklós és Szegedy István járt Thököly előtt.⁵⁰ A követek érkezése is jelezte, hogy hamarosan ismét táborba száll Thököly seregével. Thököly az utolsó lőcsei napokban már a sereg mustrájára készülődött Szerencs irányába.

Thököly udvarában tartózkodott Absolon Dániel Lőcsén. 1683. április 19-én írta Teleki Mihálynak, hogy egy hét múlva Thököly megindul Lőcséről Szerencs felé, ahol május 20-án fogja megmustrálni a hadakat. Bécsből és Lengyelországból pedig olyan híreket kaptak, hogy Pruk városánál mustrálja a császár a maga hadait. Absolon a saját lovait kérte a levélben, akikért Jabroczy Ádám nevű késmárki ifjú legényt küldte, s kérte Telekit, hogy Munkácsig kíséretet rendeljen melléjük.⁵¹

Valószínűleg Thököly kíséretéhez tartozott az 1683 januárjában Thököly udvarához csatlakozók jelentős része is, familiárisok, nemesifjak és egyéb, az udvar szolgálatát ellátó személyek. Thököly udvartartásának 1683. évi összeírásából az derül ki, hogy a lőcsei tartózkodás ideje alatt kezdődött fizetési esztendeje Thököly udvarában a következő személyeknek: 1683. március 13. Rimay János conventio egregii agazonum magistri nostri, 1683. március 31. Túry Ádám conventio egregii aulae nostra familiaris, 1683. április 11. Dolinay Gábor constitutio supremo annonae commissario. Ifjak: 1683. április 12. Gillányi Ferenc conventio egregii cucus annus incipit, 1683. április 12. Bogády Ádám... Sütő: 1683. március 25. Zarevuczky Jakab. Kántor: 1683. március 10. Macsonkay Miklós. Agárhordozó: 1683. március 17. Meskó Gábor. Kocsis: 1683. április 14. Timkovics András; 1683. március 24. Visnyiczey Demeter és fellajtárának Hlhoy Andrásnak. Címeres posta: 1683. március 23. Balogh György. Zöld puskások hadnagya: 1683. április 24. Berthóty Ádám.⁵²

Április 30-án Thököly az egész udvartartással nyolc hét lőcsei tartózkodás után elindult Munkács felé.⁵³ A lőcsei két hónap alatt az udvar ellátását a város állta, a Thököly-féle számadásokban legalábbis csak májusra szerepelnek ismét adatok. A késmárki két hét tartózkodás rövidsége miatt is feltételezhető, hogy a fejedelmi udvar nem tervezte, hogy a herceg késmárki születésű legyen, és mivel Munkácsra is lőcsei orvost rendeltek, valószínűleg ezen okból is indokolt volt a visszatérés Lőcsére, mindazok mellett, hogy a gazdag Lőcse városának kellett így a fejedelmi udvar költségeit viselnie a téli fegyverszünet egy részideje alatt.

Kardos Tímea

Noblesse oblige

Almásy Dénesné jótékonyági tevékenysége

Almásy Dénesné jótékonyági tevékenységének feltárása, családi szellemi örökségének felvázolása publikációm célja. *Noblesse oblige* – *A nemesség kötelez* francia mondás jól ismert volt nemcsak számára, hanem a korabeli társadalomban is. A közjótékonyág terén végzett tevékenységével sikerült ennek a kötelezettségnek megfelelnie. A nemesi erények közé tartozott az értékközvetítés és -teremtés, a társadalom szolgálata. Mit tett ő a közjó előmozdítása érdekében? Tanulmányomban erre a kérdésre is keresem a választ.

I. Családi örökség

Családi körülményei és gyökerei predesztinálták Almásy Dénesnét a jótékonyági feladatokra. 1869. március 15-én született Károlyi Gabriella néven, gróf Károlyi Tibor, a magyar főrendiház elnökének és gróf Degenfeld-Schonburg Emma gyermekeként.¹ Édesapja révén az ország egyik leggazdagabb nemesi családjához, az ezeréves múltat felmutató Károlyi családhoz kötődött. Édesanyja pedig a

⁴⁹ MNL OL, G1 1683. április 22. Eperjes. Magnatum et Nobil. Saros.

⁵⁰ MNL OL, G1 1683. április 22. Gellényes. Magnatum et Nobil. Bereg.

⁵¹ *Deák Farkas*: A Bujdosók Levéltára. Bp., 1883. 330–331.

⁵² *Thaly* i. m. 65?131.

⁵³ *Hain* i. m. 461.

¹ *Éble Gábor*: A Nagy-Károlyi gróf Károlyi család leszármazása. Névmutató a leszármazási táblákhoz. Bp., 1913.

Degenfeld család értékrendjét közvetítette számára, rendszeres jótékonykodásával és ezen a területen kifejtett munkásságával. Károlyi Tiborné rendszeresen küldött pénzt az árvák helyzetén segíteni szándékozó Országos Protestáns Árvaháznak.² Testvéreivel együtt létrehoztak egy alapítványt, édesapjuk nevére, azzal a céllal, hogy a pénz egy részéből a debreceni főiskolán egy teológiai vagy bölcsészeti tanszéket hozzanak létre. A maradék pénz kamatait pedig protestáns tanulók ösztöndíjára fordítsák. Az oktatási intézmények közös támogatása más esetben is előfordult a testvéreknél. A nagykállói állami reáliskolát is alapítvánnyal támogatták, azzal a kikötéssel, hogy az összeg kamatját minden iskolai évben egy jó tanulóknak kell odaítélni.³ Károlyi Tiborné nevét a Lorántffy Zsuzsanna Egyesület alapító tagjai között is megtaláljuk. A szervezet a keresztény szeretet gyakorlására és a szegények támogatására jött létre. A tagok önkéntesen varrtak ruhákat a rászorulóknak, pénzzel segélyezték őket.⁴ Az árvák, oktatási intézmények támogatása mellett az evangélikus egyház patronálása is tevékenységei közé tartozott. Adományozott a szegedi evangélikus egyház és lelkész segélyezésére, a pécsi református egyház építési költségeire, a budai evangélikus református templom építésére és az orgona újjáépítésére is, valamint a felső-szabolcsi evangélikus református egyházmegye által Nyíregyházán létesítendő leány-internátus építési és fenntartási költségeinek fedezésére.⁵ A jótékonykodó nő mint nemcsak édesanyja révén volt adott Almásy Dénesné számára. Édesapja családjában is ugyanezt látta. A Károlyi család női tagjainak egy része szintén karitatív tevékenységet folytatott. A Fehér Kereszt Országos Lelchenház Egyesület elnöke Károlyi Alajosné volt. Károlyi Istvánné a jótékonyági vásár szervezésében vett részt az Operaházban.⁶ Az Almásy családban szintén hagyomány volt a jótékonykodás, család történeti könyvük egy része erről szól.⁷ Károlyi Gabriella 1888-ban ment férjhez a család egyik tagjához, Almásy Déneshez.⁸

Almásy Kálmánt, Dénes édesapját a korabeli sajtóban így jellemezték: „*Utolsó percig tudatában volt annak, hogy noblesse oblige és ott ahol a humanizmus, irodalom és művészetért áldozni kellett, Almásy Kálmánt megtaláljuk az elsők között.*”⁹ A jótékonykodáshoz nemcsak családi minták, hagyományok, neveltetés, akarat szükségese, hanem pénz is. Férjének, Almásy Dénesnek tulajdonában volt a kétegyházi, sarkadi, gyulai és gyulavári uradalom. Az ezekből származó bevételek egy részét fordították együtt jótékony célokra. Szükség is volt erre, hiszen társadalmi problémák a saját korukban is jellemzőek voltak: szegénység, árvaság, közegészségügy, az oktatási rendszer hiányosságai. A nemesi jótékonyiságnak egyfajta társadalmi feszültségcsökkentő szerepe is volt, mivel a vagyoni különbségek nagyok voltak a társadalmi rétegek között.

II. Karitatív tevékenysége

Almásy Dénesné több karitatív országos szervezet munkájában és mozgalomban is részt vett. A Fehér kereszt Országos Lelchenház Egyesület helyi, azaz gyulai tagintézményét Almásy Dénesné hozta létre. A helyi Vöröskereszt megalapításában is részt vett, amelynek szintén vezetője lett. De aktív tagja volt a rövid életű Ország-



Benczúr Gyula: Almásy Dénesné portréja (Vasárnapi Ujság 1892. XII. 11.)

² Protestáns Egyházi és Iskolai Lapok 1871. 01. 22.; 1875. 03. 07. 10. sz.; 1876. 07. 02. 27. sz.

³ Protestáns Egyházi és Iskolai Lapok 1884. 05. 25. 21. sz., 1895. 02. 07. 6. sz.

⁴ Protestáns Egyházi és Iskolai Lapok 1895. 10. 17. 42. sz., 1896. 02. 16. 7. sz., 1897. 12. 19. 51. sz. 1899. 02. 02. 7. sz., 1896. 02. 23. 8. sz., 1898. 05. 29. 22. sz.

⁵ Protestáns Egyházi és Iskolai Lapok 1879. 04. 27. 17. sz., 1886. 06. 27., 1891. 02. 15. 7. sz., 1895. 11. 07.; 1900. 02. 25. 8. sz.

⁶ Vasárnapi Ujság 1895. ápr. 14. Vásár az Operaházban.

⁷ *Almásy Dénes: A zsadányi és törökszentmiklósi Almásy grófok. Kétegyháza, 1903.*

⁸ *Éble* i. m.

⁹ Békésmegyei Közlöny 1898. 10. 30.

gos Tulipánkert Mozgalomnak is, melynek helyi fiókját szintén ő alapította meg. Emellett általános iskolát és óvodát is létrehozott, és a helyi gimnázium felépítésére is adományozott úgy, mint ahogy a budapesti közkórház és a gyulai József Szanatórium részére is. A közjótékonyosság területén mutatott aktivitásának és vezető szerepének több oka lehetett. Egyrészt a helyi társadalomban és hierarchiában magas szintet foglalt el, ismerte a város és a megye vezető tisztségviselőit, ami a szervezőmunkát megkönnyítette. Családja és családtagjai országszerte ismertek voltak, egy részük magas vezetői tisztséget töltött be nemcsak a politikai életben, hanem a jótékonykodó egyesületek munkájában is. Másrészt elegendő vagyonnal rendelkezett ahhoz, hogy tudjon jótékonykodni.¹⁰ A noblesse oblige szellemiségének és a családi minták hatására is kötelességének érezte a karitatív tevékenységet. Nemcsak a családban látta ezt a példát, hanem tágabb környezetében is, hasonló társadalmi és anyagi helyzetben lévő nők egy része szintén vállalt jótékonykodó feladatokat.¹¹ A források alapján kibontakozó XIX. századi nőkép egyik jellemzője, hogy a magas társadalmi ranggal rendelkező és helyzetben lévő nők a családi szerepek betöltése, az anyai feladatok ellátása mellett a jótékonyság területén tevékenykedtek, így kapcsolódva egy nagyobb közösséghez, ahhoz a társadalomhoz, amelyben éltek.

II. 1. Munkahelyteremtés

Az Országos Tulipánkert Mozgalom célja a munkahelyteremtés volt a magyar munkások számára, azáltal, hogy a szervezet tagjai csak magyar ipari terméket vásároltak. A mozgalom nemcsak a hazai termelés fellendítését és Magyarországon terméket előállítók megélhetését támogatta, hanem célul tűzték ki a magyar nemzeti érzés és öntudat fejlesztését is.¹² A mozgalom gyulavári fiókjának alakuló közgyűlésén Almásy Dénesné mondott beszédet. A sorok lelkesedést és a mozgalom céljával való azonosulást tükrözik: „Természetes, hogy nem azon fordul meg az ország sorsa, ami egyes községekben, mint például a mi kis Gyulavárinkban történik, de ha mindenütt mindenki megteszi kötelességét, megteszi a lehető a honi ipar felkarolására, a nép munkájának fejlesztésére és értékesítésére, ha – mondom – ez mindenütt, országszerte történik, akkor, ha nem is hetek vagy hónapok, de évek, vagy mondjuk évtizedek múlva sok minden meg fog változni szegény hazánkban. Kevesebb idegen árúra lesz szükségünk, mert többet és jobbat fogunk tudni előállítani, kevesebben lesznek munka nélkül, mert többféle munkára lesznek kiképezve, kevesebben lesznek elégedetlenek sorsukkal, kevesebben fognak idegen hazát keresni, mert munkájukat – jobb lévén – jobban és rendszeresebben fogják értékesíthetni. Azért tegye meg kiki a maga körében a lehető, ha kevés is az, amit az egyén tehet, hasznos lesz a hazának, áldás lesz fáradozni. Érdeke mindnyájunknak, a nagy birtokosnak, kereskedőnek, gyárosnak éppen úgy, mint a kisiparosnak, a földműves nép fiainak, érdeke pedig mindenek felett a hazának.”¹³

II. 2. Szociális gondoskodás

A modern állami gyermekvédelem a XX. század elején alakult ki. Addig társadalmi szervezetekre, magán személyekre és az egyházra hárult a hátrányos helyzetű gyerekek ellátása. A Fehér kereszt Egyesület is hasonló célokkal kezdte meg tevékenységét Budapesten. A korabeli sajtó beszámolt megalakulásáról: „Ismert dolog, hogy a gyermekhalandóság a külföld egyetlen államában sem oly nagy, mint éppen Magyarországon. Évenként körülbelül ötvenezer apátlan gyermek születik az országban s magában a fővárosban ötezer. Az ilyen szerencsétlen gyermekek születésük után pár hónapra majdnem mind meghalnak. Még néhány esztendővel ezelőtt állandó rovata volt a napilapoknak az »angyalcsinálás«. A sajtóban megrázó leleplezések jelentek meg az elhagyott és dajkaságba adott gyermekek szomorú sorsáról. A kormány akkoriban nem volt abban a helyzetben, hogy országos lelenczházat állítson fel, hogy megmentse ezeket a gyermekeket a hazának és a társadalomnak. Ezért néhány nemes emberbarát szövetkezett és társadalmi utón megalapította a »Fehér Kereszt« című országos lelenczház-egyesületet.”¹⁴ Az egyesület jelentése szerint a megalakulásuk óta eltelt nyolc év alatt 1797 anyát és gyermeket mentettek meg a pusztulástól és gyógyítottak ingyen 8569 gyermeket, állami támogatás nélkül, filantrópok összefogásával.¹⁵ 1895-ben a szervezet egyesült az Országos Lelenczház Egyesülettel, s ezután Fehér Kereszt Országos Lelenczház Egyesület lett a neve. Az egyesület elnöke a Károlyi család

¹⁰ Békés 1914. szept. 27. 2. Békés vármegye legtöbb adóit fizetőinek névsorában Almásy Dénes neve is szerepel.

¹¹ Wenckheim Krisztina országszerte ismert volt jótékonykodási tevékenységéről, de Fejérváry Celesztina is ebben a szerepkörben tűnt ki. Mindketten megkapták a közjótékonyosság terén végzett munkájukért az *Erzsébet Rendet*.

¹² Endrei Zsolt: Tulipánkert. Globus Kiadvállalat, Bp., 1906. 125–126.

¹³ Géra Eleonóra: Egy grófi család mindennapjai – a gyulai Almásyak. In: Horváth J. András (szerk.): Szívvel és tettel. Bp.–Salgótarján, 2008. 145.

¹⁴ Vasárnapi Ujság 1894. febr. 11.

¹⁵ Vasárnapi Ujság 1894. febr. 11.

egyik tagja, özvegy gróf Károlyi Alajosné volt, az egyesület fővédnöke pedig Klotild főhercegnő.¹⁶ A fővédnökő kijelentette, hogy mindent megtesz az egyesület érdekében. A vállalt feladatról nyilatkozta: „*Mostani szomorú helyzetemben legnagyobb vigasztaló örömemet a haza gyermekeinek megmentésében mint életem egyik legszebb hivatásában találok*”.¹⁷ Az egyesület központjában 873 tag volt. Sorra alakultak meg vidéken a fiókegyesületek.¹⁸ Gyulán Almásy Dénesné 1896-ban hozta létre a beteg, rossz körülmények között élő gyermekek, árvák és várandós anyák gondozására a Fehér Kereszt Országos Lelencház Egyesület gyulai fiókegyesületét.¹⁹ Az első év a pénzügyűjtéssel és a tagok toborzásával telt el, melynek szinterei voltak a kulturális rendezvények. Ilyen volt az egyesület szervezésében az 1897. évi február 3-án tartott táncvigalom is.²⁰ Az ugyanebben az évben tartott közgyűlésen Almásy Dénesné beszámolót tartott, mely szerint a megalakulásuk óta eltelt egy évben 7000 forintot gyűjtöttek össze. Fő cél a tagok gyűjtése és az anyagi erő fejlesztése volt. Napirend előtt dr. Fábry Sándor beszédet tartott és a grófnőnek átadott egy elismerő díszoklevelet, amelyet az egyesület védnöke, Klotild főhercegnő adományozott számára, elismerve érdemeit a helyi szervezet létrehozásában. Tisztújítás is zajlott, társelnöknek megválasztották dr. Lukács György főispánt, pénztárnoknak pedig dr. Márky János közjegyzőt.²¹ Mikor már elegendő pénz gyűlt össze, Almásy Dénesné a szervezet keretein belül menhelyet hozott létre, amelyet róla neveztek el. 1899. október 29-én nyitották meg Gyulán az Ella Menhelyet, mely működésének első három évében 822 gyermeket vett fel gondozotti listájára. A gyermekvédo intézet igazgató orvosa dr. Kun Pál lett.²² A szervezet vezetőinek rendszeres referálási kötelezettsége volt. Az igazgató az Ella menhely működésének eredményeiről az éves egyesületi közgyűlésen számolt be, dr. Márky János pedig az egyet vagyoni helyzetét ismertette. Ez alkalommal Klotild hercegnő mint a Fehér Kereszt Országos Lelencház Egyesület fővédnöke, Gyulára védnökhelyettesül Almásy Dénesné nevezte ki. A gyulai szervezet a legnagyobbak és legaktívabb szervezetek közé nőtte ki magát. Almásy Dénesné 1902-re 14 alapító, 24 pártoló, valamint 338 rendes tagot toborzott.²³

II. 3. Oktatás

Az oktatás területén végzett jótékonyági, illetve közszolgálati tevékenysége két formában nyilvánult meg. Az egyik volt a saját alapítású és finanszírozású oktatási intézmények, a másik pedig a másokkal együtt létrehozott szervezetek. A dénesmajori magán általános iskolát az Almásy család hozta létre. Dénesmajor uradalmuk része volt, a környező majorságok és tanyás települések mellett központi szerepet kapott. Az iskolát azzal a céllal hozták létre, hogy a majorságban és a tanyákon élő gyerekek is megfelelő oktatásban részesüljenek.²⁴ A városi elit által kezdeményezett gyulai gimnázium létrehozásának ügyét is támogatta, férjével együtt 8000 koronát adományoztak a célra.²⁵ Almásy Dénesné magánóvodát 1901-ben hozott létre Gyulaváriban. Az állami óvodák mintájára történő építkezés és felszerelés költségét 16 000 korona értékben vállalta. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium vezetőit a főispán értesítette a magánkezdeményezéséről. Ezután érkezett a leirat a vármegyéhez, melyben köszönetet fejeztek ki a grófnőnek a „kisdédóvás” ügyének hatékony támogatásáért. A korabeli sajtó kitér arra is, hogy a Gyulavári községnek adományozott óvoda azért fontos és az itt lakók azért is hálásak, mert a községnek anyagi viszonyai vagy egyáltalán nem, vagy csak hosszú idő múlva tette volna lehetővé az annyira szükséges óvoda létrehozását.²⁶ Az óvodát 1901. december 22-én nyitották meg és adták át a községi előljárásnak.²⁷

II. 4. Egészségügy

A Fehér Kereszt Országos Lelencház Egyesület célja egy fővárosi gyermekkorház létrehozása volt, de anyagi erő hiányában csak a tervezgetés szintjén maradt az elképzelés. A megvalósítást segítette Almásy Dénesné 120 000 koronás alapítványa és szervezőmunkája, amely az adománygyűjtésben mu-

¹⁶ *Géra* i. m. 145–146.

¹⁷ Vasárnapi Ujság 1894. febr. 11.

¹⁸ Vasárnapi Ujság 1894. febr. 11.

¹⁹ *Géra* i. m. 145–146.

²⁰ Táncvigalom meghívója. Letöltve 2015. január 8-án: <http://kepkonyvtar.hu>

²¹ Békésmegyei Közlöny 1897. 06. 13. 47. sz.

²² *Géra* i. m. 145–146.

²³ *Géra* i. m. 145–146.

²⁴ *Janecskó János*: Gyulavári krónikája. Gyula Város Önkormányzata, Gyula, 2002.

²⁵ *Dr. Scherer Ferenc*: Gyula város története. II. köt. Gyula, 1938. 291.

²⁶ BML IV.B. 401.b. 377/1901. Almásy Dénesné adományozása még: Békés 1901. május 26.

²⁷ Békés 1901. december 29.

tatkozott meg. Részt vett tárgysorsjáték szervezésében és alapítványok gyűjtésében is. Gyakorlatias gondolkodású volt, céllal együtt akarta az eszközöket is, kitartásával képes volt megteremteni ezeket. A Fehér Kereszt Egyesület munkatársai méltatták és megköszönték munkásságát a szervezet rendszeresen megjelenő kiadványában: „*A Fehér Kereszt-gyermekkórház, hála gróf Almásy Dénesnének, épül s rövid időn belül megnyílik. Vele a főváros és az ország egy újabb nagy jótékonyági intézményt nyer, mely sok ezer beteg gyermeknek nyújt majd segítséget, enyhülést és gyógyulást. Ha majd az anyák hálája ezért menybe küldi fohászatát, ne feledjék el imáikba foglalni gróf Almásy Dénesnét.*”²⁸

A tudóvész pusztításainak enyhítésére Lukács György főispán társadalmi mozgalmat kezdeményezett 1901-ben. Elnökletével és József főherceg védnökségével József kir. herceg szanatórium-egyesületet hoztak létre, melynek célja betegségmegelőző tevékenység és szanatórium létrehozása volt. A főispán szükségesnek találta, mivel a betegség leginkább az Alföldön jelentkezik és ezért itt kell megkezdeni a védekezést ellene. Ehhez a kezdeményezéshez csatlakozott Almásy Dénesné is férjével együtt. A szanatórium létrehozására 10 000 koronát adományoztak. A társadalmi mozgalom nem állt meg a vármegye határánál, az ország más részéről is érkeztek adományok és felajánlások. Ennek is volt köszönhető, hogy 1907. október 12-én ünnepélyesen felavatták és megnyitották a szanatóriumot.²⁹

II. 5. Vöröskereszt

A Vöröskeresztes mozgalomnak újabb lendületet az első világháború kitörése adott. Országszerte elkezdtek szerveződni, illetve újjáalakulni a helyi csoportok. Gyulán Almásy Dénesné elnök hívta össze az addig kevésbé aktív vöröskeresztes csoportot 1914. augusztus 30-án, hogy felkészüljenek a kialakult helyzetben az egyesület céljainak megvalósítására.³⁰ Többször is gyűjtöttek adományt, azzal a céllal, hogy lehetővé tegyék az intézmény közérdekű működését: a harctéri betegek és sebesültek ápolását, gyógyítását.³¹

Az összegyűlt adományokból létrehozták a gyulai Vöröskereszt Kórházat. Az állami elemi iskolában és az állami polgári leányiskola épületeiben alapították meg a 300–400 sebesült és beteg katona ellátására alkalmas intézményt.³² Almásy Dénesné létesített sarkadi vadászkastélyában egy 30 fő ápolására alkalmas hadikórházat is, ahol bennlakó orvos és ápolónők gondoskodtak a sérültekről.³³

III. Az Erzsébet Rend

Almásy Dénesnét a közjótékonyág terén elért eredményeiért kitüntetésre javasolták az 1914. évi március hónap 21. napján tartott minisztertanácsi ülésen.³⁴ A korabeli sajtóban a döntésről, pozitív elbírálásról a következő híradás jelent meg: „*Személyem körüli magyar miniszterem előterjesztésére gróf Almásy Dénesné szül. Károlyi Gabriella grófnőnek a közjótékonyág és emberbaráti cselekedetek terén szerzett kiváló érdemei elismerésül I. osztályú Erzsébet rendemet adományozom.*”³⁵

A lap részletezi a kitüntetett érdemeit is: „*A legfelsőbb helyről jött magas kitüntetés nagy és igaz érdemeiket honorál. Almásy Dénesné grófnő, a ki az ország legfennköltebb szellemű nőihez tartozik, nemcsak hitvestársi és anyai hivatásának felel meg, hanem széleskörű áldozatkész működést és jótékonyágot fejt ki a humanizmus és a közegészségügy terén. Az ő kiváló ügybuzgóságának, szívós fáradhatatlanságának és lankadatlan akciójának gyümölcse volt a Fehérkereszt Egyesület »Ella menhelye«, mely a gyermekvédelemnek a vidéken nemcsak jelentőségben, hanem sorrendben is első intézménye volt. Ez a gyermekmenhely az, mely tudvalevőleg az állami nagyjelentőségű, országos akcióhoz az impulzust megadta és így ama dicsőségnek, hogy Magyarország a gyermekvédelem terén vezető szerepet visz a kulturnemzetek között, a nemes grófnő egyik nagyon előkelő osztályrészese. Az ő akciójának és áldozatkészségének gyümölcse a főváros leghumánusabb közegészségügyi alkotása a Fehérkereszt kórház. Gyula városa kulturális s közjótékonyági intézetei, különösen a közkórház és az új Szeretetház mindig*

²⁸ A Fehér Kereszt Országos Lelenczház Egyesület naptára az 1908-ik évre. Fehér Kereszt Országos Lelenczház Egyesület, Bp., 1907. 58.

²⁹ Dr. Scherer i. m. 287–288.

³⁰ Békés vármegye főispánjának iratai. BML IV.B. 401. b. 114/1915. A Vöröskereszt helyi szervezeteinek megalkakulásáról.

³¹ Békés 1904. nov. 8. 4.

³² Békés 1914. nov. 15. 6. A gyulai Vöröskereszt Kórház felépüléséről a Békés cikkei tudósítanak. Dr. Scherer i. m. 329.

³³ Békés 1914. nov. 15. 6.

³⁴ MNL OL K 27. Minisztertanácsi ülés és jegyzőkönyv 1914. 03. 21. Javaslat az I. osztályú Erzsébet Rend adományozására gr. Almásy Dénesné Károlyi Gabriella részére a közjótékonyág terén szerzett érdemeiért.

³⁵ Békés 1914. április 26. 2.

áldozatkész patrónája a grófnő, akinek nemes, szociális s közgazdasági érzékéről többek között a karácsonyi bazár, melynek nagy sikere az ő nevéhez fűződik, szintén fényes tanú bizonyosága. Legfelsőbb helyről történt kitüntetése őszinte örömet keltett városunk közönségében is, amely a legbensőbb és legőszintébb szerencsekívánatait fűzi az Erzsébet-rendhez, amely Almásy Dénesnének ítélt, de amelyek Almásy Dénesné grófnő az egyik ékessége.”³⁶

IV. Összegzés

Minden korszakban voltak, vannak és lesznek társadalmi problémák. Ezek kezelésében és megoldásában az egyéni és társadalmi kezdeményezések és vállalkások fontosak, főleg olyan területeken, ahol az állami szerepvállalás nem általános és teljes körű. Almásy Dénesné karitatív tevékenysége azt mutatja, hogyan és milyen eszközökkel próbált hozzájárulni egy adott társadalmi probléma megoldásához. Jótékonykodott, mert kötelezettségének érezte, ezt a mintát látta a családjában és az ehhez szükséges anyagiak is rendelkezésre álltak. Magas társadalmi helyzetéből adódó kapcsolatai megkönnyítették szervezőmunkáját. Nemcsak országos karitatív szervezetek munkájában vett részt, hanem saját egyéni akciói és magánkezdeményezései is voltak, hiszen *Noblesse oblige!*

Kovács Anett

Kőbe rejtett sorsok

A barlanglakás mint szociális probléma és Cserépváralja példája

Bevezető

A Bükk hegység déli lejtőit járva a kiránduló apró településeket talál, ahol a hegyoldal serpentinek utcái szokatlan lakáskultúra emlékét őrzik. Ezek a riolittufa-rétegbe vájt barlanglakások a XIX. századtól elsősorban summásmunkából élő családok számára jelentettek hajlékot, akiknek gazdasági és társadalmi körülményei nem tették lehetővé, hogy épített házban éljenek. Kezdetben az otthonok belesimultak a településképbe, a hegy gyomrába rejtve a kevés földdel és ingósággal rendelkező családok nehéz helyzetét. Az alábbi tanulmány a barlanglakások kialakulásának társadalmi hátterét mutatja be és Cserépváralja példáján keresztül azt a folyamatot, amely során a XX. század végére az egykori otthonok lakatlanná váltak. Forrásként a szakirodalom mellett a teljesség igénye nélkül azokat az írott anyagokat használtam fel, amelyek a XIX–XX. század fordulóján keletkeztek: a XX. század első feléből a polgári lakásideált népszerűsítő könyvekből, orvosi leírásokból, sajtócikkekből, archívumi kéziratokból és szociográfiákból merítettem. Cserépváralja családtörténeteinek bemutatásához pedig a 2014 nyaratól végzett terepmunka gyűjtött anyaga állt rendelkezésemre, amely nem jöhetett volna létre a beszélgetőpartnerek készséges segítsége nélkül.

Egyenlőtlen lakáskörülmények a XIX. században

Amikor az első barlanglakásokat a XIX. század során kialakították, az ország társadalmi és gazdasági viszonyait az erős polarizáltság jellemezte. A piacra termelő gazdálkodás és az iparosodás hatására fejlődő főváros a vidéki lakosság jelentős hányadát elmozdította eredeti lakhelyéről. Ez az ország régióinak és településhálózatának gazdasági egyensúlyvesztését eredményezte. A társadalmi rétegződés összetettebbé vált, a korábbi, feudális földesúr–jobbágy megoszlás helyett.¹ Ennek oka, hogy amíg a feudális rend vagyonának alapja a föld, a kapitalista modellben megjelentek a szellemi foglalkozású vagyonyos rétegek is, akik nem fizikai munkából keresték kenyerüket és olyan ipari munkás rétegek, amelyek nem a földművelésből éltek.² Emellett a mezőgazdaságban dolgozó tömegek továbbra is jelentős részét képezték a társadalomnak. Ezen a területen a földek aránytalan eloszlása eredményezett kontrasztos képet.³ A gazdálkodó rétegből 1,2 millió ember mezőgazdasági munkásként kereste kenyerét, 0,5 millió pedig mezőgazdasági cselédként dolgozott. A földek egyenlőtlen eloszlása miatt azok, akik

³⁶ Békés 1914. április 26. 2.

¹ Gyáni Gábor–Kövér György: Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig. Budapest, 2006. 94.

² Gyáni–Kövér i. m. 85.

³ Gyáni–Kövér i. m. 89.

nem tudták saját földjeikből fenntartani magukat, szemtermelő idénymunkásnak szegődtek el nagyobb, ipari méretekben gazdálkodó földekre annak érdekében, hogy kiegészítsék éves jövedelmüket.⁴ A Bükkalján az ökológiai környezet is elősegítette az ideiglenes vándorlást. A hegyvidék kevés szántóterülete is vendégmunkára ösztönözte a földművelő lakosságot, amely kezdetben arató- és cséplő- tevékenységet jelentett. Később a cséplőgépek és ipari növények, mint a kukorica és a burgonya elterjedésével szélesedett a tevékenységi kör, és kapásnövények művelésével is foglalkozni kezdtek. A tevékenység a XIX–XX. század fordulóján élte virágkorát, egészen a II. világháborút követő évtizedekig.⁵

A XIX. századra jellemző gazdasági és társadalmi átrendeződések hatottak a lakáskultúrára is. Amíg korábban a lakhely fogalma részben a vegetatív életteret, részben pedig a munkavégzés helyszínét jelentette, a XIX. század végére az otthonok a társadalmi pozíció kifejezőeszközevé is váltak. Ennek oka, hogy a különböző státusú rétegek az anyagi helyzetüknek megfelelő lakást tudták megfizetni és kialakítani, így azok leképezték pozíciójukat a társadalomban.⁶ A lakáskultúra mint reprezentatív, státust kifejező eszköz a megerősödő polgári réteg számára volt kiemelkedően fontos.⁷ Amikor a XIX. század végére egyre több barlanglakás épült ki a bükkaljai térségben, a budapesti polgári elit számára mind a lakások hangulata, mind egészségügyi felszereltsége is fontos kérdéssé vált. Átmeneti réteggént azok, a főleg alföldi és dunántúli települések lakosai említhetők, akik a napóleoni háborúk után bekapcsolódva a gabonakonjunktúrába, a XIX. század második felétől megengedhették maguknak lakáskörülményeik javítását. Ez azt jelentette, hogy másolva a polgári rétegek ízlését, díszíteni kezdték házaikat, a kétosztatú parasztházakat felváltották a háromosztatú épületek, és megjelent a tisztaszoba intézménye is, ami a polgári szalonok reprezentatív funkciójával megegyezően működött. Ezek az újítások az ország peremterületeit a XIX. század végére érték el.⁸ Ezzel egy időben a Bükkalján élő summás családok lakáskörülményei csak részei voltak annak a tömeges jelenségnek, amely szemben a középrétegekkel, a szegénység és alacsony életszínvonal problémáit jelentették. Például a főváros munkáslakásainak és kényszerszállásainak problémája megoldhatatlan kérdés volt a hatóság számára. Legfőbb gond elsősorban a túlszűfolttság és nem megfelelő higiénés feltételek voltak, így nem voltak ritkák a szennyezett 4–7 főt befogadó külvárosi szobák.⁹ A tarthatatlan helyzetet a XIX. század utolsó évtizedeiben szükség-lakástelepekkel igyekeztek orvosolni, de a valódi higiéniai megoldások ritkán valósultak meg.¹⁰ Erről emlékezik meg Geley József a *Nyomor tanyája* című cikkében az 1894-es Magyar Szalon hasábjain.¹¹ A munkásrétegek lakáskörülményei lényegében nem különböztek a bükki térség barlanglakásaitól. A nyirkos levegő, a túlszűfolt szobák, a nem megfelelő higiéniai feltételek azonosságot mutattak a városi munkások és a vidéki summások életkörülményeivel.

A barlanglakás mint szociális probléma

Szociális szempontból az állami felelősségvállalás elmélete a XIX. században fogalmazódott meg liberális és szocialista ideológián alapulva. Eszerint az állam köteles adó ellenében javítani a kialakult társadalmi egyenlőtlenségeket és segítenie kell azokat a polgárokat, akiknek keresete csak a napi létfenntartást fedezi.¹² Ennek fényében eleinte feladatként a megelőzést tekintették és nem a fennálló helyzet orvoslását, így a törvények elsősorban a munkaidőre, pihenőidőre, betegségbiztosításra vonatkoztak.¹³ Az állam és az alsóbb közigazgatási egységek az 1930-as évek végéig csekély mértékben vet-

⁴ Gyáni-Kövér i. m. 91.

⁵ Cs. Schwalm Edit: Summások Bükkalján. In: CS. Schwalm Edit (szerk.): Tanulmányok a Bükkalja néprajzából. Eger, 1993. 51.

⁶ Hanák Péter: A polgári lakáskultúra a századfordulón. Társadalom és művelődéstörténeti tanulmányok. Budapest, 1992. 5–13, 17., Gyáni-Kövér i. m. 128.

⁷ Buzinkay Géza: A középosztály lakásideálja. In: A polgári lakáskultúra a századfordulón. Társadalom és művelődéstörténeti tanulmányok. Budapest, 1992. 13–24, 17–21.; Beniczky Irma: Gyakorlati széptan. Budapest, 1876. 26, 50, 70, 74, 95.; Wohl Janka: Az otthon. Budapest, 1882. 130–131.

⁸ Gyáni-Kövér i. m. 137–138.

⁹ Umbrai Laura: A szociális kislakásépítés története Budapesten. Budapest, 2008. 19.

¹⁰ Umbrai i. m. 80–81.

¹¹ Geley József: A nyomor tanyája. In: Magyar Szalon 1894. 5. 564.

¹² Gyáni Gábor: A szociálpolitika múltja Magyarországon. Budapest, 1994. 6.

¹³ 1872. Ipari törvény, 1893: XXVIII. tc., 1891: XIV. tc.; Gyáni i. m. 10.; Gyáni i. m. 18. A munkavédelmi rendeleteken túlmutatva a szociális közegészségügy és szegénygondozás intézményesített keretek közt az 1876-os XIV. tc óta zajlott, mely kimondta, hogy a közegészségügyi ellátás állami feladat és a létszínvonal alatt élők hatósági ellátása állami és közigazgatási szinten illetőséghez kötött. Ezen túlmutatva fejlődésként értékelhető a Betegápolási Alap elkülönítése az államkasszából, ami a rászorulókat ellátását finanszírozta is biztosítottta.

tek részt tevékenyen a szegénygondozásban és a lakáskörülmények javításában.¹⁴ Legaktívabbak a karitatív és egészségügyi szervezetek voltak, amelyek mind a megelőzésben, mint az állapotok felmérésében a II. világháborúig jelentős részt vállaltak az állami feladatokból. A szociális segítségnyújtás ágazatai belül a lakáspolitikai az első népjóléti felmérések nyomán alakult ki. Mindez az 1890 és 1920 közötti időszakra tehető, amikor a felmérések tarthatatlan állapotokra mutattak rá a gyári és mezőgazdasági munkásrétegek életkörülményeivel kapcsolatban.¹⁵ Az első leírásokat követően látható eredménye még nem volt a felméréseknek, de elindult egy évtizedeken át tartó folyamat, amely a lakáskörülményeket a szociálpolitika egyik sarokkövének tekintette.

Az első gyűjtők, akik felfigyeltek a Bükkalja jellegzetes építményeire, még nem emelték ki azok hátrányait. Elsőként Herman Ottó naplójában emlékezik meg róluk, amelyben az Ostoroson, Bogácson és Noszvajon látottakat eleveníti fel. Tárgyilagosan közli, hogy „*odúlakók*” élnek ott, de házaik takarosak, fehérre meszeltek, „*a nép egészben tisztaságos*”.¹⁶ Ezek a megfigyelések nem tárgyalják a lakáskörülmények társadalmi, gazdasági és egészségügyi hátterét. Ennek oka, hogy a szociális lakáspolitikai egyelőre a főváros túlszűrt munkástelepeire és nyomornegyedeire fókuszált. A kisebb települések lakáskörülményei főleg a Nagyatádi-féle földreformot követően kerültek előtérbe. A reform során 1939-ig 260 000 házhely került kiosztásra, az államnak pedig érdeke volt, hogy a közegészségügyi normáknak megfelelően ezek ne a betegség melegágyai legyenek.¹⁷ Ennek érdekében egészségügyi felméréseket és helyzetképeket készítettek, majd a népet megszólítva kiadványokon, rádióbeszélgetéseken és újságcikkeken keresztül közvetítették az ideális falusi lakáskörülmények feltételeit. Ahogyan korábban a középréteg a XIX. századi polgári lakásideált igyekezett megteremteni, úgy most az állam az alacsonyabb életszínvonalon élő rétegeket szólította meg. Ennek a folyamatnak részeként készültek felmérések a vidéki lakosság lakáskörülményeiről, köztük a barlanglakásokról is. Ekkor szembesült a szociálpolitika azzal a helyzettel, amivel a barlanglakásban élő családok minden nap együtt éltek.

A közreadott felmérések, vélemények és megoldási lehetőségek a falusi lakáskörülmények problémájára több pontban is megegyeznek a barlanglakások helyzetével. Az 1920-as években a falusi parasztházak egészségügyi problémájáról átfogó jelleggel rádióbeszélgetést és publikációkat is olvashattak a közönség. A felmérők és a felméréseket méltató orvosok, politikusok és tudományban tevékenykedők egyetértettek abban, hogy a lakáskörülmények problémái a következőképpen összegezhetők.

A vidéki lakások, köztük kifejezetten a barlanglakások helyiségei túl szűkek a bent élők számára, így az egy főre jut minimális légköbméter arány nem éri el az egészséges átlagot. Probléma a kis nyílászárók kialakítása, ezáltal a szellőzés és napfény hiánya, ami dohosságot és a penész terjedését okozza. Ezt a nedvesedés lehetősége is elősegíti, amit a döngölt földpadló és korszerűtlen falazat tesz lehetővé. Továbbá a lakóhelyiségek elhelyezkedése és az udvaron tárolt szerves hulladék egymáshoz egészségtelenül közel van.¹⁸

A nem megfelelő körülmények következményeit vizsgálva népegészségügyi szempontból is készültek vizsgálatok. Az 1928-as Magyar Szemle hasábjain Padányi Gyula által publikált cikk a barlanglakások pszichológiai veszélyeire hívja fel a figyelmet, amit a nyomasztó levegőtlenység, nedvesség és fényhiány idéz elő.¹⁹ Juba Adolf ugyan ebben az évben a körülmények alapján a sápadtság, vérszegénység, gölyvérkór, nyakimirigy-megnagyobbodás, vörheny, ázsiai kolera, hasi hagymáz és tüdővész betegségét jegyezte le mint tipikus lakásbetegséget.²⁰ A legátfogóbb egészségügyi felmérést a központi szervezésű Zöldkeresztes Egyesület végezte, amely a gyermekhalálozási arányokat vizsgálva megállapította, hogy a barlanglakások a tbc melegágyaként összefüggésbe hozhatók a térségben tapasztalt magas csecsemőhalandósággal.²¹ Az 1930-as években írt legjelentősebb munkák, mint a Szabó Zoltán által írt *Cifra nyomorúság és A tardi helyzet* című kötetek rendkívüli részletességgel mutatták be a bükk-

¹⁴ Gyáni i. m. 18.

¹⁵ Gyáni i. m. 14.

¹⁶ Herman Ottó: A pokol cséplője. Budapest, 1983. 121–127.

¹⁷ Juba Adolf: Az egészséges lakás. Budapest, 1928. 6.

¹⁸ Pollermann Artúr: Milyen legyen az egészséges lakás? In: Magyar Királyi Népjóléti és Munkaügyi Minisztérium Egészségügyi Propagandaközpont népszerű előadásai és ismertetései. Budapest, 1923. 5–9.; Dörner Gyula: Az egészséges lakás építése. Budapest, 1928. 11–24.; Bielek Tibor: A barlanglakások szociális problémája a mezőkövesdi járásban. Budapest, 1935. 4–15.

¹⁹ Padányi Gyula: A barlanglakástól a városképig. In: Magyar Szemle 1924. 4. 294–295.

²⁰ Juba i. m. 4–5.

²¹ Mednyánszky Miklós: Magyarországi barlanglakások. Budapest, 2009. 72–73.

aljai térség hétköznapijait. Ezzel együtt az 1930-as években megjelenő közlések már egyértelműen megfogalmazták a helyzet tarthatatlanságát.²²

Cserépváralja: két családtörténet

Cserépváralja a Váraljai-patak mentén a Vén-hegy és Nyúl-hegy völgyébe ékelődve fekszik. Hasonlóan a bükkaljai falvak többségéhez, az itteni ember számára is fontos volt, hogyan tud alkalmazkodni a kemény kőzetes hegyvidéki tájhoz.²³ A XIII. század óta lakott település népessége a történelem során többször átalakult. A török hódoltság után katolikus magyarokkal és tótokkal telepítették újra a falut, amelynek lakói az Esterházy- és Forgách- uradalom részeként gyarapították a jobbágyság társadalmi csoportját.²⁴ A XIX. század közepétől, a jobbágyszabadtól követően a földhiány miatt a lakosság többsége fokozatosan betagozódott a magyar társadalom egyik legnépesebb rétegébe, a századforduló mezőgazdasági munkásai közé. Azon belül is legtöbbször a summások csoportjába tartoztak, akik az uradalmak ideiglenes munkaerő-állományában a legalsóbb, legszegényebb réteget képviselték.²⁵ Ez azt jelentette, hogy a legtöbb család, ha volt saját földje, abból nem volt képes eltartani magát, ezért idénymunkát vállalva egészítette ki jövedelmét. A földhiány hatással volt a lakáskörülményekre is. Az épített házhoz telekre és elegendő tőkére lett volna szükség, a barlanglakások ezért alternatívát jelentettek a kevés vagyonnal rendelkező családok számára.²⁶ A parasztházakhoz képest ezeknek az épületeknek jelentetűnő hátránya a nedvesedés volt, ami a penész terjedését idézte elő, továbbá a lakóknak meg kellett oldani a megfelelő szellőzést és fény bejuttatását a kőbe vájt helyiségekbe.²⁷

A barlanglakó életforma a XIX. század végére megszokott jelenséggé vált a bükkaljai térségben. Több száz család élte mindennapjait a riolittuffába vájva és a társadalom tekintetétől elrejtve hagyományozta tovább otthonait.²⁸ A két világháború közti szociálpolitikai irányzat megerősödését követően a politikai vélemény hamar a közvéleményt is formálni kezdte, ami a bennük élő családokat is változtatásra készítette.²⁹ Cserépváralja két világháború közti állapotáról a Néprajzi Múzeum kéziratában feltehető 1930-as írás szól, Erdősné Jakab Anna egykori cserépváraljai tanító szemszögéből. Az írás fokozatos mentális értelemben vett eltávolodási folyamatot mutat be. Ennek hatására beindult egy több szakaszú kiköltözési folyamat, ami alapjaiban változtatta meg a település arculatát és a barlanglakásokról alkotott véleményeket.³⁰

A településre állami segítség ez ügyben kevés érkezett, de a XX. század első felében megfogalmazott kritikákat követően a kormány állami beavatkozásként az 1930-as évek elején 200 négyyszögletes telket osztását tervezte. Ez viszont nehézségekbe ütközött a kevés parcellázható telek miatt. Így csak kevés család jutott házhelyhez a használható területek felosztásával. A kiköltözés „elméleti” lehetősége azonban beindította az első építkezési hullámot, amit a legtöbb családnak önerőből kellett finanszíroz-

²² *Bíró Judit*: Hivatalos falukutatók. Budapest, 2006. 10–12, 271–275.; *Szabó Zoltán*: Cifra nyomorúság. Budapest, 1986. 9.

²³ *Mihály Péter–Petényi László*: Cserépváralja története az őskortól napjainkig. Cserépváralja, 2000. 6.; *Viga Gyula*: Tájékoztató társadalom (megjegyzések a kultúra ökológiájához). In: *Veres László, Viga Gyula* (szerk.): A Herman Ottó Múzeum Évkönyve XXXIII–XXXIV. 1996. 272–273.

²⁴ *Mihály–Petényi*: i. m. 53.

²⁵ *Gyáni–Kövecz* i. m. 321.; *Koós Imre*: Summásélet. Miskolc, 1960. 88.; *Viga Gyula*: Árucsera és migráció Észak-Magyarországon. Budapest, 1990. 102.

²⁶ *Nagy József András*: Bükkalja népi építészete. Eger, 2013. 136.; *Bakó Ferenc*: Parasztházak és udvarok a Mátra vidékén. Budapest, 1978. 14. Az első barlanglakásokat is jegyző hivatalos felmérés is ekkoriban, 1870-ben készült, amelyben Borsodban 45, Nógrádban 56, Hevesben 293 barlanglakás jelent meg. A legkésőbbi felmérés a Bakó Ferenc által végzett terepbejárás során készült az 1960-as években: 8 utcában 20 objektumot mért fel, amiből 13 pincével összekapcsolt otthon volt.

²⁷ *Bakó Ferenc*: Bükki barlanglakások. Miskolc, 1977. 47.

²⁸ „... nem vót azzal gond. Sose mondták vón, hogy baj lenne mer’ abba lakik. Én legalábbis sose’ hallottam, hogy valakit ezér’ megszónának. Az én uram es onnat származik, de hát nem vót ez baj, csak furcsa vót, hogy hogy férnek el abban a kicsi lyukban.” (MM)

²⁹ *Mednyánszky* i. m. 72–73, 79. A kiköltözések elősegítése érdekében a szocialista átrendeződések nem kezdődtek szervezett intézkedések, de magánjellelű kezdeményezések már fokozatosan megjelentek. Ilyen volt például az 1936-ban átadott tiboldaróci Mikszáthfalva, ami az egykori lakóknak teremtett jobb életkörülményeket.

³⁰ *Erdősné Jakab Anna*: Cserépváralja. Kézirat, 1930. 10, 13.

nia.³¹ A következő két családtörténet a kiköltözések egy-egy példáját mutatják be, hogy az első kiköltözési hullám nem jelentett a lakosság egésze számára jobb lakáskörülményeket, de láthatók a törekvések, amelyek a XX. században igyekeztek üressé tenni az egykori otthonokat.

PT

1947-ben született summás család egyedüli gyermekeként. A családban anyai ágon öröklődött egy XIX. századi barlanglakás. Az egy szoba–konyha–kamra és istálló kialakítás nem a jómódú lakások sorába tartozott, de túlmutatott az egyetlen szoba–konyhát lakó alacsonyabb rétegek életkörülményein. A berendezés a XIX. századi szokások szerint lehetett, amit összesen 6 fő használt. PT felmenői a helyi lakosság túlnyomó többségéhez hasonlóan summásként dolgoztak az év legalább 6 hónapjában. Édesanyja, MM (1924–2013) 17 évesen házasodott össze édesapjával, ifj. PK-val (1921–1969). Ekkortól a szülők PT nagyszüleivel végzett kiegészítő munkából az 1930-as évek végén önerőből felépítkeztek és együtt kőházba költöztek. Az új épületet az akkori módszer szerint a barlanglakás beomlasztott lakószobája helyére építették, a megmaradt helységek elé. A szoba–pítvar–kamra elrendezésű új parasztház megegyezett a korszak kőházainak térelosztásával, felszereltségével. A bútorzatra viszont már nem volt pénz, ezért a barlanglakásból kihordott elemekkel rendezték be új otthonukat, így a XIX. századi fa berendezés maradt meg emlékezetében. PT ebben a háromosztatú kőházban nőtt fel.

Fiatalasszonyként az 1950-es évektől PT és leendő férje is állandó munkahelyet kapott, így ebben az időben szüleikkel ismét építkezésbe foghattak. Ennek legfőbb oka az volt, hogy PT szülei már szűkösségnek találták a kőházat ahhoz, hogy egy újabb generáció ott éljen, ezért PT a szülőkkel új telket vásárolt. Ekkor ehhez a gazdasági feltételek is adottak voltak, mert a stabil jövedelem mellett az állam előnyös kölcsönöket kínált az építkezések támogatására. 1955-ben a tervek szerint megkezdődhetett az újabb munka. Az építkezés szakaszosan zajlott, maszek munkákkal egészítették ki a keretet és PT elmondása szerint a gyárból is tudtak hozni ezt-azt. PT háza befejeztével a barlanglakásos portára is új épületet emeltek. L alakú téglaportára készült verandával, két nagy- és egy kishabozással, továbbá kamrával. A Dobó utcában a barlangból továbbra is megmaradt a pince, kamra és istálló, de ezek átminősültek tárolóhelyiségekké, szuffitká. A bútortárat ekkorra teljesen lecserélték divatosabb típusbútorokkal. A P portán bekövetkezett változások tulajdonképpen jellemzik az utcájukban levő legtöbb barlanglakás sorsát is.



PT portája a Dobó utcában
(A szerző felvétele)

KM

KM 1932. február 2-án született barlanglakásban. Édesanyja korábban fennálló házban élt szüleivel, amit KM nagyszülei építettek egy zsúpfedeles, szoba–konyhás kőházként körülbelül az 1800-as évek elején. Erről KM csak elbeszélésből tud, mert az tönkrement egy végzetes tetőszerkezet-omlás miatt. A falak és bútorok megrongálódtak, ezért a családnak új otthonra volt szüksége. Summás parasztok lévén nem volt pénzük új kőházra, így az 1940-es években a barlanglakást választották. Az első lakást ideiglenesen kapták, a második, saját hajlékot helyi közsággató emberek vájták ki a Siccvár területén.³² Náluk összesen 7 fő lakott.

A második világháború alatt elmenekültek Igricibe és ott vészelték át az időszakot. A háború után KM családja a kiköltöző tendenciával ellentétben megszokta a barlangot. A régi ház bútortárából alig maradtak elemek az omlás miatt, így újakat kellett vásárolni. A berendezés és a tüzelőberendezés modernizálása KM szerint divatosabbá, élhetőbbé tette a lakást, így akkor sem kellett szegyenkezniük, amikor más már fennálló falú házban lakott. A Temesvárról átszökött férjével 19 évesen házasodott össze 1951-ben. A férj így KM-mel kötött házassága miatt került barlanglakásba, számára szokatlan lakáskörülmények közé, de az idős hölgy szerint nem viselte meg a dolog, túrte.

³¹ „... Nagyon nehezen, de összeszedték a rávalót. A summásmunkával próbálták meg összeszedni, de ugye például az építőanyagra alig kellett pénz, mert azt helyben termelték ki. Nem tudom, hogy volt, mert nekem csak elmesélték, én ugye már a kőházba születtem. De az biztos, hogy nehezen építkeztek, mert szegény volt akkor mindenki és nagy dolog volt, ha kijöhetett onnét... a bútor az biztos, hogy maradt a régi, emlékszek, hogy volt kiskoromban még pár darab.” (PT)

³² A Siccvár, vagy Sívvár a helyiek által elnevezett terület, ahol barlanglakások egy csoportja található. Mai neve: Vörösmarty utca.

Az 1960-as években a barlanglakásban való életvitelszerű tartózkodást központi irányítással igyekeztek megszüntetni. KM lakása ekkorra már erősen megrongálódott, ezért a fiatal pár jogosult volt a kedvezményes kölcsönre. Mivel férje ekkor már rendszeres fizetésért a Miskolci Vasgyárban gépkocsi-vezetőként dolgozott, némi ráadás munkával össze tudta gyűjteni a 6400 forintot a lakásvásárlásra. Számukra és a hasonló helyzetben levő családok számára a Tóth László utcát nyitották meg és parcellázták fel. A helyiek által „CS” lakásnak hívott épületeket az állam építette fel, így egy időben, 1967-re lett kész az utca. KM családja ebben kezdte meg új életét, évi 1600 Ft kölcsönrel terhelten, 25 éves törlesztési idővel. Az eredeti alaprajz szoba–konyhából állt, később ezt toldották egy, most ebédlőként funkcionáló helyiséggel, végül háromosztatú szoba–konyha–fürdő épületet emeltek a kert felé. Az új lakás berendezését részben a barlangban használt bútor, részben új vásárlások eredménye tette ki.

A két életút alapján érzékelhető, hogy a XIX–XX. század fordulóját követő évtizedekben egy több hullámú kiköltözési folyamat indult be, ami alapjaiban változtatta meg a település képét. A barlanglakásoktól való eltávolodás azonban hosszú időt vett igénybe és a településen csak a XX. század végére vált lakatlanná a legtöbb építmény. A kiköltöző családokat gyakran váltották újak, akik nem engedhették meg maguknak egy épített ház megteremtését. Így a barlanglakások mint szociális problémák jelképei a szocializmus alatt és a rendszerváltást követően is napirenden voltak.

Molnár Csenge

Családjaim története

Családtörténet – helytörténet – honismeret

Hogyan is kezdődött?

A családtörténeti kutatást tizenöt éve kezdtem el. Anyai ágon unokatestvérem, Horváth István 1998-ban szervezett először Soós családi találkozót Bakonyszentlászlón. Ekkor gondolkodtam azon, hogy vajon honnan származunk, kik az őseink? Sokszor visszaemlékeztem a szüleimtől hallott történetekre, elbeszélésekre, amit meséltek családjaikról, fiatal korukról, életükről. Gyermekkoromban a nyarakat a nagyszülőknél, Bakonyszentlászlón töltöttem, így sok kedves élmény kötött a faluhoz. Eszembe jutottak a gyermekkori élmények, emlékek. A felidézett történeteket igyekeztem összerakni, de érdekelt az is, hogy őseink hogyan éltek, gondolkodtak, életüket mi minden befolyásolta, mi volt a foglalkozásuk, volt-e közöttük kiválóság? Természetesen ezen túlmenően szerettem volna megismerni családom származási helyeit is.

Családom három ágának – Gubicza, Soós, Leitold – kutatásával 2001-től foglalkozom. A Soós család (anyai ág) gyökerei Bakonyszentlászlóra, a Gubicza családé (apai ág) Olaszfalura, Tésre, Bakonyszentlászlóra vezetnek. Kutattam a Gubicza családokat Balatonszabadiban, a Dél-Alföldön: Békéscsaba, Szeged, Zenta térségében is. A Leitold család (gyermekeim édesapjának családja) barnagi és vöröstói eredetű. A Gubicza családok dunántúli ága nagyobb részt Olaszfaluból származik. Olaszfalu a zirci apátság birtoka volt, így a Zirci Apátság Történelmi Levéltárának és a Régi Gazdasági Levéltárának iratait is kutattam. Majd a helytörténeti könyvek, monográfiák, lexikonok, a Magyar Országos Levéltár és kiadványai, az Országos Széchényi Könyvtár, interneten elérhető források (betelepítések, kitelepítésekkel összefüggő iratok, családnevek eredete, gyakorisága stb.) kerültek sorra.

A családtörténeti adatok gyűjtését visszaemlékezésekből, a családi kapcsolatokból és szájhagyományból ismert rokoni szálak alapján kezdtem el, majd következett a nagyon hosszú folyamat, a levéltári kutatás és a kapcsolatfelvétel a családokkal. A rokonság mindenben segítségemre volt, lelkesen támogatva munkámat. Nagyon sok adatot, fényképet, dokumentumot (anyakönyvi kivonatokat, bizonyítványokat, régi iratokat, tárgyakat, kitüntetések, leveleket stb.) és visszaemlékezéseket kaptam a családtagoktól. Mindhárom ágban 10–11 generációt, mintegy 300 évet tudtam felkutatni és feldolgozni. Összefüggő és megbízható adatok az 1700-as évek elejétől – a katolikus anyakönyvek vezetésének kezdetétől – állnak rendelkezésre, így mintegy tízezer személy adatát kutattam, gyűjtöttem családom három ágán, de ennek csak mintegy felét tartalmazzák a feldolgozott, összefüggő családfák.

Majd a családtörténetekhez kapcsolódó helytörténet és a kutatott időszak történelmének megismerése következett. A helytörténeti könyvekben is sok családi vonatkozású információt találtam.

A három kutatott családból a Soós gyökereket, a származási helyet nem tudtam felkutatni. A Gubicza családok betelepítését a zirci ciszterci rend apátja szervezte Sziléziából, a Leitold családokat a Zichy család a francia-svájci-német háromszögből, Billigheim környékéről, valamint Elzász déli részéről és Schwarzwaldból toborozta.¹

Történeti háttér²

Magyarország jelentős része, így a dunántúli falvak többsége is a török hódoltság alatt elnéptelenedtek. Újbóli betelepítésüket nagyobb részt a világi, illetve kisebb részt az egyházi földbirtokosok végezték a XVII–XVIII. század fordulóján, amely a XVIII. század utolsó harmadáig tartott. Ennek következtében e területek birtokszerkezete és a nagyarányú német és szláv beköltözés hatására a népesség etnikai képe is megváltozott.

A dunántúli térség birtokmegoszlásának megfelelően a telepítő nagybirtokosok közül (több más család mellett) elsősorban az Esterházyakat, valamint a Zichyeket kell megemlíteni. A főúri telepítések mellett az egyház is részt vett e folyamatokban. Az egyházi telepítések harmadik csoportját a zirci apát szervezte, főként a század elején (Zirc, Nagytevel, Olaszfalu...)³

A Gubicza családok sorsa összefüggött a zirci apátság történetével. Így kutattam a zirci ciszterci rend történetét is. A zirci apátságot III. Béla – 1182-ban francia ciszterci apátsága, Champagne-i Clairvaux filiájaként – alapította. A török fenyegetettség miatt a szerzetesek 1538 körül elhagyták a kolostort, amelyet Veszprém török kézre kerülése (1552) után földúltak a hódítók.

1629-ben az alsó-ausztriai, lilienfeldi kolostor apátja kapott megbízást, hogy készítse elő a rend Magyarországra való visszatérését. A zirci apátság egykori birtokait az alsó-ausztriai Lilienfeld apátja 1699-ben 31 000 Ft-ért átadta a sziléziai ciszterci Heinrichau apátjának. 1810-ben a porosz kormány feloszlatta a sziléziai apátságot, majd miután az utolsó heinrichau apát 1814-ben meghalt, a zirci apátság önállóvá vált. Ettől kezdve Zirc a magyarországi ciszterci rend központja.

Másfél évszázadon át Zirc teljesen lakatlan volt. Az első állandó telepések csak 1715-ben, az első három szerzetes 1726-ban költözött a településre.

A Gubicza családok Sziléziából származnak, az 1730-as években telepítették be őket Magyarországra több térségbe. Az első Gubicza adatok 1734-ben Olaszfalu adóösszeírásában szerepelnek.

A történeti források alapján rekonstruálható a telepések etnikai összetétele is, amelynek változását 1495 és 1910 között a mellékelt táblázat mutatja (a mai országhatárra vetítve).

Magyarország népessége (fő, %)⁴

Nemzetiség	1495	1715	1784	1880	1900	1910
Magyarok	990 000 95,9%	1 176 000 79,5%	2 103 000 79,0%	4 402 364 82,4%	5 890 999 85,9%	6 730 299 88,4%
Németek	17 000 1,6%	136 600 9,2%	291 900 11%	606 363 11,3%	604 751 8,8%	553 179 7,3%
Szlovákok	n. a.	37 700 2,5%	130 400 4,9%	199 788 3,7%	192 227 2,8%	165 317 2,2%
Horvátok	1200 0,1%	58 900 4%	71 700 2,7%	59 251 1,1%	68 161 1%	62 018 0,8%
Egyéb	23 800 2,4%	70 800 4,8%	66 214 2,4%	75 598 1,5%	98 277 1,5%	101 301 1,3%
Összesen	1 032 000	1 480 000	2 663 214	5 343 364	6 854 415	7 612 114

A Gubica, Kubitz, Gubitz, Gubicza családnevek a szláv nyelvcsaládhoz tartoznak. Hajdú Mihály *Oroszháza XVIII. századi személynévrendszere* című munkájában a „Gubica; 1777: Kubitz, 1785:

¹ A Veszprém megyei németek történetének levéltári forrásai: http://www.veml.hu/data/files/000135_02.swf

² *Gubicza Ilona*: Gubicza családok évszázadai. Veszprém, 2012. 9–36.

³ *Bottlik Zsolt*: A németek etnikai földrajzi képének alakulása a XVIII. században a Dunántúli-középhegység területén. In: *Kisebbségkutatás* 11. 2002. 108–120.

⁴ Magyarország népessége 1495–1910.: http://hu.wikipedia.org/wiki/Magyarorsz%C3%A1g_n%C3%A9pess%C3%A9ge

Gubitz” családneveket szlovák eredetűnek jelölte.⁵ A heurisztikából ismert, hogy a sváb nyelvterületeken a G/K hangok átjárása gyakori, így a Kubica/Gubica név használata is ezzel magyarázható.

Magyarország területén a Kubicza, Gubicza családok több helyen telepedtek le. Az anyakönyvekben a családnevek bejegyzése több módon, bemondás alapján történt. Több esetben egy családon belül is különböző módon történt az anyakönyvi bejegyzés.

Neves Kubicza családok

A Magyar Országos Levéltár kiadványaiban tovább kutatva nagyon sok adatot, információt találtam a Kubicza családokra vonatkozóan. Trencsén megyében volt a leggyakoribb a Kubicza családnév, itt több neves Kubicza személyt is találtam.

Kubicza András Trencsénben született 1701. február 06-án.⁶ Kubicza András fia, Kubicza Miklós Trencsén vármegyében Kisucza-Ujhely mezőváros főbírója volt, neki Mária Terézia 1741-ben nemesi címet adományozott.⁷ A nemesi cím adományozásának leírásában található, hogy Kubicza Miklós a *sziléziai tartományban* harcolt.

Feltételezésem szerint az 1730-as években Sziléziából Olaszfaluba érkező Gubicza családok rokoni kapcsolatban voltak a Sziléziához közeli, Trencsén vármegyében élő Kubicza András (Trencsén, 1701) ágával. Ezt a feltevést támasztja alá, hogy a Kubicza, Kubica családnevek egyformán gyakoriak Lengyelország sziléziai medencéjében, valamint Trencsén és Nyitra térségében is.

A *Magyar Elektronikus Könyvtárban*, a ban és az Országos Széchényi Könyvtár *gyászjelentéseiben* nagyon sok családhoz kapcsolódó adatot találtam.

A Kubicza, Gubicza családokban többen magas állami tisztséget töltöttek be, így Kubicza Pál 1824-ben Ivanócson született, Trencsén vármegye főispánja, a főrendi ház tagja és a családhoz tartozó Gubicza Ferenc (Bakonyszentlászló, 1870–1945), aki 1922–1932 között, két ciklusban volt országgyűlési képviselő.⁸ Több egyházi személy adatait is felleltem, többek között Kubicza István (1820–1867) Köpösdön (Nyitra megye) kanonok és főesperes; Gubicza István (Újkígyós, Békés vármegye, 1846–1940) plébános; Gubicza Antal (1899–1973) Balatonfüreden esperes, pápai kamarás volt.⁹

Betelepítések és a jobbágyság élete Olaszfaluban

Az 1700-as évek elején a sziléziai, heinrichauai ciszterci apátság élesztette újra a zirci apátságot és telepítette be Zircet és környékét. 1733-ra épült fel az egyemeletes monostor – közvetlenül a mai templom melletti szárnnyal – és 1748-ra készült el a templom. Az apátság falvaiban, így Olaszfaluban is felpültek a majorok, a templom, a plébánia és a lakóházak.¹⁰

A majorokban élők munkája a legelső időkben csupán a talajtörés volt. Ez a folyamat két csoportra osztható, az erdőirtásra és a talajszárításra, így a majorok is a nekik kijelölt feladatok szerint létesültek a folyók kiöntési területén, vagy kisebb patakok mentén, az erdőségek közelében. Az erdőirtást a ciszterek favágással, illetve tűz segítségével végezték. Az erdőégetésnél mindig gondosan kiválasztották, hogy mely terület talaja és fekvése lehet alkalmas szántóföldi művelésre. Az erdőt égetés előtt nyiladékokkal elhatárolták, hogy a tűz ne terjedhessen tovább. Sok ilyen nyiladék fennmaradt, melyeket az esők azóta tovább mélyítettek. Az erdőt a szélén gyűjtötták meg, amely így befelé égett, s a tűz kihunyása után eltávolították a megmaradt tuskókat és gyökereket. A hamu a földet megtrágyázta, amit ökör vontatta vaskével szántottak föl, minthogy ez a frissen igénybe vett erdőtalaj még elég kemény volt. Egyszerre annyi területet fogtak égetés alá, amelyből egy egész dülő kijöhetett, így az adott terület nemegyszer nevében őrizte meg az égetés emlékét.

⁵ Hajdú Mihály: Orosháza XVIII. századi személynévrendszere, 1983. 55.: http://epa.oszk.hu/01500/01577/00007/pdf/bmmk_1983_043-112.pdf

⁶ Szluha Márton: Felvidéki nemes családok. I–II. Árva, Trencsén, Zólyom, Sáros, Turóc. CD-ROM, Budapest, Arcanum, 2007.

⁷ Siebmacher: Wappenbuch – Nagy címereskönyv. CD-ROM, Budapest, Arcanum, 2002. L. r. 39. 135. N. J. VI. 475–476.

⁸ Gubicza Ilona: Gubicza családok kapcsolódása Veszprémhez. Veszprémi Szemle 15. évf. 2013. 2. sz. 38–53.

⁹ Az Országos Széchényi Könyvtár gyászjelentés-gyűjteménye; Gubicza Ilona: Gubicza Antal (1899–1973) élete. In: *Elek Miklós* (szerk.): Márvány tábla helyett. Balatonfüred, 2008. 49–70.; Gubicza Ilona: Az összetartozás erősítése. A Bakonyban otthonra talált családok múltja és jelene. In: *Márkusné Vörös Hajnalika* (szerk.): Családtörténeti kutatás határon innen és túl. Veszprém, 2009. 207–228.

¹⁰ Veszprém Megyei Levéltár – MTA TK Kisebbségkutató Intézet, kisebbségkutato.tk.mta.hu/uploads/files/archive/113.pdf

A betelepült lakosság megélhetési forrása kezdetben az erdő volt: faeszközöket készítettek, szemet égettek, majd az irtásföldeken földműveléssel, állattenyésztéssel foglalkoztak. Kertgazdálkodásukban a gyümölcs- és káposztatermesztés volt jelentős. Ez utóbbi nemcsak a kedvező éghajlat- és talajviszonyok, hanem a német táplálkozási szokások miatt kapott nagy szerepet. A megnövekedett lakosság igényelte a helyi iparosság jelenlétét, megjelentek a faluban a kézművesek. A falu határában halastavakat hoztak létre. E tavak gátjait is felhasználták az 1720–1787 közötti újjáépítéskor: 11 malmot, illetve halastógátat építettek az apátsági birtokon.

Olaszfalu katolikusokkal történő betelepítését, az új népesség jogviszonyait az apátság és a telepesek között 1732. november 18-án kötött szerződés rögzítette, melyben a jobbágyság gazdálkodását és adózását szabályozták. Összességében kedvező viszonyokat teremtett a közösség megerősödése, a falu fejlődése szempontjából.¹¹ Ez a szerződés előnyös volt számukra: szabadmenetelt kaptak, a földesúri szolgáltatások magas pénzadóból és robotból álltak ugyan, de semmiféle dézsmával nem tartoztak.

A jobbágyság (1525–1848 között) a jobbágyság használatában lévő, úrbéri terheket hordozó föld. A jobbágyság a telek nagysága szerint egész-, fél-, negyed-, nyolcadtelkesek vagy zsellérek voltak. Alapelve volt, hogy a nyolcadtelkes jobbágyság is akkora föld birtokában legyen, hogy abból családját eltartassa és kötelezettségeinek megfelelhessen.¹² A telkesjobbágyság gazdálkodásának alapja a földesúri birtokhoz tartozó megművelt jobbágyság (sessio) volt, amelynek nagysága a XVIII. században is 30–50 holdat tett ki. A lélekszám növekedésével a teleknagyság osztozott. Egyre több volt a fél vagy negyedtelken gazdálkodók száma.¹³

A Leitold családok betelepítése

Barnag első okleveles említése 700 évvel ezelőtről való, 1526-ban már két településrészét említik *Barnag* és *Kys-Barnag* néven. A török időkben a környék minden településéhez hasonlóan elnéptelenedett, a megmaradt lakosság a nagyvászsonyi vár biztonságot nyújtó falai köré menekült. A felszabadító harcok befejeződése után az elnéptelenedett falvak, birtokok és az elvadult természet visszahódítására előbb a földbirtokosok, majd az állam ösztönzésére elsősorban németországi területekről érkeztek telepesek Magyarországra.

Barnagra feltehetően 1729-ben érkezett 12 rajnai frank (katolikus) telepes család. A barnagi németek több mint két és fél évszázada élnek-éltek együtt a falu nyugati felében lakó református magyarokkal, akik a hagyomány szerint az Alföldről érkeztek a református felekezet szempontjából szörvényvidéknek számító Veszprémi-fennsíkra.¹⁴ 1735-ben már *Német Barnag* és *Magyar Barnag* falvakról tesznek említést a források, Barnag tehát évszázadokon át kétnemzetiségű, két felekezethez tartozó és kétnyelvű település volt.¹⁵

A Magyarországra, Barnag községbe betelepült családok közül az első generációhoz tartozó Leitold Josephus (1727–1787) leszármazottai is mezőgazdasággal foglalkoztak, de életvitelükben hozták szülőföldjük szokásait, melyek évszázadokig fennmaradtak.

Az anyakönyvek nehezen olvashatóak, helységenként, plébániánként eltérőek és különböző nyelven (latin, magyar) íródtak. Az adatokat bemondás alapján rögzítették, így a családneveket is különbözően jegyezték fel. A Leitold családnevet például Leitold – Leithold – Leitoldt – Leitolt – Laitold – Láitolt – Lajtolt formában jegyezték be az anyakönyvekbe.

A keresztelési anyakönyvekben az 1800-as évek végéig az anyának csak a keresztnévét rögzítették.

A Magyarországra érkező telepesek a német nyelvterület akkor gazdaságilag legfejlettebb vidékeiről érkeztek, ahol a korszerű árutermelő gazdaság már megszokott volt. A magyar parasztság ekkor még a naturálgazdálkodás szintjén mozgott, meglehetősen távol állt tőlük a jövedvények árutermelő, racionális gazdálkodása.

A Vászsonyi-medence sváb falvainak lakói szorgalmas, okosan gazdálkodó, főleg szőlőtermelő és állattenyésztő gazdák voltak. A Németbarnagra és Vöröstóra érkező telepesek a környék legmódosabb német településeivé váltak, melynek alapját a szőlőművelés és a Stájerországba irányuló borkereskedelem alapozta meg. A borért cserébe visszafelé épületfát hoztak, amely az építkezésükben és tárgyi kultúrájában is nyomot hagyott. A Balaton-felvidéki német falvakhoz tartozó szőlőhegyek autonómiát él-

¹¹ Hudi József: Olaszfalu története. Egy magas-bakonyi község múltja és jelene. Olaszfalu, 2005. 64.

¹² Magyar Katolikus Lexikon: <http://lexikon.katolikus.hu/J/jobbb%C3%A1gytelek.html>

¹³ Gubicza Ilona: Gubicza családok évszázadai. Veszprém, 2012. 10–24.

¹⁴ Barnag története: http://www.vamosplebania.hu/tortenelem/barnag_tortenele.htm

¹⁵ Barnag története: http://www.vamosplebania.hu/tortenelem/barnag_tortenele.htm

veztek. Birtokosai (jobbágy, polgár, földesúr) hegyközségekbe tömörültek, az articulusok mindenkire kötelezően előírták a hegybéli rendet.¹⁶

A kutatási eredmények visszacsatolása

Az adatok feldolgozása során felvetődött a kérdés, hogy a ma élő családokhoz hogyan juttassam vissza a feldolgozott adatokat? Hogyan *hasznosítsam* az információt? A családok adatait, leszármazási táblákban, családtörténeti bemutatókban dolgoztam fel, melyek a – www.csaladfa.info – honlapon láthatók.



A visszacsatolás másik módja a családi találkozók szervezése. Bakonyszentlászlón 1998–2013 között a Soós, illetve Gubicza családoknak összesen hat családi találkozót szerveztünk. A Gubicza családok III. találkozóját 2016 augusztusában rendezzük meg.

A találkozókön 160–180 fő gyűlt össze a rokonságból az ország egész területéről. Az összefogásnak szép példája: 2006-ban, az I. Gubicza találkozón határoztuk el, hogy a Gubicza Antal (1842–1933) és neje, Kovács Eleonóra (1846–1914) által 1914-ben Bakonyszentlászlón állíttatott kőkeresztet felújítatjuk, amely összesen száz család támogatásával 2007-ben megvalósult.

A Leitold családok kutatását – gyermekeim édesapjának, Leitold Ferencnek (1933–1977) családját – 2005-ben kezdtem el. Az első adatokat a családhoz tartozó Molnár László (1928–2010), Vöröstó utolsó kántortanítója adta. Az I. Leitold családi találkozót 2010-ben rendeztük meg Vöröstón és Barnagon, ahol 183 fő vett részt. A II. Leitold családi találkozót 2015-ben került megrendezésre.

Az áganként, ötvenként megrendezett családi találkozók közös szentmisével kezdődnek. A szentmisét követően a bakonyszentlászlói temetőbe együtt megy ki a rokonság, ahol a déd-, és ükszülok sírjaira virágokat helyeznek el a családok legfiatalabbjai. A családi találkozók már beépültek a falu programjába. A központi ünnepélyen a polgármester köszönti a találkozóra érkezett rokonságot. Az unokák műsorral készülnek a találkozóra, majd a családtörténeteket prezentációban mutatom be, melyet a résztvevők mindig nagy érdeklődéssel, örömmel fogadnak. A közös ebédet követően nagy beszélgetések alakulnak ki és örülünk az együttlétnek.

A feldolgozott családkutatói eredményekből írások jelentek meg és a családtörténetek feldolgozását előadásokban mutatom be.¹⁷

A családtörténeti kutatás a múltat a jellel és a jövővel köti, kapcsolja össze. A családtörténetek részei a helytörténetnek, a helytörténet része a honismeretnek, történelmünknek.

Munkám során megváltozott a viszonyom a történelemhez, a társadalomtudományokhoz. Más szemmel olvasom és hasznosítom a történeti, a helytörténeti írásokat.

Céлом elősegíteni az ősök tiszteletét, a családok összetartozását. Erősíteni az összetartozás érzését az egyes családokon belül és az ágak között is, amelyre még szélesebb körben is nagy szükség van.

Gubicza Ilona

¹⁶ Márkusné Vörös Hajnalka–Mészáros Veronika (szerk.): Háztörténetek. A dunántúli németek kulturális jellemzői Veszprém, 2006. 7–14.

¹⁷ Gubicza Ilona: Gubicza Antal (1899–1973) élete. In: Elek Miklós (szerk.): Márvány tábla helyett. Balatonfüred, 2008. 49–70.; Gubicza Ilona: Az összetartozás erősítése. A Bakonyban otthonra talált családok múltja és jelene. In: Márkusné Vörös Hajnalka (szerk.): Családtörténeti kutatás határon innen és túl. Veszprém, 2009. 207–228.; Gubicza Ilona: Gubicza családok évszázadai. Veszprém, 2012. 444.; Gubicza Ilona: Gubicza családok kapcsolódása Veszprémhez. Veszprémi Szemle 15. évf. 2013. 2. sz. 38–53.

KRÓNIKA

Értékek a 25 éves Csongrád Megyei Honismereti Egyesület tevékenységében

„A haza több! Azon hely, melyen magunkat szabadoknak érezhetjük. Melynek története dicsőségünk, virágzása boldogságunk, jövője reményünk! A hon-szeretet soha szolgálk erénye nem vala. Csak a szabadságban verheti gyökereit, s csak véle együtt terjed a polgárok szívében. A honszeretet [...] az embernek ragaszkodása azon helyhez, ahol magát boldognak, azaz szabadnak érezheti.”

(Eötvös József)

A honismereti mozgalom lényege a helyi és nemzeti hagyományok, gazdasági, társadalmi, kulturális értékek felkutatása, megőrzése, feldolgozása, továbbadása, valamint a lakóhely és a régió történelmének, életmódjának feltárása, a természeti környezet védelme és a településükért sokat tett jeles személyiségek emlékének megőrzése.

A Csongrád Megyei Honismereti Bizottság e területen végzett munkáját folytatta a Csongrád Megyei Honismereti Egyesület, amely 1991. április 23-án alakult meg Szegeden. Alapító tagjai közül tizenhárom ma is tevékeny tagja az egyesületnek. Az egyesület elnökei: az első évtizedben Juhász Antal, 2001-től Blazovich László, alelnöke előbb Radocsai Ferenc, majd Marjanucz László, a titkárok: Vecsernyés János, 1994-től Bogdán Lajos, 2010-től Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna. Az ellenőrző bizottság elnöke 2011-ig Ősz Károly, majd Virág Etelka, illetve 2014-től Lőkös Sándorné. A Honismereti Szövetség országos elnökségében a 25 év alatt Juhász Antal, Vecsernyés János, Bogdán Lajos, Károlyi Attila, majd Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna és Ősz Károly képviselték/képviselek egyesületünket. Küldötteink: Vecsernyés János, Károlyi Attila, Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna, Vargáné Nagyfalusi Ilona, Szűcs Judit voltak, jelenleg pedig Erdélyi Mónika Villő. Egyesületünk elnöksége most nyolc tagú: Blazovich László elnök, Marjanucz László elnökhelyettes, Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna titkár, Forgó Géza, Georgiádes Ildikó, Gergelyné Bodó Mária, Kemény Lajosné, Ormos Zsuzsanna területi képviselőket is ellátó elnökségi tagok. A taglétszám a kezdetihez képest megnégyszereződött, ma 93 rendes és 11 tiszteletbeli idősebb tagunk van, és a csatlakozó tagok száma dinamikusan nő. Fontos értéknek tartjuk, hogy céljaink megvalósítása közben kibontakozási lehetőségeket igyekszünk adni idősebbeknek és fiataloknak egyaránt.

A megyénkben szinte minden településen alakultak olyan helyi civil egyesületek, körök, amelyek a településükkel kapcsolatos helytörténeti-honismereti munkát végzik. A Csongrád Megyei Honismereti Egyesület többségükkel fokozatosan kiépítette a kapcsolatot és az együttműködést. A körök száma változó, régebben szinte minden településen a művelődési házban vagy az iskolában működött szakkör. Ma a felgyorsult életvitel, a sok elfoglaltság és a korábbi támogató háttér megszűnése miatt egyre nehezebb a körök működtetése. Akik szívvel-lélekkel végzik honismereti munkájukat, azok személyes áldozatukkal is hozzájárulnak értékmentő közösségük fennmaradásához. A sok jó megyei példából kiemelhetünk egyet: a Makói Honismereti Kör – tagjai és baráti támogatói segítségével – 26 éve meg tudja jelentetni a *Makói Honismereti Híradó* évi egy dupla számát 70-90 oldal terjedelemben, publikálási lehetőséget teremtve a lokális történelem, néprajz, irodalom, genealógia profi és amatőr kutatóinak, és dokumentálva a kör havonta szerveződő programjait. Együttal a példányok révén sokakhoz eljuttatja a feltárt értékeket, és megismerteti a kör tevékenységét.

Honismeret Napi konferenciák

2010-ig egyesületünk évente 2-4 alkalommal szervezett mindig más helyen honismereti napot, Apátfalván, Csanádpalotán, Kiszomboron, Tápén, Óföldreákon, amelyen a résztvevők megismerkedtek a településsel, az ott folyó honismereti munkával, így pl. Csanádpalotán Kálmány Lajos munkásságával, Pitvaroson a szlovák-magyar lakosságcserevel kapcsolatos kutatásokkal. Az országos kezdeményezésre rendszeressé vált március végi Honismeret Napját egyesületünk hét éve önálló rendezvény

megszervezésével ünnepli. Először, 2010-ben a hódmezővásárhelyi levéltárban rendeztünk gazdag megyei gyűjtésű anyagból honismereti kiállítást egyesületünk 20 éves tevékenységének történetéről, amelynek megnyitását felolvasó konferencia követte a megye jeles honismerő személyiségeiről. 2011-ben tudományos konferenciával és *A szegedi piarista iskola újraalapítása c.* kiállítás megnyitásával emlékeztünk meg e napról Szegeden, a piarista gimnáziumban. 2012-ben Kisteleken helytörténeti konferenciát tartottunk a művelődési házban, ahol felállították a közben vándorkiállítássá vált egyesülettörténeti anyagunkat, és megtekintettük a kisteleki helytörténeti gyűjteményt. A Honismeret Napi rendezvényeink sokszínűségét igazolta 2013-ban a Mindszenti programunk, amely egyesületi közgyűléssel kezdődött, majd Nagy Györgyre való emlékezéssel és előadói konferenciával folytatódott. Utána Mindszenti helytörténeti és kulturális értékeinek megismerésére és közös estebédre került sor. 2014-ben Makón a múzeum adott helyet 17 civil szervezet tapasztalatcseréjének a Honismeret Napján, amelyet a városközpontot bemutató séta követett. 2015-ben a Honismeret Napjának országos ünnepét a Szegeden megrendezett *Anyanyelv és hagyomány* témájának szentelt, határon túlnyúló kapcsolatokat erősítő regionális konferencia biztosította. Idén Hódmezővásárhelyen, az Emlékpontban megrendezett konferenciánkon megyénk települési értéktáirainak gazdag anyagait mutatták be előadóink kiváló összefoglalóikban, majd végignéztük az Emlékpont kiállításait.

Örömmel mondhatjuk el, hogy egyesületünknek olyan tudós történész, kutató helytörténész, jogtörténész, irodalmár, pedagógus, muzeológus, levéltáros, néprajzos, könyvtáros, képzőművész, művelődésszervező és gyűjteménygondozó tagjai vannak, akik tudományos kutatómunkájuk és hagyományörző tevékenységük eredményeinek ismertetésével sok év konferenciaanyagát biztosítani tudják. Ez az óriási szellemi kapacitás egyesületünk egyik legnagyobb értéke.

Kiadványaink értékeket őriznek

Egyesületünk tagjai közreműködtek a helytörténeti, néprajzi gyűjtőmunkában, a települési monográfiák, helytörténeti, néprajzi kiadványok megírásában és megjelentetésében, felbecsülhetetlen értékű munkát végeztek és végeznek helyismereti kutatások eredményeinek közreadásában. Egyesületünk három kötetet adott ki, amelyben megőrizte Csongrád megye honismereti mozgalmának és az egyesület tevékenységének történetét: *A Honismeret Csongrád megyében (1969–2011)*, *A Csongrád Megyei Honismereti Egyesület évkönyve 2011–2012*, *A Csongrád Megyei Honismereti Egyesület évkönyve 2013–2015* kötetek írásait főleg egyesületi tagjaink készítették. Ezek a kötetek közvetítik a jövőbeli olvasók és kutatók felé a honismerők által feltárt múltbeli értékeket, nem engedve azokat a felejtés homályába veszni.

Kapcsolatunk a Honismereti Szövetséggel

Számos értékkel gyarapítja egyesületünket folyamatos együttműködésünk a Honismereti Szövetséggel. Ezt négy nagyobb országos rendezvény megvalósítása bizonyítja. 1996. június 24. és 28. között Csongrádon rendeztük meg a XXIV. Országos Honismereti Akadémiát, amelynek fő témája a nemzettudat alakulása az eltelt 1100 év alatt. Nemcsak a magyarság eurázsiai jelenlétének évezreideiről hangzottak el előadások, hanem Csongrád megye történetéről is. Pozsgay Imre Nemzettudat napjaink politikájában című előadása mellett több jeles tudós és honismerő mondta el gondolatait. A határon túli és a diaszpórában élő magyarságról Kányádi Sándor, Bodó Barna (Temesvár) és Szekeres László (Szabadka) szóltak. A résztvevők a megyét két útvonalon járták be: a Felgyő, Ópusztaszer, Fehértó, Kiskundorozsma, Szeged, Tápé, Kopáncs, Hódmezővásárhely, Mártély, Mindszenti, Szegvár, Csongrád útvonalon Juhász Antal elnök kalauzolt, míg az Óföldrék, Apátfalva, Kiszombor, Szeged, Tápé, Ópusztaszer, Csongrád irányú tanulmányutat Bogdán Lajos titkár vezette. Az akadémia adminisztrációs és hivatali feladatait Csongrád város önkormányzatának hivatala látta el. 20 év elteltével a Csongrád Megyei Honismereti Egyesület tagjai ismét vállalják immár a XLIV. Országos Honismereti Akadémia szervezését Makón Nemzeti sorsfordulónk címmel.

Az első Iskola és Honismeret konferenciára 2001. október 12–14. között Szegeden, a Szegedi Tudományegyetem Tanárképző Karán került sor. A honismeret, a tudományok és az oktatás összefüggéseiről Blazovich László, Csorba Csaba, Juhász Antal és Szövényi Zsolt tartott előadást, majd módszervásár következett. Másnap Szegfű László, Zakar Péter, Péter László, Fábiánné Szenczi Ibolya, Károlyi Attila felszólalásai hangsúlyozták a honismeret oktatásának jelentőségét, elemezték tapasztalatait. Estefelé apátfalvi tanulmányútjukon a Szigetházát és a Bóbit könyveket ismerhették meg. A harmadik napon Ópusztaszeren az emlékpark pedagógiai programjával ismerkedtek meg, megtekintették a skanzen és az iskolamúzeumot.

2012. október 27–30. között rendezte meg egyesületünk a Honismereti Szövetséggel együtt a XVII. Országos Ifjúsági Honismereti Akadémiát Szegeden, amelynek témája: Életutak, kiemelkedő egyéni

sorsok lakóhelyemen, környezetemben. 23 színvonalasan összeállított és előadott kiselőadás mutatta meg, hogy a fiatalok képesek sikeresen alkalmazni a megfelelő kutatási módszereket, fejlesztik előadói készségüket, és kétségkívül megállapítható, hogy az ifjúsági akadémiák fontos szerepet töltenek be a középiskolás korosztály honismereti tevékenységbe való bevonásában, ezzel az utánpótlás biztosításában. 39 résztvevő diák és 16 felkészítő tanár gyarapodott Labádi Lajos kutatás-módszertani előadását hallgatva, és vehetett példát Blazovich László három jeles Csongrád megyei személyiség életútját bemutató előadásából.

2015. március 27–29-én a III. országos, határ menti és határokon átívelő, *Anyanyelv és hagyomány* című konferenciát szervezte meg Szegeden a Honismereti Szövetség és a Csongrád Megyei Honismereti Egyesület. A gazdag program több helyszínen folyt: a „Vasút a gyermekekért” Alapítvány Középiskolai Kollégiumának kultúrtermében főként hazai szakemberek anyanyelvről szóló előadásai hangzottak el, illetve a szórványmagyarság helyzetét, kapcsolattartási lehetőségeit elemezték, majd szombaton, Temesváron a Bartók Béla Elméleti Líceum magyar iskolába vonzó pedagógiai programjának megvalósulásával ismerkedtek, valamint a szép temesvári történelmi, építészeti és kulturális emlékek megtekintésével magyar emlékek nyomában jártak. Szegedre visszatérve esti baráti beszélgetéssel, tapasztalatcserével mélyítették el a honismerők barátságát. Vasárnap a szegedi Városháza dísztermében főleg határon túli előadók felszólalásait hallgathatták a résztvevők egymás segítéséről, a honismereti tevékenység szerepéről az értékek átadásában és a kapcsolatok ápolásában, különös tekintettel az ifjú generáció identitástudatának, magyar gyökereinek és kapcsolatainak erősítésére.

Ezeknek a nagy rendezvényeknek a megszervezését azok a minták is segítették, amelyeket más honismereti akadémiákon és kiadványszerkesztői konferenciákon szerezhettünk. Egyesületünket minden évben 10–15 fő képviseli az akadémiákon, amelyek nemcsak egymás megismerését segítik, jelentős szellemi kincset adnak, hanem egy országos, sőt, határon túlnyúló nemzeti közösségbe kapcsolják be a résztvevőket.

Kiemelkedően értékhordozó a fiatalokért végzett honismereti munkánk

A Honismereti Szövetség által szervezett, jelentős történeti évfordulókhoz kötődő vetélkedők megyei szóbeli döntőin egyesületünk tagjai alkották a zsűrit, és megyei intézmények teremtették meg könyvadományukkal a jutalmazás lehetőségét. Az öt versenysorozatból háromban a döntőbe jutottak megyénk csapatai. Az *Emese álma* (1994–1996) harmadik évi országos döntőjében 12. lett a makói József Attila Gimnázium csapata. 2000-ben a *Fölkelt a napunk – Szent István kora* című versenyben a szegedi Dugonics András Gimnázium csapata ért el 2. helyezést, 2005-ben pedig a *Hős Rákóczi népe* vetélkedőn a makói József Attila Gimnázium csapata végzett a 3. helyen. A makói csapatok felkészítő tanáraként Pál Lászlóné Szabó Zsuzsannát, a szegediek vezetőjeként Károlyi Attilát tiszteletjük, mindketten egyesületünk aktív tagjai.

2014–15-ben *Az I. világháború emlékezete* címmel egyesületünk is meghirdetett és lebonyolított egy nagy – 3 forduló – versenyt középiskolásoknak és helytörténeti kutatói pályázatot írt ki egyetemistáknak. Bács, Békés és Csongrád megyei, valamint temesvári, aradi, nagyváradai és adai középiskolák csapatai vettek részt versenyünkön, 36-ból 16 csapat került be a szegedi Dugonics András Piarista Gimnáziumban megrendezett nagy sikerű döntőbe, ahonnan értékes díjakkal és könyvcsomagokkal térhettek haza a diákok és felkészítő tanáraik. A határon átnyúló kapcsolatépítés és együttműködés egyesületünkben eddig még nem ismert formáját valósítottuk meg. Az egyetemisták kutatópályázatára négy dolgozat érkezett be, közülük háromból részleteket közöltünk utolsó évkönyvünkben. Szintén honismerő tagjaink dolgozták ki és bonyolították le a Makón 2016-ban megrendezett Návay Lajos Történelem Emlékversenyt, amely a temesvári csapatok részvételével szintén regionálissá vált.

2009-től kezdődően a csongrádiak kezdeményezésére általános iskolások számára megyei honismereti verseny ad új lendületet az általános iskolai korosztályú fiatalok honismereti nevelésének, a hagyományok átadásának. Rostáné Hajdú Erzsébet és Csongrád város közművelődési intézményeinek munkatársai, valamint egyesületünk tagjai jelentős szervezőmunkájukkal, Csongrád megye, Csongrád város önkormányzatai és egyesületünk pénzügyi támogatással, a Csongrád Megyei Levéltár könyvadományokkal járul hozzá a megye településeiről, sőt, határon túlról is érkező, kezdetben 12, idén már 25 háromtagú csapatnak élményeket és ismereteket adó vetélkedők sikeréhez.

A Honismereti Szövetség Ifjúsági Honismereti Akadémiáira évente 3–6 diákot juttattunk el, akik színvonalas előadásokat tartottak. Hasznosnak tartjuk ezeket a gazdag, közösségépítő, ugyanakkor egyéni megmutakozásokat is lehetővé tevő négynapos rendezvényeket. Több ifjúsági akadémián részt vett diák már tagja lett egyesületünknek is. A *Hon-* és *népismeret* konferenciákat is népszerűsítjük megyénk egyetemistáinak körében.

A hagyományátadás szempontjából jelentős szerepet töltenek be a fiatalok részére megrendezett nyári honismereti diáktáborok. A különböző településeken működő honismereti körök a saját településük fiataljai részére szervezik ezeket egyesületünk szakmai segítségével, valamint a helyi erők, iskolák, közművelődési intézmények közreműködésével, pályázatokon elnyert támogatással. Megyénkben Kiszomboron, Makón, Szegeden, Csongrádon, Csanádpalotán ma is vannak táborok, amelyekben 30–60 fiatal ismerkedik meg a hagyományápoló honismereti, néprajzi, helytörténeti, hagyománygyűjtő- és -feldolgozó munka szépségeivel, hasznosságával. Korábban nem egy fiatal az ott végzett munkája alapján a megyei és országos honismereti gyűjtő- és feldolgozó pályázatokon eredményesen szerepelt. Több fiatal pályaaorientálásához is indíttatást adnak táboraink.

Fontos értékünk a honismereti-helytörténeti kutatás és ismeretterjesztés

A helytörténeti kutatás és a honismerő szemlélet egymást erősítette megyénkben. Erre utal, hogy a honismerők nagy és kis települések monográfiáiban egyaránt dolgoztak hol szerzőként, hol szerkesztőként, hol mindkét munkát ellátták. Sok honismerőből lett helytörténetíró és helytörténetíróból honismerő. Bogdán Lajos vezetésével a helytörténeti oktatás témájában történelemtanárok számára tanfolyamok szerveződtek. Pedagógiai programot alakítottak ki az ópusztaszeri emlékparkban, és ma már a múzeumok többségében helytörténeti múzeumi órákat tartanak. Élen jár ebben a hódmezővásárhelyi Emlekpont Miklós Péter vezetésével, a makói József Attila Múzeum, a szegedi Móra Ferenc Múzeum, ahol több egyesületi tagunk dolgozik. A megye és a honismereti mozgalom szerencsés a helytörténet tanítását illetően, mert voltak tanárok, akik elmélyült kutató- és iskolai oktatómunkájuk mellett helytörténeti olvasókönyvek készítésére is vállalkoztak, így születtek meg az iskolásokkal feldolgozható helytörténeti olvasókönyvek szövegmagyarázatokkal, jegyzetekkel és az egyes forrásokra vonatkozó tanári kérdésekkel Csongrádon, Hódmezővásárhelyen, Szegeden, Szegváron, Makón, Maroslelén. Szentessen *Helyismereti kézikönyv*, Apátfalván a nyolcrészes *Bibic* könyvsorozat, Kiszomboron *helytörténeti munkafüzet* segíti a honismeretre nevelést. Az 1990-es évek első felében a *Nemzeti Alaptanterv* mindehhez lehetőséget adott, óraszámot biztosítva. Ma már csak néhány iskolánkban jut óra a honismeret tanítására Szegeden, Csongrádon, Pitvaroson, Hódmezővásárhelyen.

Rendszeresen jelennek meg tagtársaink tollából írások a régió folyóirataiban (Szeged, Marosvidék, Makói Honismereti Híradó, Bácsország, Szövétnek, Vásárhelyi Látóhatár), és a Honismeretben is alig akad olyan szám, amely ne közölné Csongrád megyei szerző írását. Két alkalommal – 2008-ban és 2010-ben – a szerkesztőbizottság Szegeden tartotta ülését.

2006-tól Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna tartalmi szerkesztőként fiával, Pál Richárd technikai szerkesztővel együtt működteti egyesületünk honlapját, hogy internetes portálon is tájékoztatást adjunk egyesületünk életéről. Főbb rovatok: hírek, éves tevékenységünk, az egyesület története, alapszabály, honismereti gyűjtemények, kitüntettjeink, kapcsolataink, fotók stb. Honlapunk szerkesztésének módjában és frissítésében a legjobbak közé tartozik.



A Csongrád Megyei Honismereti Egyesület tagjainak egy csoportja Mindszenten 2013 márciusában

Honismereti gyűjteményeink értékhordozó szerepe

Megyeinkben több helytörténeti gyűjtemény létesült honismerők kezdeményezésére és munkájával. Pl. a csongrádi Gróf Széchenyi István Általános Iskolában iskolatörténeti (Gát László), Szegváron helytörténeti (Kovács Lajos István), Kiszomboron helytörténeti-néprajzi (Endrész Erzsébet), Pitvaroson szlovák néprajzi (Kemény Lajosné), Óföldreákon helytörténeti (Vass József), Apátfalván néprajzi (Vargáné Nagyfalusi Ilona), Csanádpalotán néprajzi (Nagyfalusi Istvánné, Ádók István), Röszkén paprikamúzeum (Molnár Anita), Tápén néprajzi-helyismereti (Molnár Mária), Újszentivánon szerb néprajzi gyűjtemény (Veszelinov Dánielné).

Értékes magángyűjtemények tulajdonosait is tudhatjuk egyesületi tagjaink között: pl. a pitvarosi szlovák ház (Tószegi Gyuláné), a Mindszenti orvostörténeti gyűjtemény (dr. Ávéd János) és néprajzi gyűjtemény (a Néprajzi Társaság által *Sebestyén Gyula-emlékéremmel* 2014-ben kitüntetett gyűjtője: Tóth Imréné) létrehozói és gondozói. Egyesületünk számára a gyűjtemények meglátogatása értékes programokat jelent, de még sokkal fontosabb az az értékközvetítés, amit a gyűjtemények látogatói számára nyújtanak a létrehozók.

Kapcsolataink régi és új formái közösségformálók

Helyismereti és helytörténeti napokat más szervezetekkel közösen is rendeztünk. Kiemelkedők közülük a Csongrád Megyei Levéltári Napok több évtizedes rendezvénysorozata és Az Elpusztult és a Pusztuló Magyar Falvakért Egyesület emlékjel- és emlékoszlop-avatásai. Kasznár Tóth Emma mindszerenti (2001) és Váry Gellért csongrádi emlékjelének (2005) felállítását magunk kezdeményeztük, élesztve elődeink emlékét és erősítve egyesületünket. Számtalanszor rendeztünk tagtársaink megjelent kötetei számára könyvbemutatókat is.

Részben a Honismereti Szövetség javaslatára, részben helyi kezdeményezésként egyesületünk felvette a kapcsolatot a határainkon túli romániai és szerbiai magyar iskolákkal, honismereti egyesületekkel és szervezetekkel. Károlyi Attila tagtársunk több alkalommal szervezett találkozót Szegeden, amelyekre eljöttek aradi, temesvári és szabadkai kollégáink is. Az egyik konferencia anyagából 2009-ben a Szórvány Alapítvány és Bodó Barna révén kiadvány is született *Nagyvárosok helytörténeti kronológiája* címmel. Bővebb anyaga egy szegedi internetes portálra is felkerült. Néhány év szünet után, 2014 őszén Károlyi Attila és Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna új formákban kezdeményezték a régiós kapcsolatok megélénkítését: a régió civil szervezeteinek együttműködését segítő tapasztalatcserét és egy középiskolai történelemtanári honismereti-helytörténeti módszertani műhely megszervezését indították el nagy sikerrel, 40–45 fő részvételével. 2015-ben és 2016-ban is folytatódtak az összejövetelek a szegedi piaristi gimnáziumban, illetve a civil szervezetek 2. találkozójára Aradon, a Csiky Gergely Főgimnáziumban került sor meleg baráti légkörben, dr. Matekovits Mihály szervező munkájának köszönhetően. A folytatás nem rajtunk múlik majd.

Közösségi értékeink

Egyesületünk civil közösséggé formálódásának új szintjét mutatják a többnapos határon túli helytörténeti tanulmányi kirándulások. Délvidék, Kárpátalja, Galícia, Temesvár, Nagyvárád, Arad-Hegyalja történelmi, irodalomtörténeti, építészeti és földrajzi kincseinek megismerése mellett a honismerők a közös utazás során egymással és a társszervezetek tagjaival is gondolatokat, tapasztalatokat, ötleteket cserélnek, amelyek gazdagabbá, színesebbé teszik a közösségi életet és összetartó erőt jelentenek.

Programjaink különleges színfoltjait jelentik a művészi adottságú tagtársaink alkotásaiból rendezett kiállítások. 2010-ben Ormos Zsuzsanna és Kruzslicz István Gábor képeinek kiállításában gyönyörködhattunk, és babakiállítást szerveztünk Veszelinov Dánielné és Fülöpné Hajdú Margit Piroska gyűjteményéből Makón és Szegeden.

Célul tűztük ki szervezeti megerősítésünket a tagnévsor pontos vezetésével és új tagok, számos fiatal felvételével, gazdag, színvonalas, színes programok megvalósításával. Közösségünk összetartozását erősítik és kifejezik az évzáró közgyűlések, amelyeket 2003-tól Tápén kétszer, Mezőhegyesen, Hódmezővásárhelyen, Szegeden háromszor, Szentesen, Csongrádon, Pitvaroson, Kisteleken, Mindszenten, Nagyéren, Ruzsán szerveztek meg tagjaink három-négyórás kellemes programmal.

2007-ben közhasznú egyesület lettünk, megnyíltak számunkra a NEA pályázati lehetőségei, amelyek rajtunk kívülálló okok miatt csak részben voltak sikeresek. A 2012. évi közgyűlésen az alapszabályból töröltük a közhasznúsági jogállást.

1991-től máig eljutottunk oda, hogy valódi egyesületként, igazi civil szervezetként működünk. Tagdíjat fizetünk és a rendezvényeink költségeit is álljuk részben, valamint sikeres pályázatokkal nyerhe-

tünk pénzügyi támogatást céljaink megvalósításához. A pénzügyeinket intéző Bari Gyöngyi tagtársunk segítségével mindebben nélkülözhetetlen. Céljaink csak folyamatosan megújuló és áldozatos munkával valósíthatók meg. Egyesületünk nem létezne, ha a tagtársak és a velünk rokonszenvezők nem éreznének belső indítást a honismerő tevékenységhez. Hosszú távon elismerik e munkát azok a közösségek, amelyekért végezzük. Jelzi ezt a több tagtársunknak adományozott díszpolgári cím, valamint a sok egyéb települési és szövetségi elismerés. Egyesületünk *Nagy György-émlékplakett* adományozásával fejezi ki köszönetét a honismeretért sokat tett személyeknek.

Egyesületünk tagjai sokat tettek és tesznek azért, hogy a Csongrád megyében fellelhető értékeket megőrizzék, a honismeretért tevékenykedőket összefogják, eredményeiket széles körben ismertté tegyék. Köszönet érte!

Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna

A honismereti mozgalom személyiségei Csongrád megyében

A jelenlegi Csongrád megyei honismereti mozgalom előfutárának a XX. század meghatározó szegedi alakját, Bálint Sándort (1904–1980) és munkásságát tekinthetjük. Néprajzusként honismerő volt. Írt a szegedi papucsról, szegedi paprikáról, megírta a *Szegedi szótár*, *A szegedi népet*, *Szeged-Alsóvárosi templom és társadalom* c. munkáit. A sors fintora, hogy a szocialista hatalom a kibontakozó honismereti mozgalomban, főleg vallásossága miatt, nem tartott igényt Bálint Sándor szellemi tőkéjére. Róla bővebben a 2016-os honismereti akadémián fogunk hallani.

1954-től a Hazafias Népfront egyesítette a társadalmi és kulturális szervezeteket. Ezen belül indult 1960-tól az országos honismereti mozgalom, és megyénként a szervezett honismereti munka. A Csongrád Megyei Honismereti Bizottság 1969. március 20-án alakult, s 1990-ig nemcsak anyagi támogatást, hanem szervezeti kereteket is biztosított az ügynek. Első elnöke a kiváló nyelvész, Nyíri Antal professzor, titkára Börcsök Vince lett. A Megyei Továbbképzési és Módszertani Intézet munkatársa Szigeti György volt. Kiváló emberek. Elkezdődött a helyi üzemtörténetek feldolgozása, évfordulók megünneplése, földrajzinévgyűjtés, honismereti szakkörök alapításának és munkájának inspirálása megyénkben. A Csongrád Megyei Honismereti Bizottság titkára 1979-től Hegyi András egyetemi adjunktus lett. Tagjai pl. Horváth Dezső újságíró és Radocsa Ferenc. A Csongrád Megyei Honismereti Bizottság is a megyei városok, községek honismereti tevékenysége által lett gazdagabb. Legtöbbször a Hazafias Népfront égisze alatt jöttek létre a városok honismereti bizottságai.

A Csongrád megyei honismereti mozgalom jeles vezetői 1969 és 1991 között

Dr. Nyíri Antal (1907–2000). Nyelvész, a szegedi egyetem Magyar Nyelvészeti Tanszékének vezetője. Kötődött szülővárosa, Szentiszló nyelvjárásához. A honismerettel talán legszorosabban a földrajzi nevek gyűjtésének mozgalma kötötte össze.

Dr. Börcsök Vince (1925–1985). A Népművelési Tanácsadó szakreferenseként választották a honismereti bizottság titkárává 1969-ben. 1974-től a Móra Ferenc Múzeum Néprajzi Osztályán dolgozott. Élete végéig továbbképzéseket, bemutatókat szervezett honismereti szakkörök vezetőinek. A Csongrád Megyei Honismereti Híradó 9 számát szerkesztette.

Szigeti György (1918–2004). Apátfalvai, majd kiszombori tanári éveit honismereti szakkörök szervezték, e két település helytörténeti gyűjteményének alapjait rakta le. Tanulmányaival országos pályázatok díjazottja lett, a Csongrád Megyei Honismereti Híradónak 5 évben volt szerkesztője, honismereti táborokat szervezett. A szövetségtől *Honismereti Munkáért Emlékérmet*, Apátfalvától díszpolgári címet kapott.

Dr. Hegyi András (1946–1988). A JATE BTK Új- és Legújabb Kori Egyetemes Történeti Tanszékének oktatója volt. Az évente megjelenő Csongrád Megyei Honismereti Híradónak 11 számát szerkesztette, a falukutatás szorgalmazója, több községi és városmonográfia szerkesztője. A Csongrád Megyei Honismereti Bizottság titkára 1979-től haláláig.

A megyei települések 1969 és 1991 közötti kiváló honismerői

Asztalos P. Kálmán (1905–1989). 1938-ban megírta a Csanádpalota-monográfiát. A csanádpalotai Honismereti Gyűjtemény első darabjait ő gyűjtötte, később gondozta, méltán őrzi nevét a tájház. A Dózsa Györggyel kapcsolatos országos honismereti pályázaton megosztott első díjat kapott.

Dr. Barta László (1936–2009). Szentesen gimnáziumi tanárként, majd a szentesi levéltár igazgatójaként tevékenykedett, a diákság és más érdeklődők számára „megnyitotta” az intézményt, levéltári napokat szervezett. Helytörténeti pályázatokat zsűrizett. A levéltár a honismerők bázisává vált.

Buzás László (1907–1993) a makói gimnázium tanáraként szakkörében helytörténetet oktatott diákjainak. A gimnázium történetének és a *Makói utcanépek* tanulmányának egyik megírója, előadásai a Makói Honismereti Körben rendszeresen elhangzottak. Ma városismereti verseny őrzi a nevét.

Czakó Józsefné Pusztai Mária (1935–2005) Apátfalva könyvtárosaként a könyvtárat az ifjúság találkozóhelyévé tette, honismereti szakkört, táborokat, helytörténeti vetélkedőket vezetett. A diákokat néprajzi és nyelvjárási pályázatokon segítette, patronáltjai több díjat nyertek.

Dudás Lajos (1927–2004) csongrádi általános iskolai tanár. Az iskolai fotószakkörében készült képek a kordokumentumok. Helytörténeti kutató, több tucat tanulmánya és cikke jelent meg. Az 1996-os Csongrádon megrendezett honismereti akadémia egyik szervezője. Munkásságáért a *Honismereti Munkáért Emlékérmét* kapta meg.

Erdélyi Péter (1946–2006) a csongrádi szakmunkásképző iskolában fontosnak tartotta a helytörténeti kutatást és a levéltári források beépítését tanóráiba. Rendhagyó levéltári történelemórákat tartott, diákjait is bevonta a kutatásba. Egyik szerzője a *Források üzenete* című, iskolások számára készült gyűjteménynek. Rendszeresen publikálta helytörténeti kutatásait, a múzeumban félállású munkatársként a helytörténeti gyűjteményt gondozta, remek előadó volt.

Dr. Forgó István (1923–2009) jogász, a makói városi tanács elnöke volt. Városvezetőként segített létrehozni a könyvtárat, múzeumot, az Espersit-házat, az ópusztaszeri emlékparkban makói hagyományházat építtetett. Megalkotta *Makó történeti kronológiáját*. 1989-ben létrehozta a Makói Honismereti Kört. Makó és Csanytelek díszpolgára.

Gát László a csongrádi Gr. Széchenyi István Általános Iskola magyar–történelem szakos igazgatója. Diákjainak 1982-ben helytörténeti olvasókönyvet állított össze. Az 1970-es években vezetésével az iskola pincéjében honismereti és iskolatörténeti múzeumot hoztak létre. Rendszeresen szervezett helytörténeti sétákat. Több helytörténeti kötet szerzője, labdarúgás-történeti kiállítás rendezője, előadó. A Hazafias Népfront Csongrádi Bizottságának titkára 1975-től. 2008-ban *Csongrád város díszpolgára* címet kapott tevékenységéért.

Herczeg Mihály (1926–2011) 25 évig tanított Csomorkányban és Hódmezővásárhelyen. Közben helytörténeti írásai jelentek meg, majd átkerült 10 évre levéltárosnak, fióklevéltári igazgatónak. Helytörténeti kutatásait publikálta. A Szeremlei Társaság elnöke volt.

Kasznár Tóth Emma (1904–2001) mindszeri tanítónő, egész élete szülőfalujáé volt. Három szakkört vezetett, köztük a honismeretét.

Kiss Mária Hortensia (1911–1994) Kiszomborról kiváló falumonográfiát írt.

Komoly Pál (1914–1999) Pitvaroson született, Szegeden levéltárosként dolgozott, falujáról adott ki tanulmánykötet, Pitvaros díszpolgára.

Molnár Imre (1924–1999) tápéi tanító feleségével, Molnár Imrénével együtt 35 éven át vezette a honismereti diákszakkört. A megyei körvezetői továbbképzéseken rendszeresen részt vett. Létrehozta Tápén a helytörténeti gyűjteményt. Honismereti írásait is megjelentette. A CSMHE alapító tagja.

Oltvai Ferenc (1910–1999) Makón Csanád megye, majd 1950-től a Szegedi Állami Levéltár levéltárosa volt. 200 cikket és tanulmányt írt. Legjelentősebb munkája: *Szeged múltja írott emlékeiben*. A Hazafias Népfront Szeged Városi Bizottságának 1977-től titkára, majd 1987-től alelnöke lett. Az üzemek történetét kutatta. *Bél Mátyás – Notitia Hungariae Emlékérmét* kapott.

Pánczél Józsefné (1914–1999) Csanádpalotán a honismereti falukrónika egyik szerkesztője volt.

Dr. Pék Józsefné (1929–2005) 1971-től a Hazafias Népfront Szentes Városi Bizottságának tagja, 1975-től alelnöke lett. Jelentős része volt abban, hogy 1973-ban Szentes – az országban elsőként – elnyerte a *Honismereti Város* címet. Szorgalmazta honismereti diák- és vállalati szakkörök megalakítását, működését, várostörténeti vetélkedőt szervezett.

Prof. Dr. Péter László (1926–) könyvtárosként, majd a szegedi egyetem Irodalomtörténeti Tanszékének egyetemi tanáraként egész életét a helytörténetírásnak és a helyi irodalmi élet megismertetésének

szentelte. Könyvek, tanulmányok, cikkek sokaságában örökítette meg a helyi értékeket. Szeged díszpolgára. A Csongrád Megyei Honismereti Egyesület tiszteletbeli tagja.

Rác Sándor (1927–2005) földéaki és makói tanár. Szakköröseivel a megye egyik legeredményesebb pályázati bírójává vált. A CSMHE alapító tagja. Munkásságát *Honismereti Munkáért Emlékéremmel* ismerték el.

Rakonczi János Ruzsán tanított. Az 1960-as évek elejétől kiváló szakkörvezető. Tárgygyűjteményt hozott létre, településfénypéldát, földrajzinévgyűjtést végzett, cikkei jelentek meg munkájáról, 1978-ban a szegedi honismereti akadémián előadást tartott.

Prof. Dr. Szántó Imre (1920–1993) az 1977-ben alakult HNF Szeged Városi Bizottságának elnöke volt 1987-ig. 1950-től az egri főiskolán kapcsolódott be a honismereti munkába. A főiskoláról kikerülő pedagógusokat szakkörvezetők képezte. A szegedi JATE Magyar Középkori Tanszékének vezetőjeként dolgozott 1986-ig. Szeged 1848–49-es eseményeit dolgozta fel.

Dr. Tari László (1901–1982) Csongrádon született fogorvos, hivatása mellett a régészet felé fordult, s nagyon sok leletet gyűjtött. Ezeket ma a múzeum őrzi, amely 1988-ban felvette a nevét.

Dr. Tóth Ferenc makói gimnáziumi tanár, majd múzeumigazgató, az Espersit János Irodalmi Emlék-ház létrehozója, helytörténész. A 6 kötetes makói monográfia legfőbb megalkotója, számtalan könyv, tanulmány, cikk szerzője. Makó díszpolgára. 2003-ban *Bél Mátyás – Notitia Hungariae Emlékéremmel* ismerték el.

Zsirus Katalin szentesi magyar–történelem szakos szakközépiskolai tanár, aki iskolájában honismereti-néprajzi szakkört hozott létre. Szakköröse megyei és országos díjakat nyertek. Legfontosabb kutatása: Szentes földrajzi nevei.

A Csongrád Megyei Honismereti Egyesület (CSMHE) 1991. április 23-án alakult. Tagjai önzetlenül dolgoznak az egyesületért. Minden tag megtalálhatja a feladatát. A feladatok háromszintűek. Az országos egyesülettel való kapcsolattartás, megyei szinten az egyesületi programok szakmai és háttéradatainak előkészítése, s a tagok „saját” honismereti (falusi/városi, nyugdíjas, diák) körök vezetői is egyben. A továbbiakban a CSMHE-be 2011-ig belépett tagok honismereti munkássága tekinthető át – röviden.

Egyesületünk vezetői

Prof. Dr. Juhász Antal a szegedi Móra Ferenc Múzeum néprajzkutatója, 1991-től a JATE Néprajzi Tanszékének vezetője. A CSMHE első elnöke 2001-ig, máig örökös tiszteletbeli elnöke. 10 éven át segítségével az egyetem biztositott helyet a honismereti összejöveteleknek. Honismereti munkásságáért megkapta 1997-ben a *Bél Mátyás – Notitia Hungariae Emlékéremmel*, az egyesülettől 2015-ben, 80. születésnapjára a *Nagy György-díjat*.

Radocsi Ferenc 1974-ben a megye Továbbképzési és Módszertani Intézetének honismereti munkatársa lett. Módszertani segítséget adott a megyei szakkörvezetőknek, továbbképzéseket szervezett részükre. A nyári honismereti diáktáborok megvalósulását segítette, több OHA résztvevője, 9 Csongrád Megyei Honismereti Híradó szerkesztője. Az alakuló CSMHE alelnöke.

Vecsernyés János a CSMHE első titkára volt 1994-ig. Az *Újszentiván története* c. monográfia szerzője. *Honismereti Munkáért Emlékéremmel* ismerték el.

Bogdán Lajos 1963-tól népművelő. 1994-től a CSMHE titkára 2010-ig. Ebben a másfél évtizedben a megyei honismereti élet motorja. Mindenféle anyagi háttér nélkül szervezte az egyesületi tagságot, a meghívókat tartalmazó leveleket finanszírozta, a tagságot saját településeire látogatta. Állandó jelenlét volt az OHA-kon, konferenciákon, országos elnökségi üléseken. Az 1996-os csongrádi honismereti akadémia fő szervezője. Az országos versenyek megyei lebonyolítója, több publikációja is megjelent. Titkárként emléktáblák avatására, díjak odaítélésére tett javaslatokat. Munkásságáért 2000-ben *Honismereti Munkáért Emlékéremmel* ismerték el.

Prof. Dr. Blazovich László 1980-tól 2009-ig a Csongrád Megyei Levéltár igazgatója, 1997-től egyetemi tanár az SZTE ÁJK Jogtörténeti Tanszékén. Életét a kutatás és a publikálás határozza meg. 1991-ben a CSMHE alapító tagja, 2001-től a CSMHE elnöke, ettől kezdve az egyesületi élet kiemelkedő személyisége, irányadója. Személye révén a levéltár vált az egyesület intézményi háttérévé. Az egyesületben megszervezte a honismereti szakmai munkán kívül a jogi-gazdasági háttér is. Az OHA-k résztvevője és előadója, az országos és megyei honismereti versenyek zsűrielnöke, az egyesületi kirándulások vezetője. Honismereti munkásságát 1999-ben *Bél Mátyás – Notitia Hungariae Emlékéremmel* ismerték el. Szeged díszpolgára.

Dr. Marjanucz László a szegedi múzeum tudományos munkatársa, 1986-tól főiskolai docens, 1994-től a Szegedi Tudományegyetem Új- és Legújabb Kori Magyar Történeti tanszékének docense, 1996-tól tanszékvezetője. Az 1978 és 1998 között rendezett megyei honismereti diáktáborok állandó szervezője és résztvevője. 1991-ben a CSMHE alapító tagja, 1997-től alelnöke. Az országos és megyei honismereti versenyek zsűritagja volt. Előadásokat tart, települési monográfiákat ír. 2004-ben *Honismereti Munkáért Emlékérm*et, 2009-ben *Bél Mátyás – Notitia Hungariae Emlékérm*et kapott.

Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna a makói gimnázium ny. tanára. Az országos történelem versenyeken került kapcsolatba egyesületünkkel, amelynek 2000-ben lett tagja, 2010-től titkára. Diákjai az IHA-k rendszeres résztvevői, iskolájában honismereti diákpályázatok meghirdetője volt. 2009-től a Makói Honismereti Kör vezetője, a Makói Honismereti Híradó szerkesztője. CSMHE titkáráként az egyesület motorja, mint a Szövetség országos elnökségének tagja, tartja a kapcsolatot az országos elnökséggel, az OHA-k résztvevője, szervezi az egyesületi életet. 2006-tól egyesületi honlapunk szakmai-tartalmi szerkesztője. Kiállítások rendezője, a *Honismeret Csongrád megyében 1969–2011* c. jubileumi kötet társszerkesztője, az egyesületi évkönyvek szerkesztője, az egyesületünk által meghirdetett *Az I. világháború emlékezete* regionális középiskolai történelem verseny fő szervezője. Az egyesületi programok, konferenciák és kirándulások szervezője, előadója, a határon túli kapcsolatok építője. Az Országos Széchenyi Társaság kitüntetett tagja. Helytörténeti kutató és publikáló tanár, eddig három önálló kötete és számtalan cikke jelent meg. A 2016-os makói OHA fő szervezője. Munkájáért 2008-ban *Honismereti Munkáért Emlékérm*et kapott.

Tudományos jellegű honismereti-helytörténeti és szervező munkát végző tagjaink

Ábrahám Vera szegedi könyvtárosként a zsidóság történetét kutatja, OHA-k résztvevője.

Dr. Ávéd János mindszei orvos. Édesapja magán orvostörténeti gyűjteményének gyarapítója, rendezője.

Badicsné Szikszai Zsuzsanna néprajzkutató, néptáncos, 2015-től a makói József Attila Városi Könyvtár és Múzeum igazgatója. Előadásával, kiszombori idegenvezetéssel segítette az egyesület munkáját. Honismereti diáktáborok szervezője, vezetője.

Dr. Bárkányi Ildikó a szegedi Móra Ferenc Múzeum néprajzkutatója, 2015-től tudományos igazgatóhelyettese, honismereti írásk szerzője. Az egyesületet programokat szervezésével is segíti.

Dr. Berta Tibor szegedi főlevéltáros, helytörténeti kutató, a Csongrád Megyei Levéltári Napok egyik szervezője, előadója.

Dr. Biernacki Karol a megyei levéltár jelenlegi igazgatója 2009-től, helytörténeti írásk szerzője. Intézményi háttérrel biztosít az egyesületünknek. Tagjaink galíciái kirándulását szervezte meg.

Endrész Erzsébet ny. kiszombori magyar–történelem szakos tanár. 1982-től helytörténeti diákszakosztályt vezetett. Gyűjtőmunkájuk eredményeként született meg a falu helytörténeti gyűjteménye. 2003-tól a Kiss Mária Hortensia Honismereti Kör elnökeként tagtársaival egész évben honismereti programokat szervez a falu lakóinak.

Erdélyi Mónika Villő az egyesület küldötte a Honismereti Szövetség küldöttközgyűlésébe. Néprajzi és történelmi témák kutatója. A 2014–15-ös regionális történelem verseny egyik szervezője.

Forgó Géza makói történész–muzeológus, helytörténeti kutató, 2016-tól az egyesület elnökségi tagja. A makói egyesületi programok egyik szervezője. A Makói História, a Makói Múzeumi Füzetek és a Makói Kincstár sorozatok szerkesztője, rendszeresen publikál. A makói Szirbik Miklós Egyesület elnöke.

Georgiádes Ildikó a csongrádi levéltár igazgatója, 2007-től az egyesület elnökségi tagja. Helytörténeti kutató, kiállítások rendezője, rendszeresen előadó. Az Oppidum Csongrád kiadványok szerkesztője. A csongrádi egyesületi programok szervezője.

Gergelyné Bodó Mária szegedi középiskolai magyar–történelem szakos tanár. A CSMHE alapító tagja, 1997-től elnökségi tagja. 2001-től iskolai honismereti szakkört vezet, diákjai honismereti versenyek résztvevői, honismereti pályázatok díjazottjai, az IHA-k résztvevői. Az OHA-k résztvevője. Egyesületi programok, regionális honismereti verseny egyik szervezője, a *Honismeret Csongrád megyében* c. kötet társszerkesztője. Helytörténeti és módszertani írásk szerzője. A Honismereti Szövetség 1998-as helytörténeti pályázatán különdíjat, 2010-ben *Honismereti Munkáért Emlékérm*et kapott.

Gilicz János ny. makói levéltáros, kutató. Helytörténeti kötetek szerzője. Az egyesületi rendezvények egyik előadója. A Makói Múzeumért Alapítvány Kuratóriumának elnöke, honismereti táborok előadója.

Dr. Hegedűsné Gera Éva szegedi magyar–történelem szakos általános iskolai tanár. Pályája kezdetétől vezet honismereti szakkört, szervez honismereti táborokat, diákjai részt vesznek a csongrádi honismereti versenyeken.

Károlyi Attila szegedi magyar–történelem szakos gimnáziumi tanár, igazgatóhelyettes. Az egyesület alapító tagja, honismereti körös diákjait pályája kezdetétől sikeresen készíti fel történelem versenyekre. A *Fedezzük fel Szegedet!* városi csapatversenyt 2003 és 2007 között szervezte. Szeged témájú előadás-sorozatot rendezett. Helytörténeti forrásfeldolgozó kötet egyik létrehozója. Regionális történelemtanári műhelyt irányított 2001 és 2003 között, valamint 2015-ben és 2016-ban. Szervezője volt *Az I. világháború emlékezete* c. regionális történelem versenynek. Több határon túli konferencia és program megvalósítója.

Kemény Lajosné pitvarosi, nagyéri könyvtáros. A Pitvarosi Honismereti Baráti Kör egyik alapítója. A megyei egyesület alapító tagja, 2007-től elnökségi tag. Kétévente az egyesület tagjainak honismereti napot szervez Pitvaroson. Az egyesületi kirándulások és az OHA-k résztvevője.

Kocsis Pál pitvarosi történelem–oros–német szakos általános iskolai tanár. Iskolai honismereti kört vezet, szervezéssel segíti a Pitvarosi Honismereti Baráti Kört.

Kocsis Pálné a pitvarosi általános iskolában tanított magyart és orosz. A pitvarosi honismereti napok előkészítője, helytörténeti anyagokat gyűjt.

Kocsis Tamás a pitvarosi honismereti kör tagja, az egyesület kárpátaljai tanulmányi kirándulásán a földrajzi jellemzőkről tartott előadást.

Kovács Lajos István szegvári általános iskolai igazgató volt. 1981-től 2008-ig, nyugdíjazásáig vezette a falumúzeumot. Iskolájában a honismeret tanításához kiváló helytörténeti olvasókönyvet írt. A helyi lapban rendszeresen jelentet meg honismereti írásokat. Az egyesület alapító tagja. A Néprajzi Múzeum Tradíció I. pályázatán kiváló minősítésű oklevelet nyert el.

Krämmer Erika az egyik szegedi középiskola igazgatóhelyettese. Aradi származású lévén, az egyesület határon túli kapcsolatait ápolja, tanulmányi kirándulásokat szervez.

Dr. Kovács Dániel Sárospatakon főiskolai tanár volt. Szegedre költözve, 1993-ban az egyesület tagja lett. Az egyesület kiadványainak lektora és műszaki szerkesztője. A *Honismeret* c. folyóirat szerkesztőbizottságának tagja. Az egyesület és a HSZ rendszeres előadója. Munkáját 1993-ban *Bél Mátyás – Notitia Hungariae Emlékéremmel* ismerték el. Egyesületünk *Nagy György-díját* is megkapta kiemelkedő honismereti életművéért.

Dr. Kruzslicz István Gábor a hódmezővásárhelyi levéltár igazgatója volt, számos helytörténeti publikációja jelent meg. Az egyesület alapító tagja, a Szeremlei Társaság titkára volt. Festő is, műveit önálló kiállításon is bemutatta.

Labádi Lajos a szentesi levéltár igazgatója volt. Számtalan helytörténeti írás szerzője. A szentesi honismereti napok szervezője, előadója. 2015-ben *Honismereti Munkáért Emlékérmel* kapott. Egyesületünkben előadásokat tart, közgyűlési programot is szervezett.

Licsicsányi István csongrádi ny. alezredes. Helytörténeti kutató, megírta a csongrádi vár történetét. Nagyszerű fafaragó is, rendszeresen segíti magyarázataival a megyei honismereti verseny diákjait, munkájával a szervezőket.

Dr. Markos Gyöngyi a makói múzeum néprajzkutatója volt. Nyugdíjazása óta Szeged–Kecskés-telepen lakik, a városrész történetét kutatja. Rendszeresen publikál, kiállításokat rendez, illetve nyit meg, előadásokat tart.

Dr. Miklós Péter gimnazistaként az *Emese álma* országos honismereti verseny döntőse volt. Egyetemistaként lett tagja az egyesületnek. Több megyei irodalmi és helytörténeti téma kutatója. Jelenleg a hódmezővásárhelyi Emlékpont igazgatója, több egyetem meghívott előadója, rendszeresen publikál, köteteket szerkeszt. Az egyesületi programokon előadó, *Az I. világháború emlékezete* versenyen zsűritagként segítette a munkát.

Molnár Mária ny. könyvtáros. A tápéi hagyományörző kör vezetője, a szülei vezetésével létrehozott gyűjtemény gondozója. Egyesületi napok és programok szervezője, kiállítások létrehozója, helytörténeti írások szerzője.

Molnárné Ferenczy Valéria ny. szegedi magyar–történelem–oros szakos általános iskolai tanár, igazgató. A szegedi honismereti bizottság titkára volt 1987-től 1991-ig. Segítette a honismereti szakkörök létrehozását. A diákoknak vetélkedőt, a tanároknak kirándulást szervezett. A szegedi helytörténeti forrásfeldolgozó kötet egyik létrehozója. Az egyesület alapító tagja, rendezvényeinek szervezését segíti.

Dr. Nagy Netta a kisteleki önkormányzat kulturális referense. Közreműködött a Kisteleki Helytörténeti Gyűjtemény (és Tápai Antal állandó kiállítás) létrehozásában. Kezdeményezésére kisteleki hagyományörző kör jött létre. Előadásával, írásaival, közgyűlés rendezésével segítette az egyesület munkáját.

Ormos Zsuzsanna ny. hódmezővásárhelyi középiskolai tanár, grafikus, művei kiállításokon szerepelnek. Az egyesülettörténeti vándorkiállítás megvalósítója. Az egyesületi kirándulások és az OHA-k résztvevője. 2013-tól az egyesület elnökségi tagja. Tárlatvezetéssel, előadásokkal, szervezőmunkával, jegyzőkönyvvezetéssel is hozzájárul az egyesület sikeres működéséhez. A Hódbarangolók civil szervezet vezetőjeként honismereti kirándulásokat szervez.

Dr. Ősz Károlynak a Hazafias Népfront Csongrád Megyei Bizottságában a honismeret gondozása volt a feladata. A Csongrád Megyei Honismereti Híradó 10 számát szerkesztette. Az egyesület alapító tagja. Kitűnő kapcsolattartó az egyesület tagsága, elnöksége és az országos elnökség között. Írásaival, előadásával, tanácsaival az egyesületi élet segítője. 2010-ben *Honismereti Munkáért Emlékérmét*, 2011-ben *Nagy György-díjat* kapott.

Pintér István, Pintérné Szurovecz Irén, Ifj. Pintér István hódmezővásárhelyiek. 20 éve vesznek részt az OHA-k munkájában. Az egyesületi programokat is segítik. Tanulmányok szerzői, helytörténeti rendezvények előadói. Nyaranta Vásárhelyi Történettudományi Találkozók formájában többnapos konferenciákat szerveznek.

Rigóné Szabó Erzsébet pitvarosi tanítónő. A Csallóközből áttelepített magyar családok sorsát kutatja. Az egyesületi programok résztvevője, az iskolások műsorainak egyik szervezője.

Rostáné Hajdú Erzsébet csongrádi általános iskolai történelem–orosz szakos tanár. Hon- és népismeretet tanított, honismereti szakkört vezet. 2006-tól a térség diákjai számára látogatást szervez az Országházba és a Terror Házába. Nyaranta honismereti táborokat vezet. 2009-től megyei, majd megyei és régiós honismereti csapatversenyeket szervez nagy gondossággal a történelemtanári munkaközösség vezetőjeként általános iskolásoknak.

Rozsnyai János Makón élő ny. tanár. Maroslele monográfiájának szerkesztője és egyik szerzője. Honismereti munkafüzetet és helytörténeti tankönyvet írt. Történelmi regényt is megjelentetett, író-olvasó találkozók szereplője.

Székelly Miklósné ny. pitvarosi óvónő, az óvodásokkal a helyi hagyományokat, népi játékokat ismertette meg. A helyi honismereti kör aktív tagja.

Dr. Szerdahelyi Péterné ny. szegedi könyvtáros, a helytörténeti szakirodalom jó ismerője. Az egyesületi könyvbemutatók szervezője, könyvismertető írója, bibliográfiák összeállítója.

Dr. Szűcs Judit ny. csongrádi néprajzos múzeumigazgató. Az egyesületi rendezvények előadója, versenyek zsűritagja.

Tószegi Gyuláné pitvarosi. Szlovák néprajzi magángyűjteményt hozott létre saját házában. A szlovák népdalok gyűjtője. Az egyesület alapító tagja. A Pitvarosi Honismereti Baráti Körben is közreműködik. Munkáját fia, *Tószegi Gyula*, a helyi művelődési ház vezetője segíti.

Urbancsok Zsolt makói levéltár-igazgató, kutató. A helytörténet oktatását segítő füzeteket készített Apátfalván. Előadó, *Az I. világháború emlékezete* regionális verseny játékvezetője volt. A makói Dr. Kecskeméti Ármintársaság elnöke, a Szirbik Miklós Egyesület tagja.

Vass József létrehozta Óföldrék helytörténeti gyűjteményét, több kis kötetben tette közzé Óföldrék történetét. Az Óföldréki Honismereti Klub vezetője, költő, a megyei kortárs irodalmi fesztivál szervezője.

Veszelinov Dánielné ny. újszentiváni tanítónő. Szerb hagyományörző szakkört vezetett. Az egyesület alapító tagja. 2001-ben az összegyűjtött szerb néprajzi anyagából a szerb parókia épületében állandó kiállítást rendezett be.

Vörös Tiborné a ruzsai művelődési ház igazgatója. Honismereti napot szervezett az egyesület tagjainak, a közgyűlést vendégül látta.

Zeitler Ádám makói, jelenleg Szegeden egyetemista. Helytörténeti kutatásaival történelem OKTV-k előkelő helyezett döntőse volt. A makói futball történetéről jelent meg kötete, valamint tanulmányokat közölt Makó 1945 utáni történetéről. A HSZ Ifjúsági Albizottságának tagja. Települési önkormányzati képviselő.

A szakmai háttérmunkát segítő tagjaink

Bari Gyöngyi könyvelő, 2007-től végzi az egyesület könyvelését, pályázatok előkészítője. Az OHA Felügyelő Bizottságának tagja.

Dunai Józsefné ny. levéltáros, az egyesület irattárának rendezője. Tevékenységéért Nagy György-díjat kapott.

Gulácsiné Somogyi Ilona ny. jegyző. Az egyesületi jegyzőkönyvek egyik készítője. Az Ellenőrző Bizottság tagja.

Kovácsné dr. Faltin Erzsébet Mezőhegyes polgármestere volt. Az egyesület első alapszabályának szerkesztője. Honismereti napot szervezett az egyesület tagjainak. Történelmi regényt is írt.

Molnár Anita tanár, közgazdász, a röszei Paprika Molnár Kft. ügyvezetője. Üzemükben paprika-történeti múzeumot hozott létre. Önkéntes adományaival segíti az egyesület rendezvényeit.

Lőkös Sándorné a hódmezővásárhelyi levéltár fényképésze volt. Az egyesület rendezvényeinek fotója. Részt vesz az egyesületi kirándulásokon és az OHA-kon. Az egyesület Ellenőrző Bizottságának elnöke. A Szeremlei Társaság tagja.

Nagyfalusi Istvánné ny. csanádpalotai könyvtáros. Diák és felnőtt honismereti szakkört vezet. Szakkörösei az IHA-k résztvevői voltak. Megyei diáktábort szervezett, az egyesületet honismereti napokon látta vendégül. Az OHA-k résztvevője volt. 2005-ben *Honismereti Munkáért Emlékérmet* kapott. Az egyesületnek 2011-ig volt tagja.

Pál Richárd Szegeden programtervező matematikus. 2006-tól az egyesület honlapjának önkéntes technikai szerkesztője. Nem egyesületi tag, külső segítőnk.

Virág Etelka ny. jegyző. OHA-k és egyesületi kirándulások résztvevője, az egyesület Ellenőrző Bizottságának elnöke volt, pályázati írásban is közreműködött.*

A Csongrád megyei honismeret szeretettel várják vendégeiket, barátaitak Makóra júliusban, a XLIV. Országos Honismereti Akadémiára!

Gergelyné Bodó Mária

Erdei Ferenc, a lokálpatrióta



Erdi Ferenc

Erdi Ferenc számára a szülőföld nem pusztán egy táj, nem csupán az Alföld szép rónasága. Ez is, de ennél sokkal több. Erről így vallott: „Makói vagyok. Itt születtem, itt nevelkedtem. Az élet minden vonatkozásában itt szereztem indító és alapvető élményt: munkában, tanulásban, tudományban, politikában, közéletben, sikerekben és csalódásokban és persze szerelemben is.” A hagymások lüktető élete, fölfokozott munkaláza korán rabul ejtette. A szülőföldről magával hozott munkaszeretet hihetetlen munkabírással is párosult, amely egész életében elkísérte. Makói örökségként mindvégig hajnalban kelt, teljesítményéről legendák keringtek.

Szellemi ébredését a makói gimnáziumban ugyanazok a tanárok gerjesztették, mint József Attiláét. Negyedikes koráig biológus akart lenni, Ady rajongóvá is itt vált. Nyári szünetben kerékpáros országjárásra indult. Ekkor már érlelődött benne a küldetésstudat. „*Testben, lélekben le van maradva a magyar paraszt. Én ezt a felismerést a vándorlásomnak köszönhetem. Most már látom, hogy paraszt a paraszt, de ez csak erősíti azt a hitemet, hogy eljön az idő, mikor nem lesz paraszt. És ezt az időt én szeretném földélni.*” De ezt nem elég megérezni, ehhez szerinte szociográfiai kutatásokra is szükség van. Mielőtt megírta volna klasszikusnak számító ilyen irányú munkáit, előbb a makói parasztság sorsa, a makói társadalom fejlődése, a makói tanyavilág élete foglalkoztatta. Királyhegyes rajzáról évtizedek múltán így vélekedett: „*Olyan ez, mint az első szerelmi vallomás: túlfűtött és zavaros, de az oka és a célja félreérthetetlenül világos: megfogalmazni egy addig meg nem nevezett helyzetet, s kifejezni e helyzet alakulásának a távlatát.*”

A XIX. század második felétől a város szellemi életét velejéig áthatotta a kossuthi függetlenségi eszme. Makót az országgyűlésben közel három évtizedig Justh Gyula, a 48-as Kossuth-párt elnöke képviselte, akit Ady Endre „egy bomlott korszak bomlasztójának” tekintett.

* *Források:* Honismeret Csongrád megyében (1969–2011). Szeged, 2011; személyes visszaemlékezések. *Rövidítések:* CSMHE = Csongrád Megyei Honismereti Egyesület, IHA = Ifjúsági Honismereti Akadémia, OHA = Országos Honismereti Akadémia, HSZ = Honismereti Szövetség.

Erdei Ferenc doktori szigorlata előtt, 1933-ban írt börtönnaplójában töprengő, tépelődő gondolkodóként áll előttünk. A Horthy-korszak kellős közepén arra a megállapításra jut: *nem elfordulni a világ gyalázatossága előtt, hanem közéjük állni... A lehető cselekvés a legjobb cselekvés.*

Az egyetem elvégzése után visszajött a hagymások közé. Könyvelője lett a hagymakertészek szövetkezetének, amely külföldi tanulmányútra küldte. Erdei Ferenc 25. éves születésnapján, Münchenben döbrent rá, hogy Makótól milyen politikai indítást kapott. „*Most érzem én, hogy mit jelentett a mi városunk életében a pusztíthatatlan függetlenségi érzés és mozgalom, most tudom csak, hogy miért tartotta And Juth Gyulát 48 utáni idők... mélységekből táplálkozó magyar politikusanak.*”

Hazatérve a szövetkezet ügyvezető igazgatója, 1937 februárjától elnöke. Megbízata tiszavirág életű lett, tisztségéből kibuktatták, ekkor élete egyik legnagyobb csalódását szenvedte el. Ugyanakkor népi íróként és politikusként egyszerre robbant be az ország közéletébe. Megjelent a *Futóhomok* és megalakult a Márciusi Front. A *Futóhomok* írója Móricz Zsigmond szerint „*jiggadt, nyugodt, mint egy laboratóriumi tudós*”. A Márciusi Frontról Féja Géza joggal írhatta: „*Makó volt a Márciusi Front Mekkája, szent városa, ezt pedig történelmi hagyományának és Erdei Ferencnek köszönheti.*” A Márciusi Front tagjai – Féja Géza, Illyés Gyula, Kovács Imre, Veres Péter – első bemutatkozásukat 1937. február 28-án a makói Korona Szállóban tartották. Az ország nyilvánossága elé két hét múlva Budapesten, a Múzeumkertben léptek. Alkotmányozó gyűlésüket ősszel szintén Makón hívták össze. Hasonlóképp az országépítés ígázatében – a legendás marosi dereglyében – 1939-ben, Péter-Pál napján megalakult a Nemzeti Parasztpárt. Szigetszentmiklósról költözve is hazajárt, ő vezette a hagymanemesítő telepet. Ragaszkodott ahhoz a fölnevelő közösséghez, amely tehetségek sokaságát bocsátotta szárnyra. Megbecsüléssel beszélt a két háború közötti makói értelmiség alakjairól: „*Mennyi elmúlhatatlanul kedves ebben az örökségben! A haladó szellem perzselő heve mindennel szemben, ami ősi, feudális, babonás és embertelen.*” Erdei annyira tisztelte azt a nemzedéket, amelytől a stafétabotot átvette, hogy közéjük tartozónak is érezte magát, és Diósszilági főorvos leányát feleségül vette. Ám hamar elváltak, mert „*sze-génylegény*” volt, és idegenkedett a nagypolgári életmódtól, amelybe beleszóppent. Ebédhez pl. hétköznapi is zakóban kellett az asztalhoz ülni. H. Szabó Imre újságíró emlegette, hogy a szerkesztőségben bezzeg fesztelenül uzsonnázott, egyik kezében kenyér, szalonna, vöröshagyma, a másikban bicska... 1944. december 16-án hivatalos küldetésben jött szülővárosába, az Ideiglenes Nemzetgyűlés előkészítésére. Bár nem volt makói lakos, őt is városunk küldöttének választották. A kormánynak is tagja lett. De hogy belügyminiszterként nem tehetne be a lábát a makói rendőrkapitányságra, szinte hihetetlen. Márpedig olyan szektáns politika érvényesült itt, hogy városunk állam volt az államban. Kunszabó Ferencnek egy interjúban ironikus mosollyal mesélte az akkori kapitány, hogy amint közeledett az épülethez, rákiáltottak: *Állj! Mire Erdei: Ne butáskodjatok, a belügyminiszter vagyok!* – és ment tovább. *Feküdj!* – szólt a vezényszó. Erdei tovább ment, ekkor élesre töltötték a fegyvert.

Erdei Ferenc a földreformtervezetet Makón a Függetlenségi Front áprilisi gyűlésén ismertette. Mivel itt kevés kiosztható föld volt, a hagymásokat megnyugtatta, hogy a mezőhegyesi állami birtokból is részesülnek. Miniszterként a munkatársak megválasztásánál – ha rajta múlt – a szakmai rátermettség volt a meghatározó. Dévényi Endre tűzoltóparancsnokot a makói rendőrségi fogdából kiszabadítva országos tűzvédelmi parancsnoknak nevezte ki. Nagy Ernőt, a Makói Gazdasági Egyesület egykori elnökét a földművelési minisztérium lószakértőjeként alkalmazta. Amikor tudomására jutott, hogy a szülőház szomszédságában lakó Diós Márton hagymakertész padlását lesöpörték, azonnal intézkedett. S. Bálint György felsőházi tagot, a Duna–Tisza-közi Mezőgazdasági Kamara alelnökét népbíróági perén Erdei Ferenc védelmébe vette. A vagyonától megfosztott, Pestről kitelepített Csorba János ügyvédet, makói laptulajdonost, a fölzsabadult Budapest kigazda főpolgármesterét igazságügyi miniszterként rehabilitáltatta.

A hagyma sorsát Pestről is figyelemmel kísérte. Előbb Mezőhegyesen, majd Makón létrehozta a hagymanemesítő állomást. Amikor 1950-ben több száz hagymakertész tüntetett a hagyma alacsony főlvasárlási ára ellen, Erdei leküldte a Földművelési Minisztérium hagymaszakértőit, és még abban az évben a szállítási szerződések megkötésében érdekeltté tette a termelőket.

1956. november 3-án tett egy kísérletet a haza megmentéséért, vállalta a kormányküldöttség vezetését. A tököli letartóztatása után a Fő utcai gyűjtőfogházban – amikor már toll és papír kerülhetett kezébe – *Lírai földrajz* című vázlatában is a szülőföldről vallott: „*Óh, drága Tisza–Maros menti táj, légy mindig velem, mutasd a végétlent, tükrözd a sorsot...*” A nullás géppel megnyírt, torzonborz szakállú Erdei a Fő utcai gyűjtőfogházból kiszabadulva a közelben lakó makói származású Gerő Géza ügyvéd családjánál megborotválkozott, tisztálkodott, mert ilyen lealázó külsővel még Majlát Jolán elé sem akart boppanni. Hamarosan két makóival találkozott. Gallyas Ferenc járt nála, amikor Münnich és Kádár telefonált kétszer is. Rá akarták beszélni, lépjen be a kormányba. Határozottan visszautasította. H. Szabó

Imre újságírónak meg a Duna-parton panaszkolta: ő mindig tudta, mit kell csinálnia, de most tanácstalan. Arra gondolt, hazajön makói barátaihoz, beszerez annyi virághagymát, amellyel el tudja indítani kerteszkedését.

Az 1956-os forradalom után a makói termelészövetkezeti vezetőkkel szoros kapcsolatot tartott. Győzködté őket a háztáji gazdálkodás bevezetésére. Az Agrárgazdasági Kutató Intézet munkatársaival földolgoztatta a makói Úttörő és az apátfalvi téesz történetét. Amikor elterjedt a városban a hír, hogy a felekezeti temetőket lezárják, Diós Sándor presbiter levélben kérte Erdei segítségét. Ő fölkereste egykori elemi iskolai osztálytársát, Földházi Imre tanácselnököt, de minden érve hiábavalónak bizonyult. Ez is motiválhatta, hogy hazajött képviselőnek.

Az idősödő Erdei Ferencben ugyanis egyre érlelődött a gondolat: hatvan felé, hazafelé. Makó demográfiai állapotáról Mocsár Gábor tollából döbbenetes tanulmány jelent meg 1966-ban: Makó a legerőteljesebben csökkenő magyar város, Makó a legegységesebb magyar település, innen a legerősebb a migráció. Erdei Ferenc szülőföld iránti hűsége ezúttal fájdalmas aggódással párosult. Egy rádióműsorban diplomatikusan előkészítette esetleges makói országgyűlési jelölését. Másnap megkapta hozzá a pártközpont „áldását”, amivel a szektáns makói pártvezetők nem értettek egyet, de tudomásul vették. Jelölőgyűlési programbeszédét 1967-ben a hagymaházban tartotta. Amikor odaért, a helyi népfronttitkár átszólt a pártbizottságra: *Gyertek, megérkezett Erdei Ferenc!* Mire a válasz: *Ide is annyi az út, mint oda.* Erdei – mintha mit sem vett volna ebből észre – továbbra is lelkesen beszélt a teveiről. Képviselő-sége a téspeát várost felpozícionálta. Dr. Forgó István tanácselnökkel szoros együttműködésben a köz-művésztől a munkahelyteremtésig mindennel fáradozott. „Védőszárnya” alatt működött a lokálpatrióták múzeumi baráti köre. Évtizedekig mellőzött értelmiségiek és papok is szívesen fáradoztak lakóhelyünk otthonosabbá tételéért.

Kívánsága szerint ősei mellett, a megmentett makói temetőben pihen Erdei Ferenc. Czine Mihály irodalomtörténész szerint búcsúztatása napján még a fák is sírtak, temetése népvészér-temetés volt. Nagyobb tömeg csak Nagy Imre ravatalánál jelent meg. Búcsúztatásakor 1200 kálvinista templom harangja is siratta.

Városunk első történetírója, Szirbik Miklós prédikátor makóiságát azzal a reformkorban használatos szóval fejezte ki, hogy *hazafi*, amin azt értette, hogy a szűkebb hazának, Makónak fia. Mindketten a szó mai jelentésében is hazafiak voltak.*

Tóth Ferenc

In memoriam

Dr. Szöllősy Árpád (1918–2006)

Emlékezés az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem egykori elnökére

A napokban ismét kézbe vettem Szöllősy Árpád *Csillagóráim – XX. századi találkozások* c. könyvét. „*Sikertörténet ez a könyv. Egy marosvásárhelyi volt református kollégista sikersorozatának és – ahogyan ő nevezi pályája csúcspontjait – csillagóráinak hencegés nélküli elbeszélése*” – írja róla Kányádi Sándor költő a bevezetésben.

Büszkék lehetünk rá, hogy életének utolsó éveit Felsőörshöz, pontosabban az almádi öreg-hegyi nyaraló villájához kötődnek. Mint jó református már ideköltözésének évében jelentkezett egyházfenntartási adója befizetésével. Abban az időben férjem volt egyházunk gondnoka, tehát az ismeretség innen datálódik. Természetesen nemcsak ebben merült ki segítségére. Hiszen más nemes célokra is adományozott. Emléktáblája falunk Civilházának falán található, s mivel gyakran tapasztalom, hogy sokan nem igazán ismerik a „*tettek magyarjának*” regényes életét, halálának 10. évfordulóján tisztelegnek számom irásomat.

1918. május 10-én, pünkösd napján született Marosvásárhelyen. Édesapja, Szöllősy Gyula Kis-Küküllő megyéből, Gogánváralja községből szőlősgazda családból származott. Édesanyja, Györfly Katalin mezőszabédi unitárius székely. Mindketten büszkék voltak tiszta magyar származásukra. A

* Elhangzott Budapesten, 2010. december 9-én a Magyar Tudományos Akadémián megrendezett konferencián.

szülői ház az ún. Tanárok utcájában állt, szemben a Bolyai Kollégium bejáratával. Tanulmányait is itt kezdte meg 1924-ben. Gimnáziumi érettségijét ugyanitt szerezte, miközben sporteredményeivel is kitűnt: a foci, úszás, vízipóló, kézilabda terén.

Első csillagóra: 1936. július

Felvétel a kolozsvári Jogi Egyetemre. Mecénása, báró Kemény János Marosvécsről bentlakást szerzett számára Kolozsvárott a báró Apor Szent József Kollégiumban. Bár nem katolikus volt, ez mégsem jelentett gondot, mindvégig otthonosan érezte magát társai között, ahogy ők nevezték: a „Szent Jósá-ban”.

Elsősorban sporteredményei miatt Máriaffy Lajos, marosszentgyörgyi földbirtokos, császári és királyi kamarás, a Marosvásárhelyi Sport Egylet (MSE) elnöke titkárnak hívta meg a Marosvásárhelyi Le-számítoló és Pénzváltó Bankba. Ez nemcsak joggyakornoki, de pénzügyi ügyekben is sok tapasztalatot jelentett. Rá bízta a banki levelezések lebonyolítását, sőt, diplomáciai tárgyalásokat is folytatott a ro-mán repülőalap inspektoraival. „Így lettem irigyelt bankfiú havi 200 pengő fixszel, és sorra kaptam a meghívásokat lányos háztól a szokásos zsúrokra. Anyagi problémáim már nem voltak, sőt szüleimet is tudtam segíteni” – írja önéletrajzában. 20 éves korában behívták kötelező katonai szolgálatra, ami csak pár hónapig tartott, mert főnöke nem tudta nélkülözni a bankban és hamarosan felmentették. Köz-ben létrehozta a Marosvásárhelyi Főiskolások és Középiskolások Egyesületét. Székhelye a Kolping Katolikus Legényegylet helyisége, résztvevők pedig református, unitárius, katolikus fiatalok. Esti be-szélgetések, kirándulások, többnapos túrák Erdély csodás tájain, télen felolvasások, napilapok, folyó-iratok és az anyaországi remitendák megszerzése mellett az Erdélyi Helikon szerzői könyveinek olva-sása. Ő volt a kezdeményezője 1938 októberének első napjaiban a vásárhelyi találkozónak. 187 ifjú ka-pott meghívást, akkor észre sem vették, hogy hölgyek nincsenek közöttük. A találkozó elnökének egy-hangúlag Tamási Áront választották meg, akinek megnyitó beszéde ma is időszerű: „*Testvérek! Euró-pában ma negyven millió ember él kisebbségi sorban. Igazán állíthatom a szónak igazán ősi és szenvedő értelmében, ez a negyvenmillió ember ma Európa igazi kereszténysége. Nem a hatalomért, nem bő-séges anyagi javakért küzd, hanem egyszerűen olyan elemi, nemzeti és emberi jogokért, amelyek meg-illetik vita nélkül a világnak minden lényét, akit bármelyik nyelven embernek neveznek.*” (Hol állunk ma Európában? Mit javult a sorsunk?) Jutalmul a rendezőség szervezési buzgóságát „kellően” értékelte a Securitate. A történelem kereke azonban nagyot fordult.

A második csillagóra: 1940. augusztus

Letette utolsó vizsgáit. 1940. augusztus 30-án visszakapták Észak-Erdélyt, Vásárhely alatt húzódott a határ, készültek a bevonuló honvédség fogadására. Pompáztak a díszmagyarok, kardok: „*Arad, Bras-só, Temesvár, minden magyar hazavár!*” – kiáltozták nagybaczoni Nagy Vilmos vezérezredes és kato-náinak bevonulásán. Szöllősy Árpád mint az ifjúság vezetője meghívást kapott a fogadásra a híres főtéri Nap vendéglőbe, másnap pedig a rendőrségre, ahol megdorgálták egyesülete bekiabálásaiért. Első fig-yelmeztetésként: „*Nem szeretjük a kommunista megnyilvánulásokat.*” A második audencia 1941. márc-ius 15-i beszéde miatt még barátságtalanabb: „*Fiam, ez már a társadalmi rend elleni uszítás!*” Az ink-riminált kifejezés beszédében ez volt: „*Mi itt Erdélyben nem szeretjük a rangkørságot, méltóságos, ke-gyelmes urakat, annál is inkább, mert köztük sok a félkegyelmes.*” Arisztokrata támogatói azonban mindezt nem vették rossz néven. Tudatában voltak annak, hogy mit jelent a *noblesse oblige*.

1941. június 7-én jogi doktorrá avatták. Hamarosan bírói tisztséget kínáltak fel számára, de elutasí-totta, mondván, hogy az ügyvédi függetlenséget előnyben részesíti. Közben felgyorsultak a katonai ese-mények. Többször behívták katonai szolgálatra, olyan „*egy nap a világ*” hangulat alakult ki. 1944 má-jusában megnősült, legalizált egy több éve tartó kapcsolatot, diákszerelmet, illendő volt. 1944. augusztus 23-án I. Mihály román király kilépett a háborúból és átállt a szövetségesek oldalára. Horthy Miklós kiugrási kísérlete 1944. október 15-én kudarcot vallott. Szöllősy ekkor már csapattestével Szentgott-hárd környékén járt, közeledett a front. 1945. február 17-én jó hírt kapott, megszületett Klára lánya, há-rom nap születési szabadságot kapott. Így érkezett a húsvét másnapja, március 31., amikor is orosz fog-ságba kerültek. Éjszaka egy bajtársával sikerült megszöknie, civil ruhát szerezni és nyár elején már Pestre érkezett. Itt tudta meg, hogy családja is a fővárosban tartózkodik. Rövid tanakodás után úgy ha-tároztak, hogy visszamennek Marosvásárhelyre. Lakásukat ugyan teljesen kirabolták, de sikerült ügy-védi diplomáját újból érvényesíttetni, s jórészt az elfoglalt magyar otthonok és birtokok visszaszerzésé-e foglalkozott. 1947 novemberében egy régi egyesületi társa figyelmeztette, hogy mint „reakciós”, az ő neve is rajta van a Duna-deltába deportálandók listáján, így még aznap este átszökött Magyarorszá-g-ra. Csengernél lépte át a határt, minden gond nélkül, a reggel pedig már egy Debrecen felé tartó buszon találta. Innen vonattal Pestre ment, ahol ajánló levelet szerzett Pécsre, hogy ügyvédi irodát nyithasson.

Lakást és irodát bérelt a városközpontban, melynek tulajdonosa egy idős arisztokrata hölgy, Erzsébet királyné egyik udvarhölgyének leszármazottja volt. Rövidesen levelet kapott egy marosvásárhelyi ismerősétől, dr. Bárony Józseftől, aki nagy karriert futott be Győrött, a Kereskedelmi Iparkamara főtítkára volt, és állást ajánlott a Győr és Vidéke Ipartestület jogtanácsosi kinevezésére. Így került Győrbe, ahol több volt erdélyi kollégista társával is találkozott. Közben megkezdődtek az államosítások, így a házaké is, és létrehozták a Győri Ingatlakezelő Vállalatot, melynek pénzügyi felelőse és jogtanácsosa is lett egyben. Diplomáját kiegészítette mérlegképes könyvelői és könyvszakértői ismeretekkel. Ezek pont a legterhesebb Rákosi-érára estek. Akadtak derűs pillanatok is ebben a reménytelen elnyomó helyzetben. Május 1-jére minden ingatlant, főleg az üzleteket ki kellett dekorálni vörös drapériával, és sarló-kalapács háttérrel. Az Árpád úton lévő Állatforgalmi Vállalat kirakatába a felirat alá kitétték hazánk nagy vezetőinek – Rákosi, Gerő, Révai, Farkas – arcképeit. Az utcán összegyűltek az emberek, kuncogás, hangos nevetés, majd röhej. Az embereknek volt humorérzékük, de a rendőröknek már kevésbé. Oszlatták a bámészkodókat, a vállalatvezető pedig repült. „*Hát így éltünk akkor Pannóniában.*”

Harmadik csillagóra: 1956. október 23.

Először a Győri Forradalmi Tanács, majd a Dunántúli Nemzeti Tanács titkárává választották. Mindvégig ott van az események sűrűjében, főként tolmácsolással Szigethy Attila alelnök mellett, pl. a francia, bécsi újságíróknak adott interjúknál, a Szabad Győr Rádió megalakulásánál, a Veszprém Megyei Forradalmi Tanáccsal való kapcsolatfelvételnél, Földes Gáborral a mosonmagyaróvári események után a békés megoldásnál, a Győr közelében állomásozó orosz parancsnoksággal való tárgyalásokon. A november 4-i szovjet bevonulás után több vezető forradalmár letartóztatása azonban elgondolkodtatta, s ezért november 15-én kislányával és feleségével Brennbérgbányánál átlépték a határt.

Azonnal menekültábrába kerültek, majd Galambos Ireneusz páter segítségével átjutottak Svájcba. Itt Galambos Gyula vette őket pártfogásába, és segítségével Baselben tudtak letelepedni, ahol az egyik legelőkelőbb svájci család tagja, Staechlin Péter fogadta be őket. A kertész házát rendezték be számukra, ellátva minden szükségességgel, ami akkor nekik luxusnak tűnt. Az utazási fáradságukat kipihelve hamarosan egy közeli bankban (öt perc járásnyira lakóházuktól) helyezkedett el. Szakmai tudásának köszönhetően az adóosztály vezetőjeként szabad kezet kapott, s 1966-ban már cégvezető lett. Közben egy Rajna-parti 3 szobás házba költöztek. Többet tudott törődni a magyar ügyekkel, többek között az ENSZ vizsgálóbizottsága előtt is megjelent, ahol elsősorban a mosonmagyaróvári eseményekkel kapcsolatban kérdezték. 1966-ban meghalt az édesapja, de húga figyelmeztette, eszébe ne jusson hazajönni, mert ideiglenes svájci állampolgársága sem fogja megakadályozni letartóztatását. Két évvel később idős édesanyja 84 évesen meglátogatta, s ő igyekezett minden jóval ellátni. Bár 97 évet élt meg, többet már nem vállalkozott a nagy útra, néha azért írogatott még fiának. Házasságuk közben megromlott, s mindketten csak arra vártak, hogy a svájci állampolgárságot megkapják, mert ez lányuknak is fontos volt.

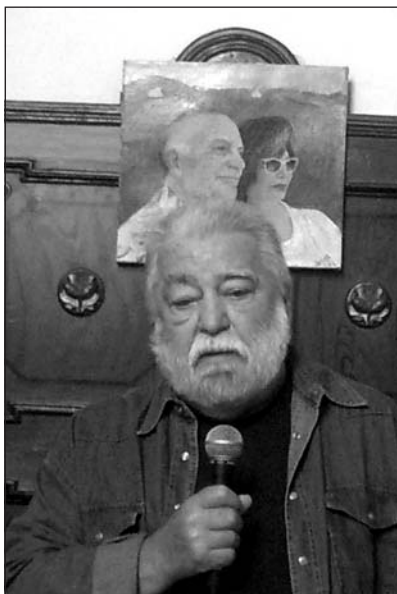
Negyedik csillagóra: 1971, 1972: Katalin-bál Baselben

Megkapta a svájci állampolgárságot, a piros svájci útlevél nagy szabadságot jelentett. Üzleti útjain bejárta Európa összes nagvyárosát, Dél-Amerikát, az Egyesült Államokat, Ausztráliát, Indonéziát. 1972 novemberében megismerte a huszonnyolc éves Izsépi Nagy Ollyt, három kiskorú gyermek édesanyját. 1974-ben Bécsben voltak nászúton. Benne találta meg azt az asszonyt, akit egész élete során keresett. „*Élettárs, szövetséges, iránytű, nyelvzseni, hihetetlenül művelt, csodálatosan szép asszony.*” 1973-ban, először csak megfigyelőként, bekapcsolódott az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem munkájába. Vállalta a pénzügyek rendbetételét és a könyvelés átszervezését. 1977 májusában létrehozta az EPMSZ Könyvbaráti Körét az Erdélyi Szépmíves Céh mintájára. A könyvkiadást svájci vállalata anyagi segítsége tette lehetővé. 1979-ben sikerült lefordíttatnia német nyelvre Sütő András *Csillag a máglyán* c. regényét, majd az író *Herder-díjra* felterjeszteni. A román kormány mindent elkövetett a kiüntetés megakadályozására, de nem sikerült. A *Herder-díj* Sütő Andrásnak a továbbiakban komoly védelmet jelentett. Ezen a konferencián vett részt először magyar küldöttség Keresztury Dezső vezetésével. Igaz, a kádári politika cserében igyekezett rávenni a szabadegyetemet a Magyarok Világszövetségével való együttműködésre, melyet elutasítottak. 1976-tól 1982-ig volt az EPMSZ elnöke, 1993-ig elnökségi tagja, a pénzügyek vezetője és a könyvbaráti kör elnöke. Visszalépésének okai az egyik elnökségi tag megalapozatlan támadásai voltak Csoóri Sándor és az általa vezetett Magyarok Világszövetsége ellen. Sokat munkálkodott Bibó István műveinek megjelentetésén, bár 1979-ben már készen volt, de csak a rendszerváltás után adhatták ki a Századvég Kiadóval közösen. 1991-ben Jeszenszky Géza külügyminiszter kinevezte tiszteletbeli baseli konzulnak, Ódor László berni nagykövet nyújtotta át a konzuli táblát. A délszláv háborúk idején sok menekült ügyét intézte. 1993-ban hazatelepültek Felsőörsre, azért éppen ide, mert az itteni hegyek emlékeztették leginkább az otthoni tájra. 1947 novemberében tá-

vozott Erdélyből és 1993-ban, 75. születésnapján tudott előszőr, a szovátai EPMSZ konferencia alkalmából visszatérni. „A marosvásárhelyi református nagytemplomban Sütő András beszéde alatt elfogott a sírás, akárcsak, amikor beléptem a Bolyai kollégium udvarára, vagy letérdeltem őseim, szüleim sírjánál a temetőben” – vallja. 1995-ben a Duna Televíziót nagy veszély, a megszűnés fenyegette. Ezért alapította meg Sára Sándorral a Duna Televízióért Alapítványt és vállalta a kuratóriumi elnöki tisztelet. Meg kellett teremteni a Duna TV erkölcsi és anyagi támogatását a több mint 200 alapító segítségével Andorrától Izraelig. Népszerűsítése mellett fontos feladatának tartotta szellemiségének terjesztését, figyelembe véve az elcsatolt területeket, ahova több száz antennát juttattak el. Alapítványt tett a Teleki Tékáért. A téka alapításának 200. évfordulójára már sikerült a két Teleki testvér, Miklós és Géza segítségével jó állapotba hozni a gyűjteményt. Ki is tűzte a további feladatot: „Most már csak azt kell kiharcolni, hogy kikerüljön a román állami tulajdonból.”

2002 késő őszén fájdalommal búcsúzott szerető feleségétől, Ollytól, akit Balog Zoltán református lelkész, közös barátjuk temetett a felsőörsi temetőben. Gyászinduló és könnyek helyett Mozarttól a *Kis éji zenét*, Kodály *Háry Jánosából* az *Intermezzot*, és Bach *Gibt uns Frieden* zenéjét kérte családjától az elhunyt. 2006 februárjában férje is követte őt a bazaltkő síremlék alá.

Tisztelői és barátai 80. születésnapjára 1998-ban *Egy Európai Magyar* címmel emlékkönyvet adtak ki Raffai István, az *Új Horizont* akkori főszerkesztője vezetésével. Halálának ötödik évfordulója évében, 2011-ben Felsőörs Község Önkormányzata, a Duna Televízió és az EPMSZ Civilházunk falán emléktáblát leplezett le tiszteletére. Előtte református templomunkban a Felsőörsért Közalapítvány és Raffai István szervezésében emlékülést tartottak. Olyan neves személyiségeket köszönthetünk emlékezőként, mint Kányádi Sándor költő, Sára Sándor filmrendező, Ódor László volt svájci nagykövet, dr. Deé Anikó, a Teleki Téka igazgató asszonya, ifj. Bibó István, Bíró Zoltán politikus, Benke Attila, a jó barát. Még ugyanitt létrehívták a Szöllősy Árpád Baráti Kört. Az ünnepségen a Veszprém Megyei Honismereti Egyesület elnöksége teljes létszámban részt vett.



Sára Sándor emlékező beszédét mondja a felsőörsi templomban 2011-ben, háttérben a Szöllősy házaspár portréja



Szöllősy Árpád emléktáblája Felsőörsön

„Nemcsak magunkért élünk” – talán soha ki nem mondott hitvallása és gazdag élete története bizonyítja, hogy élete korántsem volt a magánügye. Zárszóként álljanak itt gondolatai: „Sokat gondolkodtam és gondolkodom, hogy hol van a kutya eltemetve. Illyés Gyulának van-e igaza? Valahol a következőket írta: »Nem erőltetjük senkire a nemzeti érzést. Elképzelünk embereket, akik megvannak nélküli, tisztelni is tudjuk őket. De tiltakozunk az ellen, hogy azok, akikben nincs meg ez a nemzeti érzés, a nemzet nevében szóljanak, vagy cselekedjenek, a nemzetet vezetik félre.« Vagy Arany Jánosnak? »Légy, ha bírsz te 'világ-költő'! / Rázd fel a rest nyugatot: / Nekem áldott az a bölcső, / Mely magyarrá ringatott...«” (Kozmopolita költészet, 1879. augusztus 20.)

Rásky Mihályné

Felhasznált irodalom. Egy Európai Magyar. (Emlékkönyv Szöllősy Árpádnak). Új Horizont, Veszprém, 1998; *Szöllősy Árpád*: Csillagóráim. XX. századi találkozások. Új Horizont–Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, Veszprém–Basel, 2005.

„Segítettem kiszabadítani hazámat egy diktatórikus intézményrendszerből...”

Búcsú Pozsgay Imrétől (1933–2016)

Talán fél kezemen meg tudnám számolni, hány megbecsülésre méltó embert ismertem a korábbi fél évszázad során különböző néven hatalmon lévő magyarországi „kommunista” pártban, vagy egyszerűbben szólva: *a hatalomban*. Közük tartozik – legalábbis értékrendemben – Pozsgay Imre volt államminiszter, művelődésügyi miniszter, a Hazafias Népfront egykori főtítkára, egyetemi tanár. Akiről immár így, múlt időben kell beszélnünk, mert 2016. március 25-én eltávozott földi világunkból.

Ebből az alkalmából nyilván sok helyen, sokan és sokat írnak majd róla – igazságokat, féligazságokat és valótlanságokat is, mert hát ilyen a politika és ilyen a politikusok sorsa. Pozsgay Imre pedig ízig-vérig politikus volt, a politikusi sors minden lehetőségével és korlátjával, emelkedettségével és szégyenletességével. Hogy aztán a társadalom, a nemzet és az egyének értékítéletében merre billen egy politikus sorsának megítélésében a mérleg, miként ítélik meg szándékait és cselekedeteit a kortársak és az utókor, az mindenkinek saját közvetlen tapasztalatain múlik, azt saját lelkiismeretével kell elintéznie.

Pozsgay halála alkalmával készült emlékező írások szerzői bizonyára részletesen megírják róla, hogy a Győr-Sopron megyei Csomai járásban fekvő Kóny községben született 1933. november 26-án, 1950-ben lépett be a Magyar Dolgozók Pártjába, 1956-ban a Magyar Szocialista Munkáspártba (MSZMP), 1990-ben a Magyar Szocialista Pártba (MSZP) és 1991-ben alapítója volt a Nemzeti Demokrata Szövetségnek. Nyilván arról is megemlékeznek, hogy 1976-tól volt kulturális miniszterhelyettes, majd kulturális miniszter, művelődési miniszter (együttal az MSZMP Központi Bizottságának tagja), 1982 után a Hazafias Népfront (HNF) főtítkára, majd országgyűlési képviselő, az MSZMP Politikai Bizottságának tagja, államminiszter; utóbb MSZP frakcióvezető, független képviselő, Magyar Demokrata Fórum (MDF) szakértője, végül egyetemi tanár.

Valószínűleg arról is sok szó esik a Pozsgay Imrét búcsúztató írásokban, hogy milyen elszántan – sikeresen, vagy sikertelenül – lavírozott a három „t” (tiltott, túrt, támogatott) társadalompolitikai kategóriák között, miközben szándéka szerint – mint maga mondta – *„Mindig a »támogatott« kategóriába próbáltam átjatszani azokat a témákat, amelyek esetleg csípték Kádár vagy Aczél György szemét.”* Talán az is eszébe juthat valakiknek, hogy hol keressék a magyar történelemben Pozsgay öntörvényűsége törekvő politikájának múltbéli hasonlóságát, s akadhat, akinek eszébe jut az Erdély önállóságának megmentéséért még a pogány törökkel is cimboráló, hol többé, hol kevésbé sikeres Bethlen Gábor fejedelem, aki annak idején értékes ajándékokkal, sőt, Lippa várának átadásával vásárolta meg kicsiny hazájának nyugalmat, békéjét, vagy legalábbis a béke illúzióját. Nekem ugyanis történelmünknek ez a sokat vitatott mozzanata jutott eszembe, mikor azt olvastam tőle egy nem régi interjúbán: *„Ha gazdaságpolitikáról, szolidaritásról van szó, baloldali vagyok; ha szabadságról, parlamentarizmusról, akkor liberális; ha hazáról, iskoláról, történelemről, akkor konzervatív.”*

Az elhunyt emlékező írásokban minden bizonnyal megoszlanak a vélemények Pozsgay Imrének a kommunista pártállam lebontásában, és a rendszerváltásban játszott szerepét illetően. De az kétségtelen, hogy a hatalomban lévők között azon kevesekhez tartozott, akik igen sokat kockáztattak politikai véleménynyilvánításukkal, állásfoglalásukkal. Mert Pozsgay Imrét – akárcsak Illyés Gyulát, Janics Kálmánt, Csoóri Sándort, Duray Miklóst és a hozzájuk hasonlókat – nem védte a „nyugati” demokratikus államok „liberális” erőtere, mint a hazai úgynevezett „másként gondolkodókat”. Ő mindig a saját bőrért vitte a vásárra, amikor a Magyar Nemzetben 1987. november 14-én megjelent interjújában közkinccsé tette az első Lakitelki Találkozó állásfoglalásának legfontosabb téziseit, vagy mikor a pártállami vezetők közül elsőként nevezte 1989. január 28-án „népfelkelés”-nek az 1956-os forradalmat.

Ezekről az érdemeiről – föltételezem és remélem – bőséggel írnak a különféle lapok, én azonban, amikor a honismereti mozgalom nevében gyászolom a népfront volt főtítkárát, elsősorban arra emlékezem, amiben mi ismerhettük őt, amit mi köszönhettünk neki, a politikai élet „faltörő kos”-ának. Aki azok közé a kevés számú, „magas beosztású”, nemzeti érzelmű pártfunkcionáriusok közé tartozott, akiknek az volt az elvük, hogy belülről kell győngíteni a ránk kényszerített, idegen érdekek szolgálatában álló hatalmat. Ismertem néhány hasonló gondolkodású embert, akik négy- (hat-, vagy éppen nyolc-) szemközt arra biztattak bennünket – akkor még csak magunk között elégedetlenkedő fiatalokat –, hogy lépünk be „a pártba”, s belülről igyekezzünk „jó irányba” terelni a pártvezetést. Volt, aki meg-

fogadta ezeket a tanácsokat – sokszor csak karrierizmusból –, de legtöbbünknek nem volt hozzá gusztusunk. Hogy aztán kinek volt igaza, ki, mikor lépett helyesen – ha akkoriban lehetett egyáltalában helyesen lépni? –, azt mindenki intézte a saját lelkiismeretével. Mindenesetre nekünk, akik az 1960-as évek elejétől kibontakozó honismereti mozgalom sorai között igyekeztünk szervezni a hazájukért és népükért tenni akaró, de a közvetlen politikai szolgálattól undorodó embereket, sokat segített a Hazafias Népfront „örzö-védő” (néhány tevékenységeket *tiltó*, de a megtűrték következményeitől bizonyos mértékig *örző*) szerepe. Különösen akkor, amikor olyan csúcsvezetői voltak, mint Erdei Ferenc, Ortutay Gyula, különösen pedig Pozsgay Imre. Mindezekről bizonyára sokkal többet tudna elmondani boldogult Töltési Imre bátyánk, aki akkoriban a Honismereti Bizottság titkára volt, s közvetlenül, a saját bőrén érezhette ezeket a jelenségeket. Mi, akik távolabbról láttuk, s csak bizonyos jelekből következtethettünk a színpad mögött zajló csatározásokra, csupán annyit állapíthattunk meg, hogy Kádár bizonyára nem véletlenül vétőzta meg két alkalommal is – 1980-ban és 1987-ben – Pozsgay politikai bizottsági (PB) taggá választását, de jelzésértékű volt az is, mikor aztán Orbán Viktor 2005-ben meghívta őt a Nemzeti Konzultációs Testületbe.

A magam bőrén az 1980-as évek második felében érezhettem, ha közvetve is, Pozsgay Imre HNF főtitkárságának oltalmazó szerepét. Ezekben a bontakozó években több egyetemen, számos településen formálódtak olyan ifjúsági csoportok, amiket általában „*másként gondolkodóként*” tartottunk számon, de nevezhettük volna egyszerűen „*gondolkodóknak*” is. Hamarjában a budapesti Rakpart Klub, a Népművészeti Baráti Kör, a Duna Kör, az Erdélyi Szövetség, az Erdély Művészetéért Alap, a szentendrei Petőfi Egyesület és egy martonvásári „ellenzéki” társaság jut eszembe, de ide tartozónak éreztük a különböző felvidéki magyar művelődési köröket is, akikkel nyaranta közösen szerveztük az úgynevezett „*honismereti kerékpártúrákat*”. Mert ezeknek a különböző szervezetszerű, magyarságismereti műsorokkal, előadásokkal dúsított, de következetes nemzettudatú rendezvényeknek egyre inkább a *honismereti* jellegét igyekeztünk hangsúlyozni, hogy részesülhessenek abban a „védelemben”, ami a honismereti mozgalomnak jutott a Népfront árnyékában. Ebben a manőverben aztán jó partnerre leltük Vass Csabában, Pozsgay Imre egyik közvetlen munkatársában, akin keresztül a – nem mindig megbízható – közbülső kérdések beavatkozásának veszélye nélkül több esetben is igénybe vehettük a Népfront és Pozsgay tekintélyének védelmét. Ilyen volt, amikor 1987 nyarán, ezeknek a Klubtanácsba összeállt „ifjúsági művelődési klubok”-nak évenkénti nyári táborához kerestük a helyet, és a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Fehérgyarmat határában lévő, „használaton kívüli” ifjúsági tábort szemeltük ki helyszínnül. A megyei pártbizottság első titkára megneszelvén a dolgot, szinte az utolsó pillanatban, július 16-án, le akarta állítani, mondván – persze nem volt igaz –, hogy a tábort éppen le akarják bontani. Vass Csabán keresztül Pozsgayval egyeztetve közöltem a párttitkársággal, hogy már nem lehet visszamondani, de ha egybegyűltek a tábor résztvevői, közlöm velük, hogy a megyei pártbizottság nem engedélyezi a Hazafias Népfront Klubtanácsának művelődési táborát. Erre aztán meglett az engedély – a Bács-Kiskun megyei Kunfehértóra.

Amikor 1988-ban a szégyenletes romániai falurombolás elleni tiltakozásul nagyszabású, reprezentatív fényképiállítást rendeztünk az Országos Műemlékvédelmi Felügyelőség Tácsics utcai székházában, számos helyről gördítették az akadályokat, mondván, hogy veszélyeztetjük a Népköztársaság külpolitikai érdekeit, magyarul: a románok úgy érezhetik, hogy az erdélyi falvak műemléki értékeinek bemutatásával helytelenítjük az erdélyi falvak tervezett megsemmisítését. A Vass Csaba közvetítésével megszerzett Népfront-jóváhagyással sikerült többé-kevésbé eloszlatni ezeket az aggályokat, s a nagyszerű kiállítást végül is Pozsgay Imre főtitkár nyitotta meg. Talán ez volt PB tagként az első nagyobb szereplése, de az biztos, hogy az első olyan alkalom, amikor az Erdély érdekében szervezett műemlékvédelmi kiállítást az MSZMP Politikai Bizottságának tagja nyitotta meg.

Feljegyezhetetlenek számunkra azok a Honismereti Akadémiákon elhangzott Pozsgay-előadások is, amikből megéreztettük, hogy az ő beszéde nem haszontalan időtöltés, nem üres közhelyek halmaza. Jól tudtuk, tudhattuk, hogy ennek az embernek mondanivalója van számunkra, de közzélnivalója is minden témakörben – legyen az környezetvédelem, vagy az egyházak ügye, magyarságismeret –, úgy közelített a napirendeken szereplő témákhoz, mint a magyarság fontos sorskérdéséhez. Űde előadásaival minden alkalommal kirítt azzal, hogy nem az időt töltötte, hanem a fejeket, sokszor a szíveket is. Az akadémiáinkon elhangzott előadásait közzeltük a Honismeret folyóiratban, s ezek legtöbbje ma is vállalható, sőt, napjainkban is irányító mutató. 1987-ben, a Sárospatakon rendezett XV. Honismereti Akadémiánkon *Mi a haza?* címmel tartott nagy ívű áttekintést, amelynek minden mondata a honismereti mozgalom lényegére tapintott. Utalt arra, hogy a „*Nemzeti önismeret nélkül a nemzeti önértzet megtéveszthet, megcsalhat bennünket [...] s látjuk környezetünkben, hogy a kis népek megkésített nacionalizmusából származó önértzetek [...] történelmileg nem igazolható cselekedetekre vezethetnek.*” „*A honismereti*



*Pozsgay Imre Mesztegyőn köszönti a Kárpát-medencei Honismereti Találkozózt
(Gál Jenő felvétele, 1996)*

mozgalom egyik nagy hivatása – folytatta –, talán éppen az, hogy a nemzeti közérzet és érzület fenntartásával elmélyítse a nemzeti önérzetet.” A Tatán szervezett akadémián Pozsgay szerét ejtette, hogy hangsúlyozza: „... bár a nemzet egysége lehet szabdalt, töredezett [...] mégsem tekinthető illuzórikus közösségnek [...], mert az emberiséghez az út csak a nemzet lépcsőin keresztül vezethet el.” De mozgalmunk általános irányelveinek megerősítésén kívül a napi politikában felcsillanó reményeket is megosztotta velünk Pozsgay Imre ezeken az akadémiákon. 1988-ban például elmondta azt az akkor korántsem közismert tény, hogy „A HNF Országos Tanácsa, csatlakozván az Országgyűlés elfogadott állásfoglalásához, átiratot intézett a román partner-szervezethez, amelyben felhívja a figyelmet az emberi jogok megsértésére és az emberiség ellen elkövetendő bűnök megakadályozására.” Nem voltak ezek világraszóló felismerések, nagy részük benne is volt – mint mondani szokás – a levegőben, de mégis jóleső érzés volt hallanunk a főtitkár, vagy államminiszter szájából. És mert bizonyos mértékig még a honismereti mozgalmon belül is kirajzolódtak a nemzeti és a nemzetellenes (internacionalista) gyökerű véleménykülönbségek, nem volt kétséges számunkra, hogy Pozsgay Imre a véleménynyilvánítás mindenkorai határait súroló előadásai merre billentik a mozgalom ideológiai mérlegét.

Talán még egy apró, szívemnek igen kedves esemény: az 1980-as évek elején valamelyik Honismereti Akadémiát Győr-Sopron-Moson megyében rendeztük, természetesen Pozsgay Imre részvételével és a szokásos tanulmányút során fölkerestük a megye néhány jeles történelmi emlékhelyét. A rangos vendég tiszteletére kivonultak a megyei potentátok is, és a rendszeres koszorúzásaink alkalmával ők is kénytelenek voltak velünk énekelni. Egyikük meg is jegyezte valakinek, aki aztán visszamondta Pozsgaynak, hogy máskor egy év alatt nem énekelt ennyi *Himnusz*t meg *Szózat*ot, mint itt, velünk.

Ezeknek a kisebb-nagyobb jelenségeknek a fényében – amihez a honismereti mozgalom résztvevői közül még számosan tudnának saját élményeikkel, emlékeikkel hozzájárulni – tudjuk a magunk részéről kiegészíteni Pozsgay Imre nyilvánvalóan minden szögből más és más képet mutató alakjának markáns körvonalait. Egy nemrég készült interjújában úgy vallott magáról, hogy „*Nem voltam kommunista 80-ban sem. De marxista sem. Mint mondtam, a rendszer egyik megdöntőjének tartom magam.*”

Azt hiszem, mi, akik a honismereti mozgalmat alkotjuk, egyetérthetünk ezzel az önértékeléssel. Hálaság lehetünk a sorsnak a tőle kapott segítségért, és hogy közelebbről ismerhettük az egykori állampárt egyik legszimpatikusabb és legértékesebb egyéniségét.

Halász Péter

Az Év Fája, 2016: a mezei szil

A fákhoz való ősi vonzalmunknak egyik jellemző példája, hogy a gyerekrajzokon szinte mindig megtalálható a ház, a madár és esetleg a lepke mellett a fa is. Az Országos Erdészeti Egyesület által ke-reken 20 éve útjára indított *Az Év Fája* mozgalomnak is nyilván vannak érzelmi alapjai, bár a fő cél el-sősorban a különféle hazai fák megismertetése, illetve a figyelem ráirányítása az utóbbi időben egyre inkább veszélyeztetett fákra, faóriásokra. A szilek esetében ez különösképpen indokolt, hiszen nem tar-toznak a legismertebb fánk közé. Ennek egyik oka, hogy erdőt nem alkotnak, a mezei szil pedig sokkal inkább cserjeként vagy kisebb faként kerül a szemünk elé, bár hatalmas, akár 35 méter magas fává is nőhet. A mesékben gyakorta megelevenedő titokzatos, menedéket nyújtó odvas fák, ha egyáltalán né-ven nevezik őket, sokkal inkább a tölgyek, bükkök, hársak, esetleg a nyárfák közül kerülnek ki.

Hazánkban összesen három őshonos szilfa él, a *mezei szil* (*Ulmus minor*), a *hegyi szil* (*Ulmus glabra*) és a *vénic szil* (*Ulmus laevis*), melyek élőhelyüket tekintve többé-kevésbé elkülönülnek. (Az újabban sokfelé ültetett *turkesztáni szil* (*Ulmus pumila*) Kelet-Szibériában, Kínában és Közép-Ázsiá-ban honos.) A szilekre általánosan jellemző, hogy szórt állású leveleik egyszeresen vagy kétszeresen fűrészesek. Lombfakadás előtt virágzanak, apró virágaik lilásvörös színűek és kis csomókat alkotnak. Lependéktermésük van, vagyis a lapos makkocskát kerekded hártýas szárny, repítőkészülék veszi kö-rül. A május elejére beérő termések sokszor a nagyvárosokban is vastagon fedik a talajt a fa alatt, amíg a szél szét nem fújja őket.

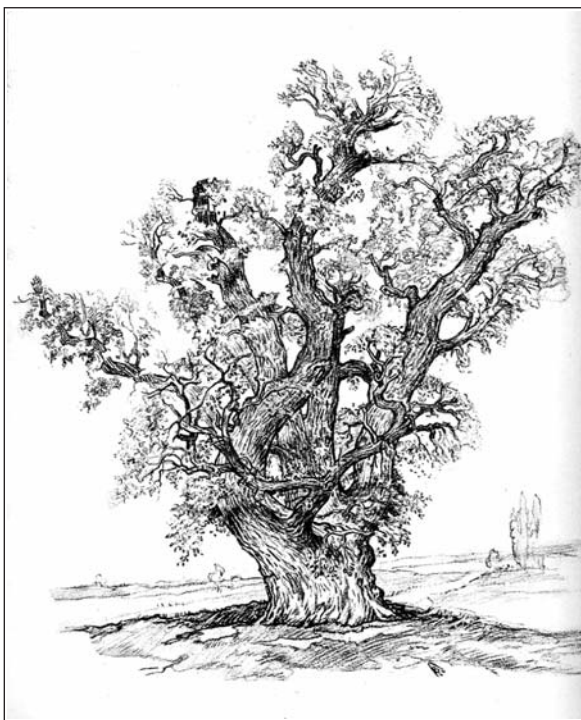
A szilfák elkülönítése gyakran nem egyszerű feladat, olykor a szakembert is próbára teszi. Bár az egyes fajok törzse, rügye és termése is eltérő, leginkább a leveleket érdemes alaposan szemügyre venni. A vénic szil levélvalla általában erősen aszimmetrikus, maga a levél meglehetősen vékony, a kétszere-sen fűrészes levél fogai a csúcs felé görbülnek. A hegyi szil levele vastag, felszíne sűrűn, érdesen szőrö-zött. A mezei szil levelei igen változatos megjelenésűek, gyakran kopaszak, fényesek, a friss hajtást és a terméseket apró, vörös mirigyszőr borítja. A mezei szil kérge fiatalon sima, idősebb korban mélyen ba-rázdált, cseresep. Legjobb növekedését az árterek időszakos vízhatású területein mutatja, kedvező ter-mőhelyen 20–30 méteres (vagy még annál is magasabb) fává nőhet. Fája megbecsült és mutatós ke-ményfa, értékében vetekszik a tölgyfával. A bútór- és parkettagyártásban éppúgy fölhasználgják, mint a faburkolatok, dísztárgyak és fajtátekok készítésében. Hagyományos felhasználási területe a kocsi-gyártás: kereket, küllőt és kerékagyat készítenek szilfából.

A mezei szil Európa nagy részén őshonos. Fényigényes és melegkedvelő fafaj, a sík- és dombvidék jellemző fája, bár a Kárpátokban 600, sőt, elvéve még 1000 méteres magasságban is előfordul. Jellem-ző élőhelye a folyókat kísérő keményfás ligeterdő, ahol a kocsányos tölgygel, a magyar kőrissel és a vénic szillel alkot állományokat. A dombvidéken és a középhegység alacsonyabb régiójában leginkább cseres- és gyertyános-tölgyesek szegélyében találkozhatunk példányaival. A fent említett, tipikus élő-helyein kívül alkalmanként parlagokon, legelőkön, gátoldalokban és mezővédő erdősávokban is megje-lenik.

Több mint száz szilfogyasztó rovarfajt, többek között lepkéket és bogarakat ismerünk, melyek zöme a fát nem károsítja számottevően. A *szilfa-olajosbogár* (*Xanthogaleruca luteola*) elsősorban mezei szil-en él, annak levelét fogyasztja és táplálkozásával olykor jelentős lombvesztést is okoz. Jóval veszélye-sebb kártevő a nagy *szilkéregeszű* (*Scolytus scolytus*), melynek tömeges jelenléte valószínűleg önmagá-ban is elegendő lenne a fa elpusztításához, sokkal fontosabb azonban a hervadásos edénybetegséget (tracheomikózist) vagy közismertebb nevén a szilfavészt előidéző gomba (*Ophiostoma ulmi*) terjeszté-sében játszott szerepe.

Az Ázsiában őshonos *tömlősgomba* Európában először 1918-ban Franciaországban, majd rövidesen Hollandiában lépett föl, súlyos, pusztulással végződő járványos betegséget okozva. A betegség néhány éven belül egész Európában, így Magyarországon is elterjedt. Európában az 1960-as években újabb járványhullám kezdődött, mely napjainkban is tart. Ezt a kórokozónak az Észak-Amerikába behurcolt és onnan visszakerült, fokozottan agresszív változata okozza. A szilfavész elsősorban a mezei szilt sújtja, de a hegyi szil is erősen fenyegetett. A vénic szil viszonylag jól ellenáll a betegségnek, míg az idegen-honos turkesztáni szilre gyakorlatilag nincs hatással.

Évszázadokkal ezelőtt a szil jóval gyakoribb volt hazánkban, sokfelé ültették, a táj meghatározó ele-me volt, különféle gyógyhatásokat tulajdonítottak neki. Az alföldi csárdák környékén is gyakran elő-fordult, ahol terebélyes lombkoronájával árnyékot adott az utazóknak és lovaiknak. A római korban a szilnek szerepe volt a szőlőtermesztésben, a szőlő támasztékául használták. Mivel a legjobb hamuzsirt egykor a szil fájából égették, már a szilfavész előtti időszakban is jelentősen csökkent a térfoglalása er-



A balatonakarattyai szil, Balogh András rajza az 1950-es évekből

ten található. Törzsének vastagsága néhány cm-rel meghaladja a csákvári példányét. A Somogy megyei Tapsony közelében, vízjárta élőhelyen nő egy jó állapotú, 600 cm-es törzskörméretű vénic szil, ennél nagyobb szilről nincs tudomásunk hazánkban. Két szép és viszonylag idős (de az előbbieknél jóval szerényebb méretű) mezei szil díszlik a budapesti múzeumkertben, a Nemzeti Múzeum épületének közelében, lombkoronájuk csaknem felér a timpanon 27 méter magas csúcsáig.

A szil ősi finnugor szavunk. Eötvös Károly szerint a magyarnak nemzeti fája a szil, „*Mivelhogy ezer falu, város, halom, dülő, határrész viseli a Szilas, Szilágy nevet. S ahol ez a név van, ott magyar lakik, ott magyar telepedett meg ezer év előtt.*” A nyelvújítás idején Szemere Pál a szil főnévből alkotta meg 1816-ban a *szilárd* szavunkat. Linné a szil tudományos nevének első tagjánál (a nemzetségnél) a latin köznyelvi alakot („*ulmus*”) vette át. 1753-ban megjelent főművében, a *Species plantarum*-ban az *Ulmus campestris* nevet adja meg, amelybe a mezei szilen kívül a ma hegyi szilként ismert faj is beletartozott. A *campestris* szó mezőn élőt, mezeit jelent. A mezei szil ma érvényes neve azonban *Ulmus minor*, vagyis a fajnév azóta megváltozott. Az *ulmus* kifejezést egyébként már számos ókori szerző, így többek között Vergilius és Plinius is említi. A német *Ulme*, illetve az angol *elm* szavakban is jól felismerhető a latin eredet.

deinkben. A leglátványosabban a hegyi szil tűnt el az erdőkből, de a mezei szil állományai is erősen visszaszorultak. A visszaszorulásban szerepet játszott az a körülmény is, hogy termőhelyeiket más, a célállományt alkotó fafajokkal erdősítették be, mint többek között a tölgy, a bükk, a kísérő fafajokra pedig nem fordítottak kellő gondot, sőt, gyakran ki is szálalták őket.

Részben a szilfavész, részben a szilek számára kedvezőtlen erdőgazdasági gyakorlat az oka, hogy nagyobb méretű szilfát ma alig ismerünk, és azok többsége is vénic szil. A mezei szilek királya kétségtávon kívül a *balatonakarattyai Rákóczi-fa* volt. Az 1968-ban kiszáradt faóriás mellmagassági kerülete meghaladta a 7,5 métert. Dombtetőit elhelyezkedése miatt nagyszerű kilátás nyílt mellőle a Balatonra, így hajdan a nyaralók kedvenc úticélja volt. Ma is jó állapotban van viszont a Csákvárt és Lovasberényt összekötő út mentén álló, 460–470 cm törzskörméretű mezei szil, melyet a régi katonai térképeken is feltüntettek, mint tájékozódási pontot. A legnagyobb ismert magyarországi mezei szil azonban nem itt, hanem Kisgörbőn, Zala megyében, magánterületen

Szél Győző

KÖNYVESPOLC

GURKA, DEZSŐ (Hrsg.):

Deutsche und ungarische Mineralogen in Jena. Wissenstransfer an der Wende des 18–19. Jahrhunderts im Rahmen der „Societät für die gesammte Mineralogie zu Jena“.

[Német és magyar mineralógusok Jénában.

Tudásátvitel a 18–19. század fordulóján a „Jénai Teljes Ásványtani Társaság” keretében].

Gondolat Kiadó, Budapest. 2015. 181 p.

A könyv német nyelvű cikkgyűjtemény, amely az 1797-ben alapított Societät für die gesammte Mineralogie zu Jena (Jénai Teljes Ásványtani Társaság) keretében működött magyar egyetemi hallgatóknak, ásványkutatóknak és -gyűjtőknek állít emléket. A kötet kiadója Gurka Dezső filozófiatörténész, aki már egy sor hasonló témájú munkát jelentetett meg a XVIII–XIX. század fordulóján virágzó német felvilágosodásról és korai romantizmusról. A jelenlegi mű szerzői német és magyar mineralógusok és tudománytörténészek.

A bevezető cikket Klaus Heide, a Jénai Egyetem volt ásványtanprofesszora írta, aki röviden magát a társaságot mutatja be. Kiemelten foglalkozik a társaság korabeli külföldi hatásával. Ez elsősorban Magyarországon volt jelentős, de nagy tudományos befolyása volt Oroszországban és Ázsia távoli keleti vidékein is. Megállapítja, hogy a társaság a sikereit elsősorban néhány kiváló vezető személyiségnek köszönhetette, akik közül a legfontosabbak az igazgató, Lenz professzor, és a későbbi, de hosszú ideig aktívan működő elnök, Goethe voltak. A társaság tekintélyét mutatja, hogy kora vezető természettudósai szinte mind tagjai voltak, de Lenz kiváló pedagógus volt, aki nagy gondot fordított az egyetemi ifjúság szervezésére is.

Birgit Kreher-Hartman, a jénai Ásványtani Múzeum jelenlegi vezetője a magyar kapcsolatokat tárgyalja bővebben a helyiek szempontjából. A magyarországi tagok vagy ott tanuló diákok, vagy Magyarországon élő, külső tiszteleti tagnak megválasztott ásványgyűjtők voltak. A társaság első elnöke is magyar ásványgyűjtő volt, a tehetséges és érdeklődő ifjú erdélyi gróf, Teleki Domokos. Az alapító tagok között 3 magyar is volt, akik közül külön magyar titkárt választottak a soproni Bredeczky Sámuel személyében. Tudománytörténeti szempontból nagy értéket képvisel, és magyar szempontból nincs is eléggé feltárva a múzeum irattárában megőrzött kiterjedt levelezés. Hasonlóan fontosak a gyűjtött ásványok sorozatokba rendezett korabeli jegyzékei, amelyek közül sokat a magyar tagok küldtek ajándékba a társaságnak.

Az első elnök, Teleki Domokos személyét Viczián István és Deé Nagy Anikó, a marosvásárhelyi Teleki Téka volt könyvtárosa mutatják be. Tragikusan korai halála miatt csak nem egészen egy évig tölthette be ezt a tisztséget, de ez alatt is lelkiismeretesen látta el hivatalát levelezés és ásványok adományozása révén. Már volt olyan jó a postai rendszer, hogy ez nemcsak Jéna és Bécs között, de Jéna és Marosvásárhely között is lehetséges volt. Teleki halála után a jénai társaság még sokáig ápolta az emléket.

A magyar tagok a társaság első éveiben nagyon aktívan működtek Jénában, a mineralógia mellett egyszer-

smind bekapcsolódtak az élénk természetfilozófiai szellemi életbe is, amelyet a elsősorban Fichte és Schelling határoztak meg, de erős volt Kant hatása is. Ezt a magyar részvétel a könyvben Gurka Dezső ismerteti. Ebből kiderül, hogy a társaság első éveiben a magyar tagok tartották az előadások egynegyedét. Különösen kitűnt Bodó Sámuel, aki az előadásaiban már a helyi filozófusok gondolataira is aktívan reagált.

Viczián István másik írásában rámutat, hogy ugyanakkor a hazai szellemi életben a vallás és a gyorsan gyarapodó természettudományos ismeretek viszonya válik érdekessé, annál is inkább, mert a mineralógiai társaság aktív tagjai között sok teológus és lelkész volt. Ezek közül kiemelkedett Nagy Sámuel, aki alapító tagja, egy ideig magyar titkára és első magyar előadója volt a jénai társulatnak, miután itthon mint a debreceni Református Kollégiumi könyvtárosa egy jelentős természetleológiai művet fordított le magyarra és dolgozott át. Hasonlóképpen Benkő Ferenc, aki a *Magyar Mineralógia* című könyvének megírása idején (1786) Nagyszebenben volt református lelkész. Benkőt éppen Teleki Domokos javaslatára a jénai társulat tiszteleti tagjának választotta. Úgy tűnik a magyar tagok megnyilatkozásaiból, hogy a természeti ismeretek nem vezettek szükségképpen a hit gyengüléséhez, sőt, a Teremtő bölcsességének és hatalmának jobb megismerését segítettek elő.

Gurka Dezső a jénai társasági élet egy érdekes, az ásványok iránt is érdeklődő tagját, báró Podmaniczky Károlyt mutatja be. Bányászati ismereteket tanulni ment Jénába, mert előtte Magyarországon a selmeci bányászati kamara tanácsosa volt. Jénában Schelling közeli barátai körébe kapcsolódott be, az ő révén Goethe, Hegel és Schiller társaságába is gyakran eljutott. Majd Freibergbe ment tanulni. Itt közeli barátságot kötött egy Novalis művésznévű költővel, Friedrich von Hardenberggel, akinek a költészetét nagymértékben meghatározta az ásványok világának szerete. Ez ő halála után elvette volt menyasszonyát, Julie Charpentiert, és vele hazaköltözött Magyarországra. Aszódiban otthonuk a hazai német nyelvű evangélikus értelmiség egyik központja lett. Értékes ásványgyűjteménye halála után a Nemzeti Múzeumba került.

A jénai társulat felismerte a kor talán legnagyobb magyar természettudósa, Kitaibel Pál jelentőségét, és 1800-ban tagjai közé választotta. Both Mária tudománytörténész e kötetben arra hívja fel a figyelmet, hogy Kitaibelnek köszönhetjük Magyarországon egyik első földtani leírását is. Franz Waldstein gróffal együtt kiadott hatalmas botanikai könyvsorozata volt a *Descriptiones et Icones plantarum rariorum Hungariae*. Ehhez írt egy terjedelmes *Praefatiót*, előszót, amely az ország fő kőzetfajtaípusait, ásványvizeit, ismert ősmaradványait tartalmazza, és más földtani jelenségeket is leírt. Ezt Rumi Károly György latinból németre fordította, és a német szöveget 1806-ban Jénában az ásványtani társaság megjelentette.

A földtudományok e korai fejlődési szakaszát a német Werner által képviselt neptunizmus és az angol Hutton által előtérbe helyezett vulkanizmus (vagy plutonizmus) követőinek harca jellemezte. Róza Péter azt vizsgálta, hogy ez az elméleti vita hogyan tükröződött Magyarországon korabeli földtani leírásaiban. Általában

azt lehet mondani, hogy a Magyarországra látogató külföldi utazók, mint pl. Townson, és főleg Esmark a neptunizmus elvakult hívei voltak. Ezzel szemben azok a kutatók, akik Magyarországon születtek, vagy itt szerkeztek hosszabb ideig terepi tapasztalatokat, mint pl. Fichtel, Born Ignác vagy Kitaibel Pál, sokkal hajlamosabbak voltak helyesen felismerni a vulkáni eredetű kőzeteket is. Végül Beudant 1822-ben megjelent útleírása, amely e korszak lezárásának tekinthető, már eléggé kiemelésülözöttan értékeli a magyarországi kőzetek eredetét.

Ennek a harcnak egy jellemző epizódját tárta fel Papp Gábor mesteri szakirodalmi és levéltári kutatásokkal. A jénai mineralógiai társaság egyik magyarországi tagja volt Sennowitz Máttyás eperjesi tanár, aki ásványgyűjtő túrát szervezett az Eperjes–Tokaji-hegységbe. Eredetileg ő is vulkáni eredetűnek tartotta a hegység nagy részét, mint előtte Fichtel, és mint ahogyan ma is annak tartjuk. Sennowitz azonban a kirándulás alatt megváltoztatta véleményét, és „megért” a werner-i neptunista felfogáshoz. Ezt azzal magyarázta, hogy a feltételezett vulkáni kőzetekben szép levélnyomatokat talált. A kirándulás után, 1813-ban elkészült kéziratosa földtani térképén ennek megfelelően pl. a lávakőzetek már „agyag-porfír” néven szerepelnek, Werner nevezékának megfelelően.

A kötetet számos korabeli arckép, tájkép, térkép, a jénai gyűjteményből való magyar és orosz eredetű ásvány-példány felvétele egészíti ki. Az eddigi ismertetésből is kitűnik, hogy a könyv nemcsak szűk szaktudományos adatokat tartalmaz, hanem érdekes kultúrtörténeti és filozófiatörténeti körképet is nyújt a korról. A természettudomány fiatalkoráról ad képet, amelyet gyakran valóban fiatal emberek műveltek nagy tehetséggel, lendülettel és idealizmussal.

Viczián István

Balatonfüredi panaszkönyv, 1836–1840.

S. a. r.: Hudi József. Közrem.: Horváth Károly–Köblös József–Krántz Zsolt. Balatonfüred Városért Közalapítvány, Balatonfüred, 2015. (A Balatonfüred Városért Közalapítvány kiadványai, 74.) 288 p.

2015. november 7-én könyvbemutatóra került sor Balatonfüreden: Hudi József pápai levéltáros, a Dunántúli Református Egyházkerület Levéltára igazgatója értő gondozásában jelent meg a *Balatonfüredi panaszkönyv, 1836–1840* címet viselő munka. Egy olyan kötet ismeretetésének adott helyet a Vaszary Galéria, amely régóta foglalkoztatta a Füred története iránt érdeklődő történészeket, sőt, a nagyközönséget is. Ennek ellenére évtizedeken át csak annak reménye élt, hogy az egyedülálló történeti forrás nem veszett el vagy semmisült meg, hanem csupán lappang valahol. A röviden csak *Füredi panaszkönyv*nek hívott *Panaszok, javítások és szépítések javallatoknak jegyzőkönyve* valójában nem mást szolgáltat, mint azt, hogy a balatonfüredi fürdő, a Savanyúvíz vendégei bejegyezhesék esetleges panaszai mellett javaslataikat, ötleteiket arra nézve, hogyan és miként legyen még inkább élvezhető a fürdőhely a közelről és messzi tájról odaseregülő vendégek számára.

A fent említett remény nem bizonyult hiábavalónak, Solyms Szilveszter bencés atya jóvoltából 2003-ban sikerült fellelni a fontos forrást, amelynek jelentőségét kellően példázza, hogy a Füreddel foglalkozó írások úgy is rendre használták azt, hogy csupán a korábbi közlések

révén volt módjuk – természetesen részlegesen – ismerni a tartalmát. A panaszkönyv szerencsére éppen ott lapangott, ahol a leginkább esély volt arra, hogy megmaradjon: a Pannonhalmi Bencés Főapátság Levéltárában. Tekintettel a fentiekre, aligha meglepő, hogy jörszerűen rögtön az előkerülése után megszületett a szándék arra nézve, hogy a fontos történeti dokumentum könyv alakban jusson el az érdeklődőkhöz, kritikai kiadásban, hozzáértő történész gondozásában. A megvalósítás Hudi Józsefre, a reformkori Füred tapasztalt kutatójára várt, az „eredményt” pedig e sorok írója mutatta be a fent jelzett időpontban és helyen.

Hudi József mint a panaszkönyv sajtó alá rendezője maradéktalanul tett eleget annak, ami elvárható az ilyen típusú forrás kiadásánál, sőt, „túl is teljesítette” az elvárásokat. A kötet bevezetőjéből megismeri az olvasó a forrás keletkezését, annak hányatott történetét. Természetesen a forrásközlés elveit is bemutatja a dokumentum közreadója, és a közlés során felmerülő nehézségekkel is szembesülhet az olvasó szemléletes példák segítségével. Hudi azonban ezenkívül egy füredi historiográfiát is az olvasók elé tár, áttekintve a füredi fürdőről született történeti műveket, ez pedig hiánypótló munkának nevezhető. Ezt követően a teljes egészében közreadott panaszkönyv tartalmát lapozhatja végig az olvasó. Az abban szereplő nevek, fogalmak, idegen szavak megértését, megismerését gazdag jegyzetanyag segíti. Ez mutatja leginkább azt a nagy munkát, amit a levéltáros elvégzett: a panaszkönyvben szereplő nevek töredékéről bárki tudná, ki is tisztelte meg a jegyzőkönyvet bejegyzésével, de a többség esetében a korszak elmélyült ismerete nélkül mindez nem volna lehetséges. A jegyzetek révén azonban a nevek mögött rejtőző személyiségek visszakapják identitásukat, a pusztá nevek helyett hús-vér emberek egykor papírra rótt gondolatit olvashatjuk.

A panaszok sokfélék voltak: ma is ismerősnek hat a drágasággal, kényelmetlenséggel, zajjal kapcsolatos elégedetlenség, de van, akit a kénjók vagy koldusok jelenléte zavart, mások a fürdői zene ügyében fejezték ki elégedetlenségüket. A pusztá kuriozitáson túl persze korjelző is a panaszkönyv, kiválóan tükrözi a feudális maradványok korabeli társadalmat terhelő gátjait. Így akadt olyan, aki – neve nélkül ugyan –, de a zsidóság jelenlétét tartotta tűrhetetlennek... Előfordultak azonban kifejezetten építő jellegű észrevételek is: volt, aki női énekkart, mások egy rossz idő esetén használható társalkodó helyiséget láttak volna szívesen (utóbbi, több évtizedes késéssel meg is valósult: ez volt a Gyógyterem/Kurszalom). A kötet végül egy kis összeállítással zárul: Hudi József néhány hírlapi és levéltári forrást válogatott össze, amelyek elolvasása remek háttérként szolgál a füredi fürdőélet mindennapjainak megértéséhez, megismeréséhez.

Végezetül szót kell ejteni az igényes kivitelről is: szépen tervezett, kemény, színes címlap burkolja az igényes tartalmat, amelyet kiválóan tesz teljessé a gondos képválogatás. Az illusztrációk nem pusztán díszítőelemek, hanem jelentős tartalmak hordozói, éppúgy információt nyújtanak az olvasónak, mint az írott források. Összességében elmondható, hogy a reformkori füredi fürdőélet egyik legsajátosabb karakterű, egyedi forrása vált mindenki számára elérhetővé. Olyan kiadásban, amely a mögötte meghúzódó aprólékos munka révén maximálisan megfelel a kritikai forráskiadás szabályainak, mindazonáltal pedig szórakoztató olvasmány.

Katona Csaba

M. MESTER KATALIN:

Somlóország II. Istenadta szép vidék

Öt évvel ezelőtt, amikor a Devecserben élő tanárnő, M. Mester Katalin a kezünkbe adta a Somlóország – Istenadta szép vidék „szép, zöld” könyvét, akkor azt hitük, nem lesz már ereje folytatni a szinte kifogyhatatlan ismereteket rejtő Somló-hegy bemutatását. Örömmel lapoztunk bele a 2015-ben megjelent *Somlóország II.*, most barna borítású, közel 450 oldalas könyvbe. A szerző-összeállító sokoldalúságát bizonyítja, hogy a borítón M. Mester Katalin Somlót ábrázoló festménye látható.

A könyv ajánlását ismét a hegy mellől elszármazó Ágh István költő, *A Nemzet Művésze* és Tornai Tamás, a Hegyközségek Nemzeti Tanácsa akkori elnöke fogalmazta meg. Ezt a könyvet a Somló környéki polgármesterek „nyilatkozatai” indítják, amelyekben röviden leírják: nekik és a településeik lakóinak mit is jelent a Somló. Izgalmas visszapillantásnak tekinthetjük, hogy a Somlóról idézeteket olvashatunk Szeghalmy Gyula 1937-ben a dunántúli vármegyéről megjelentetett könyvéből. A Somló elhelyezkedésének részletezésén túl 23 Somló körüli település rövid ismertetőjét is kapjuk azok személyi adataival, akik a könyv elkészítését előmozdították.

A Szentmártoni Darnay Kálmán által lejegyzett *Archéológiai közlemények a Somló környéki ásatásokról* fejezetben megfjétsre kerül a magyar földön lelt legrégibb szoborművek egyike, a szőlőforgatáskor talált vízihordó leány bronzszobrocskájának története. Érdekes történetekkel találkozunk, amikor elolvassuk *A sümegi Ramasetterek és a Somló* (Márai Sándor), a *Pápa és a Somló* (Hamvas Béla és dr. Hermann István könyvtár-igazgató) és *A Somló Vid életében* (Péntek Zsófia adatai alapján) írásokat. A *Somló földtörténeti és vízföldtani vázlatát* dr. Papp Zoltán okleveles bányamérnök-hidrogeológus adja, míg *A Szent László Lovagrend a Somlón történetét* dr. Kosza Ida és a szerző jegyezte le.

A maga nemében ritkaságszámba megy a *Somló és környéke harangjai* fejezet. A 23 templom tornyában és 4 kápolnájában lévő harangokat, azok méreteit, több esetben zenei hangját és a katolikus templomoknál – ahol ezek elérhetőek voltak – a harangok feliratait, fényképeit is közlik településenként Somlóvásárhelytől a devecseri Ökumenikus-kápolnáig. Az író-szerkesztőnek Miklós Márton és Major László segített a fejezet tartalmasszeállításában.

Nemcsak a túskeváriaknak jelenthet ismeretbővítést a *Bepillantás Házy Alajos plébános feljegyzéseibe*, amelyet 1863 februárjától 1879 májusáig vezetett. Többször találkozunk azzal a kifejezéssel, hogy a *somlai* a nászészakák bora. Ennek és a gyógybor történetét fogalmazza meg Csoma Zsigmond. A *Somló emberek* fejezetben múltidézőben (Varga Gyula bácsinál, Kozarits Zoltán író, költőnél, Papp Mihálynál, a volt „toronyőr”-nél és Kovács Norbert néptáncos, koreográfusnál járt jegyzet-tömbjével M. Mester Katalin.

A *Somló mai arca* fejezetben részletes elemzést kapunk a hegy birtokszerkezetének és telepített szőlőfajtáinak változásáról napjainkig, a megújuló Hegyközségek Nemzeti Tanácsa működéséről, a Nagy-Somló Borvidék Hegyközsége rendtartásáról, a Somlóért Nonprofit Kft. munkájáról, a Gemara (Gerence–Márcal–Rába és Somló Környéke Vidékfejlesztési Egyesület) vidékfejlesztési stratégiájáról és a Somló és Környéke Borút Egyesületről. A könyv közli a somlóitaposókút felújítási tervzetét. A szerkesztő bemutatja a kiscsösi Az Élő Forrás Hagyományörző Egyesületet, a „Csillagot iszom

a borra” – *Ki tud többet a szőlőföldről?* vetélkedő kérdéseit, melyet Nagy András, Nagy László költő fia állított össze.

A *Keresztmetszet* fejezetben szőlős- és boros gazdákat, valamint pincészeteket közel 200 oldalon mutat be fényképekkel a szerző. Nem „válogatta” a gazdákat, csak azokkal beszélgetett, akik erre nyitottak mutatkozottak. A családi birtokosok ajánlották barátaikat és ismerőseiket a bemutatásra. A nagyobb pincészeteket, gazdaságokat nem lehetett kihagyni ebből a könyvből sem, mert ők változtak a legtöbbet az elmúlt közel öt évben. Így került bemutatásra 60 gazdaság és 5 vendéglátással foglalkozó somlói egység. A fotóarchívumon túl 37, a somlais palackokon található borcímke fényképét és leírását közli M. Mester Katalin. (A szerző kiadása, Veszprém, 2015)

Bánda László

Tanúságtétel és példázat

Miért írnak az emberek emlékiratot és naplót? S miért akarnak mindenáron a nyilvánosság elé lépni? – toltult fel bennem a kérdések, amikor olvasni kezdtem a Bakonyszentlászlón élő, 91 éves Somfai László *Egy cserkész élete I. 1925–1984* című kötetét. Nekem Márai Sándor értelme a mérvadó: „Az önéletrajz csak akkor jogosult, ha az író a személyes létezés az univerzális létezés szerves kiegészítő mikrokozmoszának érzi. Tehát nem arról ad hírt, ami vele és körülötte történt, hanem azt rögzíti, hogyan történt meg a világ benne.”

Somfai László memoárja megfelel ennek a kritériumnak, az élet célja ugyanis önmagunk megismerése. „Magántörténelme” lineárisan halad előre a megörökített évtizedekben. A könyv egyik legfőbb erénye, hogy bemutatja azt a nem éppen szokványos folyamatot (a mostani ifjúságnak tanulságul szolgálhat), ahogy egy pesti születésű, munkáscsaládban nevelkedő fiatalember meghódítja a vidéket, ráadásul az ország talán legvadregényesebb táját, amely aztán nem eresztli el többé, fogva tartja. Somfai László sorsában nincsenek bulváros, rendkívüli epizódok, élete átlagosnak mondható, ám a tizenévesen elsajátított „kiscserkész” lendület és elhivatottság mindvégig meghatározza jellemét és tevékenységét. „Azt lehet mondani, hogy életemet teljesen a jobb elérése érdekében töltöttem el. Pihenni különösebben nem kívántam, ezért szabadságot sem vettem ki sohasem. Így kezdtem egészséges életmódot folytatni, betegállományban nem voltam soha. Nem vágytam balatoni villára, csak azt kívántam, hogy gyermekeim tisztességgel induljanak el az életbe” – írja vallomásaiban.

A kötet a túlságosan részletező családi alapkrónika után válik igazán gördülékeny: a jávorpálos bajuszú és karakterű, vállalkozó kedvű, a váratlan feladatoktól vissza nem riadó fiatalember elmerül az élet sűrűjében. A memoárban politikamentesen megelevenednek a földreform évei: Veszprém megyei falvakban szervezi a földműves-szövetkezeteket. Plasztikusan ábrázolja ezt az időszakot, miközben ésszerűen mérlegelve látteletet ad a korról és alázatosan, becsülettel végzett munkájáról. Amikor rákényszerül, élelmes és invenciózus vállalkozó. 1947-ben letelepedik és megházasodik Bakonyszentlászlón. Három gyermeket nevelnek. Sorjázna a feladatok: szövetkezeti ügyvezető, vándorkönyvelő öt-hat szövetkezetben, majd felkérésre revizor. Sikasztásokat, leltárhányokat leplez le. Erdei Ferenc és Veres Péter szellemében dolgozik – a népért. Márai írja a Naplójában: „Csak egy feladatom lehet: a minőségi munka.

De ez a munka csak világnézeti kompromisszum nélkül lehet minőségi értékű.” Somfai László erre nagyon ügyel, egészen 1984-ig, amikor is nyugdíjba megy. Ő már a keserűen „legendás” ötvenes években *európai ember* volt. Kapja is a pofonokat rendesen; nyílt, újat akaró hajlama féltékenységet gerjeszt. Intrikák örvényébe kerül. Eljött a termelőségvetkezetek ideje. Sértődöttséggel, piti érdekekkel, pártfunkcionáriusok hiúságával és homályos manipulációival szembesül.

„A legnehezebb helyzetekben is kész volt a végsőig kitartani értékei és hitvallása mellett. Bátor elképzelései, merész vállalkozásai vezették előre az úton, s jutott odáig, hogy mögé álltak az emberek, támogatták az úton, ami persze sohasem volt egyszerű, nem volt nehézségektől mentes. De sohasem adta fel, küzdött, ha kellett érvelt, s ezekben mindig volt olyan, amit érdemes volt megfontolni, számba venni. Így is történt, ez hozta meg a méltó sikereket” – jellemzi menyé, Somfai Sándorné Volf Edit.

Az *Egy cserkész élete* – írásos és képes dokumentumaival – több mint egy önéletrajz prezentálása. Tanúságtétel és példázat a tisztaságról, egy jobblétért ringbe szálló és közösségért élő ember lelki és testi erkölcsiségéről, megingathatatlanságáról. Nem partikuláris mű, a szerző a „*benne megtörtént világot*” idézi meg az újabb és újabb nemzedékeknek, ezért széles körben ajánlott olvasmány.

(Magánkiadás, Bakonyszentlászló, 2015)

Kellei György

Makó sportja képekben a kezdetektől napjainkig

Hazánk sporttörténete tele van kiemelkedő eredményekkel. A sikeres sportolók azonban egy-egy sportklub magas színvonalú munkájának köszönhetően érhetnek el nagy sikereket. A dél-alföldi kisváros, Makó sporttörténelme is büszkélkedhet szép eredményekkel. Ezeket gyűjtötték össze a *Makó sportja képekben a kezdetektől napjainkig* című könyv szerzői.

Ahogy azt a cím is jelzi, nem hagyományos történeti munkáról van szó. A város sporttörténetét sportáganként, képekben ismerhetik meg az érdeklődők.

A szerkesztőbizottság Halász Tamás vezetésével a teljességre törekedett: több mint 100 év képei láthatóak, 28 sportágból, közel 400 oldalon, 700 képpel. A könyv

anyagának alapját a Makói Sportmúzeum gyűjteménye biztosította, de adtak hozzá képeket volt sportolók, vezetőik, szurkolók is.

A könyv szerkezete sportágak szerint épül fel. Minden fejezet elején az adott sportág rövid története olvasható, természetesen makói vonatkozásban. Megtalálható a képek között például Erdei János olimpiai ötödik helyezett ökölvívó portréja (jelenleg a makói városi sportcsarnok viseli a nevét), de megtekinthető a másodosztályban 2009-ben bronzérmes szerző, a Ferencvárost hazai pályán 2–1-re legyőző labdarúgócsapat csoportképe is.

A végtelenségig lehetne sorolni azt a sok sportsikert, amelyet Makó városának atlétái, ökölvívói, sakkozói, kézilabdázói és labdarúgói értek mind hazai, mind nemzetközi szinten. A kötet legfontosabb célja ezeknek a sportsikereknek a megőrzése és átadása volt az örökkévalóságnak.

Az előszót Dr. Keczer Tamás, az Országos Sporthivatal nyugalmazott államtitkár-helyettese írta. Kiemelte, hogy a sportnak fontos szerepe van a példaképválasztásban, ugyanakkor a kultúra szerves része és természetesen segíti az egészség megőrzését is. Egy Makó méretű városban pedig erősíti a lokálpatriotizmust.

A főszerkesztő, Halász Tamás kitűnő munkát végzett a képek digitalizálása és szerkesztése során. A grafikai munka végeredménye miatt Kardos Tibor érdemel dicséretet. Azonban ez a sok munka mind elveszett volna, ha nincs egy önzetlen támogató, aki a saját erőforrásaiból ajánlott fel a köz javára. Ménesi Gábor – korábbi labdarúgókapus, közel két évtizede a makói labdarúgás fő támogatója és vezetője – vállalta a könyv kiadását. Manapság talán meglepő lehet, hogy mindez úgy tette, hogy egyetlen forint hasznát sem hajt számára a könyv kiadása, hiszen az album pontosan a nyomdai előállítás költségén volt előrendelhető.

A kötet bemutatására 2016. május 7-én, Makó város születésnapján került sor a Korona Szálló zsúfolásig telt dísztermében, közel kétszáz érdeklődő előtt.

A szerkesztőbizottság tagjai: Forgó Géza, Kovács Sándor, Márton Imre, Ménesi Gábor, Molnár László és Zeitler Ádám.

(Főszerk.: Halász Tamás. Centon Kft.–Ménesi Gábor, Makó, 2016. 396 p.)

Zeitler Ádám

Honismereti Bibliográfia

Ajánló bibliográfia Csongrád megye honismereti irodalmából (2000–2016)

Ásotthalom krónikája. Szerk. *Arany József.* Ásotthalom: Ásotthalom Önkormányzata, 2008. 200 p.

Bálint Sándor: Szeged városa. Szeged: Lazi, cop. 2003. 178, [1] p. Eredeti kiadása: Bp.: Képzőművészeti Alap, 1959.

Gilcze János–Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna: Város a Maros mentén. Makó története a források tükrében. Szerk. *Blazovich László.* Szeged: Csongrád Megyei Levéltár, 2002. (Tanulmányok Csongrád megye történetéből, 32.)

Gilcze János–Schmidt József: Földeák. Szerk. *Blazovich László.* Bp.: Száz magyar falu könyvesháza, 2001. 207 p. (Száz magyar falu könyvesháza)

Halmágyi Pál–Rozsnyai János–Süli Attila: Maroslele község monográfiája. Szerk. *Rozsnyai János.* Maroslele: Általános Művelődési Központ, 2000. 198 p.

Három folyó mentén: Csongrád megye millenniumi albuma. [Szerk. *Blazovich László és Horváth Ferenc*]; [a bev. írták *Blazovich László és Horváth Ferenc*]; [kiad. Csongrád Megyei Önkormányzata a Csongrád Megyei Levéltár közrem.] Szeged: Csongrád Megyei Önkormányzata: Csongrád M. Lev., 2001. 196 p.

Herczeg Mihály–Kruzslicz István Gábor: Mártély. Szerk. *Blazovich László.* [Bp.]: Száz magyar falu könyvesháza, [2000]. 196 p. (Száz magyar falu könyvesháza)

Honismeret Csongrád megyében: 1969–2011. Szerk. *Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna, Gergelyné Bodó*

Mária, Kováts Dániel [... szerzői Ágó Rita et al.] Szeged: Csongrád Megyei Honismereti Egyesület: Csongrád Megyei Levéltár, 2011. 456 p. (Tanulmányok Csongrád megye történetéből, 39.)

A Csongrád Megyei Honismereti Egyesület évkönyve 2011–2012. Szerk. Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna, Kováts Dániel. Kiad. Csongrád Megyei Honismereti Egyesület és a Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltára. Szeged, 2013. 184 p. (Tanulmányok Csongrád megye történetéből, 41.)

Horváth Mihály: A régi Földeák a korabeli sajtóban, 1853–1945: cikkbibliográfia. Szeged: Somogyi-könyvtár, 2012. 158 p.

Makó monográfiája. Főszerk. Tóth Ferenc. Makó: Önkormányzat, 1992–2008.; 3., Makó néprajza. Szerk. Tóth Ferenc. – 2008. 1219 p.; 5., Makó története 1849-től 1920-ig. Szerk. Szabó Ferenc. – 2002. (Makó: Dornbach és Magony Bt.). 597 p.; 6., Makó története 1920-tól 1944-ig. Szerk. Tóth Ferenc. – 2002. (Makó: Dornbach és Magony Bt.) 924 p.

Makói Honismereti Híradó: a József Attila Művelődési Központ és Üttörőház kiadványa. Szerk. Forgó István. Makó: József Attila Művelődési Központ és Üttörőház, 1989–2009. 2010-től szerk. Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna. Kiad. Makói Honismereti Kör. Évente egy összevont (1–2.) szám.

Marjanucz László: Magyarcsanád. Szerk. Blazovich László. Bp.: Száz magyar falu könyvesháza, 2000. 217 p. (Száz magyar falu könyvesháza)

A Nemzeti Emlécsarnok. [Írta és szerk.] Tóth Attila; [ford. Gál Zsuzsanna]; [kiad. Szeged Megyei Jogú Város Önkormányzata] Szeged: Önkormányzat, 2009. 255 p.

Néprajzi tanulmányok Apátfalváról. Szerk. Bárkányi Ildikó. Szeged: Móra Ferenc Múzeum, 2015. 598 p.

Öttömös: a település földje és népe. Szerk. Juhász Antal; [... szerzők Alasztics Zsuzsanna et al.]; [kiad. Öttömös Község Önkormányzata] Öttömös: Öttömös Község Önkormányzata, [2008] 378 p.

Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna: A Reneszánsz Kör 18 éve. (kiad. Makó Város Önkormányzata) Makó, 2008. 158 p.

Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna: Jeles gimnáziumi tanárok Makón (1955–1995). Makó (magánkiadás), 2015. 256 p.

„Péntek volt és 23”: kitelepítések 1950–1953 között a Csongrád megyei határsávból. A Telepesek Társadalmi Múzeum Alapítvány kiállítása: Megnyitó: Mórahalom, Aranyszöm Rendezvényközpont, 2016. augusztus 29. [a kiállítást Saád József áll. össze] [... írta és szerk. Nagy Mária, Saád József] Bp.: Telepesek Társadalmi Múzeum Alapítvány, 2015. 128 p.

Péter László: Csongrád megye irodalmi öröksége. Szeged: Bába, 2008. 387 p.

Ruzsa története és népelete. Szerk. Marjanucz László; írták Gaskó Béla et al. Szeged: [Ruzsa Község Képviselőtestülete], 2001. 429 p.

Szatymaz földje és népe. Szerk. Péter László; [írta Béres Mária et al.]; [kiad. Szatymaz Község Önkormányzata]. Szeged; Szatymaz: Szatymaz Község Önkormányzata, [2002]. 748 p.

Szeged [kartográfiai dokumentum]. Összeáll. Blazovich László [et al.]; történeti topográfiai adattárat kész. Apró Ferenc [et al.]; [kartográfia Erdélyi Ida et al.]; [... ford. Gál Zsuzsanna]; [... kiad. a Magyar Tudomá-

nyos Akadémia Vároستörténeti Albizottsága megbízásából a Csongrád Megyei Honismereti Egyesület]. Szeged: Csongrád Megyei Honismereti Egyesület, 2014. 13 térk.: színes; 42x30 cm + 3 mell. (155 p., [2] p., [2] p.), 1 DVD-ROM (Magyar várostörténeti atlasz = Hungarian atlas of historic towns; 3.)

Szeged: a tanács közlönyének várospolitikai melléklete. Alcímváltozás: 1990–1991: a város folyóirata. Alcímváltozás: 1992: várostörténeti, kulturális és közéleti magazin. Alcímváltozás: 1993– a város folyóirata. Főszerk. Tandi Lajos. Budapest: Interpress, 1988–

Szegedi Műhely: helyismereti szemle. Fel. szerk. Gyuris György. Szeged: Somogyi-könyvtár, 1990–2011. Negyedévenként.

A Szegedi Műhely: repertórium: 1962–2011: tisztelettel Péter László 90. születésnapjára. [összeáll. Demeterné Szeberényi Ágota, Dobó Katalin, Mosonyi Helga...]; [szerk. Takács Zsuzsanna]; [kiad. a Somogyi-könyvtár] Szeged: Somogyi-könyvtár, 2016. 290 p.

Szeged története. [Szerk. Papp Gyula et al.]; Szerzőszerkesztő 1991-től Kristó Gyula. [... kiad. a Somogyi-könyvtár] Szeged: Somogyi-könyvtár, 1983–2010. 5., 1945–1990. Szerk. Blazovich László – 2010. 934 p. Az 5. kötet kiadója a Csongrád Megyei Levéltár.

Tiszasziget története. Szerk. Gárgyánné Lampert Magdolna; [kiad. Tiszasziget Község Önkormányzata] Tiszasziget: Önkormányzat, 2000. 379 p.

Tóth Ferenc: Apátfalva. Szerk. Blazovich László. Bp.: Száz magyar falu könyvesháza, 2000. 197 p. (Száz magyar falu könyvesháza)

Tóth Ferenc: Makó igézetében. Cikk, tanulmányok. Makó, 2014. 380 p.

Tóth Ferenc: Makói cserepek. Cikk, tanulmányok. Makó, 2016. 390 p.

Üllés története és népelete. [Szerk. Marjanucz László; hely- és névmutatót összeáll. Saliga Lászlóné] Szeged: [s. n.], 2004. 527 p.

Vályi Katalin–Zombori István: Ópusztaszer. Szerk. Blazovich László. [Bp.]: Száz magyar falu könyvesháza, [2000]. 190 p. (Száz magyar falu könyvesháza)

Vecsernyés János: Újszentiván története. Társzserzők Fekete Lorándné Vecsernyés Éva [et al.]; [szerk. Blazovich László]; [a rövidítésjegyzéket és a mutatót kész. Szántó Tiborné]; [kiad. Újszentiván Község Önkormányzata ...] [Újszentiván]: Önkormányzat, [2006] 705 p.

Zákányszék földje és népe az ezredfordulón. Szerk. Duró Annamária; [kiad. Zákányszék Község Önkormányzata]. Zákányszék: Önkormányzat, 2001. 232 p.

Zeitler Ádám: A makói labdarúgás története. Szerk. Forgó Géza. Makó, 2015. 188 p. (Makói Múzeum Füze-
tei, 116.)

Zeitler Ádám: Tanulmányok Makó 1945 utáni történelméből. Szerk. Forgó Géza. Makó: Szirbik Miklós Egyesület és Zeitler Ádám, 2015. 136 p. (Makói Kin-
cesztár, 1.)

Összeállította: Szerdahelyi Péterné



56-os SZÖVETSÉG

56-os SZÖVETSÉG

ASSOCIATION OF FREEDOM FIGHTERS 1956 • FREIHEITSKÄMPFERVEREIN 1956

ASSOCIATION DES COMBATTANTS DE 1956 • СОЮЗ БОРЦОВ ЗА СВОБОДУ 1956 г.

1051 Budapest, Nádor u. 36. V. em. Tel.: 00 36 1 269 0009 E-mail: 56osszovetseg56@gmail.com

Tisztelt Polgármester Úr!

Mint Ön előtt is ismeretes ebben az évben ünnepeljük az 1956-os Forradalom és Szabadságharc 60. évfordulóját. Bizonyára nem kell Ön előtt taglalni ennek az évfordulónak a jelentőségét, mert vagy átélté, vagy pedig sokat hallott, tanult a korabeli eseményekről.

Ebben az évben több pályázati lehetőség nyílt arra, hogy méltóképpen ünnepeljük meg ezt a nevezetes évfordulót.

Szeretnénk az Ön által irányított helységben egy az 1956-os Forradalom és Szabadságharcnak emléket állító táblát állítani, amellyel kifejezheti a közösség az 56-os eszméiséggel kapcsolatos egyetértését, valamint tiszteleg a közösség a hősök emléke előtt.

Ennek finanszírozását a Közép-és Kelet-európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Közalapítvány, 1956-os Pályázati Iroda által meghirdetett pályázatból nyernénk.

Ehhez a tervhez szükségünk lenne egy szándéknyilatkozatra az Ön részéről, amelyben nyilatkozna arról, hogy az emléktábla elhelyezésével egyetért és annak helyet biztosít a helység egy frekvenciát, a lakosság körében sokat látogatott helyszínén.

A táblát mi elkészítetjük és az Ön által kijelölt helyen rögzítjük, majd egy rövid ünnepség kereténél között Önnel közösen felavatjuk.

Tisztelettel kérjük, hogy amennyiben egyetért a tervezettel, úgy szándéknyilatkozatát, amelyet a pályázathoz csatolnánk válaszelevelében adja meg részünkre.

Intézkedését köszönjük.

Budapest, 2016. április 18.

Szívélyes üdvözléssel:

Styop Ferencné
elnök



“Fiatalok a Polgári Magyarországért” Díj

Alapítva 2006.

A Polgári Magyarországért Alapítvány Kuratóriuma
07/2016. (III. 21.) b) számú határozatával
2016. évben a “Fiatalok a Polgári Magyarországért” Díjat
a

Honismereti Szövetségnek

ítélte oda.

Balog Zoltán
a Kuratórium elnöke

Budapest, 2016. április 22.

460 Ft



Az ecseri templomrom
(Maczelkáné Rónyai Julianna felvétele, 2015, Móra József cikkéhez)